

COMPROMÍS I PROGRÉS

LA SOCIETAT ECONÒMICA BARCELONESA
D'AMICS DEL PAÍS

AMICS DEL PAÍS

COMPROMÍS I PROGRÉS

LA SOCIETAT ECONÒMICA BARCELONESA
D'AMICS DEL PAÍS

II. Del 1875 als temps recents

Albert Balcells

AMICS DEL PAÍS

Sumari

© 2019, de l'edició Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País
© 2019 del text: Albert Balcells

Disseny i realització editorial: Editec Edicions
Fotografies interior: Fototeca, Arxiu de la Vanguardia, Arxiu Editec
Fotografies color: Sergi Oriola, Nosisoto

Reservats tots els drets. Cap part d'aquesta publicació pot ser reproduïda, emmagatzemada o transmesa per cap mitjà sense permís de l'editor

ISBN: ??????????
Dipòsit legal: ?????
Imprès per Bookprint Digital

Imprès a España - Printed in Spain

Imatge de la coberta: Monument efímer al primer ferrocarril de Catalunya, el de 1848 de Barcelona a Mataró, a l'Exposició Catalana de 1877, organitzada per la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País i celebrada a l'edifici de la Universitat de Barcelona.

Introducció	II
PRIMERA PART. EL DARRER QUART DEL SEGLE XIX	
I. La Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País en el marc polític de la Restauració	
El context polític inicial	23
El paper de la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País a començaments de la Restauració	26
Dictàmens de l'època del regnat d'Alfons XII	36
II. Afiliats i quadres d'una entitat filantròpica i ciutadana	
Els socis	43
Els presidents	47
La Junta de Dames i les seves obres	52
Els senadors de l'entitat durant el darrer quart del segle XIX	56
III. Les obres de la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País	
Els premis a la virtut	66
Els premis de pintura i escultura	75
L'Escola d'Institutius i Altres Carreres per a la Dona	76
Les colònies escolars de vacances	83
L'absorció de la Societat Econòmica Graciense d'Amics del País	91

IV. Entre el respecte a l'ordre establert i la disconformitat

Del Congrés de Jurisconsults Catalans al Memorial de Greuges, passant per la defensa del proteccionisme	94
El regeneracionisme i el regionalisme de finals del segle XIX. El missatge a la reina regent	100
De les esperances al desengany amb el Tancament de Caixes	102
La primera victòria electoral catalanista	104

SEGONA PART. EL PRIMER QUART DEL SEGLE XX

I. Socis, directius, senadors i relacions corporatives

Socis, presidents i directives	109
Els senadors	122
Relacions fora de Barcelona i del Principat	129

II. Els premis anuals i altres accions filantròpiques

Els premis a la virtut	138
Biblioteques populars	146

III. Posicions i informes de l'Econòmica Barcelonesa des de principi del segle XX fins a la Primera Guerra Mundial

La crisi posterior al 1898 i l'informe de la Econòmica Barcelonesa de finals de 1901	149
La reforma interior de Barcelona	151
De la vaga general de 1902 a la Caixa de Pensions l'any 1904	156
En defensa de la llengua catalana	162
La proposta d'un pla de ferrocarrils secundaris per a Catalunya	168

L'Escola Industrial	170
La perseverança en la defensa del dret civil català	173
Sobre la regulació del conreu de l'arròs en prevenció del paludisme	174
La supressió del treball nocturn de les dones obreres	175
Contra el projecte de llei d'associacions de Canalejas	176
Una crítica de l'estat sanitari de Barcelona l'any 1910	178
De cara a una nova exposició internacional i la demanda d'obertura de la ciutat al mar	180
La preocupació per l'escola pública	181
Els Estudis Universitaris Catalans	185
La demanda d'un port franc per a Barcelona	187

IV. Davant dels reptes del conflictiu període de 1914 a 1923

La Primera Guerra Mundial i la Junta Econòmica de Catalunya	192
La grip de 1918	196
El suport a la demanda d'autonomia per a Catalunya	200
Davant de la lluita de classes i la violència pistolera	203
La Dictadura de Primo de Rivera i el decret contra la llengua i la senyera catalanes	213
La preocupació per l'habitatge obrer	216

TERCERA PART. ELS ANYS DE LA DICTADURA DE PRIMO DE RIVERA, LA REPÚBLICA I LA GUERRA CIVIL

I. 1924-1930. Ordre aparent a canvi de llibertat

La qüestió de la llengua catalana en la segona meitat dels anys vint	227
--	-----

Els premis	228
Socis i directives durant la Dictadura de Miguel Primo de Rivera	230
Informes i peticions a les autoritats	236

II. Els anys trenta del segle xx

El primer bienni republicà amb la Generalitat de Catalunya	241
Davant dels conflictes socials i polítics	247
Les directives dels anys republicans	253
Els premis a la virtut i al mèrit. L'exemple de la festa de 1934	256
La Guerra Civil	260

QUARTA PART. SOTA EL RÈGIM FRANQUISTA

I. El primer decenni de la dictadura

Una llarga postguerra	267
Un esforç de continuïtat. Directius i socis	274

II. Els anys cinquanta, seixanta i primers setanta

Renovació parcial de dirigents	277
El boicot dels tramvies de Barcelona de març de 1951	279
El memorial de les entitats econòmiques de novembre de 1954	281
La Societat Catalana d'Estudis Jurídics, Econòmics i Socials	285
De la presidència de Felip Bertran i Güell a la de Carlos Godó	290

CINQUENA PART. DE LA TRANSICIÓ ALS TEMPS RECENTS

I. La presidència d'Antoni Muntanola i Tey

El canvi de context	303
Nou local, noves possibilitats	306
El fil de les festes anuals	307

II. La presidència de Miquel Roca i Junyent

Una nova etapa	312
Els discursos i les conferències de les festes anuals	314
Socis, organització, projecció i directius	320
Manifestos i debats	323
La renovació dels premis	326

ANNEXOS

I. Presidents de la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País	331
II. Senadors per l'Econòmica Barcelonesa d'Amics del País	334
III. Missatge a la Reina Regent lliurat per la Comissió Catalana, 1898	335
IV. Reforma interior de Barcelona, 1901	341
V. Missatge al rei Alfons XIII en defensa de la llengua catalana, 1902	347
VI. En defensa de la cooficialitat de l'idioma català, febrer de 1916	352
VII. Carta oberta a Ferran Fabra, marquès d'Alella, amb motiu del premi a Hilaturas Fabra y Coats per la seva tasca social (<i>Anuario</i> de 1916)	354

VIII. Manifest a l'opinió catalana amb motiu de l'agitació social produïda a Catalunya, gener de 1919	358
IX. Per la pau social a la nostra regió, octubre de 1920	362
X. La situació de Barcelona, juny de 1923	367
XI. Missatge elevat per les Societats de Catalunya al Rei amb motiu de la seva visita a Barcelona el novembre de 1923	369
XII. Sessió solemne per al repartiment de premis, desembre de 1933	374
XIII. Declaració del president Antoni Muntanola i Tey el 21 de desembre de 1976 a la festa anual de l'entitat	378
XIV. Manifest informe de 2013	381

Introducció

La Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País tingué una primera i curta existència en temps del Trienni Liberal, del juny de 1822 al juny de 1823, tan sols un any. Després patí una desaparició sota el decenni de la contrarevolució absolutista de 1823 a 1833 i a continuació conegué una refundació i una vida ininterrompuda a partir del mes d'agost de 1834. Una evolució semblant experimentà l'Acadèmica de Ciències i Arts de Barcelona, que havia estat fundada el 1764, però patí una interrupció similar. En el cas de la Societat d'Amics del País es tractava d'un tipus d'institució que havia estat concebuda dins dels paràmetres del despotisme il·lustrat de la segona meitat del segle XVIII, segons el model de la Sociedad Económica Matritense de Amigos del País, constituïda el 1775. Però el marc en el qual nasqué l'entitat barcelonina fou completament diferent, atès que no va ser el de la monarquia absoluta sinó el de la revolució liberal, primer el 1822 i després l'any dels prolegòmens de la revolució desencadenada el 1835, en el context d'una època convulsa a causa de la guerra civil que sotraguéja Catalunya des de l'octubre de 1833 fins al maig de 1840, coneguda com la Primera Guerra Carlina, la lluita entre partidaris i enemics dels canvis que comportava un règim liberal.

Abans, en el segle XVIII, a Barcelona, la Junta Particular de Comerç amb les seves catedres, les seves escoles tècniques i els seus pensionats a l'estranger, conjuntament amb l'Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona i la seva secció d'agricultura, exercien les funcions que hauria pogut emprendre una societat econòmica com les nascudes a altres ciutats. I a més, la idea de les societats econòmiques del regnat de Carles III estava impregnada de centralisme. El ministre promotor, Campomanes, partia d'una concepció ruralista i antigremial, que havia de topar amb el paper que conservaven els gremis barcelonins amb els quals havia de comptar necessàriament un ajuntament de regidors vitalicis i designats, que, precisament

per la seva poca representativitat, necessitava la col·laboració gremial tant des del punt de vista fiscal com des del punt de vista del manteniment de l'ordre públic en una ciutat que, tot i haver estat derrotada i ocupada militarment el 1714, podia generar avalots com el de 1773 contra la implantació de les quintes per al servei militar i obligar les autoritats borbòniques a fer marxa enrere.

Quan la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País es fundà definitivament seixanta anys més tard que la Matritense i que la majoria de les altres societats d'amics del país del regne, el despotisme il·lustrat era una ideologia del passat. Els anys trenta del segle XIX no sols fou l'època d'un canvi transcendental i ja irreversible de règim polític en el sentit constitucional —després de la imposició de dues contrarevolucions absolutistes—, sinó també la de les passes inaugurals de la industrialització amb la primera màquina de vapor a Barcelona el novembre de 1833. Aquell mateix any fou el moment de la penetració del romanticisme per obra del periòdic *El Vapor*, així com el d'un fet precursor de la Renaixença literària de la llengua catalana: la publicació de l'*Oda a la Pàtria* de Bonaventura Carles Aribau. S'implantava al mateix temps la divisió del territori en quatre províncies amb un governador designat per a cada una, un fet que trencava la unitat administrativa de Catalunya, encara que no impedí que sobrevisqués el sentiment d'identitat comuna. També fou una època durant la qual experimentarien canvis importants la propietat rural i urbana a causa de la desamortització dels béns dels ordes religiosos a partir de 1836 i de la clerecia secular després. Si el còlera dificultà la posada en marxa de l'entitat el 1834, la crema de convents de l'estiu de 1835 afectà la primera seu on aquesta es domicilià perquè havia estat un edifici conventual. La violència contra els religiosos anà acompanyada d'una revolta que obrí un període revolucionari. Les comunitats de frares eren vistes per l'opinió liberal dins de les ciutats com a nuclis favorables als carlins.

En aquells anys turbulents calia una entitat que pogués assessorar la Diputació i el governador civil de la conflictiva província de Barcelona. Era necessària una associació voluntària, però de dret públic, que tingués una base més àmplia que la Diputació provincial, aclaparada per les necessitats més urgents del moment. Aquesta associació havia de constituir un àmbit

de debat i de diàleg entre intel·lectuals, tècnics i empresaris. La Societat d'Amics del País estava concebuda com una entitat que era diferent d'una acadèmia perquè tenia objectius més pràctics i a mitjà termini, però també distinta d'un col·legi professional i d'una corporació patronal, encara que entre els seus socis comptés alhora amb acadèmics, professionals liberals i fabricants. Inicialment el nombre de socis numeraris residents es fixà en 45, però fou il·limitat —com el de socis de mèrit i corresponents— a partir de 1834, de manera que arribava a 150 el nombre dels numeraris l'any 1869. La quota d'ingrés era de 80 rals a mitjan segle XIX i els socis podien estar obligats a pagar anualment fins a 60 rals com a màxim. Més àmplia que la Comissió de Fàbriques, massa especialitzada en la indústria cotonera, la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País, denominada de forma abreujada «la Societat» o «l'Econòmica», i coneguda familiarment entre els seus membres com els Amics del País, era més dinàmica que la Junta de Comerç, estava més centrada en la realitat social que no pas les acadèmies de Ciències i de Bones Lletres de la ciutat i no tenia *numerus clausus* com aquestes. Sumava intel·lectuals, fabricants i comerciants en un front que no solament reforçava la lluita pel proteccionisme, aspecte que esdevindria un tret distintiu català, sinó que la feien la més indicada per a donar alguna resposta als conflictes socials, urbanístics i econòmics que el procés de la industrialització generava.

La Junta Particular de Comerç de Barcelona, després d'haver estat molt important per la seva actuació en el segle XVIII, tant en el camp educatiu com en el de reglamentació econòmica, estava aleshores en decadència. Calia una nova institució que intentés assumir empreses de suplència d'organismes públics com l'Ajuntament i la Diputació, que havien de canalitzar les exigències polítiques emanades de les bullangues urbanes del període, alhora que havien de combatre la contrarevolució carlina i no tenien recursos suficients per a respondre a necessitats socials urgents. «Fomenta enseñando» fou la divisa de la nova institució barcelonina. Des del començament, estigué identificada amb el proteccionisme industrial en contra del lliurecanvisme i destacà en aquesta controvèrsia que ocuparia la major part del segle XIX.

L'Econòmica Barcelonesa gestionà davant de l'Ajuntament la constitució de la *Sociedad de Seguros Mutuos contra Incendios*, una de les primeres a Espanya, fundada al Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona, el 30 d'abril

de 1835, si bé la creació efectiva de l'entitat s'ajornà fins al maig de 1836 a causa de la crema de convents del 25 de juliol de 1835. Es tractava d'un instrument imprescindible per a protegir i fomentar la inversió de l'estalvi en edificació quan la ciutat creixia malgrat tots els obstacles que trobava. La Mútua de Propietaris creà a Barcelona el seu propi servei de bombers, amb la innovació de les primeres bombes extintores. La Mútua de Propietaris celebrà el seu 175è aniversari el 2010.

Quan es constituïren els Amics del País, més del seixanta per cent dels infants que vivien a Barcelona no rebien instrucció i, per a respondre a l'escandalosa manca d'escoles primàries públiques i gratuïtes, l'entitat fundà una escola lancasteriana d'ensenyament mutu per a nenes el 1835 i a continuació creà altres centres semblants per a nenes per mitjà d'una junta femenina agermanada. Aquesta secció autònoma es denominà Junta de Dames i es constituí el novembre de 1835. Inicialment eren 30 les persones associades i pagaven 60 rals d'ingrés i 8 rals setmanals. Les escoles de beneficència per a nenes de la Junta de Dames tingueren una existència molt més llarga que la de nois, que fou traspasada a l'Ajuntament el 1839. Aquesta permanència indica la consciència del fet que l'analfabetisme femení era més nombrós i força més difícil d'erradicar que el masculí. També es crearen les primeres guarderies per als fills més petits de les dones obreres i reberen el nom de Sales d'Asil, confiades també a unes juntes femenines, que probablement estaven formades per esposes, germanes o vídues de membres de l'Econòmica Barcelonesa, igual que la Junta de Dames, amb la qual estaven íntimament relacionades.

El 1838 la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País, en una sessió pública, concedí per primera vegada premis a aquelles memòries jutjades més interessants de cara al progrés material i moral de la ciutat i de la província. Eren premis honorífics consistents en una medalla i el títol de soci de mèrit. La reforma dels costums fou una preocupació constant de l'entitat, que es manifestà sempre contrària a les curses de braus i a les execucions públiques dels condemnats a mort.

L'entitat afegí des del principi el seu esforç al de les institucions que lluitaven pel restabliment de la Universitat de Barcelona, que havia estat suprimida per l'absolutisme borbònic després de 1714 i suplantada per la

de Cervera. No és casual que el primer rector de la Universitat restablerta a Barcelona el 1837 fos alhora el primer president de l'Econòmica Barcelonesa: Albert Pujol i Gurena. L'associació també estigué a primera línia en la defensa del proteccionisme i de la industrialització, així com en la lluita per al derrocament de les muralles, que continuaren ofegant Barcelona fins al 1854. Aconseguida aquesta reivindicació, fou possible planejar l'Eixample de la ciutat, que es pogué estendre pel Pla, per una zona fins aleshores no edificable per imperatiu militar.

Convençuda que calia fomentar l'estalvi entre els sectors populars i obrers per tal d'afrontar les adversitats de la vida i evitar la pobresa, la Societat d'Amics del País debaté i aprovà, el 1840, el reglament de la primera caixa d'estalvis de Catalunya, fundada el 1844: la Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Barcelona, dotada de servei de préstec amb empenyorament d'objectes.

A partir de 1845 concedí anualment en una sessió pública premis a l'aplicació als alumnes de les escoles gratuïtes de beneficència de la ciutat de Barcelona. Era el més semblant als premis de final de curs que es donaven als col·legis d'anomenada i de pagament, però se'n diferenciaven perquè anaven destinats a orfes, asilats, sordmuts i acollits a les escoles de la Junta de Dames. Aquests premis foren subvencionats per la Diputació i l'Ajuntament.

El 1846 nasqué al si dels Amics del País l'Associació d'Amics de les Belles Arts, que organitzà les primeres exposicions col·lectives de pintura, escultura i gravat a Barcelona. Foren onze fins al 1859 i generaren un embrionari mercat d'art. El 1866 la succeiria l'Associació per al Foment de les Exposicions de Belles Arts, amb característiques semblants i amb exposicions col·lectives de 1868 a 1873.

L'Econòmica assumí entre les seves responsabilitats vetllar pel progrés de l'agricultura i volia crear un jardí botànic, però la fundació, el 1851, de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, associació de propietaris, la rellevà en aquest camp d'actuació. Les dues entitats sempre compartiren socis, que estaven afiliats a totes dues, igual que passava amb l'Acadèmia de Bones Lletres, amb la qual la Societat compartí edifici durant un període inicial, igual que compartí socis amb l'Acadèmia de Ciències i Arts, així com amb les entitats que confluïren el 1889 en el Foment del Treball Nacional.

El 1856 la Companyia Catalana General de Crèdit, que era la principal de les noves societats de crèdit que s'acabaven de crear, promogué els premis a la virtut dedicant mil pesos forts en quatre lots de 5.000 rals cada un per a recompensar accions meritòries d'individus de la classe obrera. S'hi presentaren 49 jornalers i reberen el premi quatre dels candidats el dia 19 de novembre d'aquell any.

Així començaren els premis a la virtut, que, dotats amb donacions i fundacions de particulars, distingien actes d'abnegació d'individus de la classe obrera en favor de pares o germans invàlids o de criatures desvalgudes, actes amb risc heroic de persones en perill de la vida i exemples de fidelitat a l'empresa per part de treballadors d'edat avançada i de serventes treballant a la mateixa casa, així com la concessió d'ajudes puntuals a les famílies obreres amb un invàlid permanent per accident laboral. També s'hi afegiren premis als obrers més estalviadors per iniciativa de la Caixa de Barcelona.

Cal no oblidar que el juliol de l'any anterior, el 1855, havia tingut lloc la primera vaga general a Catalunya. La classe obrera reclamava el dret d'associació dels treballadors, l'establiment general de convenis col·lectius, l'arbitratge laboral per mitjà de jurats mixtos i la prohibició del treball fabril per als menors de vuit anys. La vaga va ser reprimida, però l'organització obrera no desaparegué i quan arribà la revolució de setembre de 1868, que destronà Isabel II, fou legalitzat l'associacionisme dels treballadors alhora que s'implantava per primer cop el sufragi universal masculí. Però la democratització política es frustrà a causa d'una inestabilitat aguda, que culminà amb la Primera República, i el país anà a parar a la Restauració de la monarquia borbònica el 1875.

La importància donada a les exposicions tecnològiques com a mitjà de promoció de Barcelona i de Catalunya i com a espai d'intercanvi i coneixement va fer que es creés a la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País una comissió especial d'exposicions, que programà l'Exposició Industrial i Artística del Principat de Catalunya de 1860, l'Exposició General de les Quatre Províncies Catalanes el 1871, la Primera Exposició Marítima Espanyola a Barcelona el 1872 i l'Exposició Catalana de 1877. Foren les predecessores de l'Exposició Universal de 1888, organitzada per l'Ajuntament de Barcelona amb la col·laboració destacada de l'Econòmi-

ca, conscient que la ciutat ascendia amb aquesta mostra internacional a la categoria de gran urbs europea.

Durant els decennis centrals del segle XIX l'Econòmica Barcelonesa dedicà atenció als sectors més marginats. Exigí la millora de l'atenció que rebien els expòsits a l'orfenat; reclamà el canvi del tractament que es donava als malalts mentals i la creació d'un manicomi fora de la ciutat; denuncià la vida dels presos i demanà la seva rehabilitació per mitjà del treball com un aprenentatge de cara a la recuperació de la llibertat; reclamà la reglamentació de la prostitució a fi de treure-la dels carrers. Les reformes demanades per l'Econòmica Barcelonesa trigaren decennis a portar-se a terme en els casos dels expòsits, els malalts mentals i els presos, però no es pot negar a la Societat el mèrit d'haver-les reclamat. L'extinció de la mendicitat i l'habitatge obrer foren objectius dels Amics del País en els quals l'entitat no obtingué resultats efectius, igual que passà en el cas de la prostitució. La documentació de l'entitat, avui a l'Arxiu Nacional de Catalunya a Sant Cugat del Vallès, és una introducció excel·lent al coneixement dels problemes socials més greus d'aquells temps i també el testimoni de la mentalitat del sector més il·lustrat i filantròpic de la classe dirigent catalana en cada època.

El que es presenta aquí és l'estudi de la vida de la Societat des del 1875 fins a l'època recent, amb una durada total que arriba a cent trenta anys. L'estudi de la primera època de la història de l'entitat, la que va de 1822 a 1874, des de la primera fundació fins a la Restauració, després de la Primera República, apareixerà publicat més tard, encara que en un termini relativament proper. Aquesta ha estat la manera de conciliar l'imperatiu d'oferir resultats tan aviat com fos possible, amb les dificultats derivades de les dimensions i de la complexitat de la temàtica. Per això s'ha imposat la necessitat de presentar la investigació en dues entregues. Diverses causes expliquen haver començat per la segona part. Com que no es podia oferir la totalitat del llibre en el termini breu que es demanava, s'ha considerat més factible començar pels temps menys llunyans en lloc de fer-ho pels més antics fins al 1875. L'ordre de presentació de les dues entregues no significa que la que ara té el lector a les mans es consideri més interessant que la més antiga. En absolut. Realment les dues parts presenten un interès similar alhora que reflecteixen contextos molt diferents.

L'estudi abastarà en total gairebé dos-cents anys de la vida d'una institució de la societat civil l'evolució de la qual s'ha d'explicar en el marc dels canvis polítics, econòmics i culturals de la Catalunya contemporània, alhora que cal identificar i caracteritzar els seus socis més eminents com a representatius de la base social de l'entitat.

Els Amics del País han estat l'expressió d'una col·laboració de la societat civil en la solució de problemes col·lectius, que el poder polític reconeixia com a urgents sense tenir encara els mitjans per a trobar-ne la solució. Les seves obres i projectes pioners s'anticiparen als que el poder local, el provincial i l'estatal acabaren cobrint amb més mitjans que l'Econòmica i la seva acció filantròpica. Però l'entitat ha continuat mantenint la funció de proposar respostes a problemes de la societat actual amb un esperit alhora crític i ponderat. De forma permanent ha volgut associar el compromís amb la ciutadania per a superar els conflictes col·lectius i donar respostes a les necessitats de la majoria, amb el progrés cultural, econòmic i social del país. De forma permanent ha volgut associar el progrés cultural, econòmic i social del país amb el compromís amb la ciutadania per a superar els conflictes col·lectius i per a donar respostes a les necessitats dels sectors desatesos.

Agraïments

L'autor dona les gràcies al president Miquel Roca i Junyent i a tota la junta directiva de la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País pel suport donat a aquest llibre. Fa present la seva gratitud al personal de l'arxiu i de la biblioteca del Foment del Treball Nacional pel valuós assessorament i la col·laboració prestats des del principi a la recerca de tota classe de documentació relacionada amb l'entitat, així com al suport del personal de l'Arxiu Nacional de Catalunya, que va catalogar l'important fons de l'Econòmica Barcelonesa i elaborà eficaçment el seu extens inventari. Agraeix també a Francesc Fontbona la seva generosa ajuda, que ha permès a l'autor completar la informació que aquest havia trobat sobre les obres de pintura conservades a la seu de la Societat d'Amics del País.

Primera part
El darrer quart del segle XIX

I. LA SOCIETAT ECONÒMICA BARCELONESA D'AMICS DEL PAÍS EN EL MARC DE LA RESTAURACIÓ

El context polític inicial

Amb l'arribada d'Alfons XII a Barcelona per mar, procedent de França, començà, el gener de 1875, la Restauració monàrquica i borbònica després de la Primera República Espanyola de 1873. La Restauració havia vingut precipitada pel pronunciament del general Martínez Campos a Sagunt el desembre de 1874. La fi de la Tercera Guerra Carlina a Catalunya el novembre de 1875 i després al País Basc el març de 1876, juntament amb la fi de la Primera Guerra d'Independència de Cuba el febrer de 1878, comportaren una pau imposada per una reacció contra la inestabilitat del Sexenni Democràtic, que havia començat el setembre de 1868 amb el destronament d'Isabel II arran del pronunciament dels generals Prim i Serrano i de l'almirall Topete a Cadis i havia culminat amb la Primera República de 1873.

Arraconats els republicans, vençuts els carlins, prohibida la Primera Internacional i recuperat el domini espanyol a Cuba, Antonio Cánovas del Castillo posà les bases d'un règim constitucional que tenia el catolicisme com a religió d'estat, però amb tolerància d'altres cultes. Restringí alhora el dret de vot amb el retorn al sufragi censatari en lloc de l'universal masculí, implantat el 1869. Però el sufragi universal masculí es restabliria el 1891. S'aconseguí una estabilitat política relativa a base de l'alternança bipartidista i consensuada dels conservadors comandats per Cánovas amb els liberals dirigits per Sagasta. Aquest progrés evident, en comparació amb els períodes anteriors del segle XIX, no pot amagar que la normalitat a la cúpula resultà interrompuda a la base per periò-

diques suspensions governatives de les garanties constitucionals i per declaracions de la llei marcial. El recurs a l'estat d'excepció fou un mitjà de govern durant el mig segle que durà aquella monarquia formalment constitucional. Entre 1875 i 1923 les garanties estigueren suspeses el 37% del temps. Si s'inclou en el càlcul la Dictadura de Primo de Rivera, que aturà la democratització, resulta que el recurs a l'estat d'excepció ocupà més de la meitat dels anys que durà la monarquia d'Alfons XII, Maria Cristina i Alfons XIII.¹

La normalització política descansava en la combinació del centralisme i el caciquisme en una Espanya majoritàriament rural i subdesenvolupada, un país on cap govern perdia les eleccions que convocava perquè els resultats eren manipulats, una pràctica que es veia facilitada per l'abstenció, que juntament amb el frau no es començaren a superar a les ciutats fins al tombant de segle, però aquestes limitacions subsistiren al món rural en bona part, cosa que esterilitzava el canvi de comportament electoral urbà. Els partits del règim no foren capaços d'assumir la política de masses i d'adaptar-s'hi. La democratització parcial sempre es produí en benefici de les forces contràries al sistema, però sense que aquestes forces alternatives arribessin a poder-lo substituir ni alterar durant el primer quart del segle xx. No fou fàcil enlloc la democratització de les monarquies constitucionals de matriu oligàrquica, però a Espanya resultaria inviable malgrat la similitud aparent del seu sistema polític amb el d'altres estats europeus, començant pel britànic. Fos com fos, Espanya abans no havia conegut encara un període d'estabilitat política, per relativa i limitada que fos, com el del darrer quart del segle xx i els primers dos decennis del segle xx.

En qualsevol cas, la caracterització negativa d'aquell règim no procedia només dels seus enemics polítics. Un líder d'opinió tan conservador com Joan Mañé i Flaquer, director del sempre monàrquic i dinàstic *Diario de Barcelona*, escrivia en aquest periòdic, el 25 de maig de 1886: «¿Qué puede pensar, qué debe pensar la mayoría de la nación, de los que en voz alta o en voz baja reconocen y confiesan que el régimen político bajo el cual vivimos tiene por base la inmoralidad y la corrupción, que no

¹ Eduardo GONZÁLEZ CALLEJA, *La razón de la fuerza*, CSIC, Madrid, 1998, p. 57.

puede funcionar sino desmoralizando y corrompiendo y que no obstante lo mantienen, lo alaban y no admiten en él sino modificaciones de detalle, de cuya ineficacia están muy persuadidos?». El 8 de febrer de 1891, restablert el sufragi universal masculí, Mañé i Flaquer escrivia al *Diario de Barcelona*: «Las elecciones, que son la prostitución del hombre, me repugnan casi tanto como la prostitución de la mujer. Confesemos con sinceridad que, cada vez que se anuncian unas elecciones, sentimos que se nos levanta el estómago como cuando se nos anuncia un espectáculo nauseabundo».

En aquell temps la premsa parlava obertament de candidats o de diputats ministerials. No sempre eren del mateix partit que convocava les eleccions. Hi podia haver ministerials que eren d'altres partits però havien estat inclosos a l'encasellat elaborat al Ministeri de Governació i comptaven amb el suport del governador civil corresponent de la província. Aquesta aparent obertura, sempre molt limitada, permetia donar al règim una pàtina d'autenticitat liberal i fins i tot d'honestetat democràtica.

Acabades les guerres i restablert l'ordre públic, es reprengueren en els darrers anys setanta del segle XIX les obres interrompudes de la xarxa ferroviària bàsica: el tren arribà de Barcelona a Portbou el 1878, a Sant Joan de les Abadesses el 1880, de Valls a Barcelona per Vilanova i la Geltrú el 1881, de Manresa a Olvan el 1887 i de Palamós a Girona el 1887. Per primera vegada es fabricaven locomotores a Barcelona. A la vegada augmentaven molt les exportacions de vins aprofitant que les vinyes a França eren assolades per la filoxera, plaga que acabaria passant la frontera. Mentrestant, la indústria tèxtil catalana conqueria el mercat espanyol malgrat els tractats de comerç, que provocaven alarma entre els proteccionistes catalans. Al començament de la Restauració, el 1875, s'havia aturat la marxa gradual vers el lliurecanvi, decidida el 1869, però en els anys vuitanta se'n tornà a engegar el procés. El proteccionisme no veuria triomfar les seves tesis fins al 1891. La identificació de la societat catalana amb la industrialització era un fet i l'amenaça d'invasió de manufactures estrangeres aconseguia mobilitzar-la fins i tot de manera interclassista.

La conjuntura alcista durà fins a la crisi financera de febrer de 1882, seguida d'una recessió que es perllongà fins a l'Exposició Universal de Barcelona de 1888, després de la qual s'operà una reactivació durant la darrera dècada del segle. En els anys vuitanta, la crisi de l'agricultura ce-

realista de l'interior d'Espanya a causa de la reducció del cost del transport marítim que portava blat més barat d'Ucraïna i d'Amèrica a les regions perifèriques de la Península, sumada a la plaga de la filoxera que devastà finalment les vinyes, es traduí en una depressió agrària que afectà el consum de les manufactures catalanes, de manera que la producció de teixits s'estancà en el transcurs dels anys vuitanta. Industrials i terratinents trobaren la solució per col·locar els seus estocs en la llei de relacions comercials amb les Antilles i l'aranzel cubà de 1892, que obligaven les colònies a absorbir els excedents de la Península en perjudici de la competència nord-americana. La recuperació s'afermà amb el triomf del proteccionisme a Espanya en els anys noranta, seguint un corrent general europeu. Però en el cas antillà el remei fou pitjor que la malaltia, atès que fou un factor suplementari del malestar que portà a la revolta cubana el 1895. Quan es perderen les darreres colònies, l'atur tornà a ser un flagell temible i tocà fons el 1902. Al mateix temps els salaris perderen el 20% de poder adquisitiu entre 1898 i 1905, amb el descontentament obrer corresponent.

El paper de la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País a començaments de la Restauració

La Societat d'Amics del País, corporació de dret públic assessora de les autoritats, declarava la seva independència del poder polític i l'apoliticisme de l'associació en el sentit de no dependre dels partits. En el camp beneficosocial continuà exercint la seva funció de suplència d'una administració local i estatal poc desenvolupada. La Societat continuava representant un àmbit de debat i col·laboració entre intel·lectuals, professionals i empresaris, era una entitat no lucrativa amb finalitats pràctiques, una corporació molt destacada dins del teixit de la societat civil. A diferència d'una acadèmia, no tenia *numerus clausus* ni objectius científics. Era distinta d'un ateneu, on els socis no tenien obligacions precises d'assistència i de participació. Tampoc era un col·legi professional ni una associació patronal o un grup de pressió empresarial. Podia, però, sumar algunes característiques i objectius d'aquells altres tipus d'associacions i ostentava la condició d'entitat de dret públic.

Al començament de la Restauració era ja una entitat madura, que disposava de cinquanta-tres anys de vida si comptem a partir de la seva primera fundació el 2 de juny de 1822, en ple Trienni Liberal, o quaranta-un anys, si es parteix de la segona i definitiva reconstitució, el 6 d'agost de 1834, després de l'eclipsi de la institució durant la dècada absolutista i contrarevolucionària de 1823 a 1833. Per a fer més antiga la fundació de l'entitat, se la presentava en aquella època com a nascuda en el segle XVIII igual que la Matritense, un error que no afavoria la seva identitat característica, atès que la situava en un context històric província més remot, sota el despotisme il·lustrat.²

Els estatuts de l'Econòmica vigents a finals del segle XIX declaraven que aquesta «*tiene por objeto promover la instrucción y la beneficencia públicas y estimular la práctica de la virtud, fomentar la agricultura, la industria, el comercio y las artes, y promover por cuantos medios estén a su alcance la prosperidad del país*». Així consta a l'*Anuario* de 1895, que fou el primer número dels que s'editaren fins al 1935. El nombre de socis era il·limitat tant en el cas dels socis residents a Barcelona, els numeraris, que tenien veu i vot, com en el cas dels socis corresponents i no residents, amb veu però sense vot. Els socis havien de ser elegits en votació secreta a proposta d'altres membres numeraris. I perdien la condició de socis a causa de no pagar les quotes o per incompareixença no justificada durant tres reunions generals consecutives. Els més grans de seixanta anys amb deu anys com a socis quedaven exempts d'obligacions. Els socis podien ser-ho també de mèrit, per algun servei extraordinari o per haver guanyat un premi de l'entitat que comportava tal honor. Un soci de mèrit no havia de pagar la quota d'ingrés ni se li exigia la mateixa assiduitat d'assistència que als socis corrents.

La Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País estava estructurada en classes o seccions, que emetien els dictàmens o informes que havien de ser aprovats en sessió plenària. Les comissions permanents eren les següents: instrucció pública, legislació i jurisprudència, ciències naturals, beneficència,

² El secretari de junta Vicente de Romero donava a entendre que havia nascut en temps de Carles III. Ho deia en el seu discurs, abans del repartiment de premis de la festa de 1876, segons es pot llegir al número 13 del *Boletín* de l'entitat, aparegut el setembre del mateix any. En canvi la ressenya històrica continguda en el primer Anuari, el 1895, ja mostra a plena consciència que la fundació havia tingut lloc el 1822 i la refundació el 1834.

qüestions socials, agricultura, indústria, comerç i navegació, qüestions econòmiques, arts i oficis, higiene, literatura i belles arts. Aquesta estructura quedà diluïda als estatuts de 1882.

A partir de 1874 l'entitat mantingué una càtedra de taquigrafia. El professor n'era Gaietà Cornet i Mas, que fundà l'Acadèmia de Taquigrafia i la revista sobre la mateixa temàtica, a més de ser l'encarregat de propaganda de l'Exposició Universal de 1888 i de publicar diverses guies de Barcelona i d'altres ciutats catalanes. Les classes al domicili social, al segon pis del carrer Ciutat número 1, es feien a partir de les vuit del vespre i eren gratuïtes. Se n'han conservat algunes llistes d'alumnes, que donen una idea de l'interès per una tècnica aleshores valorada: el 1882 començaren les classes 22 alumnes, tots homes, dels quals passaren l'examen final 7. El 1888 n'eren 31 els apuntats. El 1891 en començaren les classes 11 i en resultaren 6 aprovats al final.³

Quan es consolidà la Restauració, el president dels Amics del País era un empresari innovador, Agustí Urgellés de Tovar (1828-1895), que havia estudiat química a l'escola de la Junta de Comerç, havia heretat una fàbrica i un magatzem de productes químics del seu pare i havia fundat la *Gazeta Universal*, des de la qual feu tota la propaganda possible en favor de la projecció exterior de la producció catalana (fig. 1). Urgellés havia estat un promotor incansable de l'Exposició Marítima Espanyola de 1872 i ho tornà a ser de la de 1877 a Barcelona. Resulta molt il·lustrativa la seva ressenya de l'Exposició General Catalana de 1871, celebrada a l'edifici nou de la Gran Via de les Corts Catalanes, destinat a la Universitat i fins aleshores utilitzat com a caserna de l'exèrcit. Urgellés promogué la participació catalana en exposicions universals a l'estranger i especialment interessant és el seu opuscle *Cataluña en Filadelfia*, publicat el 1876, en què es pot seguir la relació d'empreses del Principat presents en aquesta exposició universal, on expositors catalans obtingueren premis. A l'Exposició de Filadèlfia es donà a conèixer el telèfon de Graham Bell i la màquina de cosir d'Elias Howe. Gràcies a Urgellés l'Econòmica hi obtingué un dels premis per les seves memòries sobre innovacions de tota mena. El vicepresident dels Amics del País era aleshores un altre químic, Julián Casaña Leonardo (Ciudad Real, 1832 – Madrid,

1. Agustí Urgellés, president dels Amics del País durant el bienni 1876-1877.

2. Julián Casaña Leonardo, president dels Amics del País durant el bienni 1878-1879.

³ ANC, 923, 1003, 1045, 1069, 1106 i 1143.

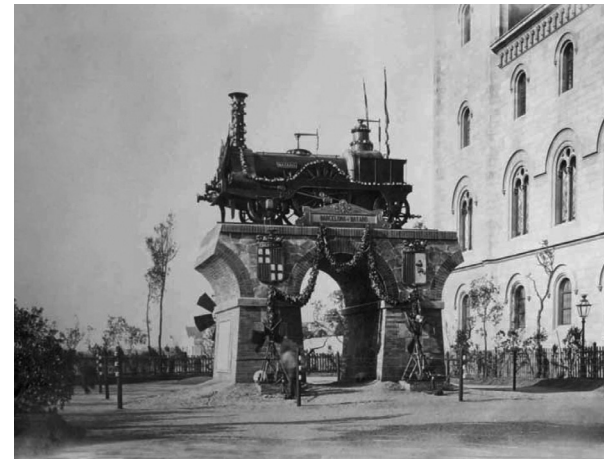
1911), catedràtic de la Facultat de Farmàcia de la Universitat de Barcelona i rector de la Universitat durant molts anys: de 1876 a 1896 (fig. 2). Casaña presidí l'Econòmica en el bienni 1878-1879. El secretari de junta amb Urgellés era Vicente de Romero, que seria més tard president també de l'entitat.

La comissió permanent d'exposicions de la Societat promogué l'Exposició Catalana de 1877.⁴ Va tenir lloc amb motiu de la visita d'Alfons XII a Barcelona, procedent de Cartagena, amb aturades a València i Tarragona. El rei la inaugurà el 4 de març d'aquell any. El 1877 Agustí Urgellés era president de l'entitat barcelonina i hi intervingué juntament amb Francesc Vila i Lletjós, tots dos promotors de l'Exposició Marítima Espanyola de 1872 a Barcelona. La de 1877 era la quarta exposició organitzada a Barcelona pels Amics del País, després de l'Exposició Industrial i Artística del Principat de Catalunya de 1860, l'Exposició General de les Quatre Províncies Catalanes de 1871 i la Primera Exposició Marítima Espanyola de 1872. Fou la darre-ra promoguda per la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País abans de l'Exposició Universal de Barcelona de 1888, en la qual col·laboraria de forma destacada amb l'Ajuntament de la ciutat.

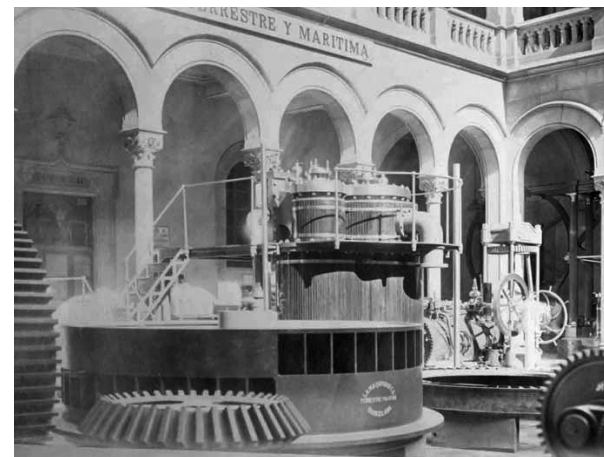
L'Exposició Catalana (fig. 3, 4 i 5) es va celebrar a l'edifici de la Universitat de Barcelona, igual que la de 1871, conjuntament amb l'exposició de belles arts i una petita mostra del Museu d'Història Natural. Va tenir una àmplia participació, amb 857 expositors. Aquesta vegada hi van concórrer la Maquinista Terrestre y Marítima —amb grans màquines de vapor—, la Nuevo Vulcano i Alexander Hermanos, tres grans empreses que no havien participat amb maquinària a l'Exposició Marítima de 1872; Pablo Estapé exposà velams (premiat amb medalla d'or); Ciervo y Compañía hi concorregué amb cuines econòmiques (medalla d'argent); Sert Hermanos hi exposà teixits (medalla de l'Econòmica), i Isidro Bertrán, efectes naviliers (medalla de l'Econòmica).⁵

⁴ Guillermo LUSA MONFORTE i Antoni ROCA ROSELL (ed.), *Historia de la Ingeniería Industrial: La Escuela de Barcelona (1851-2001). Álbum de 1878: Exposición catalana (1877)*, Documentos de la Escuela de Ingenieros Industriales de Barcelona, núm 15, Barcelona, 2005, p. 5-12.

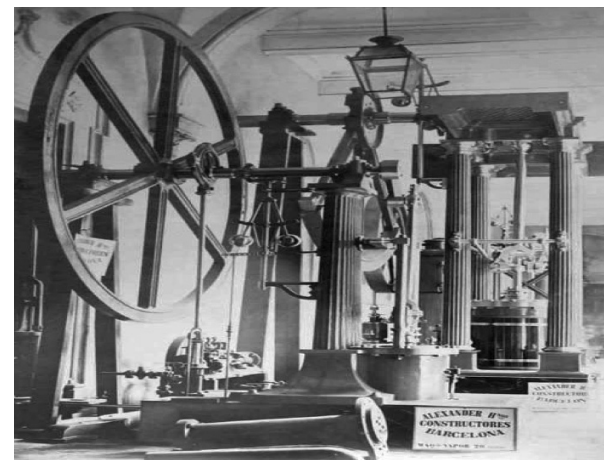
⁵ María del Carmen TAPIA GÓMEZ, *La Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País i el mar: Primera Exposició Marítima Espanyola de 1872*, Museu Marítim de Barcelona, Barcelona, 2014.

3. Accés i monument efímer al primer ferrocarril de Catalunya, el de 1848 de Barcelona a Mataró, a l'Exposició Catalana de 1877, organitzada per la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País a l'edifici de la Universitat de Barcelona.

4. Una de les màquines exposades al claustre de la Universitat de Barcelona en l'Exposició Catalana de 1877.

5. L'espai d'Alexander Hermanos en l'Exposició Catalana de 1877.

Davant de la façana de la Universitat, a la Gran Via de les Corts Catalanes, s'aixecà una mena de monument efímer al ferrocarril de Mataró a Barcelona de 1848 amb la primera locomotora damunt d'un arc de pont a manera d'arc de triomf amb els escuts de les dues ciutats. Més enllà, en línia recta, s'aixecà una piràmide de carbó amb un vagó a la part superior, una mena de monument propagandístic del ferrocarril que arribaria el 1880, dos anys després, a Sant Joan de les Abadesses i a les mines que tantes esperances desvetllaven entre l'empresariat català i que més tard donarien pas a la decepció, però que havien deixat Barcelona comunicada amb l'alt Ter i el mitjà i els seus centres industrials.

Des d'aquesta exposició fins a l'Exposició Universal de 1888 les exposicions industrials van ser d'un àmbit local i sense més transcendència. Els esforços es van centrar durant el decenni dels vuitanta en la de 1888. Tancant el segle es va celebrar l'Exposició Nacional d'Indústries Artístiques de 1892, també organitzada per l'Ajuntament de Barcelona.

El discurs de Romero a la festa de 1877, abans de repartir els premis, donava una significació política als reconeixements a la virtut, atès que els contraposava a la doctrina anarquista i citava com a referència James Guillaume i el seu llibre *Idées sur l'organisation sociale*, aparegut un any abans.⁶ Era una interpretació conservadora dels premis a la virtut, una visió que quadrava perfectament amb el context de la Restauració en vies de consolidació.

Com que s'havien deixat de fer les exposicions de pintura i escultura, la Societat recuperà l'any 1876 la tradició de la desapareguda Associació

⁶ «... si la Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País tiene por misión especial, confiada por la ley, el fomento de lo verdadero, de lo bueno y de lo bello, en lo cual estriba el progreso moral y material de los pueblos, la Sociedad Económica tenía el deber de estudiar el mal que nos amenaza, debía observarlo en su desarrollo (...) La Económica ha creído que a la propaganda del mal debía oponerse la propaganda del bien y presentar al pueblo, a la nación entera, los acabados modelos de sumisión a las leyes del mundo moral para que sirvan de provechoso ejemplo, para que se vea que del acatamiento de la ley en todas sus esferas nace la armonía entre los individuos, entre las familias y entre las naciones.» I prosseguia Romero: «Se nos culpa porque no podemos dar un premio a todos los que lo merecen, pero este cargo hasta con gusto lo recibimos, pues demuestra que en el seno de nuestra sociedad vive en gran escala la virtud y si hay mucho mal que corregir, hay mucho bien que admirar, que aprender y que imitar».

d'Amics de les Belles Arts (1847-1859) i de la seva successora, l'Associació del Foment de les Exposicions de Belles Arts (1868-1873). Entre el 15 i el 30 de juny de 1876 tingué lloc aquesta nova exposició col·lectiva al domicili social, acompanyada de la publicació del corresponent catàleg, però no consta que tingués continuïtat aquesta activitat.⁷ Hi foren exposades 140 pintures a l'oli de 39 autors, 55 aquarel·les d'11 artistes i 16 escultures de 5 escultors. Molts artistes presentaren diverses obres seves. Només existia la limitació prèvia que les escultures no podien pesar més de cinquanta quilos. Al catàleg figuraven els preus de la major part de les obres, si bé algunes no estaven a la venda perquè ja tenien propietari i així hi constava. Joaquim Vayreda hi presentà 5 pintures, una de les quals havia estat premiada a París el 1871. Ramon Martí i Alsina presentava una marina, Modest Urgell hi ofería 8 olis i Rossend Nobas, l'autor de l'estàtua de Rafael Casanova avui a la Ronda de Sant Pere de Barcelona, hi presentava 7 aquarel·les, 3 busts —tots tres amb propietari— i una medalla amb el retrat de Marià Fortuny.

El 1877, entre els premis al mèrit, la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País en convocà un de pintura sobre un fet històric o un personatge o una al·legoria relacionats amb la província de Barcelona o sobre una virtut o activitat relacionades amb l'àmbit de la dita institució, i també ofería un premi d'escultura que representés el bust d'un personatge, determinat per l'entitat cada vegada. El 1877 el premi de pintura fou per a Enric Monserdà i Vidal, germà de la novel·lista Dolors Monserdà, autor del monument a Milà i Fontanals a Vilafranca del Penedès i decorador el 1914 del Saló de Cent. L'obra premiada el 1877 representa l'Ajuntament i les altres autoritats de Barcelona, el dia 9 d'abril de 1809, a la plaça de Sant Jaume, quan són conduïts a Montjuïc per les tropes franceses mentre són victorejats pel poble després d'haver-se negat els prohoms a jurar com a rei Josep Bonaparte. Aquest oli es conserva a la seu social (fig. 6).

⁷ Narciso RAMÍREZ, *Obras en pintura y escultura expuestas en el local de la corporación desde el 15 al 30 de junio de 1876*, Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País, Barcelona, 1876. Només es troba aquest catàleg a la biblioteca del Museu Nacional d'Art de Catalunya, sense que n'hi hagi allí cap més publicació relacionada amb l'entitat, llevat d'un anuari aïllat.

El 1880 es convocà a Barcelona la primera exposició d'arts decoratives, organitzada per l'Institut del Foment del Treball Nacional, i la segona es va celebrar el 1884. Després de l'Exposició Universal de Barcelona de 1888, l'Ajuntament començà a organitzar periòdicament exposicions de belles arts. Els Amics del País no van organitzar més mostres col·lectives, però continuaren convocant premis d'art a la seva festa anual. El 1881 premiaren un retrat de Calderón de la Barca dins del marc de la commemoració oficial d'aquest dramaturg castellà del segle XVII. L'obra guanyadora es troba a la seu de l'entitat, però no se n'ha pogut identificar l'autor (fig. 7). El 1883 el premi dedicat a un bust de Jaume Balmaes el guanyà Eduard B. Alentorn. El 1884 el premi al bust d'un català cèlebre el guanyà Agustí Querol amb una figura que representava Pau Piferrer.

L'Econòmica no deixà d'interessar-se per les belles arts, tot i que a partir de 1850 se n'havia començat a ocupar la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi i que noves associacions participaren en el foment d'aquest àmbit, com el Reial Cercle Artístic, creat el 1881, i el Cercle Artístic de Sant Lluc, fundat el 1893 com a escissió catòlica i catalanista de l'anterior.

El 1886 Alexandre de Riquer guanyà el primer premi de pintura amb l'oli titulat *Surge et ambula* (fig. 8) i un accèssit fou per a Joan Baixas i Carreté per *Abnegación* (fig. 9). L'escena d'aquest quadre és si fa o no fa, l'escenificació de la temàtica de qualsevol dels premis anuals de l'entitat a les virtuts familiars i als sacrificis que exigeixen.⁸ En una llar obrera, mentre el fill s'ha adormit vetllant el pare, malalt, la mare cus a màquina a preu fet per a guanyar el pa. Les dues pintures es conserven a les sales de la seu de la institució. Aquest mateix any l'escultor Miquel Soldevila i Chandre guanyà el premi d'escultura amb un bust de l'antic president, Joan Cortada.

Entre el 1896 i el 1907 la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País continuà convocant concursos de pintura i d'escultura amb l'adquisició per part de l'entitat de les obres premiades, tal com es veurà més endavant. Però tampoc aquesta activitat tingué continuïtat. De vegades els premis no es concedien perquè els jurats consideraven que les obres

⁸ Els temes i autors dels premis conservats a la seu social i corresponents als anys 1886, 1891, 1897, 1898 i 1904 han estat identificats per Francesc Fontbona, a qui agraïm la generositat d'haver-nos donat la informació recollida per ell en estudiar els premis d'art de l'entitat.

presentades no tenien prou qualitat. Això passava també en alguns casos de premis destinats a memòries de temes científics.

L'Econòmica sempre havia estat contrària a les curses de braus i l'abril de 1877 adreçà al Govern un escrit demanant-ne la supressió. No ho aconseguí. Aleshores l'única plaça de braus de Barcelona, el *Torín*, es trobava a la Barceloneta. S'havia inaugurat el 1834, però fou tancada l'any següent arran del fet que a la sortida d'una cursa que desagradà al públic, el dia de Sant Jaume de 1835, s'havia format l'aldarull que conduí a la crema de convents. L'espectacle restà prohibit a Barcelona fins al 1841.

El 1877 la Societat formulava d'aquesta manera la seva posició sobre la tauromàquia: «*Con alguna frecuencia se verifica en España un espectáculo anticristiano; obstáculo poderoso al progresivo desarrollo de la cultura del país; fomento de la holganza y de las aviesas pasiones; lucha del hombre contra la fiera con el único objeto de divertir a un público ávido de emociones materiales; lucha cruel en que la inteligencia del hombre tiene el triste empleo de vencer a la fiera abandonada a su propio instinto; lucha que en vez de sentimientos sublimes los inspira innobles, y en la cual el primer elemento es la sangre, la agonía, la muerte. Unánime la ECONÓMICA se dirigió a la Superioridad pidiendo la supresión de las corridas de toros y novillos y, por si esto no se considera factible de momento, propuso las medidas que debieren adoptarse para obtener gradualmente el resultado apetecido*».⁹

Res no aconseguí l'entitat en aquest punt. L'afecció a les curses de braus fou a Barcelona anterior a l'arribada de masses d'immigrants de regions espanyoles on era molt popular la festa denominada «nacional». El juny de 1898 els Amics del País formularen la seva oposició a la creació d'una escola de tauromàquia a Barcelona i a la construcció d'una segona plaça de braus.¹⁰ El fracàs fou total en aquest punt. El 1900, el banquer Josep Marsans creà la plaça de les Arenes perquè el *Torín* havia quedat petit. El 1914 Barcelona fou dotada d'una segona gran plaça de braus, la Monumental, de manera que el tancament del *Torín* el 1923 no representà cap

⁹ *Boletín de la SEBAP*, any x, núm. 17, març de 1880, p. 6. ANC.

¹⁰ ANC, 873 i 1296.

reducció de les localitats disponibles per als amants de l'espectacle taurí, que l'Econòmica havia considerat contrari als valors que l'entitat representava, tal com ja declarava molt abans del predomini dels catalanistes a l'entitat.

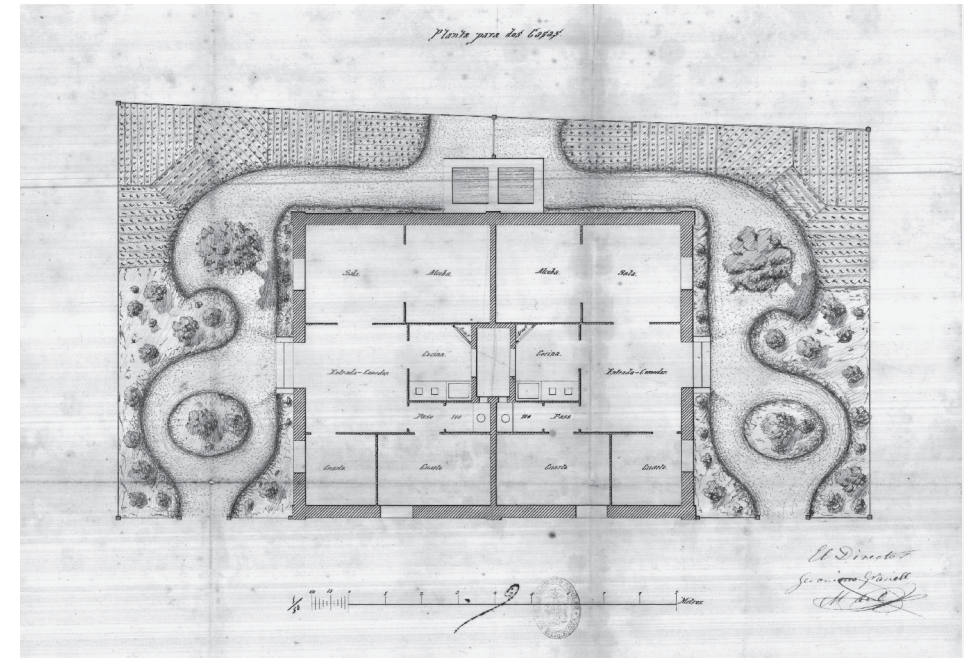
Fou a la festa anual del 1878 on la Societat concedí a un teixidor del cotó, com a premi per la seva bona conducta, una de les dues cases unifamiliars de planta baixa amb jardí que l'Econòmica Barcelonesa havia aixecat el 1874 gràcies a un donatiu anònim de mil duros. Es trobava al carrer Urgell, entre els d'Aragó i Consell de Cent, un lloc aleshores envoltat d'horts (fig. 10 i 11). L'altra caseta adjacent no seria concedida i seria subhastada el 1890 i adquirida per una societat amb una revalorització extraordinària, operada en setze anys.

La Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País havia rebutjat l'altre model alternatiu que se li havia proposat, el d'un bloc de pisos al barri del Raval amb serveis comuns de cuina, menjador, bugaderia, guarderia, escola i infermeria. No semblava gens fàcil de resoldre la greu contradicció entre la necessitat d'habitatge digne per als obrers i la seva incapacitat econòmica per adquirir-lo amb el seu jornal. Fer l'obrer propietari del seu habitatge semblava la millor manera d'allunyar-lo de posicions anticapitalistes, però no es trobava la manera d'aconseguir-ho dins del sistema imperant. El terme emprat era «moralitzar» l'obrer, és a dir, ajustar la seva moral a la de la classe mitjana, però les condicions objectives ho dificultaven considerablement.¹¹

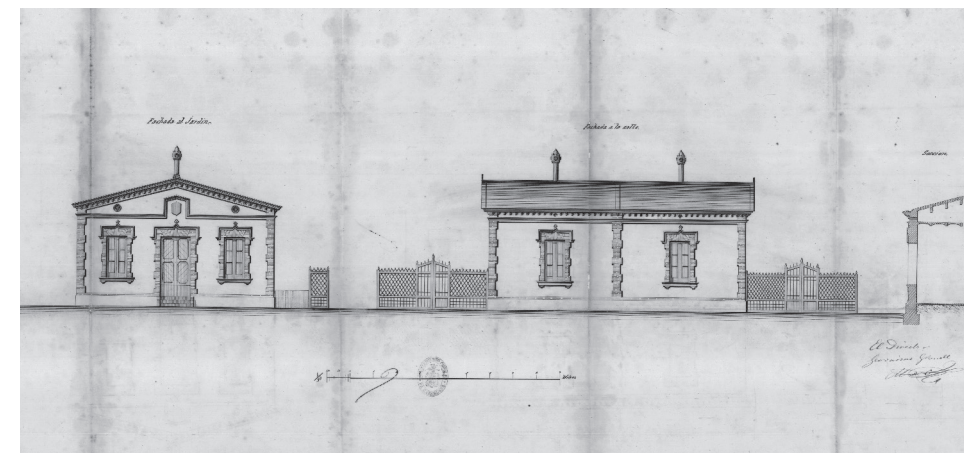
Dictàmens de l'època del regnat d'Alfons XII

El 1878, i en concret a la reunió del 9 de gener, la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País aprovà un dictamen sobre la proposició de llei al Congrés presentada per Manuel Danvila i sis diputats més, entre els quals hi havia Pere Bosch i Labrús, president fundador del Foment de

¹¹ Jerónimo BOUZA, «Procurar a las clases jornaleras higiénica y agradable habitación. La Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País y la vivienda obrera», *Scripta Nova: Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, núm. 146, 2003.

10. Planta de les dues cases per a obrers amb els jardins. Arxiu de la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País, 1874.

11. Façana des del carrer d'Urgell i alçat de les cases per a obrers. Arxiu de la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País, 1874.

la Producció Nacional. Es tractava de regular la instal·lació d'indústries dins de les ciutats. Amb excepció de les ordenances municipals de Barcelona de 1856, no existia a Espanya legislació sobre un tema que havia ocupat la Societat molts anys abans, atès que ja el 1845 s'havia pronunciat contra la concentració de fàbriques a Barcelona. La primera comissió per a dictaminar sobre la proposició Danvila es formà a l'Econòmica el 1877 amb tres metges: Carles Ronquillo, Joan Giné i Partagàs i José Montero. Però calgué ampliar la comissió davant les protestes dels enginyers perquè també es consideraven competents en la matèria. A la comissió es van afegir, doncs, José María Faquineto, Francesc Vila i Lletjós, Ramón de Manjares i Josep Maria de Paz.

Encara que el dictamen no s'ha conservat, consta que va ser aprovat i resultà favorable a la proposició Danvila. S'hi establien tres categories: les fàbriques que no plantejaven cap problema, les que no s'havien d'instal·lar dins de la ciutat ni prop de cap habitatge per insalubres, i finalment, aquelles que podien ser autoritzades si garantien que no representaven cap perill per a la salut dels veïns. Això exigia un seguiment i una inspecció rigorosa. L'únic punt de la proposició Danvila que es rebutjava era la immunitat de les indústries ja establertes, i al final la Societat acordà proposar que el municipi pogués posar en marxa l'expedient de translació d'una fàbrica en cas de reclamació dels veïns. D'altra banda, contra el precepte de la proposició Danvila que fossin només enginyers industrials els dictaminadors en cada cas, l'Econòmica demanava també la presència de metges higienistes.

Dos dictàmens dels Amics del País en resposta a una enquesta del Govern revestiren relleu especial, i la prova és que foren reproduïts íntegres al número 14 del *Boletín* el febrer de 1879 i al número 15, el març del mateix any. Un fou la contestació al »interrogatorio referente a los valores y clasificaciones de tejidos de lana«, i l'altre sobre les conseqüències que havia produït la supressió del dret diferencial de bandera, és a dir, del recàrrec sobre la tarifa ordinària de duana que s'havia imposat fins al 1869 a les mercaderies arribades en vaixells estrangers com a mesura de protecció a la construcció naval espanyola.

Partint del proteccionisme usual de la Societat, la introducció a les seves respostes a les preguntes concretes de l'enquesta indicava que les importacions de teixits de llana, que eren de 717.000 quilos el 1869,

havien passat el 1877 a representar 1.479.000 quilos, després d'un descens a causa dels conflictes armats interns entre 1872 i 1875. Es demanava el restabliment del grau de protecció aranzelària anterior per a reduir la desocupació obrera. Declarava que a l'estranger s'estava imposant la tendència al proteccionisme, marcada per Alemanya i els Estats Units, mentre Espanya anava en direcció contrària. Lamentava la decadència de la ramaderia llanera al país mentre l'australiana i la del Río de la Plata coneixien una gran expansió en funció de la millora de la qualitat.

La mateixa tendència proteccionista en relació a la marina pròpia enfront de l'estrangera inspirava l'altre informe oficial sobre el dret diferencial de bandera, reproduït al número 15 del *Boletín*. El dictamen posava de relleu que la marina espanyola havia perdut en deu anys una tercera part dels seus efectius en el moviment dels ports espanyols i que en el de Barcelona els vaixells amb bandera espanyola abans entraven el 48% de la importació i el 1878 només el 24%, i per això es reclamava la restauració del dret diferencial de bandera, la unificació i reducció de tots els impostos sobre la marina espanyola i que s'evités que els vaixells estrangers de pas vers Amèrica carreguessin mercaderies i passatgers als ports espanyols sense pagar impostos en detriment de la marina nacional. Al port de Barcelona la matrícula havia baixat de representar un tonatge de 126.552 a un de 97.355. La Societat també demanava desgravació fiscal temporal per als vaixells construïts en ports espanyols. La tendència lliurecanvista, en coincidir amb el període de substitució de la marina de vela per la moguda amb vapor, havia tingut, segons l'entitat, efectes molt nocius per a la flota mercant pròpia.

El 1879, Amics del País va debatre el tema de la crisi econòmica i els mitjans per a fer-ne desaparèixer els efectes. Ho feu a instàncies de la federació obrera tèxtil cotonera de les Tres Classes de Vapor. Aquest sindicat reformista estava preocupat per la competència que feien les fàbriques de les colònies fabrils de les conques del Llobregat i del Ter, amb energia hidràulica i amb salaris inferiors, a les fàbriques del Pla de Barcelona, mogudes amb vapor i amb condicions laborals menys dures. L'Econòmica no volia portar el debat cap a aquesta direcció. Deia que si no es posava remei a la crisi també les colònies de les fàbriques de riu acabarien patint atur forçós. Reconeixia que hi havia 15.000 homes sense feina a Barcelona i la rodalia i que 6.000 pertanyien al tèxtil cotoner, en

un moment en què es calculava que la població de la ciutat era de 249.106 habitants de fet i la del partit judicial, de 370.636. El dictamen desaconsellava els ranxos entre els aturats com els que es repartien a Sant Andreu de Palomar i recomanava de moment la formació d'una societat de beneficència que repartís bons entre les famílies d'obriers en atur forçós per a comprar el pa i altres aliments a un preu inferior al del mercat.

Considerava que el remei estava en el retorn al proteccionisme duaner i en les obres públiques, entre les quals recomanava l'enderrocament de la muralla de mar, la desviació de les aigües del Pla i la construcció de casernes, així com d'un edifici per a exposicions i d'un hospital psiquiàtric com el previst a Horta, on ja n'estava adquirit el terreny. Deia que l'Ajuntament podia aprofitar que els salaris havien baixat per a fer totes les obres públiques projectades pagant 8 rals de jornal. La Societat tenia els ulls fixos en les possibilitats no explotades del mercat de les Filipines, colònia vers la qual reclamava que s'afavorís l'emigració.¹² Considerava una vergonya que, després de l'obertura del canal de Suez, el 90% del comerç de les Filipines estigués en mans de potències estrangeres.¹³

El dictamen de la Societat del 27 de febrer de 1880 sobre el projecte de llei de concessió de mines i d'aigües subterrànies considerava imprescindible separar-ne la part referent a aquestes darreres perquè les aigües discorren i varien de volum, a diferència dels minerals. Calia respectar els drets dels ajuntaments propietaris d'aigua subterrània per a l'abastiment de la població. Tot el que es referís a les aigües havia de ser objecte d'una legislació especial i diferent de la futura llei de mines.

El 1882 l'Econòmica formulà sense èxit un dictamen negatiu del projecte de tractat de comerç amb França. Adreçat a les Corts, es dedicà a la qüestió un número del *Boletín* de l'entitat, el corresponent al primer trimestre de 1882. Les concessions desfavorables per a la indústria del regne d'Espanya no eren compensades per les que pretenien afavorir les exportacions de vins espanyols a França, que utilitzava per a modificar-los, tal com estava formulat el tractat. Per això el dictamen preveia que, tan bon

¹² *Boletín de la SEBAP*, gener-febrer de 1880, número 16 de l'any x. ANC.

¹³ *Ibidem*.

punt es restablís la producció francesa, un cop superada la plaga de la filoxera, es reduirien les exportacions de vins espanyols a un nivell inferior a l'anterior a la plaga, i així fou.

El document insistia que calia acabar les obres del port de Barcelona per a poder competir amb els de Gènova i Marsella. Començades feia vint anys, les obres havien patit diverses interrupcions. L'Econòmica declarava la seva oposició a la proposta d'Olano de concedir drets perpetus o temporals a una entitat a canvi d'un emprèstit. En canvi proposava que l'Estat concedís temporalment a la Junta d'Obres del Port, com a representant de l'interès general, la percepció de l'impost íntegre de navegació, fins a la finalització de les obres. El dictamen també deia que era urgent aconseguir l'aprovació del projecte de rada per a superar la paralització dels treballs.

El *modus vivendi* amb Anglaterra encara provocà més preocupació que el tractat de comerç amb França. La Societat felicità Ferdinand de Lesseps per haver estat escollit com a encarregat de les obres d'obertura del canal de Panamà i rebé l'agraïment de Lesseps per aquesta atenció. Anys abans, el mateix personatge havia rebut una felicitació semblant de l'entitat amb motiu de l'obertura del canal de Suez, inaugurat el 1869.

La filoxera no podia deixar de preocupar. La plaga va començar a envair Catalunya des de la frontera francesa el 1879. El 1883, Amics del País elegí dos delegats seus per a formar part de la junta regional per a combatre la filoxera, sota el lideratge de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre.¹⁴ I el 20 de juny de 1883 envià un escrit al senador per les societats d'amics del país de la demarcació de Barcelona, Mariano de la Paz Graells, per a donar-li les gràcies per les seves gestions en relació amb el problema.¹⁵

Al final no hi hagué més remei que recórrer a la costosa replantació sobre peus americans, que eren immunes a la fil·loxera.¹⁶ Les pèrdues es van xifrar en 350 milions de pessetes a Catalunya, al llarg dels dos dècennis durant els quals la plaga devastà el país de nord a sud. L'any 1900 l'extensió dedicada a la vinya havia passat a 184.766 hectàrees, en lloc

¹⁴ ANC, 977.

¹⁵ ANC, 992.

¹⁶ Josep IGLÉSIES, *La crisi agrària de 1879–1900: La fil·loxera a Catalunya*, Edicions 62, Barcelona, 1968.

de les 338.000 que ocupava l'any 1883. Les comarques vitivinícoles perderen població i la seva emigració vers l'àrea de Barcelona fou notable.

La formació, el 1883, de la Comissió de Reformes Socials com a entitat governamental per a estudiar les condicions de vida de la classe obrera i proposar mitjans per a millorar-la, feu que la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País fos convidada a enviar suggeriments a la comissió provincial corresponent. L'Econòmica declarava al seu butlletí del segon semestre de 1884 que tenia tres projectes en cartera per a millorar la condició obrera: ocupar-se de l'obra dels habitatges amb lloguers a bon preu, crear biblioteques per a obrers i fomentar-ne l'estalvi amb la creació d'una entitat financera especialment dedicada al seu servei. El discurs de moralització de l'obrer per mitjà de la lectura profitosa i per obra de l'estalvi el formulava així: *«Hacer que el obrero detraiga de su jornal la mayor parte que le sea posible; alejarle de la taberna y de otros muchos sitios análogos que, a la par que absorben de su jornal lo sobrante y aún lo necesario, embrutecen su razón y corrompen sus sentimientos; procurarle segura colocación a sus economías para que con la capitalización de los intereses se vaya haciendo paulatinamente con un pequeño capital de que disponer en circunstancias azarosas o que legar a su familia en caso de muerte; encaminarle, dirigirle siempre por el sendero de la honradez y del bien, concediéndole según su conducta y en determinados momentos ciertos créditos sobre futuros ahorros, y enseñarle de esta manera que la honradez no es ya solo una virtud, sino que también un capital tanto o más respetable que la fortuna material del rico, tales son en resumen los ideales que se propone realizar pronto esta Económica por medio de ciertas combinaciones que tiene actualmente en estudio».*

A la festa de 1882 rebé un premi de tres mil pessetes el Centre Moral de Gràcia per les escoles gratuïtes per a nens i la nocturna per a adults que havia fundat, i també fou premiada la Junta de Dames per les tres escoles gratuïtes per a nenes que mantenia. El premi científic fou concedit a Emili Sayé i Moya pel seu assaig *España y Filipinas para los españoles*.

II. AFILIATS I QUADRES D'UNA ENTITAT FILANTRÒPICA I CIUTADANA

Els socis

Les juntes directives de la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País, compostes de president, vicepresident, tresorer, comptador, bibliotecari arxiver, secretari i sis vocals, eren votats cada dos anys per l'assemblea de socis i els càrrecs no podien ser reelegits per a dos mandats consecutius, excepte si treien les dues terceres parts dels vots. Però els membres sortints podien ocupar càrrecs diferents als que havien tingut immediatament abans. De vegades un president, després del seu mandat, passava a ser vocal. Uns mandats curts i l'absència de competició de candidatures diverses eren normes que s'observaven durant la mateixa època a l'Ateneu Barcelonès i a moltes altres associacions d'un tipus semblant.

L'Econòmica disposava a Madrid d'una representació permanent per a la qual no comptava la limitació de mandats. Durant molts anys tingué aquest paper el senador Josep Maluquer i de Tirrell. La relació amb les altres societats espanyoles d'amics del país era efectiva però no obligava a la Barcelonesa a reduir la seva autonomia ni a modificar la seva línia en funció d'una altra de general per a tot el regne.

A Barcelona, a més de la secretaria vocal de la junta directiva, exercia en aquella època la secretaria administrativa permanent Gaspar Monleón, però sense dret de vot a la junta de govern. Aquest empleat exercia el càrrec des del 1857. El 1877 es decidí elegir-lo soci resident amb tots els drets, com a reconeixement pels seus vint anys de servei. Com a soci resident, Monleón continuà en el càrrec.

A partir de mitjan els anys setanta del segle XIX, es creà una càtedra de taquigrafia, que fou exercida pel soci Gaietà Cornet i Mas. L'entitat havia començat a publicar un *Boletín* inicialment mensual el 1853, però després va perdre la periodicitat regular.¹⁷ A la sessió inaugural de curs solien assistir-hi en aquell temps els titulars o els representants de capitania general, del govern civil, del bisbat i del rectorat de la Universitat. Les altres associacions econòmiques de la ciutat, les acadèmies barcelonines i l'Ateneu Barcelonès solien ser-hi també presents. Aquesta representació d'autoritats i d'acadèmies es produïa també a cada festa anual on es distribuïen els premis a l'aplicació, al mèrit i a la virtut, que en aquella època tendia a celebrar-se en una data pròxima a la festa de Nadal. Quan el governador civil de la província assistia a l'acte, se li ofería la presidència.

En els discursos dels secretaris de les juntes de govern dels primers temps de la Restauració s'observa el desig de donar més antiguitat que la real a la fundació de la Societat i per això, en aquests parlaments, la constitució de la Barcelonesa se situava en temps de Carles III, vers 1785, un error que no fou superat fins al 1895, quan en la ressenya històrica, escrita per Gaspar Monleón, es deixà fixat el record de la primera fundació el 1822 i de la refundació el 1834.

El 1869 se n'havien modificat els estatuts en el sentit d'abolir la limitació del nombre de socis numeraris o residents a 150 i permetre que aquest fos il·limitat. Així, doncs, el nombre de socis numeraris va anar augmentant i, al començament de la Restauració, era de 184. Aviat arribà als dos centenars i mig, i l'any 1882, eren ja 276. El nombre fluctuaria fins al 1897 al voltant dels 380 socis residents, mentre que el 1898 es

¹⁷ Del darrer quart del segle XIX se'n conserven a l'Arxiu Nacional de Catalunya els números 13 (any IX) de 26 de setembre de 1876; el 14, que pertany al 1879, on es publicà la resposta a l'enquesta del Govern sobre els valors i classificació dels teixits de llana de cara a la protecció aranzelària; el 16 (any X), corresponent a gener-febrer de 1880; el 17, el del març de 1880, on es ressenya la festa anual de 1877; el 19, que sortí el juny de 1880 amb el dictamen sobre el projecte de llei de concessions mineres i d'aigües subterrànies; el del primer trimestre de 1882, ja sense numeració, seguits pel del segon i el del tercer trimestres del mateix any. Després es conserven els dels primer i segon semestres de 1883, així com el del segon semestre de 1884. A continuació cal esperar a l'aparició del primer número de l'*Anuario*, el 1895, que es publicà amb regularitat fins al 1935.

produí un augment brusc, passant de 390 l'any anterior a 521. Aquesta creixença no s'explica únicament per l'absorció de la Societat Econòmica de Gràcia, operada arran de l'annexió, el 1897, dels municipis del Pla de Barcelona al de la capital. L'Econòmica *Graciense* aportà a la Barcelonesa 120 socis residents i uns 200 de corresponsals, però el nombre d'afiliats a l'Econòmica Barcelonesa continuà pujant fins a la xifra rodona de 600 socis residents l'any 1900, per a mantenir-se després en aquest nivell i fins i tot superar-lo, atès que arribaria a més de 800 l'any 1924, tal com es veurà més endavant. En canvi, el nombre de socis corresponents —els no residents i sense dret de vot— es mantingué estancat amb tendència a la baixa entre els 133 de l'any 1895 i els 117 de 1901.

A més de les 20 pessetes d'entrada, els socis havien de pagar una quota que es decidia cada any segons les previsions i les necessitats de l'entitat. Segons l'edició de 1882 dels estatuts i del reglament, les reunions eren mensuals. Un soci causava baixa si no pagava dues quotes o si deixava d'assistir a les reunions com a mínim una vegada en tot un any sense justificació acceptable. L'obligatorietat de l'assistència s'havia reduït en comparació amb els estatuts de 1840, perquè aleshores, amb reunions setmanals i no mensuals com s'establia el 1881, un soci resident era donat de baixa si faltava a les reunions tres mesos consecutius sense una justificació suficient. Abans l'enquadrament dels socis en classes o seccions especialitzades era preceptiu. El quòrum per a considerar vàlida una sessió i vinculants els seus acords era de nou socis residents. A l'edició de 1882 del reglament de 1881 apareixen al final els noms de 36 socis residents, i cal suposar que foren els que aprovaren el reglament. Era una xifra baixa si es té en compte que els socis numeraris eren 276 en total. Les normes de pagaments i d'assistència no obligaven els socis residents amb més de seixanta anys d'edat i amb deu de pertinença a l'entitat. Els socis de mèrit també n'estaven eximits, tot i tenir veu i vot. Eren els que havien rebut aquesta condició amb un dels premis anuals o amb algun servei molt especial. No cal dir que eren pocs en comparació amb els residents. Als estatuts de 1881 es parla de comissions permanents i especials, però no de classes o seccions de reunió setmanal com als de 1840.

La massa de socis dels Amics del País era professionalment força variada vers 1895. Entre els socis residents i de número d'aquella època hi

trobem juristes i polítics com Manuel Duran i Bas o Eduard Maluquer i de Tirrell; un enginyer de mines, president de l'Acadèmia de Ciències de Barcelona i president de l'Institut Agrícola de Sant Isidre com Silví Thos i Codina (fig. 13); fabricants i grans empresaris com Llorenç Mata i Pons, Ròmul Bosch i Alsina, Eusebi Güell, Josep Monegal, Albert Rusiñol, la nissaga dels Sedó —Antoni, Lluís i Martí—, Maties Muntadas, Camil Fabra, Andreu de Sard, Ernest Vilaregut, Domènec Sert o José E. de Olano, futur comte de Fígols, juntament amb financers com Darius Romeu i Freixa, segon baró de Viver i futur alcalde de Barcelona durant la Dictadura de Primo de Rivera. També hi trobem arquitectes tan famosos com Elies Rogent, autor de la nova Universitat i de la reconstrucció del monestir de Ripoll, o Josep Fontserè, constructor del mercat del Born i la font del parc de la Ciutadella, o Àngel Josep Baixeras, que projectà la futura Via Laietana; artistes com el decorador Enric Monserdà i l'orfebre i empresari Josep Masriera; joiers com Joaquim Cabot i Rovira, molt lligat a l'Orfeó Català; científics com el geòmetra Santiago Mundi, republicà i catedràtic; erudits com el folklorista i notari Francesc de S. Maspons i Labrós, el geògraf Francesc Carreras Candi i l'historiador de la literatura i assagista Antoni Elias i de Molins. També hi trobem un cooperativista republicà com Joan Salas i Anton; metges com Manuel Duran i Ventosa i Bartomeu Robert, catedràtic de la Universitat (fig. 14); hisendats i propietaris immobiliaris com Josep Collaso i Gil, el marquès de Camps, el marquès de Robert i l'agrònom Ignasi Girona i Vilanova, futur president de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre. Al costat d'aquests hi trobem historiadors i juristes com Josep Pella i Forgas (fig. 15) i Antoni Borrell i Soler, especialistes tots dos en dret civil català.

Eren socis de l'Econòmica tant el cap provincial del partit conservador de Cánovas, Manuel Planas i Casals, com el cap del partit liberal de Sagasta a la província, Josep Comas i Masferrer; hi trobem advocats republicans com Ildefons Suñol i el cap dels federals pimargallians de Catalunya, Josep Maria Vallès i Ribot; dramaturgs com Frederic Soler (Pitarra) i Eduard Vidal i Valenciano; economistes i sociòlegs com Pere Estasen i Ramon Torelló, autor de la part econòmica del Memorial de Greuges de 1885. Encara que predominaven clarament els simpatitzants d'un liberalisme moderat, no mancava algun carlí com l'hisendat Manuel de Llanza

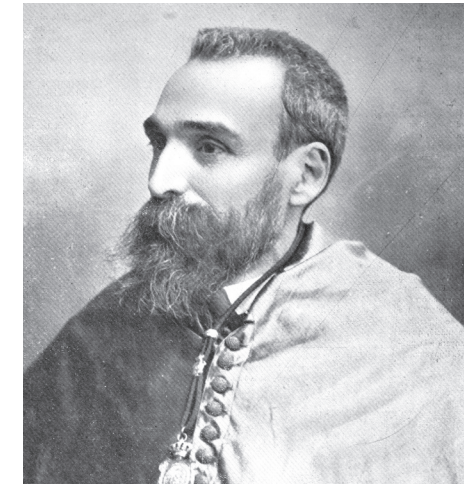
13. Silví Thos i Codina, president dels Amics del País el bienni 1894-1895.

15. Josep Pella i Forgas, president dels Amics del País els biennis 1900 i 1901, i 1908 i 1909.

16. Eduard Maluquer i de Tirrell, president dels Amics del País el bienni 1884-1885.

17. Joan Coll i Pujol, president dels Amics del País el bienni 1886-1887.

i Pignatelli, duc de Solferino. Així doncs, la Societat Econòmica Barcelonense d'Amics del País resultava una associació realment transversal i comptava fins i tot amb republicans i amb tradicionalistes, tot i que aquests sectors, políticament extrems i enemics del règim imperant, eren força minoritaris dins l'entitat.

Només consten com a socis residents tres preveres: Josep Ildefons Galtell (rector de la parròquia de Santa Anna), Eduard Maria Vilarasa (rector de la parròquia de la Concepció) i Valentí Basart. En aquella època els capellans afegien l'abreviació *Pbre.* al seu cognom i els religiosos feien constar les sigles del seu orde. Atès el pes de la clerecia en la cultura i en la beneficència catalanes de l'època, resulta en aquest cas una proporció molt petita, que dona a la Societat una marcada identitat laica, encara que no laïcista. En contradicció amb això està el fet que el 1899 els compromissaris de l'Econòmica barcelonense i de la resta d'econòmiques de la seva regió electoral elegissin senador el nou bisbe de Barcelona, i abans de Vic, Josep Morgades.¹⁸ El fet indica l'augment del pes dels catalanistes a l'entitat i també el prestigi del prelat que havia reconstruït l'abadia de Ripoll, antic panteó dels comtes de Barcelona, i havia fundat el Museu Episcopal de Vic, tan important per a l'art romànic, uns mèrits que no es veien afectats per l'escandalós trencament del bisbe amb el poeta Jacint Verdaguer, a qui Morgades havia enlairat primer i després havia sancionat, si bé en el moment de l'elecció del bisbe com a senador ja s'havia produït la reconciliació del prelat i el poeta, el qual conservava sencera la seva popularitat, tal com es veuria amb la participació de molta gent diversa en el seguici de l'enterrament de Verdaguer el 1902.

Els presidents

Interessa la personalitat i significació dels presidents de la Societat Econòmica Barcelonense d'Amics del País del darrer quart del segle XIX i per això s'indiquen a continuació (annex 1). Al principi de la Restauració ocupava

¹⁸ J. FIGUEROLA, *El bisbe Morgades i la formació de l'església catalana contemporània*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1994.

el càrrec Ferran de Delás, durant el bienni 1874-1875. Per al bienni 1876-1877 fou elegit Agustí Urgellés de Tovar (1828-1895), químic, editor i articulista. El succeí durant el bienni 1878-1879 Julián Casaña Leonardo (Ciudad Real, 1833 – Madrid, 1911), que fou catedràtic de química orgànica de la Facultat de Farmàcia de la Universitat de Barcelona i rector d'aquesta durant molts anys, entre 1874 i 1896, tal com ja hem vist. Vicente de Romero i Baldrich el va succeir entre 1880 i 1881.¹⁹ Durant el bienni següent de 1882-1883 ocupà la presidència el jurista i registrador de la propietat Ròmul Moragas i Droz (Barcelona, 1836 – 1886).²⁰

Durant el bienni de 1884-1885 presidí la Societat el polític Eduard Maluquer i de Tirrell (Barcelona 1831-1915), que fou president de la Diputació de Barcelona entre 1886 i 1890, diputat a Corts per Barcelona com a liberal dinàstic durant les legislatures de 1896 i de 1899 i senador el 1891 i el 1893 (fig. 16). Entre 1886 i 1887 estigué presidida per Joan Coll i Pujol (Barcelona 1841-1910), que fou catedràtic de dret penal de la Universitat de Barcelona i, en diverses ocasions, entre 1884 i 1909, diputat conservador a Corts, president de l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Catalunya entre 1888 i 1889 i alcalde de Barcelona de reial ordre en diverses ocasions com, per exemple, l'any 1909 (fig. 17). Joan Coll i Pujol col·laborà estretament amb l'alcalde Rius i Taulet en la preparació de l'Exposició Universal de 1888, la viabilitat i conveniència de la qual, però, havia estat discutida sense èxit per Valentí Almirall i per tot un corrent d'opinió del catalanisme de tendència republicana.

El bienni 1888-1889, que coincidí amb l'Exposició Universal de Barcelona, presidí l'Econòmica Melcior Ferrer i Bruguera, primer marquès

¹⁹ Amb Vicente de Romero de president, formaven la junta de govern Ròmul Moragas de vicepresident, Salvador Badia i Andreu de secretari, Juan de Arana de la Hidalga de vicesecretari, Josep Mascaró i Capella de tresorer, Joan F. Galofré de comptador i Alexandre Novella de bibliotecari arxiver. Els vocals eren: Antoni Rovira i Borrell, Federico Gómez Arias, Josep Plantada Forés, Julián Casaña Leonardo, Francisco de P. del Villar i Teodor Baró. *Boletín de la SEBAP*, gener-febrer de 1880, any x, núm. 16.

²⁰ Amb Ròmul Moragas i Droz de president, Eduard Maluquer fou el vicepresident, Rafael Puig i Valls el secretari, Josep Maria Cornet i Mas el vicesecretari, Eusebi Güell el tresorer, Antoni Rovira i Borrell el comptador, Francesc d'Asís Valls i Ronquillo el bibliotecari arxiver. Els vocals eren Ramon Cabañera, Pere Bosch i Labrús, Francesc Vila i Lletjós, Antoni J. Bastinos, Josep Sert i Ramon Coll i Pujol.

de Cornellà (Barcelona, 1822-1890). Ferrer fou un jurista i polític conservador, degà quatre vegades del Col·legi d'Advocats de Barcelona, president de la Diputació de Barcelona entre 1875 i 1878 i president de l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Catalunya. Havia presidit el Congrés Català de Juristes, convocat en defensa del dret civil català el 1881. També fou president de l'Ateneu Barcelonès entre 1885 i 1886. Melcior Ferrer subvencionà la importació de ceps americans per a combatre la fil·loxera a les vinyes de la província i promogué una nova Casa de Maternitat a la ciutat de Barcelona.

El bienni 1890-1891 n'ocupà la presidència Ildefons Par i Pérez (Barcelona, 1826 – 1894). Vicepresident del partit liberal a Barcelona, degà del Col·legi d'Advocats de Barcelona el 1877 i financer de companyies ferroviàries, Ildefons Par fou membre del consell d'administració de la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de Barcelona. Entre 1892 i 1893 el president de la Societat fou Joan Baptista Orriols i Comas (Barcelona, 1828 – 1921). Durant la seva presidència es posaren en marxa les dues iniciatives principals de l'entitat durant aquest període: les colònies escolars de vacances i l'Escola d'Institutius i Altres Carreres per a la Dona, que dirigí personalment Orriols. Va ser diputat conservador per Manresa el 1879 i per Barcelona el 1896. També fou membre de l'Acadèmia de Bones Lletres.

Entre 1894 i 1895 el va succeir Silví Thos i Codina (Mataró, 1843 – Barcelona, 1911), enginyer. Fou president entre 1895 i 1900 de l'Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, des d'on impulsà l'Observatori Fabra del Tibidabo amb una deixa del fabricant Camil Fabra, primer marquès d'Alella. Thos i Codina també presidí l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre. El bienni 1896-1897 n'ocupà la presidència l'advocat i polític Joaquim Maria de Paz i Casanovas, conservador canovista, senador per Barcelona el 1876 i diverses vegades senador per l'Econòmica Barcelonesa (fig. 18).

El 1898 el succeí el metge i catedràtic de Medicina Bartomeu Robert (Tampico, 1842 – Barcelona, 1902). Unia al seu prestigi com a metge el fet d'haver estat regidor municipal diverses vegades a Barcelona entre el 1881 i el 1893 (fig. 18 i 19). El 1899 fou designat alcalde de Barcelona de reial ordre, com ho eren aleshores —i fins al 1917— els batlles d'aquesta ciutat, igual que els de Madrid. Després Robert passà dels rengles

conservadors a la Lliga Regionalista de Catalunya, que presidí, i en fou elegit diputat per Barcelona del 1901 al 1902, any de la seva mort sobtada. Entre els presidents de la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País predomina, com es pot comprovar, la carrera de Dret, seguida o no per l'exercici de l'advocacia, però també hi apareixen metges, farmacèutics i enginyers.

Molts presidents de l'Econòmica arribaren al càrrec amb una carrera política prèvia, que sovint continuaren després. Com s'ha pogut veure entre els socis més coneguts, la major part dels presidents també eren polítics. Resultaven nombroses les relacions de caire personal amb altres entitats en raó d'una afiliació doble o triple. I això es donava fins i tot entre càrrecs directius. Són ben perceptibles els vincles amb el Foment del Treball Nacional, amb l'Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, amb l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació, amb les directives del Col·legi d'Advocats i de l'Ateneu Barcelonès i fins i tot amb els grans propietaris de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre. L'Econòmica es trobava situada en una xarxa de relacions molt àmplia, amb el valor afegit de comptar amb el privilegi d'elegir un senador, una prerrogativa que la distingia de les altres grans entitats barcelonines, tot i que personalitats representatives d'aquestes altres associacions ocuparen també càrrecs representatius polítics tant en el segle XIX com en el XX, però no per elecció oficial d'una corporació sense dependència del poder polític.

Si el liberalisme conservador enquadrat en el bipartidisme dinàstic espanyol fou la tònica política a les directives de la Societat durant el darrer quart del segle XIX, en canvi durant el primer quart del segle XX i fins als anys trenta la força predominant fou el catalanisme conservador de la Lliga Regionalista, compromesa amb la causa de l'autonomia política catalana, mentre els partits espanyols monàrquics anaven perdent terreny a Catalunya a partir de 1901. Aquest canvi d'hegemonia es produí per l'entrada de nous socis catalanistes de cara a conquerir l'entitat, com abans havien fet amb l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Catalunya i amb l'Ateneu Barcelonès, una hegemonia que s'havia fet palesa el 1895 amb el controvertit discurs inaugural de Guimerà com a president de l'Ateneu Barcelonès pronunciat en català i que versava sobre la llengua catalana. Com diu Garriga i Massó a les seves memòries, ser

catalanista a finals del segle XIX sortia car, perquè calia fer-se soci de diverses entitats per aconseguir sumar-les al moviment de recuperació nacional catalana. Però també es donà al mateix temps un fet remarcable i menys esmentat: la conversió al catalanisme de personatges que no ho eren abans, i l'exemple més notable en aquest sentit és el del mateix doctor Robert, sense ser ni molt menys un cas extraordinari.

Des del 1869 fins al 1898 la Societat d'Amics del País tingué la seu a l'espai que li va cedir la Caixa d'Estalvis de Barcelona al segon pis de la seva casa, al costat de l'Ajuntament, a la plaça de Sant Jaume amb entrada pel carrer de la Ciutat número 1. Però la Caixa necessitava el pis que ocupaven els Amics del País i instà l'Econòmica a abandonar l'espai. Així, doncs, el 1898 es traslladà a la Casa Gironella del carrer de Sant Sever número 5, al darrere del Palau de la Generalitat, aleshores seu de la Diputació i de l'Audiència. Aquesta casa del carrer de Sant Sever, que més tard, el 1924, compraria l'Econòmica, fou l'estatge de la institució fins al 1998. Es tracta d'un casal senyorial al voltant d'un elegant pati amb escala de pedra que condueix a la planta noble. És un palauet barroc del segle XVIII amb un segon cos i una façana diferent a la plaça de Sant Felip Neri, que incorporà elements medievals procedents d'un altre edifici malmès durant la Guerra Civil quan, després del conflicte, Adolf Florensa dissenyà la nova urbanització de la plaça, molt afectada per un bombardeig aeri, del qual resten avui senyals ben perceptibles al mur de pedra de la façana del temple de Sant Felip Neri.

La Junta de Dames i les seves obres

Continuava existint com abans una Junta de Dames, una secció femenina independent, formada en bona part per esposes, vídues i filles de socis numeraris. La xifra de sòcies de número no podia passar de trenta segons el reglament inicial. Es mantingué estancada al voltant de vint-i-cinc. Aquestes dones no participaven en els debats ni en les comissions de la Societat i la seva funció es limitava a tenir cura de les escoles i guarderies i portar a terme tasques supervisores de la Casa de Maternitat i Expòsits. Continuaren allunyades dels debats en què es votaven els

dictàmens, en reunions reservades als homes. Naturalment, no faltaven mai a la sessió anual pública amb el repartiment de premis.

La Junta de Dames apareixia com un cercle més de la beneficència de les classes benestants, amb la diferència que era laica i no confessional com ho eren, en canvi, la majoria de les entitats d'aquesta naturalesa a la Barcelona d'aleshores. La secció femenina era molt menor que la Societat pròpiament dita i no experimentà l'impuls expansiu que mostrà aquesta a finals del segle XIX. Per rotació setmanal, les sòcies numeràries s'obligaven a visitar els centres dels quals tenia la supervisió la Junta de Dames.

Hi havia també les sòcies honoràries. Eren les que contribuïen amb quantitats superiors a les que pagaven les numeràries i no prestaven serveis personals com aquestes darreres. El seu nombre era molt petit entre 1896 i 1899, passant de dues a quatre. Però l'any 1900 començà un creixement sobtat del nombre de sòcies honoràries protectores, de manera que passaren de cop a ser 23 l'any 1900 i arribaren a 32 el 1903. Això significà un increment important de recursos econòmics.

La Junta de Dames havia estat fundada el 7 de desembre de 1835, un any i mig després que la Societat d'Amics del País. La seva missió era crear i mantenir escoles gratuïtes per a nenes pobres i el 7 de maig de 1836 ja organitzava dues escoles amb el seu suport: una al carrer Hèrcules, a Ciutat Vella i prop de la basílica dels Sants Just i Pastor, i l'altra es trobava al carrer Tallers, a la part alta del Raval. Una tercera escola fou fundada el 1872 a la Barceloneta. Cada escola acollia 150 alumnes i, per tant, l'obra escolar de la Junta de Dames atenia l'ensenyament de 450 nenes. L'*Anuario* de 1895 calculava que havien passat fins aleshores per aquelles tres escoles més de 12.400 nenes pobres. La Junta de Dames lamentava que les mares tendissin a retirar massa aviat les seves filles de l'escola per a posar-les a treballar tan bon punt tenien l'aptitud física per a fer-ho. Això suposava reduir la seva instrucció i limitar les seves possibilitats i opcions de promoció professional en el futur.

Presidia la Junta de Dames durant el darrer decenni del segle XIX Casimira Puig Oriol, vídua d'Hospital. La vicepresidenta era Adela Camín de Serrahima; la secretària, Concepció Costa, vídua de Balaguer; i la tresorera, Emília Clavé de Girona. La reina regent Maria Cristina d'Habsburg-Lorena hi figurà com a presidenta d'honor fins a la seva mort el 1929. El 1899

es produí un canvi en la composició de la directiva: Adela Camín de Serahima passà a la presidència, Concepció Costa a la vicepresidència, n'ocupà la secretaria i Maria Girona, vídua d'Escubós, n'esdevingué tesorera. La Junta comptava amb deu vocals.

La Junta de Dames prestava també la seva ajuda a la Casa de Maternitat i Expòsits de Barcelona. Per una banda tenien cura que no manqués a les mares tot allò imprescindible en els serveis que la institució els havia de prestar segons el reglament. I per l'altre costat vetllava per l'alimentació de les dides dels bebès acollits al centre. Una comissió portava a terme la inspecció dels serveis de les dides externes. La presidenta de la secció de Maternitat i Expòsits era Pilar Camín, vídua de Duran, la tesorera de la mateixa secció era Avelina Gibert de Busanya i la secretària Francesca Prat de Mas de Xaxàs.

La mortalitat infantil era altíssima en aquella època. El 1910, al barri de la Barceloneta morien gairebé la meitat dels nascuts abans d'arribar als dos anys de vida. El 1902 la mortalitat dels nadons menors d'un any era del 14,6% a tot Barcelona. A Zuric era del 6,9% l'any 1917, a Londres del 8,8%, a París del 9,6% i a Milà del 13%.²¹ Encara en una data considerablement posterior a la de l'època que ara abordem, l'any 1918, la mortalitat dels infants nadons a la Maternitat i Casa d'Expòsits de Barcelona era del 56,7%. N'hi entraven 37 i en sobrevivien 13. Els anys següents aquesta mortalitat es reduí molt i fou un mèrit del qual es pogué enorgullir l'administració de la Mancomunitat de Catalunya.

Al costat de la Junta de Dames existia la Junta de Senyores de les Sales d'Asil. Segons l'*Anuario* del 1895: «*Esta Junta tiene por principal objeto dar albergue durante el día a un cierto número de párvulos de ambos sexos pertenecientes a la clase obrera, recogiendo los por la mañana, cuando sus padres se dirigen al trabajo, y devolviéndolos a estos al terminar su jornal*». Les criatures rebien menjar al migdia i instrucció gratuïta sota la direcció de les Germanes de la Caritat de Sant Vicenç de Paül. Però no ingressaven abans dels tres anys. Els nens passaven a una escola de religiosos quan arribaven als set anys i les nenes podien romandre a les cases d'asil fins als tretze anys. Aquestes cases eren quatre:

²¹ Manuel SALVAT, *La mortalidad infantil en el distrito primero de Barcelona*, Barcelona, 1914.

la del carrer Aldana (Poble-sec), la del carrer Ginebra (Barceloneta), la de Roger de Flor (Gràcia) i la del carrer Blasco de Garay (Poble-sec). La memòria de 1895 deia: «*De esta manera la inagotable caridad de tan generosas señoras atiende diariamente, dándoles albergue y educación, a unos dos mil seres inocentes, a quienes libra del abandono y de la forzosa holganza con todas sus funestas consecuencias, en que sus padres se verían obligados a dejarles, al salir de sus casas para atender a sus imprescindibles obligaciones*».

Dolors Cerdà de Puig, una de les fundadores de la Junta de Senyores de les Sales d'Asil, instituï un premi anual de 250 pessetes per a la noia que acabés la seva educació a la sala d'asil, assistint-hi fins als tretze anys. Presidia la Junta de Senyores de les Sales d'Asil durant els anys noranta del segle XIX Dominga Juera, vídua de Vilar; la vicepresidenta n'era Maria Jesús Serra de Pascual; la secretària, Elvira Llagostera i Surts; i la tesorera, Rosa Vilar, vídua de Julià. Les sòcies de número n'eren 12.

El treball retribuït de les dones fora de la llar, obligades per la insuficiència del salari de l'home cap de família, comportava la necessitat de guarderíes, que els poders públics no creaven. La suplència l'oferia a Barcelona la beneficència privada de les dones de l'Econòmica. Cal tenir present que fins al 1900 no es promulgà la llei que prohibí el treball a fàbriques i tallers dels menors de deu anys i que fins a la creació d'un cos d'inspectors del treball, el 1908, la llei fou paper mullat. Amb posterioritat, fora de Barcelona, es continuà vulnerant la norma fins entrada la segona dècada del segle XX.

Les dones de les directives de la Junta de Dames i de les Senyores de les Sales d'Asil solien ser vídues i dones casades i deixaven ben clara la seva condició, com era usual entre les dones dedicades a obres de caritat en aquella època. Molt poques vegades apareix la definició de senyoreta, que indicava solteria, entre les dones amb càrrecs a les juntes vinculades a la Societat, i segurament eren solteres ja retirades del mercat matrimonial. Les senyores de la burgesia amb temps per a dedicar-se a obres benèfiques com les que aquí es tracten havien de manifestar el seu estat civil i el nom del baró de qui depenien, fins i tot després de la defunció del marit. No participaven en els debats de l'entitat, però això estava en consonància amb el fet que les dones tampoc tenien dret de vot ni gaire-

bé veu en la vida política. Que tinguessin una influència indirecta, indefinida però efectiva, no està en contradicció amb la marginació política femenina i amb l'exclusió de la dona dels estudis superiors.

La renovació bianual dels càrrecs no regia per a la Junta de Dames ni per a les altres organitzacions vinculades a aquesta. La seva durada era indefinida, amb tendència a perpetuar-se fins a la renúncia voluntària de les titulars.

Els senadors de l'entitat durant el darrer quart del segle XIX

La rellevància de la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País es trobà reforçada durant la Restauració perquè la llei de 8 de febrer de 1877 concedí a les societats econòmiques d'amics del país, agrupades per zones, el dret a elegir un senador per cada regió electoral (annex 2). El senador era elegit per mitjà de compromissaris, a raó d'un per cada cinquanta socis que tinguessin més de tres anys d'afiliació abans dels comicis. La llista d'aquests s'havia de publicar al *Boletín Oficial de la Provincia* a començament de cada any. L'Econòmica era el centre de la regió que comprenia les societats de Catalunya (Barcelona, Gràcia —del 1889 al 1897—, Girona, Lleida, Cervera, Reus), Mallorca, Saragossa i Tudela. No sempre totes comptaren amb compromissaris, perquè de vegades no arribaven a cinquanta socis i aleshores perdien o no arribaven a tenir el dret a enviar compromissaris o a elegir-ne de suplents residents a Barcelona mateix.

Entre vuit i quinze dies després de les eleccions de diputats a Corts es reunien a la Societat els compromissaris elegits per la Barcelonesa i per les altres societats d'amics del país de Catalunya i de la resta de la zona per a votar el senador que les representaria. La votació es feia el mateix dia que tenia lloc l'elecció dels tres senadors de la província pels vots dels diputats provincials i dels compromissaris dels ajuntaments i majors contribuents, reunits al Palau de la Generalitat, aleshores la Diputació.

Les eleccions al Senat, en fer-se després de les dels diputats del Congrés, permetien que candidats que no havien arribat a aconseguir vots suficients per a obtenir l'acta de diputat al Congrés poguessin ser presentats a les

senatorials. No eren rars els pactes polítics amb retirada d'un candidat a les eleccions de diputats a canvi de la promesa d'un escó de senador.

El Senat era una cambra legislativa important. Les seves atribucions efectives, de fet, no eren inferiors a les del Congrés, llevat de les referents a l'àmbit fiscal i pressupostari. La composició del Senat era tripartida: la part electiva, que numèricament mai podia ser inferior a l'altra, es dividia entre la provincial i la corporativa. A la part que no sortia per votació indirecta dels ciutadans hi eren els senadors per dret propi —Grans d'Espanya i alts càrrecs de l'Exèrcit, la Magistratura i l'Església (els arquebisbes)— i els senadors vitalicis, que devien el lloc al nomenament reial com una mena de jubilació honrosa d'una carrera política molt dilatada. Tal com deia el preàmbul de la Constitució de 1876, la composició del Senat responia al «*deseo y la necesidad de rodear a la Monarquía constitucional de instituciones similares, dando cabida en ella a todas las clases sociales, para que con el instinto de la propia conservación, defiendan de las oleadas revolucionarias los intereses permanentes de la sociedad española*». Cal advertir que «*todas las clases sociales*» volia dir aquí les diverses fraccions dels grups amb més poder social, de manera que el Senat fos un filtre conservador de tot allò que pogués arribar a votar prèviament el Congrés. El Senat apareixia com a garant del pacte d'alternança dels dos partits del règim en el poder, base d'una estabilitat relativa en comparació amb el recurs al pronunciament militar i a la bullanga urbana com a mitjans per a permetre a l'oposició l'accés al poder, tal com havia passat durant la minoritat d'Isabel II i en el transcurs del seu regnat fins al seu destronament.

El Senat, la meitat del qual no era electiva, fou concebut com un contrapès conservador de la cambra baixa, tota ella electiva. Cal advertir que la representació corporativa no era una concepció únicament conservadora. Cánovas del Castillo consultà personalment la qüestió amb Francisco Giner de los Ríos, la figura més significada de la posterior Institución Libre de Enseñanza. Els krausistes institucionalistes eren partidaris de la representació corporativa i orgànica, que consideraven com a més autèntica i arrelada socialment que la representació inorgànica i individual, purament ideològica. En la mesura que els partits polítics del règim de la Restauració apareixien com a artificials i mancats de base social, de manera que no

podien subsistir separats de la maquinària del poder estatal, es podia pensar que les corporacions voluntàries i sense significació religiosa ni política podien tenir més vida real i democràcia interna que els partits. També es podia suposar que permetien l'arribada al poder legislatiu de personalitats alienes al personal polític habitual. Però es tractava de suposicions que no es basaven en l'observació de la realitat. El caciquisme i l'abstenció, així com la intervenció governativa, podien regnar també a les corporacions de la societat civil. La Universitat de Barcelona elegí molts anys un catedràtic que ho era de la de Madrid, Juan Magaz, catedràtic de Fisiologia. Els parlamentaris *cuneros*, sense relació amb el seu districte, també es podien donar a les corporacions amb dret a elegir un senador.

El nombre de senadors perpetus i no electes no podia superar el dels elegits periòdicament de forma indirecta, tal com ja s'ha indicat. Eren senadors per dret propi els membres de la casa reial, de l'alta noblesa dels Grans d'Espanya, els càrrecs suprems de l'Exèrcit, la Magistratura i l'Església (els arquebisbes). També hi havia els senadors vitalicis designats per la Corona, polítics que havien de presentar determinades condicions, com ja s'ha dit. Els electius havien de tenir més de trenta-cinc anys d'edat i una renda anual mínima de 7.500 pessetes. No podien ser funcionaris, ni recaptadors de contribucions, ni contractistes de l'Administració pública, ni deutors de l'Estat. Els 150 senadors elegits per les corporacions i per les diputacions provincials, els compromissaris dels municipis i dels majors contribuents, seien al Senat al costat d'igual nombre dels que ho eren per dret propi i vitalicis.

La Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País era el centre d'una de les cinc regions en què s'havia dividit Espanya de cara a l'elecció d'un senador per cada una: Madrid, Barcelona, Lleó, Sevilla i València. Nou senadors més eren elegits pels capítols catedralicis i els bisbes de les respectives seus episcopals, agrupats per províncies eclesiàstiques. Elegien també un senador cada una de les sis reials acadèmies amb seu a Madrid, igual que cada una de les deu universitats existents aleshores al regne.

En total la representació corporativa sumava trenta senadories, poc en un conjunt molt més gran. El catalanisme polític era partidari, en aquella època, de la representació orgànica i corporativa com a preferible, i així ho afirmaren les Bases de Manresa de la Unió Catalanista el 1892. Igualment

ho propugnà el missatge regionalista a la reina regent de cinc corporacions de Barcelona —entre elles els Amics del País— el 14 de novembre de 1898. Però aquesta opció seria abandonada més tard i la Lliga Regionalista deixaria de qüestionar el sufragi universal, inorgànic i directe, de manera que seria aquest, i no el corporatiu, l'adoptat pel projecte d'estatut d'autonomia discutit i votat el gener de 1919 per l'Assemblea de la Mancomunitat. El catalanisme conservador va assolir el predomini relatiu amb el sufragi inorgànic i deixà d'estar interessat a continuar defensant l'orgànic, que era combatut pels republicans. La representació orgànica o corporativa quedaria com a patrimoni del maurisme i del carlisme i seria adoptada per la Dictadura de Primo de Rivera, però aquesta no seria capaç d'implantar-la.

De cara a la primera elecció d'un senador, el 1877, la junta directiva dels Amics del País acordà enviar a les set societats econòmiques de la seva regió electoral la recomanació següent: «*Teniendo en cuenta la Junta de Gobierno de esta corporación su objeto y fines y la conveniencia de que las Económicas permanezcan alejadas de las luchas políticas, como hasta ahora lo ha venido verificando la de Barcelona, ha resuelto, en principio, recomendar a los compromisarios de nombre, que, para la elección de senadores, tomen tan solo en consideración sus conocimientos especiales y los servicios prestados al país y, si es posible, que sea persona que no haya figurado principalmente en partido político alguno*».²²

Però el primer senador elegit pels compromissaris reunits a Barcelona fou Joaquim Maria de Paz i Casanovas, advocat que no era precisament neutre políticament. Havia estat diputat a Corts de manera ininterrompuda per Manresa diverses vegades abans de la Revolució de 1868, practicà el retraïment durant el Sexenni Democràtic, participà molt activament en la Restauració d'Alfons XII i fou elegit senador per la província de Barcelona en les primeres Corts formades per Cánovas del Castillo. Joaquim Maria de Paz aconseguí 114 vots dels 199 possibles. Fou un canovista convençut i membre fundador del Cercle Liberal Conservador de Barcelo-

²² José Luis SEBASTIÁN LÓPEZ, *Otra voz de Cataluña en el Senado: La Económica Barcelonesa en las II Cortes de la Restauración (23 de abril – 11 de julio de 1877)*. Discurs pronunciat en l'acte del repartiment dels premis al mèrit, celebrat al Saló de Cent de la Casa de la Ciutat el 26 de gener de 1994.

na, on romangué malgrat les discrepàncies amb el seu partit pel que fa al proteccionisme. I el més significatiu és que Joaquim Maria de Paz fou senador per l'Econòmica cinc vegades (Annex 2). Per tant, la recomanació d'evitar polítics de partit com a senadors de les econòmiques va quedar en una declaració inoperant i retòrica. Això no vol dir que De Paz no fos un parlamentari molt actiu, competent en matèria de ferrocarrils i canalitzacions, participant en la Junta d'Aranzels i propulsor amb èxit d'una reforma del Codi de Comerç en el sentit d'evitar fallides fraudulentas.

La persistència de la tesi de la independència política de les corporacions de dret públic de la societat civil persistí malgrat tot, de tal manera que el *Diccionario Enciclopédico Hispano-Americano* de l'editorial barcelonina Montaner y Simón deia el 1896: «*Pero nosotros borraríamos de la Ley de 8 de febrero de 1877, sobre elección de senadores, los siete últimos párrafos del artículo primero que concede a las Sociedades Económicas intervención en la elección de senadores porque es un peligro para que se desnaturalice esta saludable institución viniendo a convertirse las Sociedades Económicas en focos de caciquismo, o en fuerza política al servicio de determinados hombres o partidos*». Generalment els senadors que elegien els compromissaris dels Amics del País havien estat abans diputats i fins i tot senadors, formaven part del personal polític representatiu, igual que molts dels presidents de l'entitat.

El grau d'iniciativa dels senadors era escàs i l'absentisme venia sancionat pel fet que només s'exigien quaranta membres presents per a celebrar un debat i la meitat més un per a votar els pressupostos i les lleis. El seixanta per cent dels senadors podien ser catalogats com a «silenciosos».²³ I, això no obstant, el Senat era una cambra important, on podien ensopegar lleis votades pel Congrés després de llargues deliberacions i on podia caure un govern, com passà el 1913 amb el de Romanones.

Joan Garriga i Massó, soci de l'Econòmica, diputat primer i senador després, ens ha deixat aquest retrat, que si bé pertany al primer quart del segle XIX, és també vàlid per al darrer quart del XIX: «El Senat em va produir més bona impressió, enmig dels seus greus defectes d'estructura, però

²³ Juana ANADÓN, «El Senado en el sistema de la Restauración», *El Senado en la historia*, Manuel Pérez Ledesma (coord.). Secretaría General del Senado, Madrid, 1995.

vaig comprendre que es podien corregir fàcilment. En ell la gent que hi anava solia ser de major altura intel·lectual que al Congrés. Per raó de la seva llei de constitució en formaven part: Acadèmies, alts funcionaris de l'Administració, bisbes, generals, magistrats del Suprem, en fi, gent que encara que només fos per la seva història i pràctica, cada un dins de la seva especialitat, en sabia alguna cosa. Si al Congrés dels Diputats la tònica era el nivell general de baixa cultura, al Senat, en canvi, l'atmosfera, sense que el fons canviés, adquiria una certa elevació. [...] Per això la veritable barrera que tant Maura com Canalejas trobaren per a fer passar les seves reformes fou el Senat. Canalejas va haver de fer esforços inaudits per tal d'aconseguir que el Senat votés la llei de servei militar obligatori i quan, mort ell, Romanones volgué posar a discussió la llei de Mancomunitats, fou al Senat on va sortir derrotat. [...] El Senat, doncs, tenia un cert aire senyorial, si es vol, inflat, però no del tot injustificat. Quan en el Congrés ja era corrent anar amb barret flexible i fins vestit de color, al Senat encara eren obligatoris la copa alta i la levita. La vida parlamentària allí era, però, del tot fictícia. En els anys que vaig actuar en aquella casa vaig tenir ocasió d'assistir a les reunions de prohoms en les quals es feien els guisats polítics. D'aquestes reunions no en transcendia res al públic, però era en elles on es preparaven i es resolien totes les qüestions i es prenen les determinacions més importants. El que succeïa al saló de sessions era ja una convenció prèviament convinguda i per això no s'hi posava passió ni era interessant per a la galeria ni les tribunes. En aquella casa tot es feia al redós de les comissions i en família [...]. A més, el Senat era el lloc en què el rei, sense donar la cara, demostrava i feia conèixer la seva opinió respecte a les lleis que es discutien al Parlament. Feia que els senadors per dret propi palatins es manifestessin en la forma que ell patrocinava. Tothom sabia que allò era un avís del rei que representava el toc d'alerta per als governs. L'escepticisme pessimista era, però, general».²⁴

De les onze eleccions generals que es feren a la seu dels Amics del País entre el 1877 i el 1899, només en tres tingué lloc una competició entre dos candidats, mentre que a les altres se'n presentà un de sol i aconseguí la

²⁴ Joan GARRIGA I MASSÓ, *Memòries d'un liberal catalanista, 1871-1939*, Edicions 62, Barcelona, 1987.

unanimitat o gairebé tots els vots dels compromissaris presents, que anaren variant en nombre d'acord amb la xifra de socis que tenien les diverses societats en cada ocasió. S'acceptava que els elegits en una de les societats de la circumscripció deleguessin el vot a un soci resident de la Barcelonès. Algunes vegades no foren acceptades algunes societats pel fet de no tenir un nombre suficient de socis per a elegir un compromissari. Sempre la Barcelonès tingué més compromissaris que les altres. El 1877 li tocaren 3 compromissaris perquè tenia 184 socis amb dret de vot. Les altres societats de la regió electoral superaven els 50 socis però no arribaven a 100 i, per tant, els corresponia només un compromissari a cada una. A mesura que la Barcelonès va veure créixer el seu nombre de socis, li correspongueren més compromissaris i el seu pes s'incrementà dins del conjunt.

A les eleccions de 1877, les primeres amb representació senatorial de les societats econòmiques, la Barcelonès comptava amb tres compromissaris i en tenien un cadascuna de les altres societats: Balears, Cervera, Girona, Lleida, Tarragona, Tudela i Saragossa. Tarragona no apareix a les actes després de les eleccions de 1879. Subsistiren les altres, a les quals cal afegir la de Gràcia fins a la seva absorció per la Barcelonès el 1897. El 1899, els compromissaris de la Barcelonès foren dotze i Lleida i Tudela concorregueren amb dos, cosa que volia dir que tenien més de cent socis amb tres anys de pertinença. Mallorca i Cervera en van tenir un de sol.

El 5 d'abril de 1877, reunits a la seu de l'Econòmica, els compromissaris per a elegir senador atorgaren 8 vots al conservador Joaquim Maria de Paz i Casanovas i 2 a Mariano Casi i López, liberal. Dos anys més tard, el 1879, a la reunió de compromissaris per a elegir un senador per les societats econòmiques de la regió que encapçalava la Barcelonès, fou elegit novament, aquesta vegada per unanimitat dels deu electors presents, el conservador Joaquim Maria de Paz i Casanovas. Aquesta resultà la tònica a partir d'aleshores amb dues excepcions, les dels comicis del 1881 i del 1886, en què hi hagué dos candidats en presència. No sembla que la votació de compromissaris hagi desvetllat gaire interès entre els socis de la Societat El juliol de 1881, de 217 socis amb tres anys d'antiguitat i dret de vot en la proporció d'un compromissari per cada cinquanta socis, només n'hi participaren 41, i això que va ser una de les poques eleccions competitives de senador que van tenir lloc a la seu social.

Narcís Oller, a la seva novel·la *La febre d'or*, de 1892 però situada als primers vuitanta, imagina un diàleg entre dos dels principals personatges que parlen de la conveniència d'aconseguir que el ministre faci elegir senador un tercer personatge i el qui dona la idea recorda que «hi ha una altra plaça, la dels Amics del País, i aquests faran allò que mani el ministre.»²⁵

Les eleccions de 1881 semblen contradir aquesta afirmació del personatge de ficció, però la major part de les del període semblen corroborar-la, perquè quan les eleccions generals les convocava Cánovas, el senador elegit pels Amics del País era conservador i quan les convocava Sagasta, sortia un liberal. A les eleccions de 1881, les primeres convocades per Sagasta, la competició fou extraordinària. En aquests comicis, els dotze vots emesos es dividiren a parts iguals entre Mariano de la Paz Graells i Joaquim Maria de Paz, amb sis vots cada un, de manera que calgué procedir al sorteig i guanyà Mariano de la Paz Graells y de la Agüera, que era del partit liberal.²⁶ Encara que l'Econòmica volia comptar amb la bona disposició del poder polític per tal de veure escoltades les seves proposicions i per a rebre subvencions per a les seves iniciatives, la seva independència era superior a l'efectiva d'un ajuntament o fins i tot d'una diputació.

A les eleccions següents, les de 1884, dels 21 vots emesos, 15 foren per a Joaquim Maria de Paz i 6 aparegueren en blanc. A partir d'aquí, a les eleccions següents s'anaren alternant el conservador Joaquim Maria de Paz i el liberal Frederic Nicolau i Vilaseca, segons fos en cada ocasió el color del Govern que convocava les eleccions i sense que es presentés ni testimonialment un opositor en cap cas. Aquesta tònica de candidat únic es veié trencada el 23 d'abril de 1886, a les eleccions convocades per Sagasta. S'hi presentà com a candidat a senador per les econòmiques de la regió de Barcelona Manuel Duran i Bas, notori conservador, que sortí elegit per 13 vots contra 9 del liberal Mariano de la Paz Graells y de la Agüera. Quedà derrotat, per tant, en aquest cas el candidat presumptament ministerial.

El 1891 era elegit senador per les societats econòmiques de la circumscripció de Barcelona Joaquim Maria de Paz. El 1893, governant Sagasta,

²⁵ Narcís OLLER, *La febre d'or. II. L'estimbada*, Les Millors Obres de la Literatura Catalana, Edicions 62 – la Caixa, Barcelona, 1980, p. 94.

²⁶ Expedient del senador a l'Arxiu del Senat, consultable per via electrònica.

hi sortia Frederic Nicolau i Vilaseca. El 1896, el senador escollit era novament Joaquim Maria de Paz, que era aleshores, a més, president de la Societat, cosa que constitueix un cas excepcional d'exercici simultani de la presidència de l'entitat i de la seva senadoria. A les eleccions de març de 1898, convocades per Sagasta, era elegit novament Nicolau per la totalitat dels 22 compromissaris electors presents.

Després del desastre colonial, Francisco Silvela semblà aplegar les fraccions conservadores amb un missatge regeneracionista amb Duran i Bas de ministre de Justícia, passant Josep Morgades de la diòcesi de Vic a la de Barcelona i ocupant el seu lloc a la vigatana Josep Torras i Bages. Aleshores Morgades va ser l'únic clergue elegit senador per les societats econòmiques, reunides a Barcelona, i ho feren per unanimitat dels 18 compromissaris presents.²⁷ Fou després del Tancament de Caixes —la negativa a pagar els recàrrecs de contribució— i en plena expansió del moviment catalanista, quan Morgades, el gener de 1900, publicà la seva famosa pastoral prescrivint l'ús de la llengua catalana a la predicació i a la catequesi. Tot i que la finalitat de la declaració del bisbe era religiosa i estava d'acord amb la tradició de l'Església d'utilitzar la llengua del poble, va caure com una bomba a Madrid i tant el Govern com el Parlament exigiren una rectificació.²⁸ El paràgraf més polèmic de la pastoral deia: «*Ya que con una paciencia apenas concebible sufrimos hace tanto tiempo el yugo de ser administrados, enseñados y juzgados en castellano, lo que nos perjudica gravemente, seamos exigentes al menos en ser instruidos en catalán en lo que mira al Cielo y nos pone en relación con Dios*». El Govern espanyol no aconseguí que el prelat fos amo-

²⁷ Acta de l'elecció a l'expedient del senador a l'Arxiu del Senat. Els clergues no tingueren un paper rellevant a la SEBAP al llarg de la seva història. El 1867 fou elegit per un bienni l'únic president que s'identificava com a prevere: Felip Vergés. El primer de tots els presidents de la SEBAP, Albert Pujol, era agustinià, secularitzat el 1822 i partidari del constitucionalisme liberal, però no s'identificava com a clergue posant el terme abreujat de prevere al costat del seu nom com ho faria més tard Felip Vergés. Molt pocs capellans eren socis de la Eonòmica Barcelonesa a finals del segle XIX i començaments del XX.

²⁸ Àlvar MADUELL, *Les Bases de Manresa i la pastoral de Morgades: 1900*, Episodis de la Història, Rafael Dalmau, Barcelona, 1992. Jordi FIGUEROLA, *El bisbe Morgades i la formació de l'Església catalana contemporània*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1994. Ramon CORTS, *La qüestió catalana en l'arxiu secret del Vaticà: De la Restauració a la Dictadura de Primo de Rivera, 1875-1923*, Ateneu Sant Pacià, Barcelona, 2017.

nestat pel Vaticà, però la Santa Seu tampoc donà suport a Morgades, que morí el gener de 1901, amb què deixà vacant el càrrec de senador. El suport del Vaticà a la monarquia de la Restauració mantingué la Santa Seu força distant de qualsevol modalitat de catalanisme.

A les eleccions convocades per Sagasta el 1901, guanyà la plaça de senador per les societats econòmiques de la regió denominada de Barcelona el financer Josep Maria Rius i Badia (1842-1902), conservador i no liberal, diputat pel districte d'Igualada i després pel de Castellterçol, alcalde de Barcelona el 1896 i secretari de la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País el mateix any 1901. Rius i Badia també va ser candidat únic a senador, va treure 13 vots i només n'hi hagué un en blanc. Però el fet pertany ja a un període de capgirament de la correlació de forces electorals a Barcelona, perquè foren els comicis en què la candidatura catalanista dels «quatre presidents» aconseguí les majories i els republicans obtingueren les minories, llevat del monàrquic liberal Pere Grau Maristany, futur comte de Lavern el 1911. A partir de 1901 mai més els monàrquics dels partits espanyols del règim aconseguiren guanyar a la ciutat de Barcelona, a la qual corresponien set diputats a Corts, cinc per a les majories i dos per a les minories.²⁹

La Societat tenia una delegació a Madrid i aquesta no era de durada limitada com els càrrecs directius de l'entitat. Va estar encapçalada molt temps per Eduard Maluquer i de Tirrell després d'haver estat president de l'Econòmica entre 1884 i 1885. Senador per la província de Lleida entre 1876 i 1880, fou designat senador vitalici per Sagasta el 1881 i es traslladà a Madrid, on el 1895 el trobem delegat de la Barcelonesa fins al 1914. L'acompanyava des del 1899 un consell delegat i dins d'aquest organisme dels Amics del País a Madrid hi hagué el liberal José Canalejas fins a la seva conversió en president del consell de ministres. Després de Maluquer i de Tirrell el càrrec de delegat a Madrid restà durant anys vacant fins que hi fou nomenat Sebastià Recasens el 1923.

²⁹ Albert BALCELLS, Joan B. CULLA i Conxita MIR, *Les eleccions generals a Catalunya de 1901 a 1923*, Estudis Electorals, núm. 4, Fundació Jaume Bofill, Barcelona, 1982.

III. LES OBRES DE LA SOCIETAT ECONÒMICA BARCELONESA D'AMICS DEL PAÍS

Els premis a la virtut

La Societat mantingué una perfecta continuïtat en la distribució anual dels premis a la virtut al Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona, tal com es feia des dels inicis, el 1856, gràcies a una dotació de vint mil pessetes de l'època per part de la Sociedad Catalana General de Crédito, la principal de les creades arran de la legislació del Bienni Progressista per al finançament de línies ferroviàries i d'altres grans obres. El títol inicial era prou eloqüent: «Premios para acciones virtuosas de individuos de la clase jornalera». Com deia l'*Anuario* de 1895, en aquest camp la Societat havia actuat «*persuadida, a la vez, de la conveniencia de dar a conocer y recompensar así los rasgos heroicos de abnegación de los que, en momentos críticos y solemnes, exponen su vida para salvar las de aquellos que están próximos a perecer, como los de quienes, inspirados por sus nobles sentimientos, practican hechos de virtud y desinterés que exigen el sacrificio constante de un día y otro día, de un año y otro año, ya amparando al anciano menesteroso, ya al huérfano desamparado, ya fortaleciendo los sagrados vínculos de la familia, ya, en fin, en todas las diversas manifestaciones en que tan brillantemente se desarrolla la caridad cristiana, constituyendo muchos de ellos una verdadera epopeya*».

La Barcelonesa seguia el model de l'Académie Française, que a partir de 1782 havia creat els primers premis a la virtut, dotats anònimament per Jean-Baptiste Robert Auget, baró de Montyon. Els premis, suspesos durant el període revolucionari i el napoleònic, es restabliren a París el 1815 i se n'hi anaren afegint de nous, dotats per altres benefactors. La

festa es va anar perpetuant fins als temps recents. Des del principi era preceptiu que acompanyés el premi un discurs d'elogi de l'acte premiat, de manera que des de Guizot o Tocqueville fins a Mauriac o Orsenna s'ha pogut comptar amb una collita de discursos d'escriptors famosos, que permeten un recorregut per l'eloqüència acadèmica francesa.³⁰

Als premis que la Barcelonesa adjudicava abans de la Restauració se n'hi afegiren uns altres amb fundacions noves de donants, els marmessors dels quals els batejaren amb el nom dels benefactors alhora que definien el perfil de la persona que podia ser-ne beneficiària. El 1895 es continuaven concedint els premis establerts per fundacions constituïdes abans de l'any 1875.

Des de 1864 els Amics del País concedien el premi Josepa Mataró de Larumbe, que havia estat dotze anys secretària de la Junta de Dames i esposa d'Antoni Brusi i Ferrer, propietari del *Diario de Barcelona* i director del mateix diari fins que va donar pas a Mañé i Flaquer el 1865. La quantitat del premi era de 274 pessetes l'any 1895, en lloc de les 500 de renda que representaven els 2.000 rals de renda inicial dels 67.000 rals en títols del deute estatal. I aquest seria un dels problemes dels premis. Constituïts en accions o bé en obligacions de companyies ferroviàries o en títols de deute públic, patirien una devaluació difícil de combatre.

El premi estava destinat a una nena que hagués continuat estudiant a les escoles de la Junta de Dames fins als dotze anys amb bon aprofitament, en lloc de ser posada a treballar abans per decisió dels seus pares, com era corrent aleshores. L'import era dipositat a la Caixa d'Estalvis de Barcelona i la noia premiada en podria disposar un cop arribés als vint anys o abans d'aquesta edat si es casava. De fet, el premi equivalia a un dot.

El 1866, la segona fundació constituïda per a donar un premi havia estat la de Josepa Arañó de Tresserra. L'import era el mateix que el de la fundació de la qual s'ha parlat abans i el capital inicial era igual també, constituït en títols de deute públic. El premi estava destinat a una mare de família, resident a Barcelona, que fos vídua, pobra i amb fills als quals hagués estat capaç, de donar educació moral i instrucció amb el seu treball personal honrat.

³⁰ François MORVAN, *Le prix de la vertu: Deux siècles d'éloges à l'Académie Française*, Klincksieck, París, 2007.

El 1870, el compositor musical Ramon Vilanova i Barrera havia fundat dos premis de 2.000 rals cadascun. Un el rebria la persona que hagués mantingut més temps la seva mare i el seu pare músic, un cop impossibilitat de treballar. L'altre seria per a la vídua de músic que amb el seu treball hagués mantingut més temps els seus fills. El capital fundacional era d'accions del ferrocarril de Martorell a Barcelona. La precarietat de la condició social de la major part dels artistes apareix en aquest cas clarament ressaltada. Aquests premis Vilanova s'havien de concedir per l'agost i no amb tots els altres a la festa anual.

El metge i cirurgià Francesc Garí i Boix va instituir un altre premi per actes de caritat amb el proïsme. Dins ja del període de la Restauració es constituí, el 1877, el premi Maria Nadal de Vicens, amb la renda de cinc obligacions del ferrocarril de Tarragona-Barcelona-França, d'un valor de 100 duros cadascuna. S'havia de concedir cada dos anys a una persona *«de buena conducta religiosa y moral, que con mayores privaciones para sí, haya mantenido y cuidado mejor a sus padres o hermanos necesitados, sin haber recurrido a la caridad pública»*.

El 1884 es començà a concedir el premi instituït pel mestre d'obres Francesc Padrol i Illa amb un import de cinc-centes pessetes per a un obrer de la construcció que hagués quedat aquell any invàlid per accident laboral i fos una persona de moralitat estricta. Aquell mateix any 1884 Jacint Casas i Colomer llegà una casa el lloguer anual de la qual havia de constituir un premi per al fill o filla d'uns pares pobres que més proves hagués donat d'amor als seus progenitors.

Un altre premi al fill o filla que hagués fet més sacrificis pels seus pares era el dotat per Toribio Durán en base a les rendes que deixessin cada quatre anys les 25.000 pessetes invertides en deute públic. Un premi curiós pel capital invertit fou el del llegat de Frederic Ricart, marquès de Santa Isabel, que disposà que es formés amb la venda de tots els seus carruatges un capital que donés una renda de cinc-centes pessetes anuals per a dos premis, un amb el nom dels pares del donant i destinat a l'obrer que fes més de trenta anys que treballés a la mateixa empresa; i un altre, a nom de l'esposa del fundador i que s'havia de concedir a una obrera que fes més de vint anys que treballés a la mateixa fàbrica. En tots dos casos es preceptuava la satisfacció dels patrons amb els serveis prestats i

s'havia de tractar d'una fàbrica de filats, teixits i estampats de cotó. Aquests guardons foren concedits pels Amics del País a partir de 1880.

Un altre guardó, dotat per Antonio Iglesias i concedit a partir de 1893, volia també premiar el fill o filla que hagués fet més sacrificis per amor als seus pares. El premi de Josepa Moreu i Bory, que es basava en un capital que donés una renda anual de 2.500 pessetes, s'havia de repartir entre tres premis: el primer, de 1.500 pessetes, per a redimir del servei militar un jove barceloní honrat, que mantingués els seus pares i germans amb el seu treball; el segon, de 500 pessetes per a un jove obrer barceloní que assistís amb regularitat a un centre catòlic d'ensenyament nocturn i contribuís al manteniment dels seus pares i germans; i un tercer, de 500 pessetes també, per a una jove òrfena i amb un germà malalt o invàlid a càrrec seu.

L'arquitecte i urbanista Àngel Josep Baixeras, soci de l'Econòmica Barcelonesa, establí testamentàriament que el producte del seu pla de reforma de la ciutat vella, que acabaria donant lloc a l'obertura de la Via Laietana de Barcelona, fos dedicat a premis a la virtut a partir d'un capital de 50.000 pessetes en títols de deute públic.

El 1895, l'Econòmica Barcelonesa concedí per primer cop tres premis de cinc-centes pessetes cadascun, dotats per Lluís Castells i Comas, per a tres persones de Sant Boi de Llobregat per actes en favor d'orfes i ancians. El 1896, la Societat concedí per primer cop premis a la virtut amb el llegat de Josep Puig, amb la renda anual d'un capital de 20.000 pessetes en títols hipotecaris de l'illa de Cuba.

Cada quatre anys es concedia un altre premi dotat pels deixebles i amics del científic Joan Agell, que havia ocupat la primera càtedra de Química de la restaurada Universitat de Barcelona, de la qual, a més, havia estat rector entre 1863 i 1865. Es concediria a l'autor d'una memòria sobre un tema científic o econòmic que fos beneficiós per a les províncies catalanes. A part d'aquestes fundacions, uns altres premis menors, els premis a l'aplicació, es concedien a escolars de centres de beneficència, gràcies a altres donants i a les subvencions de l'Ajuntament, la Diputació i la Caixa d'Estalvis de Barcelona.³¹

³¹ *Anuario de la Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País*, 1895, p. 14-33.

Com s'ha pogut comprovar, els premis volien exaltar amb models reals i concrets unes virtuts amb les quals calia respondre individualment a problemes col·lectius de la classe obrera per la manca d'una seguretat social que cobrés la invalidesa per ancianitat o per accident laboral. La pagesia autònoma i la menestralia feian front a la invalidesa dels pares amb els mitjans de guanyar-se la vida que transmetien als seus hereus. També això comportava sacrificis, però en el cas de la classe obrera fabril la càrrega era superior. L'estalvi i la previsió que es predicava als treballadors no solien ser suficients per a generar les pensions necessàries, de manera que el que confirmaven els premis dels Amics del País era que calien virtuts gairebé heroiques per a mantenir alhora la prole i els pares invàlids en el cas d'una persona obrera.

Un cas interessant era el del premi que volia alliberar del servei militar el jove obrer que tenia pares i germans a càrrec seu. Realment el pagament de la redempció o de la substitució, que no representava per a la burgesia cap esforç extraordinari, no estaven a l'abast d'un obrer i ni tan sols, de vegades, d'un petit empresari autònom. Cal tenir en compte que el salari anual d'un encarregat de secció en una fàbrica de filats del Ter era de 1.870 pessetes anuals vers l'any 1890. I un encarregat de secció era un treballador qualificat, de condició i salari superiors als de la gran majoria.

La redempció del servei oferta per l'Econòmica Barcelonesa a un jove amb pares i germans a càrrec seu també representava la resposta en un cas individual a un problema col·lectiu, atès que l'Estat espanyol era incapaç d'assegurar la seva integritat territorial i el domini de les seves colònies, que perdria el 1898, amb un exèrcit voluntari i mercenari com el britànic, en lloc d'emprar soldats forçosos de lleva. D'això se'n deia la «contribució de sang», una contribució que altres pagaven en diners en el cas que el sorteig d'un de cada cinc joves vàlids els resultés advers.

En definitiva, els premis de la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País equivalien, de fet, a una denúncia de la situació de precarietat previsible a què estava sotmesa la majoria de la població, una problemàtica a la qual sols es trobava resposta amb la pietat filial o fraternal, que com a virtuts voluntàries individuals havien de ser exaltades amb exemples. Igual passava amb la fidelitat continuada a una empresa, un comportament excepcional, que era predicat com a mostra de les bones rela-

cions aparents entre patrons i obrers, en un context de crisis cícliques de desocupació, de migracions i de mobilitat, que només en part era voluntària i espontània i que no anava acompanyada de promoció social en la major part dels casos.

L'Econòmica intentava respondre com podia a problemes que superaven de molt la seva capacitat i el seu poder. De qualsevol manera, una resposta filantròpica com la seva era preferible a la indiferència i a la despreocupació que gastava la major part de la classe dirigent. Tots els premis anaven acompanyats del diploma corresponent i de l'elogi públic davant dels assistents a l'acte dins de l'impressionant Saló de Cent, que la gran majoria dels premiats i acompanyants no coneixien. No cal dir que les comissions de socis que havien d'estudiar la documentació de les propostes tenien una feina considerable abans de la concessió durant la festa, un acte que resultava gratificant tant per als participants com per als assistents.

La festa i concessió de premis de 1888 tingué una solemnitat especial perquè la presidí la reina regent Maria Cristina durant la seva estada a Barcelona per a inaugurar l'Exposició Universal, per això la data es traslladà al 18 de maig d'aquell any i tingué lloc al paranimf de la Universitat, no al Saló de Cent com era habitual. Després de declarar oberta la sessió el president Melcior Ferrer i Bruguera, llegí la memòria i la proclamació dels premis el secretari Arístides de Artiñano y Zuricalday, amb l'entrega dels guardons personalment per part de la reina, tal com es detalla en l'opuscle sobre l'esdeveniment, editat el mateix any.

Abans dels atemptats terroristes del darrer decenni del segle XIX, la Societat volia participar d'un cert optimisme pel que feia a les relacions socials, tal com expressava l'enginyer L. Rouvière, l'abril de 1892 en una conferència que seria posteriorment editada: *Participación de los obreros en los beneficios industriales*. La manera d'incrementar els salaris sense perjudicar el capital era, segons aquest enginyer industrial, la participació en els beneficis, sense concretar gaire, igual que el preu fet, que defensava contra la tesi que era una forma d'explotació. El cooperativisme de consum era també recomanat per Rouvière com una forma d'evitar l'adulteració dels aliments i reduir-ne el preu.

Uns quants anys més tard, en el discurs del soci secretari de junta, Joan Viure i Carreras, amb motiu del repartiment de premis de 1897

estigué present l'horror pels atemptats anarquistes que a diversos llocs d'Europa i a Barcelona havien desvetllat el pànic. Després de la bomba del Liceu del 7 de novembre de 1893 amb el resultat de 22 morts i 33 ferits, vingué la del carrer dels Canvis Nous, el 7 de juny de 1896, contra la processó de Corpus de Santa Maria del Mar, que causà 12 morts, entre els quals una nena, i 64 ferits, tots ells de les classes populars. La repressió indiscriminada tancà 87 persones a Montjuïc i acabà amb cinc penes de mort executades.³² Com a represàlia, l'agost de 1897 el president del consell de ministres Cánovas del Castillo fou assassinat per un anarquista italià en un balneari on el polític estava prenent les aigües.

El secretari Joan Viure, després de recordar que la Revolució Francesa, filla de l'enciclopedisme —deia—, havia derrocat l'altar per aixecar la guillotina, afirmava que no hi havia més democràcia que la de l'Evangeli i agitava l'espectre del socialisme i encara més el del «feroz anarquismo, que ha sembrado el espanto en todas partes y amenaza con la destrucción social». Es referia amb elogi a les encícliques del papa Lleó XIII i reconeixia que no tot era subversió violenta entre els enemics del capitalisme: «Verdad es que no todas las escuelas socialistas prohijan tan bárbaros atentados: algunas, como en Alemania, hasta se inspiran, erróneamente por cierto, en las máximas del Evangelio, que únicamente pide a los poderosos caridad y a los pobres resignación. Pero la semilla es peligrosísima y de ella fácilmente brota el comunismo, que en tiempos pasados era considerado como utopía de cerebros trastornados, pero que hoy se ostenta ya con audacia, desconociendo dolorosamente que sin la propiedad y el sentimiento religioso no hay sociedad posible».

La reacció conservadora de finals del segle XIX no evitaria que l'anarquisme esdevingués una ideologia amb gran poder d'atracció en el moviment obrer de Catalunya, alhora que la intransigència patronal contribuïa al fracàs del sindicalisme moderat en benefici —involuntàriament— de l'anarcosindicalisme.

Els Amics del País, en el tombant de segle, crearen una medalla per a honorar fabricants que haguessin contribuït a crear serveis en favor dels

³² Antoni DALMAU, *El procés de Montjuïc: Barcelona al final del segle XIX*, Base, Barcelona, 2010.

seus obrers. Alguns patrons, especialment en algunes colònies industrials dels rius Llobregat i Ter, consideraren en aquell temps que valia la pena subvencionar mutualitats obreres d'empresa per a cobrir els riscos d'inutilitat per al treball. Es considerava que era una manera de fidelitzar els treballadors en lligar aquella forma embrionària de previsió social a la permanència a la fàbrica, i alhora es pensava que podia ser una forma de contrarestar la propaganda sindicalista combativa. La Societat concedí medalles honorífiques a finals del segle XIX a dos empresaris que seguien aquesta línia. El 1898 foren Hijos de Puig y Compañía, amb la seva fàbrica de Sant Andreu de Palomar, i Matas y Compañía, amb fàbrica a Gràcia. El 1900 rebé un diploma i medalla l'empresa dels Berenguer, amb fàbriques de teixits a Artés, a la comarca del Bages, per haver creat un fons de pensions per als treballadors invàlids i per als que arribessin a una edat avançada després d'haver treballat a l'empresa vint-i-cinc anys. Després, aquestes distincions a patrons benefactors desaparegueren del cartell de premis fins al 1914, com es veurà més endavant, però tampoc aquesta segona vegada tingueren continuïtat aquestes distincions.

També es concedí alguna vegada una medalla i un diploma a un filantrop ric que hagués creat una entitat benèfica. I així el 1904 fou distingit, a proposta de l'alcalde d'Arenys de Mar, l'indià Antoni Torrent i Carbonell per haver creat el 1897 en aquella població un asil d'ancians pobres, confiat a les Germanetes dels Pobres.

Cal distingir entre els premis a la virtut, els premis al mèrit, que es donaven per estudis sobre temes socials, econòmics i culturals, i els premis a l'aplicació, dedicats a escolars de les escoles de beneficència i que estaven subvencionats per la Diputació de Barcelona.

L'any 1878, els premis a l'aplicació concedits a escolars d'escoles de beneficència sumaven 1.630 pessetes i els dedicats a la virtut i al mèrit representaven en conjunt 7.400 pessetes. El 1888, la xifra dels premis a l'aplicació era semblant a la de deu anys abans, però la dels premis a la virtut i al mèrit havien més que duplicat la xifra: 17.810. Això indica que el concurs de premis atreïa nous llegats, mentre la Diputació i l'Ajuntament no modificaven els premis als escolars. Però no es tractava d'una situació consolidada pel que fa als premis a la virtut i al mèrit: el 1891

havien baixat els recursos destinats a aquests premis a 11.885 pessetes. L'any 1895 es recuperaren fins a arribar a les 18.020 pessetes, però el 1898 baixaren a 10.907. El mateix any, els premis als nens i nenes de les escoles de beneficència sumaven 1.015 pessetes, força menys que el 1895, quan sumaven 1.830, depenent sempre de subvencions públiques.³³ Els premis a l'aplicació concedien a cada escolar una petita quantitat de diners i un llibre didàctic, a més del diploma corresponent.

La irregularitat de l'evolució de la quantia global dels premis a la virtut i al mèrit era molt notable. D'una mitjana de 7.523 pessetes entre 1876 i 1884, es va caure a la xifra irrisòria de 1.750 l'any 1885, però l'any següent ja s'havia recuperat amb 8.430 pessetes. La mitjana anual de 1886 a 1899 fou de 13.143 pessetes, però amb pujades brusques com la de 1895 fins a 18.020, seguides de baixades, de manera que acabà el segle amb 11.001 pessetes de dotació global dels premis a la virtut i al mèrit. La mitjana millorà durant el primer decenni del segle xx a 19.525 pessetes, amb una pujada espectacular el 1904 a 28.016, per acabar el decenni amb una suma de 21.527 pessetes. Destaca la baixada de l'any 1909 a 16.614 pessetes de dotació global. Durant el segon decenni del segle es mantingué en una mitjana similar a la del primer decenni. La mitjana del tercer decenni fou superior: 26.047 pessetes, que no compensà, però, l'augment del cost de la vida dels anys de la Primera Guerra Mundial. L'any 1929 se'n registrà una caiguda fins a la suma de 18.391 pessetes, deu mil menys que l'any anterior. Els rendiments dels títols en poder de cada fundació estaven subjectes a variacions notables, compensades per deixes excepcionals d'immobles, que feien pujar els diners disponibles un cop subhastats o llogats.

L'Econòmica repetí sense èxit, des del 1897, la convocatòria d'un premi a un llibre de màximes morals en vers amb un mínim de 50 poesies. El 1901, el premi destinat a una cooperativa que hagués dedicat el màxim de recursos a l'ensenyament fou per a la Cooperativa Obrera de Consum de Gràcia, amb un accèssit de 300 pessetes. El 1904, el premi al mèrit científic es concedí a Josep Ribelles Comín per *Bibliografia de la llengua valenciana*.

³³ *Anuario de la Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País*, 1898, p. 306.

Els premis de pintura i escultura

Tal com ja s'ha indicat, la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País, durant el darrer quart del segle XIX, convocà premis de belles arts, tot recordant que havia estat el bressol de la desapareguda Societat d'Amants de les Belles Arts. De vegades els premis restaven deserts. El 1891 rebé un accèssit de pintura Ramon Camins per l'oli titulat *Dar de comer al hambriento* (fig. 19). S'hi representa el repartiment d'aliments entre els pobres per part d'uns frares a la porta del temple. Es conserva a la seu de la Societat. El premi d'escultura d'un personatge se l'emportà Rossend Nobas pel bust de Joan Güell i Ferrer.

L'any 1896 fou premiada una pintura a l'oli que ofereix un interès especial per al present estudi: es tracta del que pintà Joaquim Mir amb el títol *Estiu: Colònia escolar*, que representa justament unes nenes al camp, que són unes escolars d'una colònia de la Societat. L'artista rebé 500 pessetes (fig. 20). L'obra es troba a la sala de conferències de la seu actual de l'entitat. El mateix any va ser premiat un oli de Ramon Camins: *Escenas del combate del Bruc, 5 de junio de 1808* (fig. 21). Rebé el segon premi, amb 250 pessetes. Pel que fa a l'escultura, fou guardonat un bust que representava el cap de Francesc Permanyer i Tuyets, obra de Josep Soler Franquesa, que rebé 250 pessetes. El segon premi d'escultura el guanyà l'autor no identificat d'un bust de Joan Agell.

El 1897 va ser premiada una pintura a l'oli, titulada *Virtut*. El secretari s'oblidà de fer constar el nom de l'autor, igual que el del bust de Narcís Carbó i Aloy, metge, catedràtic i president dels Amics del País de 1872 a 1873. No s'ha conservat ni l'una ni l'altre.

El 1898 va ser premiat un oli que representa Vicente de Romero y Baldrich (fig. 13), que havia estat president de la institució el bienni 1880-1881 i fou el primer president de la Societat Econòmica *Graciense*. N'és l'autor Modest Teixidor i Torres. El mateix any 1898 fou honorat amb una gran pintura a l'oli l'exsenador Joaquim Maria de Paz (fig. 18), obra de Romà Clausolles i Serrapiñana. Aquest retrat presideix la sala de reunions de la junta de govern i biblioteca de l'entitat.

El 9 de novembre de 1900, la Barcelonesa demanà a l'Ajuntament i a la Diputació la creació d'un museu d'art com el que tenien altres ciutats

de la mateixa importància. Des del 1891 el Palau de Belles Arts, un dels edificis de l'Exposició Universal de 1888, ja s'utilitzava parcialment per a aquest objecte, però no fou fins al 1915 que s'obrí un autèntic museu d'art i arqueologia a l'antic arsenal de la desapareguda Ciutadella, després d'una acurada restauració i ampliació de l'edifici que avui ocupa el Parlament de Catalunya.

A la seu social s'ha conservat, del concurs de 1904, la pintura *Guerra civil* de Josep Maria Xiró, que rebé 700 pessetes (fig. 22). I Joan Pinós guanyà un accèssit de 250 pessetes amb *Ganarás el pan con el sudor de tu rostro*, una escena pagesa de treball a l'era (fig. 23). Un altre premi de 250 pessetes el rebé també Josep Maria Xiró per *Hércules señalando en España los límites del mundo*. El premi d'escultura, dotat amb 400 pessetes, fou per a Agustí Claramunt amb l'obra *Gloria al arte*.

No consten més premis de pintura i escultura. El 1905, Raimon Casellas guanyà el premi de mil pessetes pel seu llibre sobre la història de la pintura a Catalunya del segle XII al XVIII. El 1907 es concedí el darrer premi d'art del qual hi ha informació a l'*Anuario* de l'entitat: medalla de plata i 250 pessetes concedides a Mateu Cullell i Aznar per un dibuix ornamental titulat *Flors i espines*.

També es troba a la seu social una pintura a l'oli al·legòrica dels centres d'interès de l'entitat: el maquinisme al costat d'una Venus de Milo i de papers sobre temes diversos. No se'n coneix l'autor ni l'any que va ingressar aquesta obra a la casa, però el seu academicisme permet suposar-la del segle XIX (fig. 24).

L'Escola d'Institutrius i Altres Carreres per a la Dona

Les colònies escolars d'estiu i l'Escola d'Institutrius i Altres Carreres per a la Dona foren les creacions més importants dels Amics del País en l'època de la Restauració i totes dues nasqueren el 1893 sota l'impuls del president de l'Econòmica Barcelonesa del bienni 1892-1893, Joan Baptista Orriols (1828-1921), advocat, polític i industrial. Totes dues foren protegides pel seu successor al mateix càrrec, Silví Thos i Codina. L'Escola s'inaugurà el setembre de 1893 amb professorat inicialment gratuït, sense una gratificació fixa i

segura. El primer prospecte de l'entitat deia que els professors només rebrien una compensació si les despeses de l'escola ho permetien i advertia que els futurs nous professors haurien d'estar sense cobrar res el mateix temps que ho haguessin estat els primers. Les alumnes havien de tenir com a mínim catorze anys i disposar de l'autorització dels seus pares o tutors, a més d'estar vacunades i pagar una modesta matrícula segons la situació econòmica de la seva família. Estava terminantment prohibida l'entrada d'homes al centre, llevat dels professors, naturalment.³⁴ Els estudis duraven tres cursos. Les 31 primeres alumnes es distribuïren en tres seccions: 6 a la d'institutrius, 6 a la de comerç, uns estudis que duraven tres anys, i la resta a dues seccions més, que es cursaven en dos anys: la de delineants i la de telefonistes i telegrafistes, i a més hi havia les ensenyances especials de taquigrafia i de costura. L'Escola es trobava a l'estatge de l'entitat. La primera escola d'institutrius a Espanya s'havia fundat a Madrid el 1869 amb una conferència de Fernando de Castro, aleshores rector de la Universitat de la capital del regne, un catedràtic que era catòlic liberal, krausista i president de l'Asociación para la Enseñanza de la Mujer.

La Diputació de Barcelona subvencionava l'Escola d'Institutrius dels Amics del País amb 1.500 pessetes. El Foment del Treball Nacional, el Banc Hispano Colonial i la Catalana de Gas, aportaven junts 6.255 pessetes més, que amb la contribució de l'Econòmica i les matrícules de les alumnes arribaven a 9.680 pessetes, cosa que deixava un superàvit en relació amb les despeses ineludibles, que pujaven a 5.619 pessetes.

El 1901 l'escola tenia 61 alumnes. Aquell any acabaren els estudis 3 alumnes amb el títol d'institutriu i 2 amb el d'auxiliar de comerç. Als estudis preparatoris hi anaven 11 estudiants. A Gramàtica catalanan'hi havia 14 de matriculades. Es reduïren els drets de matrícula, però la xifra d'alumnes creixia poc. Tots els professors eren homes, llevat de la professora de gimnàstica pràctica.

Joan Baptista Orriols, per apaivagar possibles recels, advertia com a director de l'Escola: «No perseguimos aquí el ideal ni albergamos el in-

³⁴ *Escuela de Institutrices y Otras Carreras para la Mujer: Bases para su establecimiento, plan de estudios y cuadro de profesoras*, Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País, Barcelona, 1892.

tento de convertir a la mujer en doctora sabionda ni en literata de profesión o de afición». La finalitat era modesta, pràctica, no ambicionava cap igualtat d'oportunitats de les dones respecte dels homes. Al seu discurs en la inauguració de la Festa de la Il·lustració Femenina, al Palau de Belles Arts de Barcelona, el 28 d'abril de 1895, Orriols insistia en el fet que a la dona «no la educamos para sabionda, ni la excitamos a luchar por su mal llamada emancipación, porque no la queremos oradora de club, ni siquiera electora en los comicios; pero tampoco la declaramos eterna esclava de la calceta, ni colma nuestras ilusiones una cultura intelectual poco más o menos al nivel de comadre de vecindad». El 17 de gener de 1894, Silví Thos i Codina insistia en la mateixa línia: «Sin caer en las exageraciones de los que atribuyen, sin excepción, iguales aptitudes a la mujer que al hombre para los estudios literarios y científicos y quieren habilitarla para toda clase de profesiones y carreras, bien podemos creer que algo puede hacerse todavía para elevar el nivel intelectual y para facilitarle el ejercicio de ciertos cargos, que aviniéndose perfectamente con las cualidades de paciencia, esmero, pulcritud y destreza que caracterizan al sexo en general, abren nuevos horizontes a su actividad, cuando las circunstancias variables de la vida y las múltiples necesidades que la sociedad impone, obligan a apelar al trabajo como fuente de recursos a la más hermosa y la más honrada».

En definitiva, es considerava que per a la noia de classe mitjana els estudis podien donar-li accés a una professió si s'havia de guanyar la vida perquè no es casava o perquè quedava vídua sense renda. Això és el que volia dir Thos i Codina. Però també es donaven casos de noies de classe obrera que consideraven una promoció poder optar pel sector serveis en lloc del fabril.

L'alumnat de l'escola era de 56 matriculades el curs 1897-1898 i arribà a 79 el curs següent. L'Anuari de 1904 dona la xifra de 88 alumnes matriculades. Els dirigents de la Societat tractaven de convèncer les famílies riques que contractessin institutriu locals formades al seu centre en lloc de cercar-ne d'estrangeres, com era corrent entre les famílies de classe alta amb la intenció que les seves filles aprenguessin així l'idioma de la institutriu.

Cal tenir presents les limitacions amb què ensopegava l'educació femenina. Fins al 1910 no es va començar a impartir el batxillerat per a

noies, a les tardes, a l'Institut General i Tècnic, l'únic centre públic i oficial d'ensenyament secundari de Barcelona, que es trobava aleshores a l'edifici de la Universitat. A les escoles privades i a les de monges no s'hi impartia perquè el batxillerat era el camí a la Universitat i aquesta fins aquell mateix any estava pràcticament tancada a les dones. Fou l'any 1910 quan desaparegueren els darrers obstacles, que exigien un permís especial, per a matricular-se a les carreres universitàries al nostre país. Així i tot, les dones continuaren molt temps representant una ínfima minoria a les facultats universitàries.

L'Escola Normal femenina de magisteri obria la possibilitat d'exercir la docència en escoles municipals, però de la seva escassa consideració social dona idea el fet que continuava ocupant pisos de lloguer a Barcelona molts anys després de la seva fundació el 1861. El prestigi de l'escola femenina de magisteri era fins i tot inferior al de l'Escola Normal masculina, que, des de la seva fundació el 1845, havia viscut també precàriament fins a ocupar, a partir de 1875, un espai a l'edifici nou de la Universitat, per a passar, a partir de 1909, arran del trasllat de l'antiga Facultat de Medicina a l'Hospital Clínic, a ocupar el seu lloc al costat de l'Hospital de la Santa Creu, al carrer del Carme, un lloc inadequat i sense una escola adjunta per a pràctiques.³⁵ L'Escola d'Institutriu ofería un curs preparatori, del qual quedaven dispensades les noies que havien estudiat el magisteri. L'Escola d'Institutriu es considerava, per tant, superior a l'Escola Normal femenina o pretenia ser-ho.

L'atractiu complementari de l'Escola d'Institutriu estava en la preparació per a altres professions subalternes, que tenien a veure amb el sector terciari, el qual encara no havia començat el gran desenvolupament que coneixeria a partir del segon decenni del segle xx.

En la inauguració del curs 1899-1900, Joan Baptista Orriols, en el seu discurs com a director, apuntava un canvi de mentalitat favorable a l'educació de la dona: «*Felizmente, pues, va cayendo cada día en mayor descrédito, no diré la doctrina porque un error manifesto no merece este calificativo, sino la funesta preocupación de que la mujer ha de tener por*

³⁵ Maria Lluïsa GUTIÉRREZ MEDINA, «L'Escola Normal de Barcelona: Cent cinquanta anys a la recerca d'un establiment amb condicions pedagògiques», *Temps d'Educació*, núm. 17, 1997.

bastante con ser apta para las llamadas labores de su sexo; y cada día también se abre más ancho paso en nuestro país y en el mundo entero el ideal favorable al enaltecimiento de la más preciosa mitad del género humano, ideal acariciado por sabios y estadistas de uno y otro hemisferio, entre los cuales pueden encontrarse por más entusiastas, entre los extranjeros, el eminente sociólogo Tocqueville, quien afirma que la prosperidad y la creciente fuerza expansiva de los Estados Unidos se debe precisamente a la superioridad de sus mujeres». I això ho deia i ho escrivia Orriols immediatament després de la desfeta espanyola enfront dels americans a Cuba i a les Filipines.

No fou única la iniciativa de l'Econòmica Barcelonesa. A Sevilla, Granada, Bilbao i Sant Sebastià les societats econòmiques d'amics del país van obrir al mateix temps escoles d'institutrius i de comerç.

A Barcelona, l'Escola d'Institutrius organitzà unes conferències dominicals sobre l'educació de la dona. Algunes s'arribaren a editar en fullet com la de Francesc Tomàs i Estruch, *Deficiencias de la actual educación artística de la mujer* (1893) o la titulada *Importancia social de la economía doméstica*, a càrrec de Luciana Casilda Monreal, llegida el 12 de gener de 1896, o la de Rossend Serra, donada també el 1896, sobre *Los estudios geográficos en la educación de la mujer*, on lamentava que la ignorància geogràfica solia ser més gran entre les dones que entre els homes i el primer ensenyament no anava més enllà de la geografia d'Espanya.

El concepte d'institutriu correspon al d'una educadora particular que solia viure a casa de la seva deixeblla, que era una noia de classe alta. Constituïa una alternativa a l'internat o al col·legi de monges, sovint menys instruïdes que la senyoreta que feia d'institutriu particular. Era una sortida honesta però poc brillant per a una dona soltera i sense dot, procedent d'una família de classe mitjana sense diners però mitjanament instruïda. A les mansions de classe alta la institutriu ocupava un lloc situat entre la família propietària i el servei domèstic, si bé el lloc de la institutriu era més proper certament a aquest segon que a la primera. Les novel·les de Charlotte Brontë i de Jane Austen, traduïdes a l'espanyol, tenien com a protagonistes institutrius de l'Anglaterra victoriana, descrivint la seva condició de forma realista si bé dins d'un marc romàntic amb final feliç.

Les reserves mentals envers la promoció professional de la dona continuaven sent un llast el 1905, com ho indica el discurs preparat per a la inauguració de curs pel professor de l'Escola d'Institutrius, Eduard Buxaderas. Hi parlà extensament de la condició jurídica de la dona, destacant els avantatges que el dret civil català concedia a la dona casada per a disposar, sense necessitat de l'autorització del marit, dels béns parafer-nals que portava al matrimoni.

Però Buxaderas advertia prèviament: «*Dignificar a la mujer no es vestirla con indumentaria masculina, sino abrirle nuevos horizontes que le permitan desenvolver sus aptitudes, pero siempre dentro de la esfera propia de su sexo, esto es, cultivando ciertas artes y oficios que están en armonía con su naturaleza*». Segons Buxaderas, la dona pot ser metge perquè existeixen especialitats que quadren amb la seva manera de ser, però no pot ser polític i menys encara torero. Ja ni se li acut la hipòtesi que pogués ser jutge, policia o militar, com passa avui en dia. El conferenciant adverteix que no és d'aquells que consideren la dona només apta per als treballs domèstics, però no la veu convertida en «*Homo sapiens*» —ho diu literalment amb aquestes paraules. La vocació prioritària de la dona és la d'esposa i mare, diu Buxaderas, i això posa un límit a les seves possibilitats, segons el conferenciant.

Malgrat tot, les perspectives s'anirien ampliant, superant prejudicis, de manera que, com deia el secretari general de la Societat a la memòria llegida a la festa anual de 1914 i recollida a l'*Anuario* d'aquest any: «*La Escuela de Institutrices ha de ser el punto de partida para las escuelas de estudios femeninos superiores y enseñanzas de Comercio para la mujer*».

L'Escola d'Institutrius i Altres Carreres per a la Dona no va poder resistir gaire temps la incidència d'una sèrie de factors adversos. En primer lloc, la tendència a una socialització més escaient de les noies des de la infantesa amb companyes de la mateixa edat en centres d'ensenyament, en comptes de contractar una institutriu per a la seva educació sense sortir de casa. En segon lloc, la competència d'institutrius estrangeres. En tercer lloc, la promoció de la condició professional de les mestres a partir del 1919 gràcies als tres cursos dels Estudis Normals que la Mancomunitat de Catalunya ofería a les que tenien ja el títol oficial de Magisteri, així com les possibilitats professionals que suposaven l'Escola de

Bibliotecàries a partir de 1915 i la d'Infermeres a partir de 1917, amb un professorat de gran prestigi intel·lectual encara que la retribució que rebia de la Mancomunitat no fos proporcional a la seva vàlua,³⁶ i, finalment, cal tenir present la competència —en els àmbits del secretariat, la taquimecanografia, la comptabilitat i el disseny— que li feia a l'escola dels Amics del País una entitat, també privada però subvencionada i amb padrins generosos, com era l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona, que des de 1909 portava amb eficàcia per Francesca Bonnemaison, un centre que experimentà un creixement rapidíssim, atès que passà de 320 sòcies l'any 1909 a 1.445 l'any 1920.

L'Institut de Cultura, o «la Cultura» com en deien les noies de Barcelona, va néixer modestament com una obra de bones lectures per a noies obreres a la parròquia de Santa Anna per iniciativa de mossèn Gatell, que era soci de l'Econòmica i professor de religió de l'Escola d'Institutrius, com també era soci dels Amics del País Narcís Verdaguer i Callís, president a més d'aquesta entitat entre 1910 i 1911, advocat, polític de la Lliga Regionalista i marit de Francesca Bonnemaison. Narcís Verdaguer i Callís, que com a president de l'Econòmica visità l'Institut de Cultura que dirigia la seva dona, en quedà meravellat. El 1922, l'Institut de Cultura i Biblioteca de la Dona havia crescut tant, que amb audàcia i generositat, Francesca Bonnemaison el va traslladar, amb un préstec de la Caixa de Pensions, des de la Casa de Misericòrdia, al carrer Elisabets, fins a un ampli casal al carrer de Sant Pere Més Baix, on encara continua avui la Biblioteca Francesca Bonnemaison.³⁷ L'encert d'aquesta institució fou el seu interclassisme. El fet que hi anessin noies de classe benestant alhora que de la menestralia i de la classe obrera li evità l'aspecte d'obra de caritat i d'empresa filantròpica, tot i les baixes quotes que cobrava a les noies de

³⁶ Albert BALCELLS, Enric PUJOL i Enric SABATER, *La Mancomunitat de Catalunya i l'autonomia*, Institut d'Estudis Catalans – Proa, Barcelona, 1996. Assumpció ESTIVILL, *L'Escola de Bibliotecàries, 1915-1939*, Diputació de Barcelona, Barcelona, 1992.

³⁷ Rossend LLATES, *Francesca Bonnemaison de Verdaguer i la seva obra*, Fundació Salvador Vives i Casajuana, Barcelona, 1972. Dolors MARÍN, *Francesca Bonnemaison, educadora de ciutadanes*, Diputació de Barcelona, Barcelona, 2004. Albert BALCELLS, «Francesca Bonnemaison, educadora de les noies de les classes populars», *Vuit feministes catalanes entre 1889 i 1976*, Rafael Dalmau, Barcelona, 2015, p. 161-200.

classe treballadora gràcies a les donacions que la institució rebia de persones de les classes més benestants. Una representació de l'Institut de Cultura i Biblioteca de la Dona era sempre present a la sessió pública anual dels Amics del País, la del repartiment de premis a l'aplicació, a la virtut i al mèrit.

S'incrementava la recerca de sortides professionals per part de noies de classe mitjana necessitades de guanyar-se la vida, creixia el desig de seguir carreres universitàries per part d'aquestes i augmentava l'aspiració de noies de la classe obrera de promocionar-se socialment amb l'accés als despatxos i oficines. Però la demanda de formació professional femenina no creixia de manera proporcional a l'oferta, encara que fos ben modesta, de manera que l'Escola d'Institutrius i Altres Carreres de la Dona hagué de plegar el 1918. No se'n troba més documentació ni informació sobre el centre després d'aquest any.

Entre les matèries del pla d'estudis de l'Escola d'Institutrius no es trobava durant els primers anys més que l'ensenyament de la gramàtica castellana, però a començaments del segle xx s'hi introduí l'ensenyament de la gramàtica catalana i cal destacar que això es va produir abans del progrés de la normativització de la llengua materna de la gran majoria de la població gràcies a les Normes Ortogràfiques de 1913 de l'Institut d'Estudis Catalans. Les escoles de les congregacions religioses no es diferenciaven en aquest aspecte de l'escola pública i el castellà era la seva única llengua de docència. La diglòssia continuava sent majoritària, tot i l'existència d'escoles catalanes promogudes per l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, fundada a finals de 1898, però amb poca irradiació abans del 1912.³⁸

Les colònies escolars de vacances

Les primeres colònies escolars de vacances a Catalunya foren organitzades pels Amics del País el 1893. A Espanya, una reial ordre del 26 de juliol de 1892 havia proposat l'organització de colònies escolars, però confessava

³⁸ Lluís DURAN, *Pàtria i escola: L'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana*, Afers, Catarroja, 1997.

que havien de ser obra de la societat civil i de les autoritats locals perquè l'Estat no tenia recursos per a subvencionar-les. Les primeres colònies escolars d'estiu les va organitzar el pastor protestant i metge Walter Bion a Zuric l'any 1876 i aviat es difongué per Europa aquesta obra que confiava que, amb una estada d'un mes al camp, els escolars de les classes menys afavorides de les ciutats podrien millorar el seu precari estat de salut.

La divulgació de l'higienisme significava que la prevenció de les malalties i la salut personal deixaven de ser qüestions individuals per a esdevenir problemes socials i responsabilitats públiques. Les colònies escolars d'estiu començaren amb una finalitat profilàctica per a esdevenir més tard, a més, un àmbit experimental de l'escola activa.

A Espanya, la primera colònia escolar d'estiu l'organitzà Bartolomé Cossío des del Museo Pedagógico Nacional amb nens de les escoles públiques madrilenyes, portats, el 1887, al poble de San Vicente de la Barquera, de mitjan agost a mitjan setembre. L'experiència tingué poca continuïtat, però resta clar que fou la Institución Libre de Enseñanza de Francisco Giner de los Ríos la que associà la higiene profilàctica a la pedagogia activa i al contacte dels infants amb la natura. La Societat Econòmica d'Amics del País de Granada organitzà la primera colònia a la resta d'Espanya el 1890. El 1893, les societats econòmiques de Barcelona, Mallorca i Santiago de Compostel·la organitzaren per primer cop les seves colònies i per segona vegada ho feia la Societat de Madrid aquest mateix any.³⁹

A les ciutats, els habitatges de les famílies obreres eren petits, de vegades tenien un sol dormitori comú, sense aigua corrent, amb els sanitaris compartits per tots els estadants del replà. Dormien amb la mateixa roba i se la canviaven poc. El clavegueram era molt deficient. L'esperança de vida a la Barcelona de finals del segle XIX era de 36,5 anys als barris benestants i de 23,5 als barris obrers. La tuberculosi era un flagell que afectava sobretot els sectors menys afavorits de la societat, però també feia víctimes entre les classes benestants. El mateix rei Alfons XII morí tuberculós el 1885.

³⁹ Juan Andrés CAMBEIRO, «Colònies escolars: Anàlisi històrica d'una aventura pedagògica, 1876-1920», *Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació*, núm. 9-10 (2006-2007). Enric PUIG i Josep Maria VILA I VICENS, *Cent anys de colònies de vacances a Catalunya (1893-1993). I: Dels inicis a la Guerra Civil*, Editorial Mediterrània, Barcelona, 2005.

El 23% dels morts a la ciutat de Barcelona l'any 1914 —un total de 2.800— tenien menys de deu anys. El 1921, a Barcelona, una revisió dirigida pel metge Lluís Sayé, especialista en la lluita contra la tuberculosi, feta entre 116 alumnes de les escoles municipals amb edats compreses entre els deu i dotze anys, mostrava que en el 57% de les seves cases no hi entrava el sol i que el 66% dels nens observats dormien al llit amb un germà o germana o amb els pares. Només un 11% estaven completament sans. Un 26% reclamaven mesures profilàctiques preventives respiratòries; un 56%, tractaments que podien ser col·lectius; un 5% necessitaven tractament individual llarg i un 4% presentaven altres afeccions no respiratòries. Les escoles no presentaven millors condicions que els habitatges. Vers 1895 la gran majoria es trobaven en pisos de lloguer sense pati o amb una eixida insuficient, amb seixanta alumnes per mestre, rebent un ensenyament memorístic i verbalista, sense contacte amb cap experimentació. Les escoles eren un focus d'infecció per als escolars.

Amb un mes d'estada, durant l'agost, al camp o a la platja s'esperava augmentar el pes i les defenses dels infants per a poder resistir la resta de l'any. De cada nen es feia una fitxa de revisió mèdica abans d'anar de colònies i després se'n comprovava el resultat, que solia ser excel·lent. Així, per posar un exemple, de la revisió posterior a les colònies d'agost de 1907 es deduí que els 120 nens i nenes havien augmentat més d'un quilo i mig de pes de mitjana.

A més de la manca de recursos per arribar a una proporció significativa dels infants en situació de risc, existien dues limitacions: en primer lloc, aquells que presentaven una malaltia infecciosa restaven exclosos per a no contagiar-ne la resta i només més endavant l'Ajuntament preveïé residències amb tractament llarg com la de la casa d'en Puig a l'Arrabassada. En segon lloc, tampoc hi podien anar els infants que treballaven en fàbriques i tallers, que eren molts, atès que el treball dels menors de deu anys no fou prohibit fins al 1900 i la llei fou burlada sovint fins als anys vint.

La població escolar de la ciutat l'any 1906 era de 74.353 nens i nenes de cinc a dotze anys. En una revisió mèdica prèvia de cinc mil nens i nenes a Barcelona, es comprovà que 1.921 necessitaven urgentment anar de colònies, però el pressupost només permetia que n'hi anessin 525, compresos entre els cinc i els quinze anys. Els obrers aleshores no feien vacances i

l'estiueig era un privilegi d'una petita minoria de la societat. Que uns nens dels barris pobres poguessin fer un mes de vacances al camp o la platja era una cosa totalment extraordinària.

El 1893, la Societat organitzà els tres primers grups de colònies amb 20 infants cada una: un de nens i un de nenes a la Garriga al balneari Blancafort —la Garriga era un lloc d'estiueig de la burgesia abans de posar-se de moda Puigcerdà— i un de nenes al col·legi La Granja de les Corts, al Barcelonès, en un lloc encara situat en un context camperol. Els escolars havien de tenir de vuit a catorze anys. Un mestre amb un ajudant dirigia cada colònia: eren Rafael Sancho i Joaquim Casadevall en el cas del de nens de la Garriga i Agustina Soley i Teresa Sancho en el cas de les nenes aquell any 1893. Estaven prohibits els càstigs corporals i deixar sense dinar o sopar un escolar per mala conducta. La banda municipal solemnitzà tant l'anada dels escolars com el seu retorn. Les subvencions de l'Ajuntament i de la Diputació, amb la subscripció de particulars i el suport de la Societat, cobrien les despeses de la contractació del fondista.

Si el principal objectiu era millorar la salut i el pes dels escolars dels sectors més desatesos de la societat, també existia el propòsit que aquesta activitat fos vista com una resposta a la conflictivitat social. Ja la Reial Ordre de 1892 ho havia contemplat així, tal com es pot llegir a la *Gazeta de Madrid* el 27 de juliol d'aquell any: «*Así la infancia es lazo de unión entre las clases menesterosas y las favorecidas por la fortuna; así promuévese la caridad en estas y la gratitud de aquellas, virtudes ambas que constituyen el mejor medio para establecer la concordia y la perfecta solidaridad entre pobres y ricos en la obra necesariamente común del progreso social [...]. Al tierno agradecimiento de los hijos para los que contribuyen a los beneficios que estos reciben, ha de unirse el reconocimiento de los padres que, sensibles siempre a cuanto favorece a aquellos, bendecirán la realización de las colonias escolares*».

En senyal de gratitud i per a remarcar el caràcter de servei públic per part d'una entitat privada, una representació anava a visitar l'alcalde per acomiadar-se i, segons l'*Anuario* de la Barcelonesa de 1895, el president de l'entitat digué: «*Nuestras miras persiguen fines de mucha más fecunda trascendencia; que procurando la regeneración física y la elevación moral de los hijos del pueblo, [...] cuando el proletariado contemple a*

sus pequeñuelos robustecidos y dignificados, por centenares y por miles merced a la benevolencia de los favorecidos por la fortuna, el llamado problema social, hoy al parecer pavoroso, habrá encontrado una de las más excelentes fórmulas para su harmónica solución». En tornar els nens, Joan Orriols, en nom de l'entitat, els adreçà un discurs on els digué que, quan fossin grans i es veiessin com a obrers escoltant les propagandes revolucionàries, responguessin que pobres i rics són fills de Déu i com a germans s'han d'estimar. Cal tenir present que el 1893, com ja s'ha indicat, havia tingut lloc l'atemptat anarquista al Liceu i el 1896 esclatava la bomba contra la processó de Corpus de Santa Maria del Mar al carrer dels Canvis Nous.

A la vista del bon resultat de les colònies de 1893 i de la manca d'incidentes, l'experiència fou repetida el 1894 amb tres nuclis de 25 escolars cadascun. Novament funcionaren a la Garriga dues colònies i una al santuari de la Gleva, on els escolars foren rebuts pel poeta Jacint Verdaguer, que compongué un himne en honor seu. Els Amics del País agraïren les atencions de l'autor de *L'Atlàntida* i de *Canigó* envers els nens d'aquella colònia escolar.

Escrupolosament es donava compte a l'Anuari de l'entitat de les contribucions i les despeses. La llista dels donants figurava a la memòria anual amb el nom i la contribució de cadascun. Es calculava que el cost de manteniment d'un escolar durant el mes d'estada era de 75 pessetes i el d'una colònia sencera, de 1.500. El 1897, les despeses totals foren de 9.609 pessetes i les donacions i subvencions sumaren 10.335 pessetes. La colònia de la Gleva fou subvencionada per la Diputació de Barcelona, i les altres dues, una per l'Ajuntament i l'altra pels Amics del País. Hi contribuïren amb donacions particulars entre 100 i 750 pessetes. També hi hagué subscriptors, que van aportar entre 10 i 50 pessetes. S'ha de tenir en compte que aquell fou un període de creixement del nombre de socis i, per tant, de les disponibilitats de l'entitat, encara que els recursos externs aportaren la contribució principal dels costos de les colònies. El nombre de socis residents, com ja s'ha dit, passà de 385 l'any 1895 a 600 l'any 1900, amb una lleugera inflexió a la baixa entre 1907 i 1909, per a reprendre l'alça fins als 768 de 1915. La Barcelonesa reclamà del Ministeri que, atès que els mestres que tenien cura de les criatures ho feien gratuïtament i sacrificant les seves va-

cances, es registrés aquesta prestació voluntària com a mèrit al seu full de serveis, i així s'aconguí.

L'organització de les colònies anava a càrrec d'una comissió especial nomenada per la junta de govern dels Amics del País, i es dividia en cinc seccions: propaganda i fons, personal, local, vestuari amb aixovar i higiene. Les tandes de nenes foren dirigides per monges carmelites o dominiques. A cada localitat s'establí un patronat format per l'alcalde, el capellà, el metge, el jutge i altres prohoms. Això suposava implicar els representants públics de la localitat en la colònia escolar barcelonina, alhora que se'n confiava la supervisió a aquesta comissió local, tot i que estiguessin previstes les visites del president o de càrrecs de la junta de govern de la Societat. Es preveia la missa dominical per a tots. Però en cap moment les colònies de l'Econòmica prengueren una significació religiosa ni tampoc de formació premilitar, com passà en algun altre lloc d'Espanya. En les revisions mèdiques posteriors a cada colònia s'arribà a la conclusió que els escolars havien adquirit una mitjana de dos quilograms de pes.

El 1897 les colònies eren ja vuit, amb un total de 200 infants, la meitat nens i la meitat nenes, en colònies separades. I el cost pujava a 12.379 pessetes. El 1898 fou l'únic any que no s'organitzaren colònies escolars per les circumstàncies de la guerra amb els Estats Units. L'any 1899 les colònies foren sis: dues a Tona, una de nens i una de nenes, a causa de les aigües medicinals; una altra al santuari de la Gleva; una a Sant Pere de Torelló, de nenes i a càrrec de les germanes carmelites, igual que la de nenes de Tona; una de nens a Arenys de Mar —començaven les colònies de platja— i una de nens a Terrassa, municipi poc escaient que cedí les escoles municipals. La selecció dels escolars barcelonins era acurada. Tenien preferència les escoles municipals de Ciutat Vella, del Raval i de la Barceloneta.

Els donants, els noms dels quals figuraven a l'Anuari, foren 63 l'any 1900. Hi aportaren entre mil i cinc pessetes i la suma total fou de 3.972 pessetes, a les quals s'afegiren les 2.948 de l'Ajuntament i, com que es comptava amb un romanent de l'any anterior que arribava a 1.290, el total fou de 8.216, suficients per a cobrir just les despeses d'aquell any. Alguna vegada arribava alguna deixa especialment important. Així, el 1907, Joan Coma Cros entregava 15.000 pessetes d'una herència de Joaquim Prats i Roquer. La subvenció de l'Ajuntament el mateix any fou de

3.000 pessetes i la de la Diputació, 1.500. El Cercle del Liceu donà aquell any 250 pessetes i el Círculo Ecuestre, 50. Altres anys havien estat més altes aquestes darreres aportacions d'associacions aristocràtiques.

El 1906, l'Ajuntament de Barcelona decidí organitzar per primera vegada i directament les seves colònies escolars. Ho feu a proposta del regidor Hermenegildo Giner de los Ríos, catedràtic de l'únic institut de batxillerat de Barcelona i germà del promotor de la Institución Libre de Enseñanza a Madrid. Els afavorits foren 129 nens i nenes de les escoles municipals, amb edats entre els set i els dotze anys. Pel que fa als nens, les colònies de l'Ajuntament es localitzaren a Collbató, Sant Celoni i Llinars del Vallès, i pel que fa a les nenes, a Sant Feliu de Codines, Caldes de Montbui i Vilassar de Mar. A cada grup corresponien vint infants amb dos mestres triats pels degans entre els mestres de les escoles públiques. Els primers anys foren d'eufòria: de les 6 colònies que l'Ajuntament muntà el 1906 amb 129 infants, s'arribà a les 24 colònies amb 600 infants l'any 1910, per assolir encara les 26 colònies amb 700 infants l'any 1914.

L'any 1907 les colònies escolars d'estiu dels Amics del País eren sis amb 20 escolars cada una. A Tona, la Gleva i Sant Pere de Torelló funcionaren les de nenes a cura de les monges carmelites de la caritat i de les dominiques. Les de nens es feren a la Torre de Sant Pau al terme de Sabadell (per primera vegada), a la Torre Cortès d'Alella i a Tona, en tots tres casos a càrrec de mestres públics seglars.

L'Econòmica celebrava que l'Ajuntament de Barcelona organitzés les seves colònies, però temia que això reduiria l'ajut municipal destinat a l'entitat. El 1910 aquesta només organitzà 4 colònies amb 91 infants i la seva despesa era de 6.497 pessetes, mentre que el 1909 les 8 colònies havien acollit 160 infants amb un pressupost de 10.579 pessetes. L'Econòmica Barcelonesa s'hauria estimat més la constitució d'una organització comuna de les colònies en lloc de la separació entre les seves i les municipals, que tendien a eclipsar-les. Defensava la seva gestió i contraposava el cost de les colònies de l'Ajuntament —120 nens l'any 1906, amb un cost de 15.000 pessetes— amb el de les colònies dels Amics del País: 118 nens, amb un cost de 8.484 pessetes.

L'Ajuntament encara continuà subvencionant aquestes colònies, però només fins al 1911. L'Anuari de 1912 declarava: «*Debido en parte a la*

disgregación de esfuerzos, y en parte también a la inseguridad de la base económica, nuestros grupos escolares de vacaciones se redujeron a cuatro». A partir de 1912 la Societat deixà el sistema de contractació amb un particular de la localitat i passà al d'administració directa a Vilassar de Mar, on disposava de la casa cedida pel soci Pau Sust. En lloc de captar alumnes de les escoles municipals, els afavorits van ser de les sales d'asil i de les escoles de beneficència de la Junta de Dames de l'entitat, així com infants de les escoles parroquials. L'any 1914 organitzà les seves darreres colònies escolars i només en foren tres, amb 57 infants —25 nens i 42 nenes— i un pressupost de 4.888 pessetes.

Calia canviar d'orientació. Frederic Rahola, president dels Amics del País el 1915, presentà un programa adreçat a noies aprenentes dels tallers i botigues de Barcelona i cercà la col·laboració de l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona de Francesca Bonnemaïson de Verdaguer, del Patronat d'Obreres de l'Agulla (les obreres cosidores a casa seva), del Patronat d'Obreres Cristianes del Poblet (Poblenou) i de l'Escola Municipal d'Arts i Oficis. Era una novetat clara. Fins aleshores els infants treballadors havien quedat exclosos de les colònies, reservades als escolars. Ara es demanava la col·laboració dels patrons quan es tractava d'empreses, si bé bona part de les candidates procedien de tallers domèstics, que podien aprofitar la reducció estival de l'activitat de la confecció. Amb el canvi, la confessionalitat esdevingué més marcada, amb missa diària i rosari cada vespre. Es preveia un sou per a la directora —cent pessetes al mes—, i es prescrivia que havia de tenir trenta-cinc anys. El lloc continuava sent la casa del soci Pau Sust a Vilassar de Mar. Una única colònia de 22 noies amb un pressupost de 2.500 pessetes l'any 1915 resultà tot un èxit i es repetí l'any 1916, però aquest fou el darrer de les colònies de tot tipus de la Barceloneta d'Amics del País.

Les de l'Ajuntament continuaren, es renovaren i passaren a l'administració directa de la corporació fins a arribar a una que esdevindria mítica: la república de Vilamar el 1922, a la platja de Calafell, amb 300 participants i dotze pavellons amb capacitat per a 25 infants cada un. El conjunt fou dirigit successivament el 1922 per Pere Vergés, director des del 1921 de l'Escola del Mar a la Barceloneta, i el 1923 per Ventura Gassol, futur conseller de Cultura de la Generalitat a partir de 1931. La innovació pe-

dagògica, l'estudi del medi social i l'educació cívica democràtica esdevenien consubstancials a les colònies escolars de l'Ajuntament de Barcelona.

A Catalunya, l'any 1994, un segle després de la primera colònia escolar dels Amics del País, anaven de colònies uns cent mil nens i joves, i uns trenta mil d'aquests hi anaven per mitjà de la Coordinadora Catalana de Colònies, vinculada a l'Escola de l'Esplai de la Fundació Pere Tarrés, que convocà un simposi per a commemorar el centenari de la primera colònia a Catalunya. Però el mèrit d'haver començat les colònies escolars de vacances a Barcelona i a Catalunya correspon a l'Econòmica i és una cosa que no s'ha d'oblidar.⁴⁰ Del 1893 al 1916 passaren per les 101 colònies de l'entitat 2.321 infants —1.169 nens i 1.152 nenes—, amb un cost total de 156.445 pessetes al llarg de 22 anys, llevat de 1898, l'únic any sense colònies.

L'absorció de la Societat Econòmica *Graciense* d'Amics del País

La *Sociedad Económica Graciense de Amigos del País* va ser creada per 37 socis fundadors a finals de 1881 i s'organitzà el gener de 1882. En fou el primer president Vicente de Romero Baldrich, que havia ocupat la presidència de l'Econòmica entre 1880 i 1881 i havia estat elegit diputat a Corts pel districte de Gràcia el mateix any 1881. Romero morí el 1891.⁴¹ El segon president de l'Econòmica de Gràcia durant sis anys fou Álvaro Lope Orriols de Fedriani, que fou secretari de l'Econòmica de Barcelona el 1898. L'Ajuntament de Gràcia subvencionà entre 1892 i 1896 la biblioteca creada per la *Graciense* amb 2.000 pessetes i atribuï a aquesta entitat una subvenció ordinària de 500 pessetes anuals per a premis a la virtut i al mèrit, que

⁴⁰ Com fa injustament el llibre de Francesc PADRÓ, *Rasos de Peguera: Les colònies a Catalunya 1893-1975*, Edebé, Barcelona, 1983. En canvi sí que té en compte la tasca de la SEBAP Alexandre GALÍ en el volum en què parla de les colònies escolars a la seva magna obra *Història de les institucions i del moviment cultural de Catalunya: 1900-1936*, Barcelona, 1979-1986.

⁴¹ Francisco TOMÁS Y ESTRUCH, *Don Vicente de Romero: Tributo a la memoria del fundador y primer presidente de la Sociedad Graciense de Amigos del País. Leído en la sesión solemne de 4 de junio de 1892*, Gràcia, 1892.

es van sumar a les 150 pessetes de l'Ajuntament de Sant Andreu de Palomar amb el mateix objecte. Es considerava que l'Econòmica de Gràcia estenia la seva acció a la resta del Pla de Barcelona, fora del municipi de la gran ciutat, un territori conegut com els Afores, amb Sant Andreu de Palomar i Sant Martí de Provençals. Aquest conjunt de nuclis totalitzava 135.587 habitants el 1887. Gràcia era la població més important del Pla en nombre d'habitants. El seu creixement havia estat molt ràpid. L'antic veïnat de masos es constituï en municipi el 1855, amb 13.000 habitants. L'any 1877 arribava als 33.000, el 1890 assolí els 38.779 i el 1897 gairebé arribava als 62.000. És dins d'aquest dinamisme que cal situar la creació de la Societat Econòmica *Graciense* d'Amics del País, dins del context de la xarxa associativa de la vila.⁴² El 1886 assolí el dret a elegir compromissari per a l'elecció del senador de la regió centrada en Barcelona.

La *Graciense* creà dues sales d'asil per a infants entre els tres i els set anys, fills d'obreres. Una junta de senyores s'encarregava de mantenir-les i les confiaren a les Germanes de la Presentació. La fundadora de la primera Sala d'Asil de Gràcia fou la poeta Josepa Massanés de González.

L'auxili a les famílies dels soldats reservistes mobilitzats amb les seves unitats i enviats a la guerra de Cuba el 1895 fou una iniciativa del Foment del Treball Nacional, a la qual respongué la *Graciense* amb 175 pessetes aquell any. A Gràcia foren 13 les famílies desvalgudes per absència dels reservistes que foren auxiliades, encara que de forma insuficient. No s'han trobat dades per a saber la resposta que donà a la ciutat de Barcelona a la crida de l'FTN. Però és evident que s'era conscient de la injustícia social en el repartiment dels sacrificis que imposava la guerra tant per la possibilitat d'eximir-se per diners com per la mobilització dels que ja havien fet el llarg servei militar i ara deixaven desateses les famílies que havien creat.

⁴² SOCIEDAD ECONÓMICA GRACIENSE DE AMIGOS DEL PAÍS, *Estatutos y reglamento: Datos estadísticos desde su fundación en 16 de enero de 1882. Lo que ha hecho y su estado en 31 de diciembre de 1890*, Gràcia, 1891. Hi consta la llista de socis fundadors i la de tots els socis residents i corresponents, així com l'estat econòmic de l'entitat. El 1890 la directiva de l'entitat estava formada pel president Vicente de Romero, el secretari Ramon Sallent, el tresorer Narcís Campanyà, el comptador Llorenç Viladesán, el bibliotecari arxiver Joan Baptista Vallhonrat i el director del museu i gabinet Ramon Alsina Amils. El delegat a Madrid era Víctor Balaguer, amb Mariano de la Paz Graells, el diputat José Álvarez, José de San Martín y Falcón i Manuel Díaz de Romero.

La *Graciense* tenia un museu de productes vegetals i manufacturats de la zona, amb 1.296 mostres de 89 expositors. El custodiava el pintor i professor de Llotja Ramon Alsina Amils. El 1890, la biblioteca tenia 2.437 volums a l'estatge de la *Graciense*, que es trobava al primer pis del carrer Major de Gràcia 27. Els socis residents pagaven una quota de 20 pessetes d'ingrés i una de 6 pessetes per trimestre. Els socis corresponents no pagaven res. Fins al 1890 l'entitat concedí dos premis de mèrit i cinc per actes virtuosos de la classe obrera. El reglament era calcat del de la Barcelonesa. La *Graciense* declarava el 1890 tenir 117 socis residents i 176 de corresponents, però la suma dels noms dels socis que ofereix la seva memòria del mateix any només dona 55 socis residents i 196 de corresponents. Una diferència notable amb la Barcelonesa d'Amics del País era aquesta superioritat numèrica dels corresponents sobre els residents, que era inversa a Barcelona.

La *Graciense* fomentà l'estalvi escolar com a eina educativa i aconseguí que fossin imponents 948 dels 2.325 alumnes de les escoles primàries públiques de Gràcia, Sant Martí de Provençals, Sant Andreu de Palomar, Horta i Sant Adrià del Besòs. L'entitat publicà diverses conferències.⁴³

El 1897, amb l'annexió de la major part dels municipis del Pla a Barcelona, i entre aquests Gràcia, l'Econòmica *Graciense* s'integrà a l'Econòmica Barcelonesa amb el seu darrer president Josep Lladó d'Imbert. Tot i això, la Junta de Senyores de les sales d'asil de Gràcia subsistiren, tal com testifiquen els anuaris dels anys posteriors. No tots els socis de la *Graciense* volgueren ingressar a l'Econòmica Barcelonesa. Foren, com ja s'ha dit, 120 socis numeraris i uns 200 de corresponents.

⁴³ S'han localitzat, a més de la de TOMÁS Y ESTRUCH sobre Vicente de Romero, ja esmentada, una d'Álvaro LOPE ORRIOLS, *Política económica de los Reyes Católicos: Estudio histórico-crítico en la solemne clausura de la serie de conferencias dadas por la Sociedad Económica Graciense de Amigos del País para conmemorar el IV centenario del descubrimiento de América*, Gràcia, 1894, 98 p.; i la de Josep PONS SANS, *Bosquejo general sobre letrinas en relación con la higiene*, Gràcia, 1888, 68 p.

IV. ENTRE EL RESPECTE A L'ORDRE ESTABLERT I LA DISCONFORMITAT

Del Congrés de Jurisconsults Catalans al Memorial de Greuges, passant per la defensa del proteccionisme

La Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País participà en les campanyes dels anys vuitanta del segle XIX en defensa del dret civil català, amenaçat d'extinció per la implantació del Codi Civil espanyol, així com en la lluita contra els tractats comercials desfavorables per a la indústria catalana —el combat en favor del proteccionisme era ja tradicional per part de l'Econòmica Barcelonesa— i també en favor d'una descentralització política, dins del marc de la qual la llengua catalana no continués exclosa de l'ús públic i oficial.

La Societat no arribà a adoptar una posició d'adhesió al naixent moviment catalanista en el terreny polític. Això no hauria tingut l'adhesió de bona part dels socis en una època en la qual el catalanisme no havia penetrat encara en les institucions públiques locals ni havia arribat als escons de les Corts espanyoles. Però sí que donà suport al Memorial de Greuges de 1885. Aquest acte anticipava futures demandes més ambicioses de caràcter polític autonomista com les que enunciarren les Bases de Manresa —Bases per a la Constitució Regional Catalana— de la Unió Catalanista l'any 1892.

La imminència de la promulgació del Codi Civil espanyol de matriu castellana amenaçava la subsistència del dret civil català consuetudinari i no codificat, que havia sobreviscut a la desfeta de 1714 i al Decret de Nova Planta de 1716. Sense un organisme legislatiu que l'hagués pogut adaptar a l'evolució de la societat, el dret català contenia ar-

caïsmes que calia superar i incongruències que era necessari corregir, però la solució no era la de suprimir-lo i substituir-lo per un dret que partia de principis diferents. No era únicament un problema d'identitat col·lectiva i d'una concepció de la família basada en el dret de testar i en l'hereu, sinó que el dret català contenia normes tan rellevants com el règim de separació de béns en el matrimoni i la conservació dels seus per part de l'esposa. La codificació no havia de significar necessàriament suplantació. També era possible codificar els drets civils particulars d'Aragó, de Catalunya, de València, de les Balears, de Galícia i del País Basc i Navarra.

Enfront del perill de la codificació s'organitzà el Primer Congrés de Jurisconsults Catalans el gener de 1881 i fou Vicente de Romero, en tant que president dels Amics del País, qui va convocar-lo. Era una manera de dir que la matèria que s'hi havia de tractar no interessava només als advocats i als notaris sinó al conjunt de la societat. Els debats foren apassionats amb discussions acalorades al paranimf de la Universitat de Barcelona i entre els defensors més decidits del dret català hi hagué socis de l'Econòmica Barcelonesa com Felip Bertran d'Amat i Josep Maria Vallès i Ribot, el primer molt conservador i el segon republicà federal. Al costat del dret civil català es trobava Valentí Almirall, que el 1879 havia fundat el *Diari Català*, el 1880 havia convocat el Primer Congrés Catalanista i el 1882 impulsava el Centre Català, primer nucli del catalanisme polític sense ser encara un veritable partit ni arribar a presentar candidatures a les convocatòries electorals.

Al Congrés de Jurisconsults triomfà la posició compromesa amb la continuïtat del dret civil català i aquesta reivindicació passaria al Memorial de Greuges de 1885, el nom oficial del qual fou *Memoria en defensa de los intereses morales y materiales de Cataluña*. El 1882, Manuel Duran i Bas, membre eminent de l'Econòmica, publicà la *Memoria acerca de las instituciones del Derecho civil de Cataluña*, editada per la Diputació de Barcelona. S'obria pas la tesi que el dret castellà no era el comú i el dret català no era foral o una excepció que s'havia de liquidar, sinó tan digne de ser compilat o codificat com el castellà. I el més remarcable era que aquesta posició conqueria el suport de persones que no eren políticament catalanistes, com el mateix Duran i Bas.

El tractat de comerç amb França i el *modus vivendi* amb Anglaterra foren considerats molt perjudicials per als fabricants catalans en un període en què la crisi agropecuària reduïa la capacitat de consum de la pagesia de l'interior d'Espanya, mentre el blat americà i ucraïnès envaïa la perifèria peninsular en perjudici de la producció espanyola. La fil·loxera, en anar arrasant les vinyes, agreujà la crisi perquè afectava el sector més dinàmic i exportador al costat dels cítrics en expansió. Mentre una part de la terra vitivinícola havia de ser abandonada i dedicada a altres conreus, s'havia de procedir a la costosa replantació amb empelts amb peus americans immunes a la plaga i es deterioraven les relacions entre cultivadors i propietaris.

El proteccionisme es considerava indispensable per a la indústria tèxtil. El 1875, el fabricant Josep Ferrer i Vidal publicà uns càlculs estadístics que han servit de base a Jordi Nadal i Oller per a determinar les causes de la competitivitat insuficient de la indústria tèxtil catalana, és a dir, la poca capacitat de consum del subdesenvolupat mercat espanyol, la insuficiència de trameses de retorn per al cotó americà i el carbó britànic, encarint el transport marítim, i el cost superior dels diners necessaris per a assegurances i crèdits. Tot això feia que el cost de producció dels teixits catalans resultés poc competitiu, malgrat que el recurs a l'energia hidràulica dels rius Llobregat i Ter i el progrés incessant de la mecanització haguessin col·locat la indústria catalana en el nivell notable en què es trobava, amb dret a ser tinguda en compte i a reclamar protecció. La fabricació d'un quilo de teixit de cotó, en fils dels números 30 o 40, resultava a Catalunya un 11% més cara que a Alsàcia, un 31% més que a Suïssa i un 41% més costosa que a Anglaterra. Malgrat uns salaris més baixos en relació amb el cost de la vida, a Catalunya el nombre d'obers per cada mil pues de filar i cada deu telers estava entre els 12 i els 8, mentre a Anglaterra es trobava entre 3,29 i 4,88, a Suïssa oscil·lava entre 7,5 i 5,6 i a Alsàcia, entre 7,29 i 7,72.⁴⁴ Era indispensable la protecció aranzelària si es volia mantenir la indústria catalana i evitar l'atur forçós. Els fabricants catalans consideraven que s'acabaven

⁴⁴ Jordi NADAL, *Història Econòmica de la Catalunya Contemporània. Volum 3: Segle XIX*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona 1991, p. 66.

d'obrir les portes als teixits anglesos a canvi de facilitar l'entrada dels vins andalusos al mercat britànic i consideraven que fins i tot les expectatives exportadores vinícoles no eren proporcionals als perjudicis.

A la primera de les grans manifestacions proteccionistes a Barcelona l'any 1881, al Teatre Principal, hi participà Joaquim Maria de Paz, destacat soci dels Amics del País. La catalanofòbia es barrejava amb el lliurecanvisme en la resposta des de Madrid i estava provocant una reacció cada vegada més àmplia a Catalunya, més enllà dels primers nuclis catalanistes. L'11 de gener de 1885 tingué lloc una assemblea convocada al saló de contractació de la Llotja pel Centre Català i presidida per Manuel de Lasarte. La primera entitat de la llista de les presents a la reunió era l'Econòmica Barcelonesa, representada oficialment per Pujol i Fernández. També hi era l'Econòmica de Girona. N'eren també peces importants les dues entitats que es fusionarien el 1889 en el Foment del Treball Nacional: l'Institut del Foment del Treball Nacional i el Foment de la Producció Nacional. Que la confluència anava més lluny que una simple conjunció de juristes i fabricants resultava evident per la participació activa de l'Associació d'Excursions Catalana —nucli de l'excursionisme denominat científic i ja clarament catalanista—, del Consistori dels Jocs Florals i d'altres associacions.

En la constitució d'aquell primer front català jugà un paper tan important com les reivindicacions concretes la necessitat de respondre a l'hostilitat que trobava a Madrid tot allò que procedia de Catalunya. La catalanofòbia fou anterior al catalanisme. Tota afirmació de catalanitat era vista com un perill per a la suposada unitat nacional espanyola encara que no tingués connotacions polítiques autonomistes, sense comprendre que aquesta posició estimulava el presumpte separatisme que volia eliminar.

La defensa del proteccionisme, la del dret civil català i la de la llengua catalana coincidien en una vaga opció defensiva, que esbossava una alternativa regionalista al centralisme uniformista. La decisió de les entitats catalanes d'adreçar-se directament al rei Alfons XII indignà el president del govern Cánovas del Castillo, la major part del personal polític i la premsa de Madrid. En la redacció del memorial intervingueren dos socis dels Amics del País —Ramon Torelló en la part econòmica, i en la resta Josep Pella i Forgas—, al costat de Valentí Almirall, dirigent del Centre Català. Presentà el memorial al rei, en audiència concedida el març de

1885, el diputat conservador Marià Maspons i Labrós, el qual es queixà dins del seu parlament del fet que els catalans no poguessin utilitzar la seva llengua ni a l'escola ni als tribunals ni en els documents notariais. La comissió present a l'acte aplegava escriptors com els dramaturgs Frederic Soler (Pitarra), soci de la Societat, i Àngel Guimerà (director de *La Reinaxensa*), el poeta Jacint Verdaguer, el director de *La Veu del Montserrat* Jaume Collell, el jurista i catedràtic Joan Josep Permanyer i Ayats, l'hisendat i fabricant Felip Ricart (membre dels Amics del País), el fabricant de seda Manuel Vilà, el pagès Josep Pujol, el jurista i historiador Josep Pella i Forgas (soci dels Amics del País) i Valentí Almirall.⁴⁵

El document acabava amb una declaració de lleialtat a la unitat espanyola, però propugnava la regeneració política per mitjà del reconeixement dels drets de les regions i declarava que, si s'emprenia aquest camí, es produiria l'adhesió fins i tot d'aquells promotors de l'acte que no eren monàrquics ni dinàstics, i aquest era el cas, sense dir-ho, del mateix Almirall, que provenia del republicanisme federal, encara que havia trencat amb el partit de Francesc Pi i Margall.

La resposta del rei fou amable i comprensiva, fins al punt que el govern de Cánovas del Castillo es veié obligat a negar que fos certa la versió de les paraules del monarca que havien donat els assistents a l'acte. Aquell primer front català del qual formà part la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País no es traduí en una força política operativa. Alfons XII morí el novembre de 1885. Però cinc anys després s'aconseguia la promesa formal que el Codi Civil espanyol incorporaria un apèndix amb el dret català, que havia de ser depurat per una comissió oficial nomenada a aquest efecte i composta de juristes catalans experts. Encara que no fos més que com un apèndix del Codi Civil espanyol, el dret català s'havia salvat. Igualment el proteccionisme s'imposà amb l'arancel de 1891, alliberats Cánovas i el Govern espanyol pel que feien altres estats europeus.

El dret civil català s'havia salvat en teoria, però l'apèndix trigà molt a sortir, gairebé setanta anys, i mentrestant anà patint l'erosió que li causaven les sentències dels tribunals que generaven jurisprudència, i

⁴⁵ Joaquim DE CAMPS I ARBOIX, *El Memorial de Greuges*, Rafael Dalmau, Barcelona, 1968. DD AA, *El Memorial de Greuges i el catalanisme polític*, La Magrana, Barcelona, 1986.

així es palesa en el dictamen de la Societat del 15 de juny de 1896 i en la protesta del 14 de maig de 1903 contra el decret del 26 de febrer de 1902 per la nova organització del notariat que imposava unes oposicions centralitzades a Madrid, generadores d'una uniformitat que permetia que notaris forasters actuessin a Catalunya sense conèixer el dret civil català consuetudinari ni la llengua pròpia del país.

Els camps on no hi hagué cap concessió van ser el de la cooficialitat de la llengua catalana i el de la reestructuració regional de l'Estat. Tampoc s'avançaren en absolut els governs de la Regència de Maria Cristina a un previsible conflicte com el cubà, del qual certament no havia parlat el memorial de 1885. A Catalunya només una minoria veia ineludible l'autonomia de l'illa. Si amb la implantació, el 1891, del règim de cabotatge, hi hagué un augment de les exportacions a Cuba en benefici, entre altres, de la indústria catalana, els efectes per a l'economia cubana, en dificultar el comerç amb els Estats Units, no foren sinó un incentiu suplementari per a la revolta independentista el 1895.

La Societat donà suport a la celebració i les obres de l'Exposició Universal de Barcelona de 1888, un esdeveniment controvertit i força arriscat quan es plantejà, però que finalment situà Barcelona com a metròpoli mediterrània superant la condició de ciutat provinciana encara que fos ja la «fàbrica d'Espanya». Per mitjà del seu president, Joan Coll i Pujol, l'Econòmica estigué present oficialment al comitè executiu de l'Exposició Universal i hi prengué part molt activa al costat de l'alcalde Francesc de Paula Rius i Taulet. Mentre l'Exposició restà confiada a una empresa particular, la comissió permanent d'exposicions de l'Econòmica desconfiava del seu èxit, però quan l'Ajuntament prengué directament l'Exposició de 1888 a les seves mans, el suport de l'entitat esdevingué incondicional i la seva col·laboració fou rellevant en el Congrés d'Economia Nacional, celebrat l'estiu de 1888.⁴⁶

Com ja s'ha indicat abans, l'Econòmica sempre es manifestà contrària a les curses de braus i, durant la presidència del doctor Robert, es declarà contrària a la creació a Barcelona d'una escola de tauromàquia. Si bé les curses de braus, que l'Econòmica havia condemnat, continuaren molt de temps a Barcelona, en canvi finalitzaren les execucions públi-

⁴⁶ ANC, 1058.

ques, censurades també per l'entitat. La darrera tingué lloc el 15 de juny de 1897 al pati dels Corders al costat de l'antiga presó d'Amàlia, a prop de la Ronda de Sant Pau. El pintor Ramon Casas plasmà a la seva obra *Garrot vil* (1894) una execució efectuada allí el 1893.

El regeneracionisme i el regionalisme de finals del segle XIX. El Missatge a la reina regent

El primer de maig de 1898 l'esquadra espanyola del Pacífic era aniquilada per la nord-americana a la batalla de Cavite a les Filipines, i dos mesos després, el 3 de juliol, l'esquadra espanyola de l'Atlàntic desapareixia a la batalla de Santiago de Cuba davant la flota dels EUA. Tallada la comunicació marítima amb les seves colònies, Espanya perdia de manera fulminant una guerra a la qual s'havia deixat portar temeràriament arran de la Segona Guerra d'Independència cubana, sense haver estat capaç de concedir a temps a la Gran Antilla l'autonomia, abans de l'alcament que s'havia desencadenat el 1895. Quan aquesta concessió arribà, durant la tardor de 1897, era ja massa tard per a evitar-ne la separació, que es veié precipitada per la intervenció nord-americana.

Encara no s'havia signat a París la pau que havia de consagrar la pèrdua per part d'Espanya de Cuba, Puerto Rico i les Filipines, el 10 de desembre de 1898, quan cinc corporacions de la societat civil catalana adreçaren a la reina regent Maria Cristina d'Habsburg-Lorena un missatge on proposaven un seguit de canvis que creien que podien conduir a la regeneració de l'Estat i del país per mitjà de la regionalització del poder públic. Aquest document, datat el 14 de novembre de 1898, estava signat en primer lloc per Bartomeu Robert, president de la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País, seguit per Joan Sallarès i Pla com a president del Foment del Treball Nacional, Carles de Camps i d'Olzinelles, president de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, Lluís Domènech i Montaner com a president de l'Ateneu Barcelonès i Sebastià Torres com a president de la Lliga de Defensa Industrial i Comercial, que agrupava petits industrials i botiguers de forma semblant a com el Foment aplegava els grans fabricants (annex 3).

Potser és significatiu que un text elaborat a la seu del Foment del Treball Nacional portés en primer lloc la signatura del president de l'Econòmica Barcelonesa. Era una apel·lació directa al cap de l'Estat, com ja s'havia fet amb el Memorial de Greuges presentat a Alfons XII el 1885, però ara ja no es tractava d'un text simplement defensiu com aquell, sinó amb propostes polítiques concretes. Consideraven culpable de l'endarreriment espanyol el centralisme que paralitzava les iniciatives regionals, avalat per un parlamentarisme estèril i poc representatiu. Proposaven que un sistema representatiu per classes substituís el vot inorgànic: *«El sistema parlamentario, por lo menos en lo que a su aplicación a España se refiere, podrá ser una hermosa concepción teórica, pero queda juzgado por los hechos. Las Cámaras y los Municipios no constituyen hoy día la verdadera representación del país trabajador, son una creación ministerial para disponer de dóciles mayorías. Con sufragio restringido y con sufragio universal, ora porque aletargados no poseemos bastante educación política, ora por indiferencia musulmana a la cosa pública, o ya también como fruto del desengaño, ello es que nadie ignora el mecanismo de las elecciones; pero si en vez de votantes constituyendo una masa homogénea, se agruparan los electores por gremios, clases o colectividades afines, llevarían al santuario de las leyes o a los escaños de los Municipios, no a las personas designadas con antelación por el gobierno central o por sus representantes, sino a las que por su capacidad, por su honradez y por su conocimiento de las cosas aquellas agrupaciones estimasen dignas de representarlas»*.

Era un prejudici creure que els gremis, els col·legis professionals i altres agrupaments de tipus similar tenien més democràcia interna i eren més representatius que els desprestigiats partits polítics del règim. Sens dubte, la representació corporativa que ja enviaven al Senat la Barcelonesa i les altres societats econòmiques d'amics del país era el model que es volia generalitzar en el Missatge a la Reina Regent.

La idea de la superioritat de la representació corporativa i per estaments l'havia adoptat la Unió Catalanista a les Bases de Manresa de 1892, però no era privativa d'aquesta i la compartia, per exemple, una personalitat política crítica amb la pràctica del règim però no oposada a aquest com Duran i Bas, que seria ministre de Justícia del govern conservador de Francisco Silvela, constituït el març de 1899.

Un altre canvi que proposava el Missatge a la Reina Regent era la reestructuració regional de l'Estat amb una descentralització administrativa a fons, de manera que el centralisme no continués aturant les iniciatives productives de la perifèria. No es parlava mai de Catalunya, però, venint la proposta de Barcelona, era evident per a tothom que darrere aquella proposta regionalista de caràcter general hi havia l'ànsia d'autogovern català, si bé en aquell moment l'únic catalanista dels cinc presidents que subscrivien el document era l'arquitecte i director de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona Lluís Domènech i Montaner. Les regions a les quals havia de traspasar competències el poder central haurien de tenir un concert econòmic com el que tenien les províncies basques des del 1878, quan havien perdut els seus antics furs, encara que s'evitava en el document cap referència a aquest precedent. La proposta comportava que la Diputació regional cobraria els tributs directes per atendre les despeses públiques i negociaria periòdicament la quota de la participació de la regió en les despeses generals de l'Estat.

Les conclusions eren les següents: «*Primera.— Los Ayuntamientos, las Diputaciones y el Senado serán elegidos directa o indirectamente por gremios, clases o corporaciones. Segunda.— Se dividirá el territorio de España en grandes regiones, de delimitación natural por su raza, idioma e historia, concediendo a cada una de ellas amplia descentralización administrativa para que puedan establecer conciertos económicos, fundar enseñanzas técnicas de importancia local, tener iniciativas para la conservación y reforma de su Derecho propio y facultad para emprender cuantas obras públicas sean necesarias para la más rápida explotación de sus fuentes de riqueza. Tercera.— Continuarán a cargo del Poder Central únicamente aquellas funciones que demanda la actual e indestructible unidad política de España, para mantener la conexión de las diversas regiones y las relaciones internacionales*».

De les esperances al desengany amb el Tancament de Caixes

Darrere l'aparença d'un modest regionalisme palpitava quelcom més ambiciós, que l'Estat espanyol difícilment podia acceptar. I malgrat tot, el

general Polavieja, antic repressor dels independentistes filipins, semblava assumir el contingut del missatge dels cinc presidents, de manera que la seva inclusió en el govern Silvela com a ministre de la Guerra va donar esperances que era viable la concessió d'aquelles aspiracions. Que Silvela nomenés ministre de Justícia Duran i Bas i alcalde de Barcelona Bartomeu Robert semblava confirmar la predisposició regeneracionista del nou govern conservador, alhora que Morgades passava de bisbe de Vic a la diòcesi de Barcelona i el regionalista Torras i Bages el substituïa a Vic. Era el març de 1899.

A la seva presa de possessió com a alcalde, Robert fou ovacionat pel públic al Saló de Cent. Segons Cambó: «L'endemà d'aquella sessió, se celebraren eleccions als Amics del País i els elements catalanistes triomfaren per una gran majoria contra els conservadors i llurs coaligats, que, de temps immemorial dominaven l'Econòmica. Aquesta victòria catalanista produí profunda emoció a Barcelona i un gran entusiasme entre nosaltres».⁴⁷ Poc després tingueren lloc les eleccions a Corts de diputats i de senadors i Cambó recorda: «Per les Econòmiques assegurarem que sortís elegit el bisbe doctor Morgades, que no amagava les seves simpaties catalanistes».

Immediatament, Robert començà una moralització de l'administració municipal de Barcelona i posà al dia el cens electoral.⁴⁸ Destituí 190 alcaldes de barri sospitosos d'haver falsificat credencials per a votar, actes electorals i vots. Actualitzà el cens, de manera que es descobrí que hi havia uns 27.000 noms d'electors inexistents per defunció i uns 40.000 que no hi estaven inscrits. Era allò que Valentí Almirall havia denunciat el 1889 a *España tal como es*: la votació amb documentació falsa a nom de morts que no havien estat donats de baixa del cens. L'adulteració desanimava la participació, de manera que a les eleccions generals del 16 d'abril de 1899, només va votar el 10% del cens a Barcelona, i a les que donarien la victòria, l'any 1901, als adversaris del sistema —catalanistes i republicans—, la mobilització de l'electorat només arribà al 18,8%, que era extraordinària per a l'època però semblaria greument baixa avui.

⁴⁷ Francesc CAMBÓ, *Memòries (1876-1936)*, Alpha, Barcelona, 1981, p. 62.

⁴⁸ Santiago IZQUIERDO, *Bartomeu Robert i Yarzabal (1842-1902), Medicina i compromís cívic*, Proa, Barcelona, 2002.

El Govern, que es presentava com a regeneracionista, no sols no va adoptar cap mesura descentralitzadora, sinó que apujà les contribucions. El 1899, el ministre d'Hisenda Fernández Villaverde considerà que era ineludible fer els sacrificis que calguessin per eixugar el dèficit llegat per la guerra desastrosa. Especialment sensibles van ser els increments de l'impost d'utilitats i del de cèdules personals, amb uns tipus superiors als de Madrid. Aleshores es desencadenà una protesta en forma de resistència civil a pagar els recàrrecs per part dels botiguers i petits industrials, encapçalats per la Lliga de Defensa Industrial i Comercial. L'alcalde Robert es veié obligat a signar la primera ordre d'embargament i dimití a continuació. El mateix va fer Duran i Bas davant la declaració de l'estat de guerra a Barcelona. L'estat d'excepció no anava aquesta vegada contra vaguistes obrers sinó contra els menestrals i botiguers revoltats, unes capes socials presumptament gens subversives. Polavieja també dimití. La repressió doblegà la petita burgesia empresarial, però donà testimoni de la ruptura del consens polític implícit i deixà un malestar que el catalanisme possibilista sabé aprofitar electoralment.

La primera victòria electoral catalanista

Mentre els dirigents de la Unió Catalanista consideraven que les motivacions del Tancament de Caixes eren econòmiques i no tenien res a veure amb el catalanisme, en canvi els possibilistes cregueren que l'ocasió era propícia per a una victòria electoral tal com pensaren els dissidents que havien sortit d'aquella organització per a fer política pràctica i electoral com Enric Prat de la Riba, Josep Puig i Cadafalch, Lluís Duran i Ventosa, Narcís Verdager i Callís o Francesc Cambó, amb els veterans Lluís Domènech i Montaner i Josep Pella i Forgas. Fundaren el Centre Nacional Català l'agost de 1899. *La Veu de Catalunya* fou convertida en diari per a fer de portaveu del grup. S'aliaren amb els expolaviejistes desenganyats de la Unió Regionalista, que comptaven amb figures com ara l'empresari Lluís Ferrer-Vidal i Soler, dos catedràtics de la Facultat de Medicina com Bartomeu Robert, exalcalde, i Miquel Àngel Fargas, de l'Acadèmia de Medicina, els germans Girona, l'advocat Josep Bertran i

Musitu i altres, que decidiren catalanitzar el nom de l'organització a finals de gener de 1900 i convertir-se al catalanisme polític a la vegada que s'unien amb els nacionalistes possibilistes del Centre Nacional Català.

El 25 d'abril de 1901, Josep Pella i Forgas, que havia succeït Robert com a president dels Amics del País el 1900, hi convocà una reunió entre el Centre Nacional Català, representat per Enric Prat de la Riba i Josep Puig i Cadafalch, i els dirigents de la Unió Regionalista, encapçalats pel doctor Fargas.⁴⁹ Els quatre personatges esmentats eren socis de l'Econòmica, que fou l'àmbit on es covà la futura Lliga Regionalista de Catalunya. Així es preparà la candidatura dels quatre presidents a Barcelona de cara a les eleccions generals de maig de 1901. En realitat eren quatre expresidents: Bartomeu Robert, expresident de la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País; Albert Rusiñol, expresident del Foment del Treball Nacional; Lluís Domènech i Montaner, expresident de l'Ateneu Barcelonès, i Sebastià Torres, expresident de la Lliga de Defensa Comercial i Industrial, als quals es podia afegir el candidat pel districte d'Olot Carles de Camps i d'Olzinelles, president de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre.

La victòria de la candidatura de la Coalició Catalana o dels «quatre presidents» consolidà la creació del partit que no gosava encara presentar-se amb aquest nom: la Lliga Regionalista de Catalunya, que guanyà les majories i col·loca els seus quatre candidats, mentre que per minories els republicans treien l'ancià Francesc Pi i Margall i el jove Alejandro Lerroux, alhora que els monàrquics del partit liberal s'havien d'acontentar amb un sol diputat per Barcelona: Guerau Maristany. S'havia impedit el falsejament del resultat i mai més guanyaria una candidatura monàrquica de partits espanyols a Barcelona durant els decennis següents.

El desprestigi general dels partits era tan gran i l'al·lèrgia antipolítica de l'opinió catalanista encara era tan forta que la constitució formal del partit fou posterior a la victòria a les urnes i no prengué el nom de partit sinó de lliga, tot declarant que en la nova formació hi cabien els catalanistes de dreta i d'esquerra, monàrquics i republicans, ja que la nova

⁴⁹ Lluís COSTA I FERNÁNDEZ, *Josep Pella i Forgas i el catalanisme*, Rafael Dalmau, Barcelona, 1997, p. 73.

formació era accidentalista en matèria de règim polític. La Lliga Regionalista comptava amb un sector procedent del republicanisme moderat amb Jaume Carner, Ildefons Sunyol i Joaquim Lluhí i Rissech. Bartomeu Robert esdevingué el president del nou partit amb Miquel Fargas i Narcís Verdager i Callís com a vicepresidents. Tots tres eren socis dels Amics del País. Dels primers diputats de la Lliga n'eren també socis Albert Rusiñol i el marquès de Camps.

Del regionalisme del Missatge a la Reina Regent de 1898 s'havia passat el 1901 a un nacionalisme que reclamava per a Catalunya no sols una descentralització sinó una autonomia política. Continuïtat i ruptura es barrejaven dins del nou partit. I tots els presidents de la Barceloneta durant el primer terç del segle xx serien afiliats a la Lliga Regionalista, alhora que dirigents tan notables de la Lliga com Prat de la Riba, Puig i Cadafalch, Cambó o Duran i Ventosa s'hi havien associat a finals del segle XIX. El catalanisme de centredreta havia desembarcat a l'Econòmica i la seva influència seria ben notòria dins de l'entitat durant els primers trenta-sis anys del nou segle. El doctor Robert morí sobtadament el 10 d'abril de 1902. La seva fama d'home honrat i caritatiu —es deia que no cobrava als seus pacients pobres— incrementava l'admiració per la seva figura com a primer dirigent polític catalanista, de manera que entre el 1904 i el 1910 se li aixecà a la plaça Universitat un monument per subscripció popular i l'escultor en fou Josep Llimona. Retirat el 1940, fou restablert el 1985, però a la plaça Tetuan. Tal com ja s'ha dit, a l'Econòmica s'ha conservat una pintura a l'oli amb el retrat del doctor Robert (fig.19).

Segona part

El primer quart del segle xx

I. SOCIS, DIRECTIUS, SENADORS I RELACIONS CORPORATIVES

Socis, presidents i directives

Entre 1900 i 1929 la xifra de socis residents de la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País es mogué entre un mínim de 578 l'any 1909 i un màxim de 872 l'any 1925, per tant estigué dins d'una mitjana de 725, un nombre notablement superior al dels anys del darrer quart del segle XIX. Després es produí una inflexió a la baixa, però mantenint un nivell superior al de principis de la centúria. El segle XX començà amb 600 socis residents i el 1929 n'eren 734. Com passava abans, el nombre de socis corresponents, els residents fora de Barcelona, es mantingué més aviat estancat al voltant del centenar.

Com havia passat abans, algunes de les figures més notables de les lletres, les arts, la indústria, el comerç i la política en foren socis en aquesta època. Es pot prendre com a punt de referència la llista de socis residents de 1915, un any situat cronològicament a la meitat aproximadament del període que ara ens ocupa.

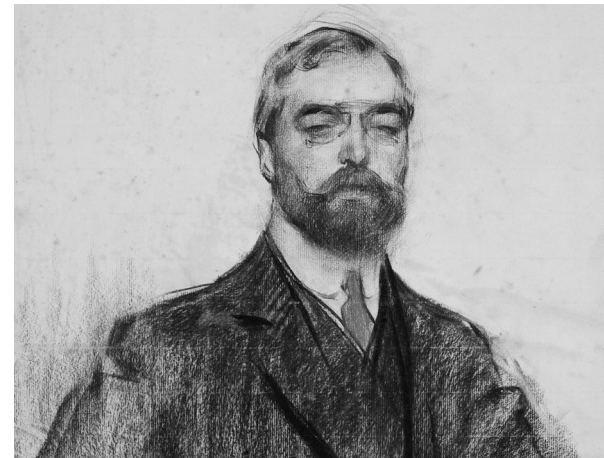
S'hi troben escriptors i erudits com el poeta, editor i funcionari de la Diputació Josep Maria López-Picó (secretari general dels Amics del País), Joan Maragall (fig. 26), el novel·lista Narcís Oller, l'assagista Eugeni d'Ors, el sociòleg i moralista Ramon Rucabado, els editors de *L'Avenç* Joaquim Casas i Carbó (fig. 25) i Jaume Massó i Torrents, Francesc Matheu i Fornells (ànima del consistori dels Jocs Florals i editor de *La Il·lustració Catalana*), el sociòleg republicà Santiago Valentí i Camp, l'historiador terrassenc Josep Soler i Palet, el poeta i polític Jaume Bofill i Mates (Guerau de Liost); periodistes com el republicà Emili Junoy, Josep Roca i Roca o Manuel

Marinel·lo i Samuntà; el secretari de la Junta de Museus i antic promotor de l'Exposició de 1888 Carles Pirozzini; artistes com els germans Josep i Joan Llimona i Bruguera, Lluís Masriera i Rosés o el pintor Josep Mestres i Borrell; també hi havia algun músic com Joan Lamote de Grignon.

Al llistat apareixen advocats i polítics republicans com Jaume Carner i Romeu, Josep M. Vallès i Ribot i Amadeu Hurtado; economistes com Josep M. Tallada i Miquel Vidal i Guardiola, tots dos de la Lliga Regionalista; algun pedagog al servei de la Mancomunitat de Catalunya com; enginyers com Manuel Folguera i Duran, president de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana; arquitectes com Bonaventura Bassegoda i Amigó, o Enric Sagnier i Villavecchia, Alfons Jujol i Bachs o Josep Puig i Cadafalch; metges com Miquel A. Fargas, primer president de la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans, o l'entomòleg Josep M. Bofill i Pichot, que el succeí en el mateix lloc; també hi apareix algun químic i farmacèutic com Josep Agell i Agell.

Entre els socis hi havia propietaris rurals i urbans com el marquès de Camps, el baró de Quadras, Josep Collaso i Gil, el marquès de Marianao, el marquès de Robert, Antoni Jansana i Llopart o Carles de Fortuny i de Miralles, baró d'Esponellà; erudits com Antoni Rubió i Lluch, catedràtic i primer president de l'Institut d'Estudis Catalans, el sacerdot i biblista Frederic Clascar, l'historiador del dret Guillem Maria de Brocà i de Montagut, el jurisconsult Francesc Maspons i Anglases i així com l'especialista destacat en dret civil català Antoni Borrell i Soler, a més d'altres estudiosos de les ciències socials com Josep Elias i de Molins i Francesc Carreras Candi.

Joan Maragall fou vicepresident de l'Econòmica en el bienni de 1902-1903 i Jaume Bofill i Mates ocupà el mateix càrrec durant el bienni 1918-1919, per tant, dos poetes de primer ordre amb gran projecció cívica i pertanyents a dues generacions successives —la modernista i la noucentista— ocuparen un lloc preeminent a la Societat. Cal destacar també la presència de dues altres figures molt eminents de la cultura catalana del primer terç del segle: el prosista i poeta Joaquim Ruyra, que fou membre de la junta directiva de l'Econòmica com a arxiver bibliotecari durant el bienni de 1921-1922, i el gramàtic i lexicògraf Pompeu Fabra, que ingressà a l'entitat el 1918, el mateix any que publicava la seva *Gramàtica*

25. Joaquim Casas i Carbó, vocal secretari dels Amics del País durant el bienni 1900-1901. Copropietari i promotor de *L'Avenç*. Retrat de Ramon Casas conservat al MNAC.

26. Joan Maragall, vicepresident dels Amics del País durant el bienni 1902-1903. Retrat de Ramon Casas conservat al MNAC.

27. Lluís Ferrer-Vidal i Soler, president dels Amics del País durant el bienni 1906-1907.

catalana, adoptada com a oficial. Donava com a adreça el número 3 del carrer del Bisbe, és a dir, la seu aleshores de l'Institut d'Estudis Catalans, tot i que Fabra vivia a Badalona. Cal advertir que en aquella època el llistat imprès dels socis dels Amics del País contenia els seus domicilis, fet que seria inconcebible avui. No era una particularitat de l'entitat. El mateix passava en altres institucions.

Hi trobem també, a la llista de socis de l'entitat empresaris importants com l'exportador de vins Pere Grau Maristany (primer comte de Lavern), el fabricant de paper Lluís Guarro i Casas, l'editor Gustau Gili i Roig, Eusebi Güell i Bacigalupi amb els seus fills Joan Antoni, Claudi i Santiago Güell i López, José Enrique de Olano (mines de Cercs, comte de Fígols), Antoni Codorniu i Tarrés, Dionisio Conde (magatzems El Siglo), Lluís Bosch-Labrusà i Blat (magatzems El Águila), Emili Jorba i Romanyà (magatzems Jorba de Manresa i Barcelona), els germans Ferran i Romà Fabra i Puig (Filatures Fabra i Coats a Sant Andreu de Palomar i a Borgonyà), Eusebi Bertran i Serra (grans fàbriques cotoneres a Manresa i Molins de Rei), Ròmul Bosch i Alsina, Francesc Rivière Chavany (Metal·listeries Rivière), Maties Muntadas (España Industrial) o membres destacats de consells d'administració com Josep Roig i Bergadà, de la Maquinista Terrestre y Marítima, o Lluís Ferrer-Vidal i Soler, cofundador de l'Asland amb Eusebi Güell, o també Eduard Calvet, fabricant tèxtil —potser l'únic fabricant afiliat al Centre Nacionalista Republicà— o Albert Rusiñol (colònia tèxtil de Can Remisa, a Manlleu). També n'era soci un gestor financer tan important com Francesc Moragas i Barret, director general de la Caixa de Pensions.

Un nombre notable d'aquests empresaris, tècnics, advocats i escriptors formaven alhora part del personal polític representatiu com a diputats, senadors, regidors i alcaldes. Destaca enmig dels noms de socis el grup nombrós de la Lliga Regionalista, la majoria advocats o com a mínim llicenciats en Dret: Raimon d'Abadal i Calderó, Josep Bertran i Musitu, Francesc Cambó, Joaquim Cabot i Rovira, Lluís Duran i Ventosa, Enric Prat de la Riba (president de la Mancomunitat des del 1914), Josep Puig i Cadafalch (el seu successor), Frederic Rahola i Trèmols, el llibreter Francesc Puig i Alfonso, Lluís Puig de la Bellacasa, Joan Vallès i Pujals (president de la Diputació de Barcelona de 1917 a 1923), Ferran Agulló,

Narcís Verdaguer i Callís, Joan Garriga i Massó o Joaquim Maria de Nadal i Ferrer, que el 1915 encara era maurista, però, després de passar per la Federació Monàrquica Autonomista, acabaria entrant a la Lliga i seria secretari de Cambó. Vers 1950 el trobarem presidint la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País.

No oblidem dos personatges del catolicisme social que pertanyien al mateix cercle regionalista: el promotor d'Acció Social Popular Narcís Pla i Deniel, germà del futur cardenal, i Ramon Albó, dirigent de la protecció de menors i especialista en beneficència amb llibres que són una mina per a conèixer la vida social barcelonesa de l'època. Josep Pella i Forgas, figura important, fou expulsat de la Lliga Regionalista per una entremaliadura electoral a Barcelona el 1905, però la importància de la seva obra i de la seva trajectòria anterior li valgueren ser president de l'Acadèmia de Bones Lletres des del 1911 fins al 1918.⁵⁰

També es troben a la llista de socis dos dirigents del carlisme català: Manuel de Llanza, duc de Solferino, i Miquel Junyent i Rovira, director del diari *El Correo Catalán* i avi de Miquel Roca i Junyent. Llanza i Junyent, al contrari d'altres carlins més irreductibles i menys regionalistes, estaven disposats a pactar amb la Lliga, quan convenia.

Un exemple de l'existència de dinasties amb continuïtat fins a l'actualitat és el cas del jurista i publicista Rafael Gay de Montellà, soci de la Societat a partir de 1913 i oncle avi del que seria president del Foment del Treball Nacional entre 2011 i 2018, Joaquim Gay de Montellà i Ferrer-Vidal, descendent també per línia materna d'un altre president del Foment, Lluís Ferrer-Vidal i Soler, soci eminent i directiu de la Societat, alhora que cofundador de la Caixa de Pensions. Rafael Gay de Montellà fou de la Lliga i proper a Cambó.

Els exemples esmentats són només una mostra. Perquè molts altres membres de l'època foren figures influents. Convé remarcar que sovint estaven afiliats a diverses corporacions i això permetia l'enllaç personal entre elles: Joaquim Cabot amb la Cambra de Comerç, Carreras Candi amb l'Acadèmia de Bones Lletres, Ròmul Bosch i Alsina amb la Junta

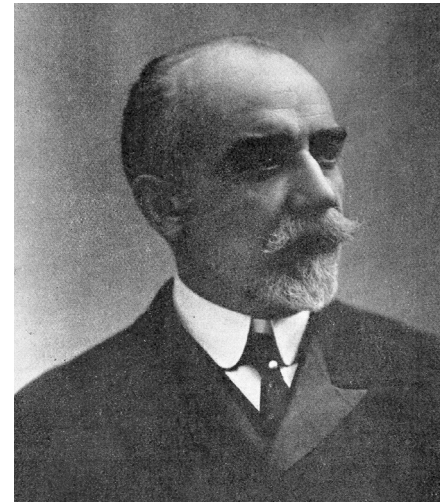
⁵⁰ Lluís COSTA i FERNÁNDEZ, *Josep Pella i Forgas i el catalanisme*, Rafael Dalmau, Barcelona, 1997.

d'Obres del Port, Guillem Maria de Brocà amb l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació, Antoni Rubió i Lluch amb l'Institut d'Estudis Catalans, Jansana i Llopart i Carles de Fortuny amb l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, el comte de Lavern amb l'Acadèmia de Belles Arts i de Sant Jordi Lluís Ferrer-Vidal amb el Foment del Treball Nacional. Però la llista d'exemples podria ser molt més llarga. Cal advertir que en alguna corporació, com la Junta d'Obres del Port, l'Econòmica hi tenia un representant electe oficial.

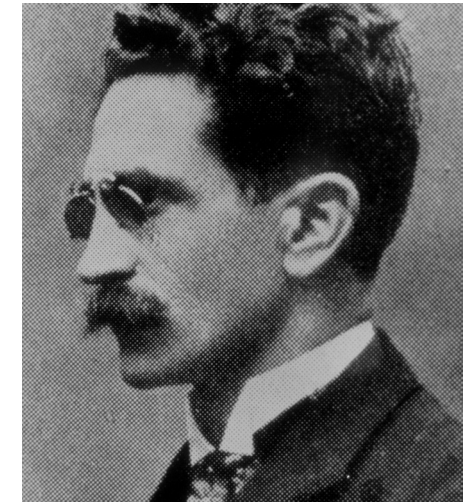
Abans s'ha dit que pràcticament tots els presidents de la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País foren de la Lliga Regionalista al llarg del primer quart del segle XX i podríem afegir que així continuà passant fins als anys de la Segona República. Pella i Forgas (Begur, 1892 – Barcelona, 1918) inaugurà el primer bienni del segle, després del doctor Robert. Lluís Ferrer-Vidal (Vilanova i la Geltrú, 1861 – Barcelona, 1936) presidí la Societat durant el bienni de 1906-1907, després d'haver estat president del Foment del Treball Nacional de 1901 a 1905 i de continuar presidint després la Caixa de Pensions (fig. 27).

Durant el bienni 1908-1909 fou elegit per a presidir els Amics del País Narcís Pla i Deniel (Barcelona, 1867-1934), figura com ja s'ha dit, afí a la Lliga Regionalista però sobretot dirigent catòlic (fig. 28). L'Acció Social Popular amb el jesuïta Gabriel Palau i els seus sindicats catòlics foren l'obra —en gran part estroncada— de Pla i Deniel que, de jove, havia coincidit amb el seu amic Enric Prat de la Riba a la redacció de la *Revista Jurídica de Catalunya*. Enric Pla i Deniel, el seu germà, seria successivament bisbe d'Àvila, Salamanca i Toledo i el 30 de setembre de 1936 justificaria la Guerra Civil com a «*cruzada*».

El veterà catalanista Narcís Verdager i Callís (Vic, 1867 – Barcelona, 1918) n'ocupà la presidència entre 1910 i 1911 (fig. 29). Cambó s'havia format al seu bufet abans de muntar despatx propi. Carles de Camps i d'Olzinelles, segon marquès de Camps (Barcelona, 1860 – Sant Sebastià 1939), en fou el següent president després d'haver-ho estat de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre (fig. 30). Tant abans com després de presidir l'Econòmica fou diputat a Corts. El succeí Frederic Rahola i Trèmols (Cadaqués, 1858-1919), que havia estat secretari general del Foment del Treball Nacional de 1893 a 1904 (fig. 31).

28. Narcís Pla i Deniel, president dels Amics del País durant el bienni 1908-1909.

29. Narcís Verdager i Callís, president dels Amics del País durant el bienni 1910-1911.

30. Carles de Camps i d'Olzinelles, marquès de Camps, president dels Amics del País durant el bienni 1912-1913.

31. Frederic Rahola i Trèmols, president dels Amics del País durant el bienni 1916-1917, retrat de Ramon Casas conservat al MNAC.

Per al bienni de 1916-1917 fou elegit president de la Societat Joan Ventosa i Calvell (Barcelona, 1879 – Lausana 1959). Ventosa passà, el primer de novembre de 1917, de president d'aquesta institució a ministre d'Hisenda del primer Govern de coalició del regnat d'Alfons XIII, quan el rei considerà ineludible prescindir temporalment del bipartidisme alternant (fig. 32). Fou el primer ministeri on entrà la Lliga Regionalista i va estar presidit pel liberal Manuel García Prieto, el mateix que encapçalava, sis anys més tard, el govern derrocat pel general Miguel Primo de Rivera.

Entre 1918 i 1920 presidí l'Econòmica Barcelonesa Albert Rusiñol (Barcelona, 1862-1928), que ja havia deixat de ser fabricant (fig. 33). Havia estat president del Foment del Treball Nacional entre el 1899 i el 1901. Era germà del pintor i escriptor Santiago Rusiñol. Després n'ocupà la presidència durant el bienni 1921-1922 Joan Garriga i Massó (Barcelona 1871-1956), que abans, durant un temps, havia estat canalejista i en aquell moment era senador de la Lliga Regionalista per la província de Barcelona (fig. 34). El succeí Francesc Puig i Alfonso (Barcelona 1865-1946) durant el bienni de 1923 a 1924 i la seva presidència coincidí amb els inicis de la Dictadura de Primo de Rivera.

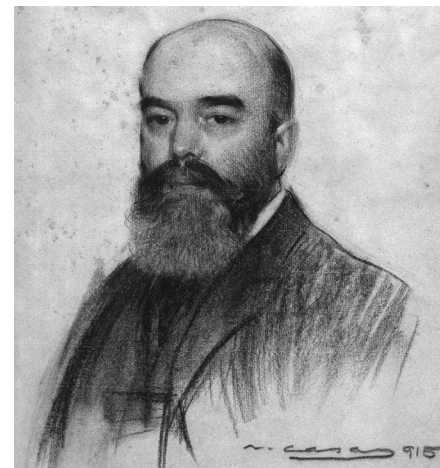
A la mort del secretari general perpetu Leopold Orriols el febrer del 1912, va ser nomenat per a succeir-lo el poeta Josep Maria López-Picó (Barcelona, 1886-1959). López-Picó era funcionari de la Diputació de Barcelona i un dels poetes i editors més influents del noucentisme (fig. 35). Els secretaris generals anteriors no figuraven com a membres de la junta directiva a la plana corresponent de l'Anuari de l'Econòmica Barcelonesa. A partir d'aleshores, en canvi, figurà López-Picó com un més dels membres de la directiva. Guillem Díaz-Plaja, a la pàgina 86 de les seves memòries, recordava López-Picó, «*a quien tantas tardes, siendo yo estudiante, iba a saludar a su despachito de la Sociedad Económica de Amigos del País*». També el recordava allí Carles Fages de Climent a la mateixa època. Josep Maria López-Picó fundà i dirigí *La Revista*, publicació cultural emblemàtica del noucentisme. Es publicà de 1915 a 1936 i Ramon Rucabado i Joaquim Folguera i Agustí (mort el 1919) en foren cofundadors. *La Revista* fou també editorial, igual que també ho eren altres publicacions periòdiques d'aquella època, i edità 140 llibres. Amic de

32. Joan Ventosa i Calvell, president dels Amics del País durant el bienni 1916-1917, retrat de Ramon Casas conservat al MNAC.

33. Albert Rusiñol, president dels Amics del País entre 1918 i 1920, retrat de Ramon Casas conservat al MNAC.

34. Joan Garriga i Massó, president dels Amics del País durant el bienni 1921-1922, retrat de Ramon Casas conservat al MNAC.

35. Josep Maria López-Picó, secretari general dels Amics del País a partir de 1913.

Josep Carner i mestre de Carles Riba, López-Picó entrà a l'Institut d'Estudis Catalans el 1933 i a l'Acadèmia de Bones Lletres el 1948. Fins a la Guerra Civil el paper de López-Picó a la Barcelonessa d'Amics del País no fou el d'un simple gestor del dia a dia, sinó que aportà el seu criteri a l'orientació de la institució i fins i tot presentà ponències en les assemblees generals espanyoles de societats econòmiques d'amics del país en representació de la Barcelonessa.

Val la pena reconstruir les successives juntes directives del període. En general no tots els membres formaven part de la mateixa junta durant tot un bienni, perquè havien començat el seu primer any a l'anterior a causa de la renovació de les directives per meitats i podien passar a la junta següent durant el primer any del nou president. Fins i tot excepcionalment, en un cas, duraren un trienni. S'observa que els presidents esdevenien de vegades simples vocals o bé ocupaven altres llocs de la junta després d'haver ocupat la presidència. Això indica que un president era considerat *par inter pares*, i alhora vol dir que existia un cercle de dirigents del qual sortien i es renovaven els càrrecs de les juntes de govern de la Societat de forma en bona part rotativa.

Val la pena esmentar la composició de les juntes de govern dels Amics del País durant el primer quart del segle xx; VP vol dir vicepresident, T vol dir tresorer, C vol dir comptador, B significa bibliotecari arxiver, S significa secretari, VS vol dir vicesecretari: 1900-1901.— Josep Pella i Forgas (P), Ignasi Girona i Vilanova (VP), Joan Puig Saladrigas (T), Antoni Torrent i Monner (C), Antoni Borrell i Soler (B), Joaquim Casas i Carbó (S), Francesc de P. Fàbregas (VS). Vocals: Ildefons Suñol i Casanovas, Ròmul Bosch i Alsina, Josep Cucurella i Tort, Bartomeu Robert, Josep Arañó i Arañó, Joan Salas i Anton. El 1901 Josep Mansana i Terrés n'esdevé el tresorer i Ernest Vilaregut, comptador. Els altres són els mateixos llevat dels vocals Suñol, Bosch i Alsina i Cucurella, que són substituïts per Rossend Serra i Pagès, Eugeni Vital Chistén i Narcís Pla i Deniel.

1902-1903.— Felip Bertran i d'Amat (P), Joan Maragall (VP), Josep Mansana i Terrés (T), Laureano de Letamendi (C), Josep Rogent i Pedrosa (B), Lluís Duran i Ventosa (S), Francesc Borràs i Coma (VS). Vocals: Josep Pella i Forgas, Luis Llamaña y Arenas, Frederic de Gomis i Torrents

i repeteixen els altres tres. El 1903 tots repeteixen llevat del tresorer, que és substituït per Pelegrí Marquès i Riba, i els vocals Rossend Serra i Pagès, Vital Chistén i Pla i Deniel, que són substituïts per Josep Pellicer, Joan Mercader i Marín.

1904-1905.— Josep Pella i Forgas (P), Manuel Marquès i Puig (VP), Pelegrí Marquès i Riba (T), Mariano Estrada i Vidal (C), Luis Llamaña y Arenas (B), Joan Vilanova i March (S), Carles Llusà i Ferran (VS). Vocals: repeteixen Pellicer, Mercader i Marín, i són nous Felip Bertran i d'Amat, Josep Font i Gumà, Joaquim Torras i Pujalt i Jaume Amer i Peña. El 1905 tots repeteixen llevat del vicepresident, càrrec que queda vacant, i el de Pelegrí Marquès (T), que és substituït per Joan Perpiñà i Pujol. També repeteixen els vocals llevat de Pellicer i Mercader, substituïts per Vero Vidal i Cusachs i Pere Santaló i Castellví.

1906-1907.— Lluís Ferrer-Vidal i Soler (P), Narcís Pla i Deniel (VP), Joan Perpiñà i Pujol (T), Josep Oriol Martí i Ballès (C), Josep Moragas i Rodés (B), Ramon Albó i Martí (S), Joan Par i Tusquets (VS). Vocals: repeteixen Vidal i Cusachs i Santaló i Castellví, però són nous Andreu Santaló i Salvatella, Felip Ricart (marquès de Santa Isabel), Josep Sagarra i Monfort, Cayetano Pareja i Novelles i Andreu Iglésias i Salvatella. El 1907 repeteixen tots llevat dels vocals Santaló i Vidal, substituïts per Lluís Oriola i Cortada i Josep Puig i Cadafalch.

1908-1909.— Narcís Pla i Deniel (P), Ramon Albó i Martí (VP), Ferran Maria Perpiñà (T), Manuel Baixeras i Felip (C), Francesc Matheu i Fornells (B), Josep Puig de la Bellacasa (S), Francesc Anfruns i Manent (VS). Vocals: són nous Narcís Verdaguer i Callís, Joaquim Duran i Trinxeria, Joaquim Carreras i Nolla i Miquel Barella i Arrant. Els antics que repeteixen són Lluís Oriola Cortada i Puig i Cadafalch. El 1909 repeteixen tots, llevat del tresorer, substituït per Lluís Maria Angelón i Coll. Dels vocals, són nous Raimon Duran i Ventosa i Guillem J. de Guillén i García, en lloc de Puig i Cadafalch i Lluís Oriola i Cortada.

1910-1911.— Narcís Verdaguer i Callís (P), Josep Rafael Carreras i Bulbena (VP), Lluís Angelón i Coll (T), Bernat Adroher i Viñals (C), Josep Soler i Palet (B), Joan Alandí i Canela (S), Joan Casajoana i Oliver (VS). Vocals: els nous són Francesc Carreras Candi, Joan Ventosa i Calvell, Francesc Puig i Alfonso i Joaquim Arumí i Saurí. Repeteixen Raimon

Duran i Ventosa i Guillem J. de Guillén. El 1911 repeteixen tots, llevat del tresorer, que passa a ser Antonio de Goytisoló Digat, i els vocals Raimon Duran i Ventosa i Guillem J. de Guillén, substituïts per Carles de Fortuny i de Miralles i Cristòfol Freginals i Massana.

1912-1913.— Carles de Camps, marquès de Camps (P), (VP), Antonio de Goytisoló (T), José E. de Olano, comte de Fígols (C), Jaume Masó i Torrents (B), Josep Agell i Agell (S), Rossend Menta i Figuerola (VS). Els vocals són Carles de Fortuny i de Miralles, Cristòfol Freginals i Massana —tots dos repeteixen—, Josep Maria Bofill i Pichot, Vicenç de Moragas i Rodés, Ciprià Pagès i Pagès i Pere Serra Puiguriquer. El 1913 repeteixen tots, llevat del tresorer, que ara és Joan Balanzó i Pons, i els vocals Carles de Fortuny i Cristòfol Freginals, substituïts per Josep Vallet i Sabater i Trinitat Monegal i Nogués.

1914-1915.— Frederic Rahola i Trèmols (P), Álvaro M. Camín i López (VP), Joan Balanzó i Pons (T), Trinitat M. Oms (C), Joaquim Casas i Carbó (B), Bernardí Martorell (S), Miquel Barella (VS). Vocals: Trinitat Monegal repeteix i els nous són José E. de Olano comte de Fígols, Josep Agell i Agell, Josep Rogent i Pedrosa, Josep Pardo i Perarriera i Josep Vallet i Sabater. El 1915 repeteixen tots llevat del tresorer Balanzó i Pons, substituït per Joan Alandí i Canela, i els vocals Pardo i Vallet, substituïts per Lluís de Dalmases i Pere Calvet.

1916-1917.— Joan Ventosa i Calvell (P), Rafael Vallet i Sabater (VP), Joan Alandí i Canela (T), Miquel Castellví (C), Joaquim Cabot i Rovira (B), Josep Agell i Agell (S), Eduard Martínez Serrià (VS). Vocals: Luis Lamaña y Arenas, Lluís Pons i Tusquets, Jaume Guerra i Estapé, Joan Vallès i Pujals. Repeteixen Lluís de Dalmases i Pere Calvet. El 1917 tornen a ocupar els mateixos llocs tots, llevat de dos vocals, Dalmases i Calvet, substituïts per Lluís Maria Angelón i Coll i Josep M. Vives i de Ferrater.

1918-1919-1920.— Albert Rusiñol (P), Jaume Bofill i Mates (VP), Gabriel Rius i Torres (T), Francesc de P. Molins (C), Josep Llimona (B), Eduard Martínez Serrià (S), Tomàs Fontova (VS). Vocals: repeteixen Angelón i Vives i de Ferrater i els nous són Bonaventura Bassegoda, Joan Mon i Bascós, Joan Garriga i Massó i Josep Soldevila Casas. El 1919 repeteixen tots.

El 1920 la composició de la directiva varia i és la següent: Albert Rusiñol (P), Francesc Puig i Alfonso (VP), Josep M. Vives i de Ferrater (T), Francesc de P. Molins (C), Josep Llimona (B), Josep Agell i Agell (S), Tomàs Fontova (VS). Com a vocals repeteixen Bassegoda, Garriga i Masó i Soldevila Casas. Els nous són Alfons Piferrer i Armengol, Eduard Martínez Serrià i Carles Sanllehy i Girona.

1921-1922.— Joan Garriga i Massó (P), Francesc Puig i Alfonso (VP), Josep M. Vives i de Ferrater (T), Jerónimo Bolívar (C), Joaquim Ruyra (B), Josep Agell i Agell (S), Baldiri Rahola (VS). Vocals: Bassegoda, Garriga i Massó i Soldevila són substituïts per Josep Pardo i Perarriera, Josep Giró Savall i Antoni Sansalvador. El 1922 repeteixen Garriga i Massó (P), Bolívar (C) i Ruyra (B) i els nous càrrecs són Josep Agell i Agell (VP) i Alfons Piferrer i Armengol (T). Dels vocals repeteixen Pardo, Giró i Sansalvador i els nous són el marquès d'Alòs, Josep Xicoy i Grau, i Ferran de Sagarra i Siscar.

1923-1924.— Francesc Puig i Alfonso (P), Josep Agell i Agell (VP), Alfons Piferrer i Armengol (T), Lluís de Dalmases i Oliart (C), Ferran Agulló (B), Eduard Martínez Serrià (S), Francesc Ribas i Serra (VS). Vocals: Miquel Castellví, Santiago Andreu, Josep M. Bassols i Iglésias, el marquès d'Alòs, Josep Xicoy i Ferran de Sagarra. El 1924 repeteixen els càrrecs, llevat d'Agell, substituït per Joan Alandí i Canela (VP), i Francesc Ribas, substituït per Josep M. Blanc i Romeu. Els vocals Castellví, Andreu i Bassols repeteixen, però canvien Alòs, Xicoy i Sagarra, substituïts per Alfredo Gaza, Frederic Badell i Roig i Rafael Vallet i Sabater.

El 1924 tingué lloc un fet important per als Amics del País: la compra de la casa que l'entitat tenia llogada des del 1898 al carrer de Sant Sever número 5. Aquesta finca posseïa un cos que donava al darrere, a la plaça de Sant Felip Neri. Va ser adquirida per 190.000 pessetes.

La Societat estava representada a la Junta d'Obres del Port, a la Junta de Protecció de la Infància, a la Junta del Cens, al Patronat de l'Escola Industrial, a l'Associació de Viatjants del Comerç i de la Indústria, al Museu del Foment Regional de la Sagrera, a la Lliga contra la Mortalitat Infantil, al Consell Provincial d'Agricultura i Ramaderia, a la Societat Econòmic-Arabista, al Patronat Penitenciari, a la Junta Provincial de Primer Ensenyament i també a la Local, al directori de l'Exposició Internacional del Moble a Montjuïc, a la Junta de Proveïments, al Patronat

del Laboratori d'Assaigs i Condicionament de la Mancomunitat de Catalunya i a la junta del monument a la Guerra d'Àfrica a la plaça de Tetuan de Barcelona, que mai s'arribà a aixecar.

La Junta de Dames, completament autònoma com a societat adherida, continuà la seva existència amb les escoles i guarderies que promovia, alhora que tenia cura de la supervisió de la Casa de Maternitat i Expòsits. El nombre de sòcies honoràries, que eren les que hi contribuïen econòmicament però no amb servei personal, havia passat de 4 l'any 1899 a 23 l'any 1900 i continuà creixent fins a 46 l'any 1904, arribant a 62 l'any 1906. Això suposà un increment important dels recursos disponibles i cal suposar que fou fruit d'una campanya de captació molt ben menada. La presidenta de la Junta de Dames fou Adela Camín de Serrahima fins al 1905. El 1906 la rellevà Joana Marquès, vídua de Caparà, amb Maria Girona, vídua d'Escubós, de secretària de junta. Joana Marquès passà a presidir el Patronat de Maternitat i Expòsits el 1914 i aquest any la succeí a la presidència de la Junta de Dames Concepció Costa, vídua de Balaguer, que continuà de presidenta fins al 1922, quan Camila Martínez, vídua d'Arnús, la succeí, fins que aquesta va ser substituïda per Antònia Bertrand, vídua de Pons, el 1927 fins al 1930. Després, de la Junta de Dames ja no se'n parlarà més a l'Anuari.

Els senadors

Mentre estigué vigent la Constitució de 1876, els compromissaris elegits per la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País i les altres societats econòmiques de la seva zona electoral continuaren votant un senador i, el 1901, els nou compromissaris de la Barcelonesa i els cinc de les societats de Lleida, Cervera, Tudela, Mallorca i Saragossa —un per cada una d'aquestes— elegiren per 13 vots i un en blanc Josep Maria Rius i Badia, que havia estat vicepresident de la Societat amb el doctor Robert durant el bienni de 1898-1899 i abans havia estat diputat conservador per Igualada el 1891, alcalde de Barcelona de reial ordre entre 1895 i 1896 i senador per la província de Barcelona entre 1900 i 1901.

A la legislatura de 1902-1903 fou elegit senador per les societats de la zona electoral de Barcelona Felip Bertran i d'Amat, que era president

de la Barcelonesa. Rebé vuit vots, enfront dels cinc a favor de Mariano Batlles i Bertrán de Lis, metge, catedràtic i candidat del partit liberal. Emeteren el seu vot vuit compromissaris de l'Econòmica Barcelonesa, entre els quals hi havia Ramon Albó, Enric Prat de la Riba i Ildefons Suñol. També hi votaren els compromissaris de les societats de Lleida, Cervera, Mallorca, Tudela i Saragossa.

A la legislatura de 1903-1904 tornà a ser elegit Bertran i d'Amat per la totalitat dels deu vots emesos, no havent-hi participat cap altra representació fora de la de Barcelona.

A la legislatura de 1905 a 1907 fou elegit senador Albert Rusiñol i Prats, fabricant amb colònia industrial propera a Manlleu. Sense rival, rebé la totalitat dels vots emesos dels compromissaris de Barcelona sense que hi assistís ni personalment ni per delegació cap dels compromissaris de les altres societats, llevat del de la de Girona. Albert Rusiñol tingué una llarga carrera parlamentària. Havia estat diputat a Corts per Vic entre 1893 i 1895 dins del partit liberal dinàstic. Resulta, doncs, un exemple de conversió al catalanisme polític després d'haver actuat en el marc dels partits del règim. President del Foment del Treball Nacional, fou diputat per Barcelona dins de la Lliga Regionalista entre 1901 i 1903 i novament senador per Vic entre 1905 i 1907. Després sortí senador per la província de Tarragona entre 1907 i 1910, tornà a ser elegit diputat a Corts per Barcelona el 1914, el 1919 i el 1920 fins al 1923. Fou president, com ja s'ha dit, de l'Econòmica, entre 1918 i 1920. Acabà de president del Banc Vitalici el 1926. Com ja s'ha indicat, era germà del famós pintor, comediògraf i assagista Santiago Rusiñol.

El març de 1906 fou elegit senador Raimon d'Abadal i Calderó per la totalitat dels 13 compromissaris presents, tots de Barcelona, llevat d'un de Girona i dos de Saragossa. Propietari de finques, advocat i conseller de l'Asland, havia estat diputat a Corts per Vic dins del marc dels partits dinàstics entre 1899 i 1901, abans de passar a la Lliga Regionalista, on tingué un lloc destacat. Presidí l'Ateneu Barcelonès el 1903. Fou senador per la província de Barcelona entre 1907 i 1910 i fou reelegit per aquest lloc a la legislatura següent, així com a la de 1916 a 1918. Abans fou per segona vegada senador per la Barcelonesa entre 1914 i 1916. Era oncle de l'historiador, polític i acadèmic Ramon d'Abadal i de Vinyals.

A les eleccions de la Solidaritat Catalana, el 1907, fou elegit senador per la Societat el marquès de Camps, i més tard en fou president entre 1912 i 1913. Carles de Camps i d'Olzinelles havia estat diputat per Olot el 1901 un cop dins de la Lliga Regionalista, però abans ja havia sortit diputat pel mateix districte com a conservador l'any 1899. És el tercer cas de polític dels ja esmentats, que havia jugat dins el marc dels partits del règim abans de ser de la Lliga. El 1903 ja havia estat elegit senador per la Societat per deu vots dels onze emesos pels compromissaris, però havia sortit al mateix temps senador per la província de Girona i optà per aquest escó. El 5 de maig de 1907, Carles de Camps fou elegit senador per la totalitat dels deu vots emesos pels compromissaris, sense que arribessin a votar la totalitat dels 14 representants elegits, dels quals dos ho eren per Saragossa, un per Girona i un per Mallorca. El bienni de 1912 a 1913, el marquès de Camps ocupà la presidència de la Societat. Fou després senador per la província de Girona del 1914 al 1923 en successives legislatures.

A les eleccions legislatives de 1910 fou elegit senador per la Societat Leonci Soler i March. Abans havia estat diputat a Corts per Manresa el 1899 i ho tornà a ser el 1900, el 1903, el 1905 i el 1907 dins de la Lliga Regionalista. Propietari rural i urbà, fou arxiver i cronista de la ciutat de Manresa, on fundà periòdics.⁵¹ Soler i March sortí elegit per la totalitat dels deu vots emesos. Hi participaren deu compromissaris de la Barcelonès i un de la de Cervera, no havent-se presentat els que havien estat nomenats per les societats de Saragossa i Mallorca.

El 22 de març de 1914 fou elegit senador per la Societat Econòmica Barcelonès d'Amics del País novament Raimon d'Abadal i Calderó amb la totalitat dels vots dels compromissaris presents, dels quals dos representaven l'Econòmica de Girona i un a la de Cervera. Es produí l'absència dels elegits per les societats de Lleida, Mallorca i Saragossa.

El 23 d'abril de 1916 fou elegit senador altra vegada Raimon d'Abadal amb la participació de 14 compromissaris: 10 de la Barcelonès, 2 de Girona, 1 de Cervera i 1 per Mallorca, sense que compareguessin els

⁵¹ Pilar MARTÍNEZ CARNER, *Els inicis del catalanisme polític i Leonci Soler i March*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1999.

nomenats per Lleida i per Saragossa. La totalitat dels 14 vots emesos foren per a Raimon d'Abadal, candidat sense rival.

En la legislatura de 1918-1919 el senador elegit fou Lluís Duran i Ventosa, un dels tres membres més influents de la poderosa Comissió d'Acció Política, que era el centre del poder a la Lliga Regionalista. Aconseguí la totalitat dels vots emesos pels 16 compromissaris presents: 13 de la Barcelonès, 2 de la *Gerundense* i 1 de la de Lleida, sense que arribés el de Mallorca. Duran i Ventosa, fill de Manuel Duran i Bas, era advocat, periodista i polític, probablement el principal ideòleg del partit després de Prat de la Riba. Regidor municipal de Barcelona entre 1906 i 1910 i novament entre 1916 i 1920, fou diputat de la Diputació de Barcelona i el 1914 fou elegit primer vicepresident de la Mancomunitat de Catalunya. El 1917 resultà elegit president de l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació. S'hagué d'exiliar el 1936. Després de la Guerra Civil fou designat membre de la Comissió compiladora del dret civil català el 1947. Va ser elegit president, el 1950, de la Societat Catalana d'Estudis Jurídics, Econòmics i Socials, nova filial de l'Institut d'Estudis Catalans, que com es veurà més endavant, es reuní al domicili social de l'Econòmica però amb independència d'aquesta.

El 2 de gener de 1921, Duran i Ventosa tornà a ser elegit senador pels Amics del País. Els compromissaris de la Barcelonès eren 12, els de la de Girona n'eren dos, més un de Lleida i un altre de Cervera, sense que s'hagués presentat el de Mallorca ni el d'Arenys de Mar, una societat econòmica que no havia aparegut abans ni tornà a fer-se present després i de la qual es va discutir l'entitat. La resta de les societats havien prescindit de l'elecció en aquesta ocasió com en d'altres. Duran i Ventosa obtingué 16 vots però n'hi hagué 10 en blanc, és a dir, una desena de vots contraris però sense candidat propi. Era una advertència del que es produiria a les eleccions següents, les del 1923.

Efectivament, el 15 de maig de 1923 el vot dels compromissaris es dividí de manera excepcional en dues meitats. A la carpeta de l'arxiu del Senat no hi ha acta de la votació, però el *Diario de Barcelona* explica l'episodi de manera suficient: «*Por la Económica.— La lucha electoral en dicha entidad ha sido enconadísima, hasta tal punto que en algunos momentos se temió un empate. Los elementos monárquicos presentaron fren-*

te al regionalista señor Garriga y Massó, al exalcalde de Barcelona señor Sagnier, y como las fuerzas de ambos estaban equilibradas, la batalla fue ruda». Resultà rebutjat el compromissari de Tudela perquè aquella societat econòmica no s'havia reunit per a elegir-lo i això permeté a Garriga i Massó treure 22 vots en front dels 21 de Sagnier.⁵² Mai hi havien participat tants compromissaris. El *Diario de Barcelona* diu: «Como los ánimos estaban muy excitados, se promovieron discusiones violentas, llegaron a las manos el señor Capmany y el monárquico Castelló, que fueron separados por los candidatos». Tot plegat coincidí amb la reedició d'una ofensiva de la Unión Monárquica Nacional contra la Lliga Regionalista, quan era a la presidència del Govern García Prieto al capdavant d'una coalició de les diverses fraccions del partit liberal dinàstic amb el Partit Reformista de Melquíades Álvarez. El Govern estava decidit a guanyar la majoria absoluta com fos, però també estava disposat a donar suport a algun candidat que no fos liberal però fos dinàstic. A Catalunya, la Unión Monárquica Nacional aplegava liberals i conservadors.

Els parlamentaris de la Lliga es reuniren després de les eleccions i declararen que el nou Parlament, per la manera com havia estat engendrat, representava un augment del desprestigi del règim parlamentari i estava mancat de l'autoritat necessària per a portar a terme la seva missió essencial. Aquesta declaració la reproduïa fins i tot el *Diario de Barcelona*. La plaça de senador de la Universitat de Barcelona, que invariablement guanyava sense dificultat el catedràtic de Metafísica Josep Daurella, li fou disputada per l'exministre César Silió. Daurella guanyà, però per 156 vots contra 118 del seu oponent. En canvi, al Palau de la Diputació, els senadors per la província de Barcelona no hagueren de patir una lluita aferrissada com la que es produí a la seu dels Amics del País.

S'extreuen diverses conclusions de les dades fins aquí recollides. D'un total d'onze votacions de senador per part de les societats econòmiques durant el primer quart del segle XX, només en dues ocasions tingué lloc a Barcelona una autèntica competició entre dos candidats. Entre uns compromissaris que no solien arribar a vint i amb predomini absolut de

⁵² Es tracta de Joaquim Sagnier i Villaveccia (Barcelona, 1864-1939), germà de l'arquitecte Enric Sagnier.

la Barcelonesa, devia ser relativament fàcil arribar a un acord previ a la vista de la correlació de forces, que era tan favorable als regionalistes que tots els senadors del període foren de la Lliga. Aquesta baixa competitivitat desanimava l'assistència dels compromissaris de les societats que no eren del Principat i fins i tot d'algunes que hi pertanyien, de manera que de vegades ni es molestaven a nomenar apoderats que votessin en nom seu a Barcelona, cosa que els era permesa. També passava que en el transcurs del temps alguna de les societats de fora de Barcelona perdés socis fins al punt de no arribar als cinquanta que donaven dret a un compromissari. Les societats d'amics del país de Reus i de Figueres foren dues de les catalanes que estigueren sempre absents de l'elecció de senador, i en canvi enviaren delegats a la tercera assemblea de societats espanyoles d'amics del país, celebrada a Barcelona el novembre de 1912.

En qualsevol cas, és remarcable que els senadors per part de l'Econòmica durant els primers vint-i-tres anys del segle XX fossin membres de la Lliga Regionalista, igual que passà amb els presidents mateix de l'entitat. Un últim comentari és que només una sola vegada un president de la Societat fou alhora senador per aquesta. La norma fou no acumular tots dos càrrecs sinó repartir-los entre dues persones. D'aquesta manera, el president de l'Econòmica Barcelonesa podia tenir més dedicació a la Societat pel que feia a la vida interna de l'entitat i el senador podia estar més atent a les seves obligacions al Senat i actuar amb més diligència pel que feia a gestions davant del Govern.

Els senadors elegits pels Amics del País no eren homes nous a la política, no eren persones sense antecedents en aquest sector o simples capdavanters de la societat civil, segons el desig del regeneracionisme. Pertanyien al personal polític representatiu abans i després d'ocupar la senadoria per les societats econòmiques de la regió electoral de Barcelona. Alguns havien començat la seva carrera política dins de l'entramat dels partits del règim abans de passar a la Lliga Regionalista, molts altres la començaren dins d'aquest partit, nascut el 1901 com una força nova i regeneracionista enfront dels partits espanyols centralistes i dinàstics.

Però a l'altura del 1923, abans del cop militar, la Lliga ja no era un partit nou i estava perdent capacitat renovadora dins d'un sistema al qual s'havia hagut d'adaptar per la naturalesa mateix del possibilisme del

partit, un possibilisme que li havia valgut èxits com la consecució de la Mancomunitat de Catalunya, però sense que l'Estat espanyol li hagués fet la més mínima concessió en el terreny de la descentralització, i menys encara en el de l'autonomia. Ni les col·laboracions ministerials de 1917, 1918 i 1922, ni els pactes locals amb representants de les forces anteriors a l'emergència del catalanisme polític, li evitaren a la Lliga Regionalista l'aparició, el 1919 a Catalunya, d'una reacció espanyolista encarnada en la Unión Monárquica Nacional, a la qual aconseguí mantenir a ratlla, però al preu d'una dretanització de la mateixa Lliga, un gir que conduí a l'escissió d'Acció Catalana el 1922. Aquesta ruptura interna afeblí la Lliga Regionalista just l'any abans del cop que donà pas al començament de la Dictadura de Primo de Rivera.

El crèdit prestat confusament en el primer moment al general, molt aviat es convertí en desengany i frustració. Això no obstant, la burgesia mantingué el seu suport tàcit al dictador. La Societat Econòmica Barcelonense d'Amics del País, com l'Ateneu Barcelonès i altres associacions que no eren de classe, no fou l'escenari d'una resistència al règim d'excepció com ho fou, en canvi, el Col·legi d'Advocats de Barcelona, on els catalanistes foren castigats el 1926 per la seva insubordinació pacífica i li fou imposada a la corporació una junta de designació governativa.

Encara que no hi hagués eleccions legislatives durant la Dictadura, es continuaren publicant al butlletí de la província els censos de socis amb antiguitat suficient per a elegir compromissaris per al nomenament de senadors. El 14 de novembre de 1930, l'Econòmica demanaria al Govern que impedís la greu anomalia detectada en la Societat Econòmica d'Amics del País d'Arenys de Mar, una societat improvisada, que des del 1923 pretenia tenir 18 compromissaris enfront dels 13 de Barcelona, els 2 de Reus, els 2 de Saragossa, i els cinc que sumaven Figueres, Girona, Cervera i Tudela, amb 1 compromissari cada una. La denúncia, publicada a l'Anuari de la Societat, deia: «*Ni es posible que integren una entidad social socios que no han expresado por escrito su deseo y no se han sujetado a trámites reglamentarios de presentación, ni pueden socios que no han estado sujetos a carga corporativa alguna tener personalidad para elegir representantes del primer Cuerpo Colegislador de la Nación*». Arenys de Mar, amb 4.600 habitants, no podia tenir més compromissaris que Barce-

lona amb 800.000. La serietat de l'elecció depenia del fet que s'impedís aquella impostura. Al final, la desaparició del Senat solucionaria el problema sense intervenció ministerial, però el fet és un bon testimoni de les maniobres per assegurar un senador més per als partits del règim.

Relacions fora de Barcelona i del Principat

Ja s'ha parlat de la delegació permanent a Madrid que tenia l'Econòmica, sense les limitacions bianuals de mandat que havien de seguir les juntes directives a Barcelona. Cal no oblidar que l'Econòmica Barcelonense tenia, com ja s'ha vist, un senador també a Madrid i molt més proper als ministeris que la delegació a la capital del regne. Però, a més, se celebraren diverses assemblees o congressos de societats econòmiques espanyoles d'amics del país, que foren un mitjà de relació. La primera assemblea de societats econòmiques tingué lloc a Saragossa el 1908, coincidint amb el centenari dels famosos setges d'aquella ciutat pels francesos el 1808.

Les conclusions d'aquesta assemblea, publicades a l'*Anuario* de 1909, mereixen una mica d'atenció. Es demanava que totes les qüestions que exigien consulta prèvia a les Cambres Agrícoles i de Comerç fossin també portades a les societats d'amics del país. També es demanava que s'ampliés el nombre de senadors de les societats d'amics del país i que aquestes poguessin enviar també diputats al Congrés, a les diputacions i als ajuntaments. Al costat d'aquestes demandes corporatives i del propòsit de portar a terme una coordinació a Madrid dels delegats de les societats d'amics del país a la capital del regne, se n'incloïen d'altres d'interès general com ara la substitució del servei militar forçós per un de voluntari, la supressió de l'impost de consums i el condicionament i millora dels principals ports de cara a aprofitar les possibilitats que obriria el canal de Panamà. S'acordà impedir els duels entre socis, amb l'obligació de sotmetre les disputes a tribunals d'honor constituïts expressament. Aquest acord és un dels molts testimonis de la persistència d'aquell costum propi d'una societat d'antic règim. L'assemblea de les societats econòmiques d'amics del país es decantà clarament a favor del manteniment de la confessionalitat catòlica de l'ensenyament públic i privat, perquè volia assegurar l'ensenyament de la religió i de la moral cris-

tiana a les escoles. Això indica una manca de confiança en una moral que no fos sustentada per la religió oficial i majoritària.

En l'àmbit de la legislació laboral és on es demanaven més mesures i força concretes. Es reclamava que l'escola primària fos efectivament obligatòria dels sis als deu anys d'edat, amb càstigs als pares o tutors que no asseguressin l'efectivitat d'aquesta norma, alhora que es reclamava que entre els deu i els catorze anys, fora d'una jornada de treball que havia de ser reduïda, els nois anessin obligatòriament a una escola d'arts i oficis.

Pel que fa al moviment obrer, la posició era restrictiva. Es reclamava la prohibició de la propaganda anarquista, que les associacions obreres no fossin «núcleos de resistencia o de imposición», que les indemnitzacions per accident laboral només es concedissin en cas que la responsabilitat fos del patró, però no si eren fruit de la inadvertència del treballador, que les pensions per invalidesa les pagués l'Estat, que s'establís una vigilància preventiva per a evitar accidents de treball, que una vaga fos declarada il·legal tan bon punt es produís «la más pequeña coacción» i que les reclamacions davant dels tribunals industrials restessin limitades a les qüestions d'indemnitzacions, alhora que els recursos d'alçada comportessin que els obrers que els presentessin haguessin de pagar les costes quan les indemnitzacions reclamades excedissin les tres mil pessetes. Es demanava també al Govern que tota reforma de la legislació laboral fos consultada als organismes de les societats d'amics del país.

Finalment s'acordà celebrar cada dos anys una assemblea de les societats d'amics del país en una ciutat diferent, que es decidiria a l'assemblea anterior.

La segona assemblea va tenir lloc a Madrid el 1910 i la tercera a Barcelona, amb la seva Econòmica com a amfitriona, de l'11 al 17 de novembre de 1912. Les actes foren publicades en un extens llibre de 462 pàgines que permeten seguir la reunió.

En la formació de la comissió organitzadora de Barcelona es procurà un pluralisme de tendències, tal com es diu al llibre: «Púsose especial cuidado en que estuviesen representadas en dicha Comisión las diversas tendencias político-sociales que integran la Económica Barcelonesa, para que resultase la Asamblea obra de común participación y verdadera manifestación de la vida de nuestra entidad». La Lliga no podia ni volia imposar-se ni tampoc

era convenient ajustar els missatges al seu programa ja que hi eren convidades les societats de la resta d'Espanya, que no compartien el programa del partit de Prat de la Riba i Cambó. L'autonomisme català calia deixar-lo a l'armari durant l'assemblea, sense negar-lo. La comissió organitzadora de l'assemblea estigué formada pel president dels Amics del País, Carles de Camps i d'Olzinelles, Josep M. Bofill i Pichot, Eduard Calvet, Josep R. Carreras, Joaquim Maria de Nadal, Francesc Puig i Alfonso i Josep Agell i Agell.

«Hoy, que la opinión vuelve a ocuparse de cómo se gobierna y no de quién gobierna, resurgen con nueva lozanía y con joven vigor nuestras Económicas», deia la presentació de l'encontre. Però quan s'estava celebrant l'assemblea de Barcelona, l'assassinat de José Canalejas al centre de Madrid per part de l'anarquista Manuel Pardiñas, el 12 de novembre de 1912, obria una crisi amb el fraccionament dels dos partits alternants de la Restauració. Maura quedaria marginat de la direcció del partit conservador per intransigent i el partit liberal dividit en dos. Certament, darrere de les qüestions de persones hi havia estils i opcions diferents, però no tant com per posar fi a la disciplina piramidal dels dos partits que eren el suport imprescindible de la Monarquia espanyola de l'època.

La campanya per aconseguir la Mancomunitat de Catalunya per mitjà d'una llei que permetés les federacions regionals en general, es trobava en aquell moment a mig camí de la seva tramitació i aprovació al Senat, i la crisi política a Madrid generà incertesa respecte al futur del projecte de llei fins que el Govern conservador d'Eduardo Dato la promulgà per decret el desembre de 1913. No es constituí a Espanya cap més mancomunitat regional que la de Catalunya.

De cara a l'assemblea de 1912, la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País havia aconseguit una subvenció de deu mil pessetes de l'Ajuntament de Barcelona i una altra de la Diputació de dos mil cinc-cents pessetes. Amb això es pogueren pagar totes les despeses de l'organització i de la celebració de l'esdeveniment. Com que no era prou gran la sala del casal del carrer de Sant Sever, la Societat aconseguí de la Cambra de Comerç i Navegació de Barcelona la cessió del seu saló d'actes per a l'esdeveniment. Hi assistiren representacions de les societats d'amics del país, que s'enumeren a continuació. El nombre de delegats de cada una va entre parèntesis: Almeria (1), Cadis (2), Cartagena (6), Cervera (1),

Còrdova (1), Figueres (4), Girona (3), Granada (3), Las Palmas de Gran Canaria (2), Liébana (3), Lleó (2), Lleida (5), Llorca (4), Madrid (6), Màlaga (7), Mèrida (3), Múrcia (4), Palma de Mallorca (3), Reus (2), Santiago (2), Saragossa (1), Segòvia (6), Sevilla (1), Sòria (2), Terol (3) i València (5) i. Cada societat comptava amb un sol vot, amb independència del nombre de delegats que hagués enviat a Barcelona. Encara que probablement no hi assistiren totes les societats existents, el mapa que en resulta és significatiu: del total de les 26 societats participants, a la meitat sud d'Espanya només n'hi havia 8, la tercera part. La resta es trobaven a la meitat septentrional.

No calia esperar ponències gaire radicals o polèmiques per part dels ponents, que eren tots dels Amics del País, ni comunicacions que provoquesin tensions entre una part dels visitants. A les vuit ponències barcelonines hi respongueren sis comunicacions dels forasters. Hi va haver un grau de discrepància molt reduït. Hi predominà una prudència protocol·lària. El text provisional de les ponències fou enviat durant l'estiu als presidents de totes les societats econòmiques espanyoles i a tots els senadors que representaven les cinc regions electorals: Luis Guirao per la de Madrid, Rafael María de Labra per la de Lleó, Alfredo Herrero per la de Sevilla, Elías Tormo per la de València i Leonci Soler i March per la de Barcelona. S'esperava que assistissin a l'assemblea de Barcelona.

La primera ponència es referia a l'organització del sufragi. Duran i Ventosa n'era el ponent únic i preveia el sufragi femení, la reducció de l'edat exigida per a exercir el dret de vot, que aleshores era de vint-i-cinc anys, el sistema proporcional de representació en lloc del majoritari i en circumscripcions plurinominals i no en districtes uninominals, el vot plural i el sufragi corporatiu. Aquest darrer, que el 1898, tal com ja s'ha dit, apareixia com a indispensable en el Missatge a la Reina Regent del qual ja s'ha parlat, estava sent abandonat com a premissa per part de la Lliga Regionalista davant dels bons resultats que aconseguia amb el sufragi inorgànic. Però aquí reapareixia. No hi seria, en canvi, en el projecte d'estatut d'autonomia aprovat per la Mancomunitat i els parlamentaris de Catalunya de gener de 1919.

La segona ponència tractava de les hisendes municipals. Miquel Vidal i Guardiola era l'autor de la part dedicada a les finances de les grans ciutats, per a les quals demanava la cessió de la contribució urbana i

industrial a fi de superar el seu dèficit crònic i assolir d'aquesta manera una flexibilitat que permetés que la fiscalitat pogués créixer al compàs de la riquesa. L'altra part tractava dels municipis menors, per als quals proposaven mancomunitats de serveis. Els dos ponents eren Francesc Bartrina i Cándido Closa.

La tercera ponència tractava del complex tema de la beneficència i la desaparició dels pidolaires dels carrers. Ramon Albó era l'especialista indispensable en aquesta temàtica, acompanyat del capellà Josep Pedragosa, que ingressaria a la Barcelonesa el 1915, de Francesc Puig i Alfonso, Josep Roca i Roca i Esteve Cladellas. Un pla d'organització de la beneficència a les grans urbs i per barris fou presentat per Roca i Roca. Ramon Albó defensà la previsió en lloc de la beneficència rutinària i merament pal·liativa. Proposà l'exemple de Bèlgica, que amb l'estalvi recollit per les seves caixes de previsió social havia construït 55.000 habitatges higiènics i a bon preu per als obrers. Albó elogià l'obligatorietat de les assegurances socials a Alemanya. Pedragosa defensà l'atenció domiciliària dels necessitats dins d'una organització general de la beneficència. Instà a introduir la nova observació i terapèutica psiquiàtriques als establiments i l'observació i tutela dels que en sortien, perquè calia considerar-los convalescents mentals i morals. Així es feia ja en el cas dels que sortien de la presó.

Cladellas establí una diferència entre la mendicitat viciosa i la que és producte de la indigència involuntària per incapacitat física o mental. Proposava la repatriació dels pidolaires professionals que haguessin immigrat a les ciutats. Reclamava la millora d'hospitals, hospicis, manicomis i cases de maternitat i lamentava que les insuficiències d'aquestes institucions comportessin ingressos tardans i sortides prematures. Remarcava que, mentre s'estava reduint el nombre de nens abandonats, la mendicitat infantil s'incrementava. Considerava que l'explotació dels menors en aquest àmbit s'havia de tallar amb la privació del control de la seva prole als pidolaires professionals i calia confiar els nens als asils i a llars d'acollida. Calia superar l'individualisme anàrquic de l'almoïna. El vagabund sistemàtic havia de ser internat en cases de treball forçat o en colònies industrials o agrícoles. Una atenció especial mereixien els epilèptics, que havien de ser assistits en colònies agrícoles.

La quarta ponència versava sobre instrucció. Narcís Verdaguer i Callís juntament amb el pedagog Eladi Homs presentaven el plantejament del problema a Espanya i gosaven demanar una «*pedagogía española de las varias nacionalidades*». Enric Jardí, Josep Agell i Agell i Antoni Llorens tractaven la qüestió del segon ensenyament proposant un pla d'estudis molt concret amb un primer cicle general de tres anys al qual s'accedia als dotze anys i un segon cicle de tres anys més amb dues branques d'una primera especialització, una de lletres i humanitats i una altra de científica i tècnica.

De l'ensenyament primari se n'encarregaven P. Sanmartí, Antoni J. Bastinos i M. Marinelló. Proposaven el patronat escolar municipal com la manera d'articular la responsabilitat compartida del municipi i de l'Estat. Era la solució a què aspirava Barcelona, amb capacitat per a fundar els nous grups escolars municipals amb mestres triats lliurement entre els de l'escalafó oficial que s'avinguessin a les reformes pedagògiques i a l'arrelament de la docència al context català.

La cinquena ponència feia referència a sobre les relacions exteriors. Els ponents foren Frederic Rahola, A. Menado i José San Martín y Falcón. Parlaren de la necessitat de concretar amb vincles comercials la retòrica iberoamericanista, remarcaren la necessitat de crear bancs per a l'exportació, zones franques i delegacions comercials a París, Berlín, Gènova i Trieste. Recalcaven la necessitat de banca pròpia perquè la banca estrangera —deien— no servia els interessos nacionals, exportava capitals i prestava més atenció a la importació que a l'exportació de mercaderies. També era la primera, segons la ponència, a restringir els crèdits tan bon punt arribava una crisi econòmica.

Calia eximir de l'impost de transport marítim aquells vaixells nacionals o estrangers que fessin viatges d'anada i tornada dels ports espanyols. Havien de quedar exemptes d'impostos de duana i protegides dins d'un règim d'admissió temporal les màquines i altres productes destinats a les fires de mostres regulars i anuals, que gaudien del patrocini de l'ajuntament i de la diputació corresponents, sempre que es destinessin tots els beneficis de la mateixa fira al seu sosteniment i millora. Els visitants havien de pagar una entrada mòdica: 0,50 pessetes per un dia o un abonament de tres pessetes per tota la durada de la fira. Barcelona constituí la seva Fira de Mostres a partir de 1920 a la manera de la de Leipzig.

La ponència preveia un canvi transcendental arran de l'obertura del canal de Panamà, que escurçaria molt la distància entre Califòrnia i Cadis, separades només per cinc mil milles en lloc de les dotze mil de distància fins aquell moment. La competència nord-americana a Europa i a Amèrica del Sud aniria creixent i calia preparar-se. Espanya restaria situada en una posició central de les grans rutes mundials. Calia invertir en la millora i ampliació dels ports peninsulars i eximir de l'impost del transport marítim els vaixells que fessin una ruta circular d'anada i tornada des de ports espanyols.

La penúltima ponència tractava de l'emigració espanyola. Eduard Calvet n'era el ponent. La baixa densitat de població d'Espanya no la feia candidata natural a l'emigració que experimentava, segons el ponent. Es partia de l'obvietat que era millor exportar mercaderies que homes i per això calia afavorir la indústria, que retenia l'emigració, i fomentar únicament l'emigració temporal i anual dels obrers del camp a Amèrica del Sud en les èpoques d'atur estacional. Latifundi i minifundi eren assenyalats com els causants de l'emigració. Calia intensificar la productivitat agrícola emprant superfosfats i s'havia d'afavorir decididament la industrialització.

La darrera ponència, confiada a Carles de Camps, Josep R. Carreras i Bulbena i Josep M. López-Picó, tractava de l'actuació en l'immediat futur de les societats econòmiques d'amics del país i analitzava la manera d'intensificar les seves atribucions consultives i assessores de les autoritats, la reglamentària i la tramitadora, així com la protectora, tot estimulant les iniciatives socials. La defensa dels interessos materials confiada abans a les societats econòmiques, ara anava a càrrec d'organismes creats amb aquesta finalitat i calia, per tant, especialitzar les societats econòmiques en les actuacions relacionades amb l'ètica i la higiene socials. En cada societat econòmica calia crear un comitè d'estudis ètics i d'intervenció moral, que gaudís de prou autonomia, encara que continués estant vinculat a la societat respectiva.

La quarta assemblea de societats espanyoles d'amics del país es va celebrar a València els dies 9 a 13 de desembre de 1914. Dues ponències foren confiades a l'Econòmica, tal com s'informava en el seu anuari d'aquest any: una era la dedicada als avantatges i desavantatges del re-

gionalisme, a cura del marquès de Camps, Puig i Alfonso, Joaquim Maria de Nadal i Josep Maria López-Picó; l'altra ponència era la que havia de tractar el problema de l'ensenyament en les seves relacions amb la moral i la religiositat del poble espanyol i amb les tradicions socials de classe i de família. Aquesta anà a càrrec de Josep Agell i Agell i de Josep R. Carreras i Bulbena.

López-Picó fou l'encarregat de defensar a València la primera de les dues ponències indicades i Josep Agell i Agell portà el pes de la discussió de l'altra. Per als autors de la ponència sobre el regionalisme, aquest no presentava cap desavantatge llevat que a una regió li manqués esperit de ciutadania. «*Pero entonces —deien els ponents— se planteaba un problema de educación colectiva y de tutela*», no d'oposició general al regionalisme. La regionalització del poder —deien els ponents— produiria la descongestió dels organismes centrals de l'Estat, la seva millor adaptació als problemes de cada regió, una actuació amb més rapidesa i encert, alhora que aprofitaria millor les energies socials, apropiaria l'administració pública al ciutadà i la conformaria a la personalitat viva de les regions, «*única fuente de resistencia nacional*», mentre que el centralisme genera frustració i conflictes.

Poques vegades apareix a l'Anuari de la Societat informació sobre altres societats econòmiques de la seva regió electoral. El 1919 l'*Ampurdanesa* de Figueres estava presidida per Xavier Fages de Climent, germà del poeta Carles Fages de Climent. Segons la informació de l'Anuari continuà en el càrrec com a mínim fins al 1929 i el nombre de socis de l'entitat fluctuà entre els 73 de l'any 1919 i els 88 de 1929, passant pels 50 de l'any 1923. De la Societat Econòmica d'Amics del País de Cervera, sabem que estava presidida el 1919 per Ramon Llobet Bargués i el 1923 per Manuel Minguell. Tenia 137 socis l'any 1919, però manquen a l'Anuari de la Barcelonesa més dades per als anys següents. La *Gerundense* estava presidida per Josep Maria Pérez Xifra l'any 1919 i el 1923 per Josep Encesa, que continuava en el càrrec el 1929. Aquest darrer any l'Econòmica de Girona comptava amb 62 socis. De la Societat de Lleida només dona dades l'Anuari de la Barcelonesa per a l'any 1929. La presidia aleshores Francesc Segañoles Reig i tenia 72 socis. De la Societat *Reusense* no es tenen dades per al 1919, però el 1923 estava presidida

per Joan Magriñà Banús i el 1929 per Josep Sabater Esteve. El 1929 tenia 108 socis. De la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País, l'Anuari de la Barcelonesa en dona el nom del seu president, Antoni Barceló Born, que ocupava el càrrec el 1919 i el continuava tenint el 1929. El nombre de socis evolucionà dels 81 socis l'any 1919 als 93 de l'any 1929, passant pels 119 de l'any 1923. Una altra societat de la qual dona informació l'Anuari de l'Econòmica barcelonina és de l'Aragonesa, però només per a 1919 i 1923. L'Econòmica de Saragossa la presidia aleshores Florencio Jardiel Dobato, però la publicació no en dona el nombre de socis.

II. ELS PREMIS ANUALS I ALTRES ACCIONS FILANTRÒPIQUES

Els premis a la virtut

La festa anual amb el repartiment de premis a la virtut i al mèrit, celebrada al venerable Saló de Cent de la Casa de la Ciutat, amb assistència de representants de les màximes autoritats civils, militars, acadèmiques, eclesiàstiques i de les entitats empresarials, es continuà celebrant puntualment en aquesta època, normalment poc abans del Nadal.

El 23 de desembre de 1906, en el repartiment de premis, el secretari de junta de la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País, Ramon Albó, donava amb un exemple concret la definició següent del significat d'aquelles distincions: *«Poneos la mano en el corazón y decidme: quién ama más al pueblo. A ese eterno menor de edad que tanto explotan hombres sin conciencia, esos que predicán continuamente odios y sangre, sin hacer nada que signifique sacrificios en bien del prójimo, o esa modesta joven que luego veréis aparecer aquí, que estando de sirvienta en una casa, caen en la miseria sus principales y ella no solo continúa pres-tándoles sus servicios, sino que sale a trabajar fuera de casa para que su pobre señora, o mejor su señora pobre, pueda dar de comer a seis chiquillos, asiste a una Escuela Dominical y obtiene en ella por su aplicación y conducta varios premios, procura que sean prendas de vestir a propósito para su señora y cuida a sus hijos como una madre, siendo esto tan cierto que, al ir a cerciorarse una comisión del jurado correspondiente de la verdad de lo alegado, rompen a llorar los chiquillos porque temen que se lleven a su protectora»*.

El 17 de novembre de 1912, a la festa anual, el secretari general López-Picó defensava així el repartiment de premis: *«Entre la negación*

de los protestatarios y la negación de los que solo saben lamentarse venimos a proclamar la eficacia de las buenas obras». Joan Burgada i Julià, a la festa del 1929, justificava així els premis: *«Caridad que no es precisamente limosna, sino plasmación de la justicia del amor, compensación del esfuerzo heroico del débil con el coordinado auxilio de los fuertes, estímulo ejemplar, eficacísimo, para los que dudan de sí mismos, para los que vacilan en la lucha»*.

El discurs d'elogi a la virtut de la festa del 1922, pronunciat per Ramon Surinyac Senties, va definir així el sentit de la festa pel que feia als premiats: *«Ells són —i no nosaltres— la cara viva de la ciutat, la base de la república, lo racial d'aquesta Nació nostra que Déu va crear i a la qual reserva els seus grans Destins, si ens ne fem dignes. Sense aquests germans, amb la seva caritat exemplar, amb la seva virtut sòlida, amb els seus actes persistents i estimulants, no hi ha mitjà d'operar ni de lluitar per cap ideal. [...] Una ciutat, una nació que no tingués en sa tradició gent bona, pacient, esforçada i santa com vosaltres, jo en veritat us dic que per rica i pletòrica que fos, fora nació morta»*.

Els premis a la virtut eren molt superiors a una almoïna, però insuficients per a resoldre un problema econòmic individual o familiar; constituïen un honor, un reconeixement públic, i amb aquesta categoria volien superar la seva modèstia quantitativa. A canvi, els guardonats acceptaven fer pública la precarietat i les penalitats de la seva situació. Un llegat solia dividir-se entre un nombre considerable de beneficiats per a donar-li més relleu i així es reduïen els premis a la virtut a 250 pessetes per individu o família, màxim 500, i no es van modificar al llarg dels tres primers decennis del segle XX, un fet que no comportà que manquessin donants, perquè continuaren arribant deixes per a premis fins a la primera meitat dels anys trenta. Contribuïa a la fragmentació la iniciativa privada, interessada en el manteniment de la identitat del donant difunt amb la conservació del nom de la fundació corresponent. Però aquest era un reclam del qual l'Econòmica no podia prescindir.

Amb el títol de premis a l'aplicació eren 96 els petits premis que rebien nens i nenes escolars dels centres de la Junta de Dames i d'altres escoles gratuïtes de beneficència com les de la Casa de Caritat o la de Maternitat i Expòsits, o la municipal de cecs i sordmuts. La quantitat per

escolar era de deu pessetes i un llibre, a més del diploma corresponent. La Diputació i l'Ajuntament els subvencionaven. En aquesta època, al costat de *Vidas de grandes hombres*, de les *Fábulas de Esopo* i de contes de Grimm i d'Andersen en castellà, es regalaven als infants premiats llibres en català com *Rondalles catalanes*, *Garba*, *Floretes de Sant Francesc*, *Semblances*, obra del caputxí Miquel d'Esplugues i, excepcionalment en un sol cas i en un sol any, es regalà una *Gramàtica catalana* de Pompeu Fabra. Els premis a l'aplicació havien començat el 1845.

Al costat d'aquests petits premis a l'aplicació n'existien uns altres de més dotats econòmicament i destinats a institucions o a personalitats que haguessin destacat per les seves obres de caire benèfic o cultural. El 1900 reberen 1.500 pessetes les monges dels Desemparats, dedicades a la cura d'orfes de l'antiga vila de Gràcia. El mateix any, el premi a la millora de relacions entre patrons i obrers el rebé l'empresa Berenguer, amb fàbriques a Artés i 700 operaris, per haver creat una germandat que atorgava una pensió als invàlids que haguessin treballat vint-i-cinc anys a l'empresa. El 1901 fou beneficiari el Patronat de Presos Pobres de la presó de Barcelona, fundat el 1889. Un altre premi el rebé el rector de Sant Quirze de Safaja, Josep M. Oliu, per haver creat una escola primària gratuïta. El 1902 no figuren afavorits en aquesta categoria.

El 1905 es concedí una medalla i 200 pessetes a la caixa de pensions vitalícies per a la jubilació dels obrers del ram de l'ebenisteria de Barcelona, i rebé el diploma el patró promotor Joan Busquets i Cornet. També fou premiat aquest mateix any el Centre de Nostra Senyora del Carme i Sant Pere Claver de Sant Martí de Provençals, centre de catecisme, promotor d'una mútua d'assegurança de malalties i creador d'escoles diürnes i nocturnes. Fundat el 1900, aquest centre, promogut pels jesuïtes al barri del Clot, continua funcionant avui amb altres dedicacions.

El 1914 es convocà un premi al «*fabricante de Cataluña que más se hubiese distinguido en la creación y sostenimiento de instituciones a favor de sus obreros, preocupándose del bien moral y material de los mismos*». L'empresa afavorida fou la Fabra i Coats, amb factories a Sant Andreu de Palomar i a Borgonyà, al municipi de Sant Vicenç de Torelló. Havia creat una guarderia gratuïta per als fills més petits de les obreres de la filatura, denominada la *Casa Cuna*, que era certament modèlica. També

tenia servei mèdic gratuït per als seus treballadors, subvencionava una germandat dels obrers i equips d'esports, els salaris eren superiors a la mitjana del seu ram i era un model del que alguns han denominat paternalisme patronal i que més objectivament cal definir com a serveis socials d'empresa. Era una política de suplència per part de l'empresa privada d'allò que hauria hagut de ser responsabilitat del poder públic. A Borgonyà la Coats, abans de la fusió d'aquesta empresa de capital escocès amb la Fabra, havia començat a aixecar tot un poblat d'habitatges adossats unifamiliars amb pati al darrere cadascun, una colònia obrera que l'empresa anà ampliant en èpoques posteriors. El manteniment i la millora d'aquestes cases anava totalment a càrrec de la Fabra i Coats i els obrers podien llogar per un preu molt mòdic parcel·les d'hort al costat del riu Ter.⁵³ Molt rara va ser la vaga en les relacions laborals a les factories d'aquesta gran empresa. Se sap que quan fou ineludible la sindicació, el Sindicat Lliure fou el que portà la representació dels obrers i obreres de la Fabra i Coats a Sant Andreu, fins al punt que el primer membre del Sindicat Lliure que va ser mort pels pistolers anarcosindicalistes l'any 1920 fou Tomàs Vives, cap de secció a la fàbrica dels germans Fabra a Sant Andreu.⁵⁴

Una carta oberta del president dels Amics del País, Frederic Rahola, a Ferran Fabra, marquès d'Alella, publicada a l'*Anuario* de 1916, recordava el premi atorgat (annex VII). La carta oberta resulta una mostra de la idealització del gremi medieval, presentat com a model a seguir en les relacions laborals presents. Es tracta de la ideologia que somiava en una harmonia social que contrastava amb la brutalitat de la conflictivitat de l'època, que trobava en la duresa de les condicions laborals del moment la seva justificació. Rahola considera que els serveis creats a la Fabra i Coats són fills d'un maridatge exemplar entre el liberalisme d'un patró

⁵³ P. COLOMER, M.R. COMAS, M.C. LINARES, A. MARGINEDES, J. MORERA, T. PORTELL, M. RIERA, J. ROSANES, J. ROVIRA i J. SUBIRATS, coordinació de Joan MORERA, *Borgonyà, una colònia industrial del Ter, 1895-1995*, Eumo, Vic, 1996. Pere COLOMER, *Barcelona, una capital del fil: Fabra i Coats i el seu model de gestió, 1903-1936*, Museu d'Història de Barcelona, Barcelona, 2014. *Fabra Coats, 100 años de historia, 1903-2003*, Interpress, Barcelona, 2003.

⁵⁴ Albert BALCELLS, *El pistolisme a Barcelona, 1917-1923*, Pòrtic, Barcelona, 2009.

català i el d'una empresa britànica: «*Cuando veo al gerente repartiendo los juguetes a los niños el día de Reyes, o creando junto a su despacho la Casa-Cuna, rigiendo por sí la Caja de Ahorros o realizando préstamos de carácter personal, examinando las circunstancias de cada caso, al tiempo que en momentos difíciles de una epidemia o de una carestía provee con carácter paternal a las duras exigencias circunstanciales, puestos los ojos en sus obreros, reconozco en sus actos el espíritu gremial que prestaba al maestro dentro del oficio sentimientos humanos y piadosos*».

Rahola afirma que tothom sap que els fills dels obrers d'ara poden ser els patrons de demà i a l'inrevés, encara que això sigui menys probable. Per això generalitzava: «*esa inclinación de nuestros patronos, que han llegado a las alturas, [que] sienten por favorecer y consagrar instituciones sociales de las que puede emanar la paz y la armonía entre los hombres que labran juntos el porvenir y la prosperidad de los pueblos*». Es tractava d'una generalització moralitzant sense base empírica.

Elogia la norma que els obrers contribueixin econòmicament i participin en la gestió de les organitzacions socials creades per l'empresa: «*Nada de uniformismo inflexible ni de centralización obligada que atrofie la inventiva y el esfuerzo personal*». Hi veu les característiques agermanades del poble català i del poble anglès pel que feia a l'amor a la tradició, als propis costums, amb un culte a la llibertat civil i a la vida del treball. Recorda que el primer marquès d'Alella, pare del guardonat, llegà part de la seva fortuna per aixecar l'observatori astronòmic del Tibidabo, «*dando un ejemplo a la gente rica de nuestra tierra*». I Rahola continua: «*El segundo marqués de Alella, junto con su hermano don Román Fabra, completando la obra de su padre, ha fijado los ojos en la tierra y en la realidad de la vida, dando a sus obreros los medios para salvar esas amarguras y preocupaciones que son a veces las que más agrían el corazón, causando roces y apartamientos, preludio casi siempre de las luchas sociales*».

Els dos anys següents es continuà convocant aquest premi, però quedà desert. Després desaparegué del programa. No sembla que hi hagués interès a continuar presentant models d'empresaris quan la conflictivitat social en augment s'anava complicant amb la violència pistolera. Segurament hi havia alguns fabricants més, encara que pocs, que haurien

pogut ser legítims candidats a una distinció com la que s'havia concedit a la Fabra i Coats, però no hi havia aspirants al premi ni la Societat semblava cercar-los.

La perseverança en el treball i la fidelitat a l'empresa continuà sent el motiu d'un premi de 500 pessetes a un obrer de la indústria tèxtil que hagués treballat trenta anys seguits a la mateixa fàbrica, o vint anys en el cas d'una obrera. Es considerava un exemple de bones relacions entre patrons i obrers. Ni l'empresa havia prescindit del treballador en temps de manca de feina ni l'obrer havia cercat una altra empresa.

S'havien de demostrar i comprovar les dades que oferien els candidats, que mai faltaven en bon nombre. Aquest fet i la renovació de fundacions i donacions per a premis a la virtut indica l'existència d'una opinió pública que continuava veient amb bons ulls aquelles celebracions, tot i que l'espiral de conflictivitat laboral coetània no semblava el context més idoni per a aquell pal·liatiu —més simbòlic que eficient— de les injustícies socials.

Els premis a institucions benèfiques i culturals ocuparen un lloc propi, encara que minoritari, en el programa de la festa anual. Molt sovint eren entitats confessionalment catòliques i en cap cas presentaven una orientació ideològica contrària al règim polític o al sistema econòmic vigents. En aquesta època rebien mil pessetes i el diploma corresponent. En són exemples il·lustratius, el 1911, el *Ropero* de la Sagrada Família, que feia tres anys que existia, l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular per a la Dona de Francesca Bonnemaïson de Verdaguer, i l'Obra de Sants Exercicis per a Obrers, que pagava les despeses i els jornals als treballadors que fessin una setmana d'exercicis espirituals. El 1913 foren premiades la Unió Industrial, entitat mutualista creada el 1905; la Caja de Alquileres, fundada el 1911 i dedicada a auxiliar persones que per una desgràcia deixaven de poder pagar el lloguer, i també fou guardonat el Centre Catòlic Obrer de Sant Vicenç de Paül (fundat el 1910), que disposava d'escoles i dispensari gratuïts, servei de llevadores i borsa de treball. El mateix 1913, un altre premi de mil pessetes el rebia la Institució Catalana d'Història Natural, fundada el 1904 i futura societat filial de l'Institut d'Estudis Catalans. El mateix any era premiat l'*Apostolado de Señoras para la Preservación de la Fe*, fundat el 1908 i amb 16 escoles a Barcelo-

na per a 2.300 alumnes, amb l'aplicació del mètode del pare Manjón. El jurat, en aquest cas, deia que «*ha logrado contrarrestar la influencia de las escuelas laicas y protestantes*» en els barris obrers. Un altre premi de mil pessetes fou per al Secretariat Popular de Terrassa (creat el 1919), que oferia assistència, caixa d'estalvis, borsa de treball, biblioteca i escriptori públic. Finalment, també es premià la Lliga del Bon Mot.

El 1915 les entitats premiades foren l'Escola de la Sagrada Família (fundada el 1909), l'Acció Social Popular (1907), amb sindicats obrers catòlics, i també l'Associació Catequista de la Sagrada Família (1904), amb tres escoles diürnes i classes nocturnes per a adults. Aquest any va ser premiada pels serveis per als seus obrers la Fabra i Coats, com ja s'ha indicat. El 1916 rebia un premi de mil pessetes el Club Muntanyenc, que estudiava i exposava fòssils i minerals; la Junta Auxiliar de Senyorettes de les Sales d'Asil, adherida a la Societat, i també la Institució Catòlica d'Hos-tafrancs per a Obreres (fundada el 1912), que ensenyava oficis a 400 noies de famílies treballadores. A la festa de 1918 les entitats premiades foren el Taller Escola de la Sagrada Família (1917), la Biblioteca Popular de Sant Andreu de Palomar, creada el 1914 pel capellà Joan Clapés, i el Centre Sant Ignasi al carrer Vilà i Vilà del Paral·lel, amb escola dominical, fundat el 1910. Avui continua existint amb altres finalitats.

El 1920, les entitats afavorides pels Amics del País foren la Junta Benèfica de Sant Andreu i la Sagrera; l'Associació d'Escoles Catalanes del Districte III, fundada el 1918 per a infants pobres, amb colònia d'estiu, banys de mar i assistència en cas de malaltia; l'Associació de la Lluita contra la Mortalitat Infantil —amb consultori de puericultura—, i l'Hos-tatgeria de l'Immaculat Cor de Maria per a la preservació de les joves.

El 1922, Francesca Bonnemaison rebé un premi extraordinari per la seva tasca, i també fou premiat amb mil pessetes el Pensionat de Normalistes, residència de noies estudiants de magisteri portada per religioses. El mateix any fou premiada la Mutual Salus, creada el 1915 i amb dispensari i clínica. El 1923 rebia mil pessetes la Caixa Popular de Lloguers de Terrassa, que, fundada el 1915, havia auxiliat 137 vídues per a poder pagar modestos lloguers, amb una despesa global de 12.912 pessetes.

El president Puig i Alfonso, en el seu discurs a la festa del 20 de desembre de 1920, advertia que, malgrat l'existència a Barcelona de 970

institucions de beneficència, mancaven més de dos mil llits d'hospital i arribava a cinc-centes persones, entre ancians, invàlids i menors d'edat, la llista d'espera per a ingressar a la Casa de Caritat.

Al costat dels premis a l'aplicació per a escolars i dels premis a la virtut, se'n convocaven uns altres «al mèrit», és a dir, a estudis científics o tècnics d'interès per a la ciutat i per a la regió. No es convocaren o no es concediren els primers anys del segle xx. El 1905 es convocà un premi de mil pessetes per a una història de la pintura a Catalunya del segle xii al xviii i un altre amb la mateixa dotació per a un guardó sobre les ciències naturals durant els mateixos segles que l'anterior. El d'història de la pintura fou per a Raimon Casellas, com ja s'ha indicat abans, i el de les ciències naturals per a Norbert Font i Sagué.⁵⁵ Un tercer premi es destinà a la monografia d'un monument i el guanyador fou Pasqual Sanz i Barrera, que en presentà una sobre la catedral de la Seu d'Urgell.

Aquests premis es presentaven anònimament amb un lema i se'n sabia l'autor quan s'obria la plica un cop decidida la concessió. Si es dona un cop d'ull als concedits en aquesta època, s'hi troba, per exemple el 1913, alguna obra erudita eminent com *L'orfebreria catalana des del segle x al xviii*, de Josep Gudiol Cunill, director fundador de l'extraordinari Museu Episcopal de Vic. També rebé una menció la *Introducción al análisis finito de la continuidad*, que resultà ser obra d'Eugeni d'Ors. El 1915 fou premiat M. Soler Vilabella pel seu estudi històric sobre la berguedana o maixerina, màquina de filar de 130 pues, inventada a Berga el 1790. Aquest treball fou editat. Després van quedar deserts els premis per obres d'estudi els anys 1916 i 1917.

El 1918 guanyaren sengles premis Joaquim Folguera, amb *Les noves valors de la poesia catalana*, i Manuel de Montoliu, col·laborador de Pompeu Fabra a l'Institut d'Estudis Catalans, amb *Història crítica de la literatura catalana moderna*. Aquesta obra es publicà el 1922. El 1919, dotats pel Círculo Ecuéstre de Barcelona, concedí premis per un mètode

⁵⁵ El 1908 va ser publicada per La Hormiga de Oro aquesta *Història de les ciències naturals a Catalunya del segle ix al segle xviii*, de Norbert FONT I SAGUÉ. El 1978 va ser novament editada per Altafulla. De l'obra de Raimon CASELLAS sobre la història de la pintura catalana només en resten els manuscrits al fons del mateix autor a la Biblioteca de Catalunya.

per a l'ensenyament oral dels sordmuts —no consta l'autor—, un altre a un estudi sobre l'assistència pública a Catalunya, obra de Joan Pelegrí Nicolau, i un altre sobre la beneficència pública a Barcelona, escrit per Francesc Imbert. El mateix any i amb una dotació de la mateixa entitat es convocà un premi sobre cases barates, que guanyà un projecte d'Eugení Giralt i Albert Carbó, del qual parlarem més endavant.

El 1921, dos premis de 1.500 pessetes cadascun foren per a l'estudi *España ante la independencia de los Estados Unidos*, obra de Francisco Yela Utrilla, i *Investigació sobre l'aplicabilitat dels moderns mètodes psicoterapèutics a Catalunya*, obra d'Emili Mira, iniciador de la psiquiatria al nostre país. És destacable també és el cas del premi de 2.000 pessetes concedit el 1923 a Manuel Raventós per *Història dels moviments socials a Barcelona en el segle XIX*. Va ser el primer llibre sobre la història del moviment obrer a Catalunya. Aquell mateix any es concediren sengles diplomes, però no diners, a Josep Casadesús Vila per *Vida bella*, i a Vicenç Feliu Egidio per *Educació cívico-moral*. Que fossin premiats treballs de rellevància destacable i d'autors de la categoria de Norbert Font i Sagué, Raimon Casellas, Josep Gudiol Cunill, Joaquim Folguera, Manuel de Montoliu, Manuel Raventós i Emili Mira, indica el prestigi dels premis al mèrit dels Amics del País i l'encert dels jurats formats pels seus socis.

Tot i això, cal no oblidar que els premis a la virtut constituïen el bloc més important de la festa anual i seguien la tradició de premiar els sacrificis realitzats en l'àmbit de l'amor filial, paternal, maternal i fraternal i també al proïsme amb accions en benefici d'orfes i desemparats, així com de salvament arriscat de persones en greu perill.

Biblioteques populars

Les biblioteques populars formaven part del programa del reformisme social. Calia donar als adults que s'havien salvat de la lacra de l'analfabetisme uns mitjans de continuar la seva formació cultural. El progrés moral depenia d'això i havia d'acompanyar el progrés material de la classe obrera. A Barcelona no hi havia biblioteques públiques llevat de la de la Universitat, considerada oficialment com a biblioteca provincial.

Estava mal proveïda, mal conservada i mal servida. La millor biblioteca de la ciutat, la de l'Ateneu Barcelonès, era privada i reservada als socis. Els centres culturals i recreatius de barriada aspiraven a tenir la seva biblioteca, que solia resultar molt insuficient en llibres i en personal.

La Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País intentà fer front a aquesta mancança col·lectiva després d'haver-se preocupat de les escoles nocturnes i dominicals elementals per a adults. Sense mitjans propis suficients, va utilitzar el recurs d'emprar el local d'un centre cultural preexistent i subministrar-hi llibres. Així fou com constituí la primera de les seves biblioteques, situada a la Sagrera, al Foment Regional, l'any 1905. El 1907 en crearen tres més: una al Poblenou, que desaparegué destruïda per les flames, i unes altres dues, una al Centre Moral i Instruïu de Gràcia i l'altra al Centre Moral d'Hostafrancs. Al Centre Moral de Gràcia, l'any 1912, de 737 llibres demanats pels lectors, 327 havien estat aportats per la Barcelonesa. Al Poblenou mancaven lectors i molts dies no arribaven a obrir, de manera que l'alcalde de barri utilitzava la sala per a judicis de faltes. Les biblioteques es fundaren i mantingueren durant les presidències de Pella i Forgas, Ferrer-Vidal, Narcís Pla i Deniel i de Verdager i Callís. La Societat gastà en les biblioteques 24.222 pessetes de l'època entre 1905 i 1912, una mitjana anual de 3.460 pessetes. Una subvenció de l'Ajuntament fou de 5.600 pessetes l'any 1906 destinades a aquestes biblioteques.

La idea que la Societat tenia de les biblioteques populars era força completa. Estaven destinades explícitament a la classe obrera. Eren concebudes com a centres culturals on es poguessin donar conferències sobre higiene, fisiologia, economia domèstica, història, gramàtica i altres coneixements, és a dir, una obra educativa completa, però «fugint sobretot dels perills de la sociologia», deia l'Anuari de l'entitat. Era evident la por al debat ideològic i polític per les possibles derivacions contra el sistema.

El 1912 una comissió nomenada *ad hoc* recomanà renunciar a les biblioteques populars. Els Amics del País no tenien prou recursos per a mantenir-les. Els llibres de les tres biblioteques populars foren entregats al capellà Josep Pedregosa, que dirigia la Casa de Família, un reformatori de joves que tenia bona fama. Aquesta cessió eliminava tota despesa futura. No se'n parlaria més, de les biblioteques. En aquest camp, com

en el de les colònies escolars de vacances o en el de la formació professional femenina, la Societat s'anticipà a iniciatives posteriors, que amb més mitjans realitzarien allò que aquella havia iniciat.

Sense dubte, la manca de mitjans econòmics determinà la decisió de 1912, però també s'observa en el dictamen de la comissió una certa decepció. Es dubtava que existís en la massa el mínim de preparació per a valorar les biblioteques populars: «Un fet dolorós aclareix concretament aquest punt: els que més calia que estimessin la Biblioteca o vetlessin pel seu prestigi, foren els incendiaris i saquejadors de la instal·lació del carrer de Wad-Ras, al Poblenou, el primer dia de la revolta sagnant del tràgic mes de juliol de 1909». No era, però, argument suficient per a generalitzar la manca d'interès de les masses populars per la cultura. Es podrien esmentar testimonis d'una mitificació de la cultura i de l'educació en els medis populars.

El 1914, la Mancomunitat inaugurava la primera gran biblioteca pública de Barcelona, la Biblioteca de Catalunya, situada al mateix Palau de la Generalitat, entrant pel carrer del Bisbe. L'havia preparat i la continuaria orientant l'Institut d'Estudis Catalans. Estava connectada amb les primeres biblioteques populars —una desena— que crearia la Mancomunitat fora de Barcelona fins al 1923. La Caixa de Pensions seguiria el seu exemple i complementaria la tasca de la Mancomunitat creant 42 biblioteques entre 1923 i 1936.

Ja s'ha dit abans que les colònies escolars d'estiu acabaren el 1916 després d'haver estat substituïdes dos anys per una d'aprenentes, i que l'Escola d'Institutrius i altres Carreres per a la Dona plegà el 1918. Com que aquests temes ja s'han tractat no se'n tornarà a parlar ara, tot i que cal recordar que aquestes obres perduraren durant més d'un decenni i mig dins ja del segle xx.

III. POSICIONS I INFORMES DE L'ECONÒMICA BARCELONESA DES DE PRINCIPIS DEL SEGLE XX FINS A LA PRIMERA GUERRA MUNDIAL

La crisi posterior al 1898 i l'informe de la Barcelonesa de finals de 1901

La preocupació de la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País per la desvalorització exterior de la pesseta i la crisi econòmica que seguí la pèrdua de Cuba, Puerto Rico i les Filipines portà l'entitat a un debat que donà com a resultat un informe adreçat al Govern. El text fou aprovat en assemblea el 30 de desembre de 1901 i va ser reproduït a l'Anuari de 1902. Es titulà «Para restablecer la normalidad en el cambio internacional». L'atenció es centrava en la desvalorització de la pesseta i la pèrdua de reserves d'or en un context internacional, cal no oblidar-ho, regit pel patró or i amb la plata com a metall de valor inferior. Les importacions imprescindibles s'estaven encarint i això repercutia negativament en el nivell de vida popular.

El que s'hi proposava era una crua estabilització. El Banc d'Espanya havia hagut de fer repetits préstecs a l'Estat amb motiu de les guerres colonials catastròfiques i aquests préstecs s'havien traduït en un augment de la circulació de paper moneda. La Societat considerava que era inevitable que l'Estat saldés els seus deutes amb el Banc d'Espanya i que aquest retirés de la circulació paper moneda per valor de tres-cents milions de pessetes. La reducció de despeses amb un augment de la pressió fiscal —que era la política imposada pel ministre Fernández Villaverde i que havia provocat el Tancament de Caixes a Barcelona— contribuï a reduir el desequilibri, encara que restringís la despesa útil tant com la despesa discutible.

L'Econòmica sabia que el que proposava en l'informe era una estabilització dràstica, que podia ser contraproductent si no augmentaven les exportacions per a equilibrar la balança de pagaments espanyola i tallar la sortida de reserves d'or, que era la causant de la desvalorització exterior de la pesseta.

Per això recomanava un seguit de mesures per afavorir l'exportació: establiment de ports francs, reorganització de la formació professional i tècnica, signar tractats de comerç sobretot amb les nacions americanes però no únicament amb elles, donar suport a les cambres de comerç espanyoles a l'estranger, emprendre una reorganització dels consolats per a una major eficàcia en l'aspecte comercial, concedir primes a la navegació per a determinats productes, reformar la legislació de mines alleugerint les càrregues fiscals inicials per afavorir la producció i l'exportació, establir concerts econòmics de l'Estat amb les regions i nacionalitzar els ferrocarrils, si bé això darrer no es veia factible per la pobresa de l'Estat per a indemnitzar les companyies.

Certament, algunes de les mesures proposades no contribuïen a aturar el xuclament de recursos fiscals per part de l'Estat a fi d'equilibrar els seus pressupostos i aturar i reduir el seu endeutament. El que l'Econòmica no tenia en compte era que la repatriació de capitals colonials estava actuant com un factor de reactivació i que el Banc d'Espanya estava començant a obrir crèdits a la banca privada. Tampoc podia preveure que les exportacions agrícoles i mineres s'incrementarien, de manera que això contribuiria a una recuperació del consum de manufactures. Les importacions de cotó de floca, índex de la marxa de la indústria tèxtil cotonera catalana, es recuperaren pocs anys després i això indica un increment de la capacitat de consum de certes zones de la perifèria peninsular exportadora.

En qualsevol cas, la situació econòmica a començament del segle XX era molt preocupant i no inclinava a l'optimisme. No seria fins a la Primera Guerra Mundial que un seguit de balances comercials favorables a causa de la reducció de la competència de les potències europees, faria de les reserves d'or del Banc d'Espanya un tresor envejable, que es mantindria fins a la Guerra Civil de 1936.

Tal com informava l'Anuari de 1905, els Amics del País persistiren en la seva defensa habitual del sistema proteccionista i emeteren dictamen

sobre el projecte de nou aranzel de 1906, que reforçà la tendència iniciada a començaments dels anys noranta del segle anterior. Però la mala imatge del proteccionisme industrial —com si no existís el proteccionisme agrícola— continuava, i també la falsa tesi d'una explotació dels espanyols per part de la indústria catalana, perjudici que servia per a oposar-se a tota demanda autonòmica i fins i tot simplement descentralitzadora, tancant els ulls al dèficit fiscal que patia Catalunya i que era desfavorable al seu creixement econòmic i al seu equilibri social.

La reforma interior de Barcelona

Ildefons Cerdà havia previst que tres avingudes havien de trencar el nucli antic de Barcelona. Dues havien de ser la continuació dels carrers Muntaner i Pau Claris fins al port i l'altra havia de ser transversal i passar per davant de la catedral. L'arquitecte urbanista Àngel Baixeras va dissenyar i projectar aquestes avingudes el 1878, no aprovades per l'Ajuntament fins al 1895. La Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País emeté sobre el tema un informe, datat el 20 de desembre de 1901, amb el títol *Reforma interior de Barcelona*, i va ser publicat a l'Anuari de 1902 tenint com a base el pla Baixeres (annex IV). El redactà una comissió formada per Silví Thos i Codina, Ernest Vilaregut, Lluís Domènech i Montaner i Miquel A. Fargas. Consideraven que era urgent la reforma a causa de les males condicions higièniques de la ciutat antiga, la desvalorització de les cases de la zona i l'aspecte de pobresa i brutícia d'aquells barris. La proximitat de pous d'aigua a dipòsits de latrines generava contaminacions i tifus. L'obertura de les tres grans vies previstes per Cerdà es considerava urgent.

Cal tenir en compte el context polític. Després de l'èxit de la Lliga Regionalista a Barcelona a les eleccions legislatives de maig de 1901, a les municipals del mateix any els regionalistes aconseguiren 11 regidors, els republicans n'obtingueren 10 i els ministerials, 4. Tot i que la renovació era de la meitat dels llocs a les eleccions locals, l'Ajuntament canvià de composició i augmentaren les perspectives de canvis urbanístics, com el pla d'enllaços de la perifèria i d'aquesta amb el centre: fou

el pla Jaussely, impulsat per Josep Puig i Cadafalch i Cambó com a regidors, però fou ajornat per manca de recursos i per la coincidència amb el pla Cerdà en la centralitat de la plaça de les Glòries. La reforma interior es considerarà prioritària.

L'informe de la Societat de 1901 donava importància als edificis que haurien d'allotjar les institucions al llarg de les avingudes previstes. L'administració local havia d'intervenir en aquest aspecte per tal d'evitar que les noves artèries esdevinguessin un simple conjunt de cases particulars i solars «*sin la vida y el calor necesarios para hacer posible la reforma*». L'abastiment abundant d'aigua potable i el nou clavegueram resoldrien molts dels problemes que tenia la ciutat vella. Preveia l'aigua pluvial per a netejar clavegueres i per al reg. Calia crear un jurat tècnic per a resoldre les discrepàncies en la valoració de les finques expropiables i en la redempció dels censos que les gravaven.

No es considerava que l'Ajuntament fos capaç de fer la reforma de manera ràpida i eficient, tampoc es podia confiar la reforma als mateixos propietaris ni es creia possible que la portés a terme una empresa privada. La solució que es proposava era que l'Ajuntament delegués l'execució en una associació d'entitats bancàries sota la supervisió de l'alcalde i d'un curt nombre de tècnics.

Els Amics del País no entraven en la valoració del pressupost, que el 1895 s'havia quantificat en 177,9 milions de pessetes per a expropiar 1.990 cases. Després d'un conveni amb el Banc Hispano Colonial, signat el 1907, la demolició i les obres d'infraestructura es començaren el 1908, limitades a la Via Laietana. Les obres es dividiren en tres seccions. La primera, de 1908 a 1909, dirigida per Domènech i Montaner, anava del port a la plaça de l'Àngel; la segona, de 1909 a 1911, comprenia el tram des de la plaça de l'Àngel al carrer de Sant Pere Més Alt, i fou confiada a Josep Puig i Cadafalch. Resultaria la de més interès històric i arqueològic, amb la visió d'un tros de la muralla romana. Seria la façana del que més tard es denominaria Barri Gòtic. La tercera secció, de 1911 a 1913, era confiada a l'arquitecte Ferran Romeu i anava des del carrer de Sant Pere Més Alt a la plaça d'Urquinaona. Ja existia amb el nom de carrer Bilbao, que anava des de la plaça Urquinaona fins al carrer de les Jonqueres.

Calgué enderrocar en total 2.199 edificis i dispersar uns deu mil veïns. Es perderen palaus i convents gòtics i barrocs, encara que uns pocs foren desmuntats i traslladats a altres indrets de la ciutat, com el claustre i l'església gòtica de la parròquia de la Concepció, procedent de l'antic monestir de les Jonqueres, i el campanar, originari del de Sant Miquel. Baixeras havia deixat un llegat de 500.000 pessetes per a construir un grup escolar municipal, que fou el que encara porta el seu nom a la Via Laietana i que s'acabà el 1920.

La via transversal només es portà a terme més tard i només en part, aprofitant els solars deixats per les destruccions dels bombardeigs de la Guerra Civil, i està constituïda per les avingudes de la Catedral i de Francesc Cambó, que es comuniquen per la plaça d'Antoni Maura, a l'encreuament amb la Via Laietana, i arriba fins al mercat de Santa Caterina, que ocupa el solar de l'antic convent del mateix nom des del 1847 i que ha estat objecte d'una recent remodelació total.

L'Ajuntament de Barcelona es trobava endeutat i sense perspectives que l'Estat li traspassés recursos. Això explica que l'Econòmica formulés la seva oposició al fet que Madrid rebés durant vint-i-cinc anys una subvenció anual de dos milions de pessetes en concepte de capitalitat.

Barcelona continuava creixent a un ritme ràpid. Entre 1877 i 1936 Catalunya augmentà de població en un 67% a una taxa de l'1,1% anual i passà d'1,7 milions d'habitants a 2,9 milions. Però el creixement s'accelerà entre 1900 i 1936, especialment a partir de la Primera Guerra Mundial. En lloc d'un creixement a una taxa anual del 0,5% com la del darrer quart del segle XIX, es passà a una de l'1,3% durant el primer terç del segle XX. Ara bé, Barcelona encara va créixer més ràpidament, ja que passà de comptar amb 533.000 habitants l'any 1900 a tenir-ne 1.062.000 l'any 1936, és a dir que la seva població augmentà a un ritme del 3 % anual. La immigració tingué molt a veure amb aquest creixement. De manera que l'any 1930 un 70 % del padró municipal de Barcelona havia nascut en un altre lloc. Tres de cada quatre llars tenien un cap nascut fora de la ciutat: un 57 % eren catalans, un 11,5 % valencians, un 2 % aragonesos, un 5,4 % murcians i un 4,5 % andalusos. A partir de la Primera Guerra Mundial els procedents de fora de l'àrea de parla catalana esdevingueren prop del doble que els provinents d'aques-

ta darrera. Vers el 1930 els demògrafs criticaven la macrocefàlia de Barcelona: hi vivia un de cada tres habitants de Catalunya.

L'opinió informada es movia entre la preocupació per la manca de serveis de tota mena —com l'habitatge, l'ensenyament i la sanitat— per a aquesta població en creixement accelerat i la necessitat de donar a la ciutat les característiques d'una metròpoli mediterrània en tots els sentits. La fórmula d'una exposició universal com a motor impulsor començà a circular seguint l'exemple de trenta anys abans amb l'Exposició de 1888.

La reforma interior de la Barcelona vella plantejà el problema de la redempció dels censos emfitèutics que gravaven molts edificis des de feia segles. La Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País emeté un dictamen sobre el tema el 25 de juliol de 1908, reproduït a l'Anuari del mateix any. És un bon testimoni de la importància de la qüestió. El signaren E. Vilaregut, B. Bosch i Puig, F. Carreras Candi, Ramon Albó i l'economista Pere Estasen. Els interessava advertir que la qüestió de la redempció dels censos no havia d'endarrerir la reforma interior. L'expropiació forçosa dels edificis a enderrocar en una gran població plantejava la qüestió de quina participació li corresponia a l'amo directe —és a dir, al que havia concedit de forma perpètua el terreny per a edificar i cobrava el cens anual—, als medians si existien, i al propietari del domini útil, que posseïa la construcció.

Hi havia, a més, el tema del lluïisme, és a dir, del pagament degut al senyor del domini directe o eminent en cas d'alienació. No existia legislació a aquest efecte i només estava previst el dipòsit del preu al jutjat en cas de litigi entre les parts. El dictamen considerava que el 10 % antigament establert a Barcelona era excessiu, atès l'augment del valor del sòl. Com que a la resta de Catalunya el lluïisme era del 2%, calia trobar una participació intermèdia. La ponència proposava que del preu de taxació de les finques emfitèutiques es deduís, en primer lloc, el capital del 3 % de la pensió que afectava la finca o la quantitat que s'hagués pactat capitalitzant aquesta pensió anual; en segon lloc, proposava que es restés el 4 % del capital del cens com a pagament i extinció del lluïisme. En tercer lloc, calia deduir el 3 % a prorrata de les quantitats reunides del capital del cens i del 4 % del lluïisme. Aquestes tres partides les cobraria el senyor directe si no hi havia dominis medians. En aquest cas, si no

existís un pacte diferent antic, el domini directe en percebria una quarta part del total, tres quartes parts el medià si fos un de sol, una quarta part el primer domini medià, una proporció igual el segon i també el tercer, en cas que existissin.

Però no fou possible una proposta subscripta per tota la comissió, com era usual. Joan J. Permanyer i Joan de Déu Trias no consideraren prou protegits els drets dels senyors directes i emeteren un vot particular, que afeblia la força del dictamen de la majoria. Proposaven que el senyor directe i els medians rebessin la quantitat que representava la pensió del cens, capitalitzada de conformitat amb la prevista en el contracte i, a manca de pacte, al 3 %, més dos lluïsmes, calculats sobre el preu de l'expropiació en la quantitat convinguda en contracte i, a manca de pacte, segons les regles establertes en la legislació especial de Barcelona i vigents en l'actualitat. En la capitalització dels censos calia repartir el resultat entre el senyor del domini directe i els medians, si existissin.

Els defensors del vot particular argumentaven que l'emfiteusi no era un anacronisme. En el seu dia havia servit per a fer possible l'edificació en solars els propietaris dels quals no tenien capital per a edificar, mentre els emfiteutes no tenien prou diners per a comprar el terreny i edificar-hi alhora, però sí que arribaven a tenir recursos per a construir. Pretextant l'expropiació forçosa, es pretenia suprimir els drets del domini directe i dels medians. «*Si semejante pretensión prospera —deien Permanyer i Trias— lo que hoy piden los enfiteutas lo pedirán mañana los inquilinos, colonos y aparceros*». Per tant, era arbitrari ignorar la plenitud dels drets del domini directe.

Sense relació amb la reforma interior de Barcelona, però sí vinculada a les deficiències dels serveis públics en una ciutat que creixia desordenadament, hi hagué la qüestió de les bombes, que sense un objectiu definit tornaren a esclatar al centre de la ciutat, al voltant de la Rambla entre 1904 i 1907. Les entitats ciutadanes i empresarials fundaren una Lliga de Defensa de Barcelona, presidida per l'empresari Eduard Calvet, i a la nova organització s'hi va sumar l'Econòmica per erradicar aquell flagell misteriós que tenia terroritzada la ciutat i desprestigiada la policia i, per extensió, l'Estat mateix, que era incapaç de posar-hi fi. Fins i tot la Diputació i l'Ajuntament contractaren un detectiu de Scotland Yard, Charles

Arrow, que fracassà per les dificultats que li posaren els funcionaris governamentals i pel seu desconeixement del laberint barceloní. El juliol de 1907 la detenció de Joan Rull, antic anarquista convertit en confident i acusat de posar ell mateix les bombes que denunciava, conduí la Lliga de Defensa de Barcelona a fer una col·lecta entre les entitats adherides, l'agost de 1907, per a les despeses de l'acusació popular. Els Amics del País foren requerits a contribuir-hi amb 500 pessetes, però la directiva, quan ja estava a punt de vèncer el termini, només col·laborà amb 100 pessetes, disculpan-se per l'estat de les seves finances.⁵⁶ Rull acabà executat, però el seu cas encara planteja interrogants.⁵⁷ Tot allò sembla no haver tingut relació amb el moviment obrer que, en canvi, sí que havia protagonitzat la vaga general de 1902, a la qual havia prestat molta més atenció la Societat, com es veurà a continuació.

De la vaga general de 1902 a la Caixa de Pensions l'any 1904

La vaga general de Barcelona de 1902, que durà una setmana a partir del 17 de febrer, fou un acte de solidaritat amb els obrers metal·lúrgics que estaven en vaga des del 16 de desembre de 1901. Fou una mostra del profund malestar social existent, però no esdevingué un episodi revolucionari com la burgesia havia temut. Els obrers metal·lúrgics demanaven la jornada de nou hores en lloc de la de deu que tenien. Al tèxtil la jornada era més llarga encara. Després de tantes setmanes, els vaguistes estaven al límit de la seva resistència i a prop de la capitulació. Els anarquistes foren els partidaris més entusiastes de la vaga general. El PSOE la condemnà com a insensata i la UGT, minoritària a Catalunya, li negà tota solidaritat.

El president dels Amics del País, Felip Bertran i d'Amat, pare del futur dirigent de la Lliga Regionalista Josep Bertran i Musitu, convocà una reunió a casa seva dels dirigents del Foment del Treball Nacional, l'Institut Agrícola de Sant Isidre, la Lliga de Defensa Comercial i Indus-

⁵⁶ ANC, 1568.

⁵⁷ Antoni DALMAU, *El cas Rull: Viure del terror a la ciutat de les bombes, 1901-1908*, Columna, Barcelona, 2008.

trial i altres entitats com l'Ateneu Barcelonès i l'Associació d'Enginyers Industrials. Reconegué que «*no cabía hacer proposición alguna de concordia*», de manera que calia oferir al capità general la formació d'un cos armat de ciutadans voluntaris, organitzats per barris. La proposta recorda quelcom semblant al sometent, que existia només al món rural, però no a la ciutat de Barcelona, on no s'organitzaria fins al 1919 i precisament Josep Bertran i Musitu en seria un dels caps. El 1902, el capità general veié la proposta amb simpatia però no l'acceptà perquè la considerava innecessària en aquell moment.⁵⁸

Tot i haver-hi enfrontaments violents, no existí un combat entre els vaguistes amb la Guàrdia Civil i amb les tropes que sortiren de les casernes en funció de l'estat de guerra que declarà la màxima autoritat militar. La vaga deixà 10 morts i 30 ferits entre els vaguistes. Els sindicats obrers restaren desfets i es reduí durant un temps la influència dels anarquistes.

La Lliga Regionalista culpà el Govern que s'hagués arribat a aquella situació, no reclamà mesures repressives duradores, però el gir vers la dreta d'una part del seu electorat la inclinà a aliances amb el Comitè de Defensa Social, que era una organització catòlica molt reaccionària, que admetia entre els seus membres la doble afiliació. El resultat electoral fou un seguit de victòries de la Unió Republicana a Barcelona, amb un nou líder: Alejandro Lerroux.

Calia donar alguna resposta que no fos únicament la repressió i s'havia d'intentar curar les ferides d'una ruptura social que planava amenaçadora de forma latent. La Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País, conjuntament amb el Foment del Treball Nacional i l'Ateneu Barcelonès, promogueren una subscripció pública a favor dels ferits i de les famílies dels morts durant la vaga general, amb el propòsit que, a més de poder atendre les necessitats del moment, «si els recursos obtinguts ho permeten, [...] constituir una base que pugui servir per a la fundació de Caixes de Retiro per als obrers, o altra institució benèfica de defensa social, amb mira al pervenir de les classes treballadores», segons deia el diari *La Veu de Catalunya* en un article del 3 de març de 1902.

⁵⁸ Soledad BENGOCHEA, «La patronal catalana y la huelga de 1902», *Historia Social*, núm. 5, 1989.

El 30 de juliol de 1902 Francesc Moragas i Barret, expert en assegurances, presentava als representants d'aquelles tres corporacions les bases i els estatuts del projecte de creació d'una Caixa de Pensions per a la Vellesa en un acte al Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona.

Lluís Ferrer-Vidal, president del Foment del Treball Nacional i soci de la Barcelonesa, proposà que Moragas fos nomenat secretari del Foment i que les primeres oficines s'instal·lessin gratuïtament al mateix local de l'entitat, que aleshores es trobava a la plaça de Santa Anna de Barcelona. El 16 d'abril de 1904 s'inaugurava la Caixa de Pensions per a la Vellesa. El president d'honor n'era el rei, que donava 25.000 pessetes per a la fundació de la nova entitat. El president efectiu de la Caixa fou el mateix del Foment del Treball Nacional en aquell moment: Lluís Ferrer-Vidal i Soler. Al Foment ocupà aquest càrrec fins al 1905 i passà a continuació a ser president dels Amics del País durant el bienni de 1906 i 1907, però a la Caixa Ferrer-Vidal continuà ocupant la presidència fins a la seva mort l'abril de 1936. Enginyer industrial, fou cofundador i director de l'empresa cimentera Asland amb Eusebi Güell. El vicepresident primer del Foment durant la presidència de Ferrer-Vidal era Josep Monegal i Nogués i també esdevingué vicepresident primer de la Caixa. El vicepresident segon de l'entitat era Felip Bertran i d'Amat, expresident de l'Econòmica. Els vocals eren Maties Muntadas, Ignasi Girona, Jaume Serra i Jané, Eduardo Conde, Joan Cantarell, Ramon Rubio i Ramon Albó. Francesc Moragas n'era el director general. Convé observar que tots menys Conde, Cantarell i Rubio, eren socis dels Amics del País i això dona una idea de la influència dels socis de l'entitat i és alhora un testimoni de la relació entre l'Econòmica, el Foment del Treball Nacional i la Caixa de Pensions, ja que aquesta tenia un president, dos vicepresidents i el director general, tots quatre socis de l'Econòmica Barcelonesa, i, a més, ho eren tres vocals dels set del consell d'administració de la nova Caixa. El vincle entre l'Econòmica i la Caixa s'ha mantingut fins als temps recents, a través dels diferents canvis d'estructura de la principal entitat financera de Catalunya.

Al començament, la Caixa encara no era d'estalvis, sinó un fons de pensions. Concedia un 3,5% d'interès anual i es permetia a cada impositor un màxim d'aportació anual de mil a mil cinc-centes pessetes, alho-

ra que es preveia que podria rebre una pensió de jubilació a partir dels seixanta o seixanta-cinc anys. Calia comptar amb dos-cents socis protectors, que havien d'aportar cinc-centes pessetes com a mínim cadascú en qualitat de benefactors. Tot estava concebut com una obra benèfica. Malgrat que Alfons XIII donà 25.000 pessetes, fora d'aquesta quantitat la Caixa només en recaptà 62.000, però Moragas considerava que en calien 25.000 més com a mínim per assolir els objectius previstos.

Per a reduir despeses, Ferrer-Vidal, Bertran i d'Amat i Moragas visitaren la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de Barcelona a fi de demanar-li que admetés en dipòsit i sense interès el que s'havia recaptat. Però la Caixa de Barcelona rebutjà la proposta perquè considerava que eren dues entitats molt diferents. Si hagués prosperat aquella proposició, la Caixa de Pensions no hauria estat una realitat.⁵⁹ A partir d'aleshores la Caixa de Pensions s'hagué de convertir també en caixa d'estalvis i acceptar imposicions que serien el coixí i la garantia que necessitava, de manera que el primer d'abril de 1905 la nova entitat adoptava el nom de *Caja de Pensiones para la Vejez y de Ahorros de Cataluña*. Ningú s'hauria pogut imaginar aleshores que la Caixa de Barcelona, que acabava de rebutjar la proposta de Ferrer-Vidal i de Moragas, acabaria sent absorbida vuit decennis més tard per la Caixa de Pensions sota les aparences d'una fusió amigable i voluntària entre iguals.

Fou un encert el canvi de la Caixa de Pensions, perquè fins al 1921, data d'implantació de la primera assegurança social obligatòria, que fou la de jubilació obrera, fou molt petit l'abast de les pensions per a la vellesa i no hauria justificat l'existència de la Caixa.⁶⁰ El 1910 es creà l'Institut Nacional de Previsió, amb un règim inicial de pensions subsidiades i de cotització voluntària. La Caixa de Pensions esdevingué l'entitat col·laboradora en exclusiva per a Catalunya i les Balears. Quan l'assegurança del retir obrer passà a obligatòria, la importància dels recursos corresponents augmentà, però l'estalvi petitburgès en llibretes a la vista continuà sent més important que l'estalvi pròpiament obrer.

⁵⁹ Alfred PÉREZ-BASTARDAS, *Francesc Moragas i la Caixa de Pensions (1868-1935)*, Edicions 62, Barcelona, 1999, p. 200.

⁶⁰ Jordi NADAL i Carles SUDRIÀ, *Història de la Caixa de Pensions*, Edicions 62, Barcelona, 198.

Molt abans d'això, l'assegurança obligatòria havia estat una novetat introduïda a Alemanya per Bismarck per a combatre el socialisme. La de malaltia s'implantà allí el 1883, la d'accidents de treball el 1884, i el 1889 la de pensions per a la vellesa. A França, Bèlgica i Itàlia el rebuig a l'obligatorietat fou compensat amb caixes oficials de retir obrer. A Bèlgica la caixa oficial, que desenvolupava la seva tasca a través de les mutualitats obreres, comptà amb una subvenció de l'Estat, que era proporcional a les aportacions de patrons i obrers i s'ajustava a l'edat de cada beneficiari. Fou aquest sistema el que va ser imitat a Espanya amb l'Institut Nacional de Previsió. Però a la llarga totes les experiències basades en la voluntarietat mostraren les seves limitacions i acabaren donant pas al règim obligatori. El sistema de pensions per a la vellesa no fou obligatori a Espanya fins al 1921, com ja s'ha indicat. Abans, l'assegurança d'accidents de treball de 1900 havia estat endossada als patrons, alhora que fins a la Segona República no existí assegurança obligatòria de maternitat per a continuar pagant el salari a la treballadora mare durant el temps de llicència corresponent, que era preceptiu des del 1900.

Com que l'estalvi era feble a causa d'uns salaris baixos, les assegurances lliures havien tingut una incidència reduïda per la mateixa raó i la inhibició de l'Estat havia retardat l'obligatorietat de les assegurances socials, de manera que havien continuat sent necessàries les societats de socors mutus dels treballadors creades durant el segle XIX, sobretot a Catalunya, però rarament aquestes entitats comprenien ni la vellesa ni la maternitat. Normalment es reduïen a cobrir la malaltia, la mort i, en un grau menor, la invalidesa. Les societats de socors mutus socorrien però no preveïen.

Les mutualitats obreres foren en el segle XIX germanes de les caixes de resistència per mantenir vagues, de manera que podien fer de paraigua de les societats obreres quan aquestes eren perseguides a causa de conflictes laborals o de bullangues. Calia separar mutualitat i sindicat. En una data tan avançada com la de 1917 hi havia federades a la província de Barcelona 726 societats de socors mutus, amb una nòmina de 177.234 socis, cosa que representava aproximadament la meitat de la població activa. Molts amos de colònies industrials de les conques del Llobregat i del Ter veïeren en la constitució de germandats subvencionades per l'em-

presa una manera de neutralitzar la influència del sindicalisme entre els seus obrers durant el tombant del segle XIX al XX. I la Barcelonesa tendí a encoratjar i a premiar aquestes iniciatives, tal com ja s'ha indicat.

Les oficines de la Caixa de Pensions arribaven a 22 l'any 1920 i el percentatge de l'estalvi recollit per la totalitat de les oficines passà de representar el 23% l'any 1909 al 50,4% l'any 1920. Els préstecs hipotecaris a la petita propietat començaren el 1907 i a partir de 1912 tingué lloc la concessió de préstecs amb garantia personal.

El nombre de caixes d'estalvis a Catalunya era considerable —eren 18 l'any 1913—, però la Caixa de Pensions estava destinada a esdevenir la principal, a una distància cada vegada més gran de la resta. L'expansió territorial amb la creació de sucursals li assegurava un creixement superior al de les que eren únicament locals, que eren gairebé totes. Diverses entitats mutus de previsió amb una base insuficient trobaren la seva salvació en l'absorció per part de la Caixa.

Tot i que s'esperava atenuar els antagonismes de classe amb el foment de la previsió i l'estalvi entre els obrers, el cert és que, de tota manera, les diferències socials en aquella època contenien un potencial explosiu, tal com demostraria la Setmana Tràgica de juliol de 1909. A la vista d'una nova guerra colonial, quan encara era ben viu el record del 98, es declarà una vaga general contra l'embarcament cap a Melilla de tropes amb soldats de lleva que no havien pogut pagar la redempció i amb els reservistes de cada unitat. Alguns dels reservistes eren casats i amb fills que restaven desemparats. La vaga degenerà en assalt i crema d'esglésies, convents i escoles religioses. L'Església era vista com a exponent del poder constituït i se la suposava identificada amb les pretensions colonialistes a l'Àfrica. La revolta tingué lloc sense canalització política perquè els republicans i el mateix comitè de vaga resultaren sorpresos i desbordats per les dimensions de la protesta en una Barcelona que el Govern procurà aïllar de la resta d'Espanya amb la informació falsa que es tractava d'una revolta separatista, com propalà el ministre de Governació Juan de la Cierva.

Un cop esclafada la revolta començaren els consells de guerra, que arribaren a l'afusellament de Francesc Ferrer i Guàrdia, fundador de l'Escola Moderna i boc expiatori d'una revolta acèfala que recordava les bullangues del segle XIX més que no pas les vagues generals del XX.

Les corporacions econòmiques catalanes encara hagueren de veure amb indignació que una nota d'una cambra de comerç espanyola, reproduïda en el diari madrileny *La Época*, recomanava el boicot als productes catalans com a protesta per la revolta. La Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País, el Foment del Treball Nacional, l'Institut Agrícola de Sant Isidre, la Cambra de Comerç i la Lliga de Defensa Industrial i Comercial hagueren de protestar contra aquest infundi, dient que «*era lamentable, por no decir inícuo, que se atribuyera a tales disturbios una significación catalana y una paternidad absolutamente opuesta a la que realmente tuvieron*».⁶¹

En defensa de la llengua catalana

L'Econòmica Barcelonesa encapçalà protestes contra les mesures que marginaven la llengua catalana i donà ple suport a les demandes en favor de la seva cooficialitat amb la castellana a Catalunya. La primera vegada fou el 9 de desembre de 1902 en resposta a un decret de 21 de novembre promulgat pel comte de Romanones com a ministre d'Instrucció Pública (annex V). Aquest ministeri s'havia creat el 1900. Aquella disposició obligava els mestres d'escola a ensenyar el catecisme en castellà i amenaçava amb sancions els que empreessin en la docència cap altra llengua que l'oficial. Era una reacció retardada contra la pastoral del bisbe Morgadas ordenant la predicació i la catequesi en català.

La protesta per aquest decret fou adreçada al rei Alfons XIII, que feia molt poc havia accedit al tron. La publicà l'*Anuario* de la Barcelonesa de 1903 (annex 5). El missatge recordava al rei que al seu regne hi havia pobles com els bascos, els gallecs, els catalans, els valencians i els balears, que no parlaven la llengua castellana oficial. Es queixava que aquestes llengües estiguessin excloses de l'escola i que els nens haguessin d'aprendre els continguts en una llengua que no era la seva amb els inconvenients corresponents, igual que passava amb els adults davant dels tribunals de

⁶¹ Francesc CABANA, *La Cambra de Comerç de Barcelona i els seus presidents*, Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació; Barcelona 1994, p. 79.

justícia i a l'hora de fer testament o escriptura pública. «*Todos juntos, Señor —deia el document—, hemos sentido con el agravio presente más duros los errores pasados que permanecen y más terrible la amenaza para el porvenir, si este hecho de la lengua, que a todo trasciende y de todas partes es sensible, no obtiene desde luego una garantía legal de respeto que enmiende lo presente y no deje lo futuro a merced del capricho, del desconocimiento o de la apasionada ligereza de cualquier agente del poder ejecutivo*». Ho demanaven en base al fet que el monarca «*es castellano y catalán y gallego y vasco, porque es el rey de España y su Real amor vive en la variedad de los pueblos*». Signava el missatge Felip Bertran i d'Amat com a president dels Amics del País, seguit per Ignasi Girona per l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, Josep Monegal com a president de la Cambra de Comerç, Lluís Ferrer-Vidal i Soler pel Foment del Treball Nacional, Raimon d'Abadal com a president de l'Ateneu Barcelonès, Jaume Serra i Jané com a president de la Unió Mercantil i Joan Cantarell per la Lliga de Defensa Industrial i Comercial.

Segons revelava la *Memoria* del Foment del Treball Nacional d'aquell any, el text fou escrit per Joan Maragall.⁶² Cal afegir que el poeta era aleshores vicepresident dels Amics del País. Molt poc conegut és el fet que Maragall hagués estat vicepresident de l'entitat, mentre que no s'ha passat per alt que fou, el 1904, president de l'Ateneu Barcelonès, del qual havia estat secretari dins de la junta presidida per Àngel Guimerà el 1896. El document fou escrit per un literat eminent, però el fet que fos soci i vicepresident de l'Econòmica demostra el paper principal que l'entitat tingué en aquesta qüestió.

A l'Escola d'Institutrius i Altres Carreres per a la Dona, la Societat introduí, a partir de 1901, classes de gramàtica i literatura catalanes, tal com s'informa a l'*Anuario* de 1902.

L'abril de 1904, en la primera visita a Barcelona d'Alfons XIII com a rei, acompanyat del president del Govern, Antonio Maura, cap dels conservadors, tingué lloc a l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre una entrevista del monarca amb les societats econòmiques, entre elles la Barcelonesa,

⁶² Referència recollida per Francesc CABANA a *La història del Foment del Treball: La integració a la societat del seu temps, 1889-2011*; Planeta, Barcelona 2016, p. 172.

i durant aquest encontre el rei prometé aprendre el català i dialogar amb els seus súbdits en la seva llengua quan tornés a Catalunya. Mai complí aquesta promesa, que li recordaria el president de l'entitat, Francesc Puig i Alfonso, el 30 de novembre de 1923 en un escrit adreçat al monarca.

També durant la visita del 1904 el rei anà a l'Ajuntament de Barcelona i allí el regidor Francesc Cambó li adreçà un discurs demanant l'autonomia municipal com a preludi de l'autonomia de Catalunya. Fou un discurs reivindicatiu i no una declaració d'adhesió. Era, en certa manera, una repetició d'aquell Memorial de Greuges adreçat directament al rei Alfons XII el 1885, però ara per boca d'un portaveu municipal. Malgrat tot, el gest de Cambó fou interpretat com una aproximació de la Lliga Regionalista a la Monarquia, amb disgust d'aquells membres del partit catalanista que estaven cada vegada més descontents amb la inclinació dretana del partit i consideraven que aquesta tendència era la causa de les derrotes electorals de la Lliga a Barcelona i dels repetits èxits dels republicans. Segons aquests descontents, Cambó havia trencat l'acord de boicot a la visita reial.

La censura d'aquell gest donà pas a la primera escissió de la Lliga Regionalista. Als antics republicans descontents com Jaume Carner, s'hi afegiren Domènech i Montaner i Joan Ventosa i Calvell, encara que aquest darrer retornaria més tard a la Lliga. Els discrepants fundaren un diari, *El Poble Català*, que havia de ser rival de *La Veu de Catalunya*, i després constituïren un partit nou: el Centre Nacionalista Republicà.

Durant els deu anys següents, l'esquerra nacionalista i republicana no aconseguí arribar a prendre a la Lliga Regionalista l'hegemonia en el catalanisme polític. Fins al 1931 no ho aconseguiria, però seria amb altres líders i amb altres formacions i dins del context d'un canvi de règim amb ruptura democràtica. Als Amics del País, la Lliga mantingué després de 1931 el seu predomini sense que es reflectís dins de l'entitat, ni abans ni després d'aquesta data, la rivalitat entre l'esquerra i la dreta catalanistes.

Durant el primer decenni del segle xx, malgrat la filiació catalanista dels presidents de la Societat i d'una part dels membres de les directives, no consta que l'entitat es pronunciés davant de fets polítics com ara l'assalt del *¡Cu-Cut!* i de *La Veu de Catalunya* el 1905 ni davant la Llei de Jurisdiccions de 1906, que consagrava la intromissió militar en la vida política i en con-

tra del catalanisme, uns fets que generaren la resposta de la gran aliança electoral de la Solidaritat Catalana, que aconseguí, el 1907, conquerir 41 dels 44 escons dels districtes catalans al Congrés dels Diputats i portar poc després Enric Prat de la Riba a la presidència de la Diputació de Barcelona, arran de les eleccions provincials del mateix any. El daltabaix de la Setmana Tràgica feu desaparèixer la Solidaritat Catalana, que havia estat massa heterogènia per a ser prou operativa, però cinc anys més tard es constituïa la Mancomunitat de Catalunya, fruit d'un segon moviment de confluència dels partits polítics a Catalunya.

A començaments de maig de 1916, el Consell Permanent de la Mancomunitat de Catalunya va demanar públicament al Govern espanyol la cooficialitat de la llengua catalana en tots els àmbits. La Mancomunitat de Catalunya s'havia constituït l'abril de 1914 en funció d'un decret de desembre anterior que autoritzava les diputacions provincials a mancomunar-se, és a dir, a federar-se per a fins «exclusivament administratius», segons deia la disposició. La Mancomunitat realitzà una obra molt notable en cultura, sanitat, obres públiques i comunicacions telefòniques, però el més important fou que representà un augment irreversible de la consciència nacional catalana i que oferí un programa d'administració pública més eficaç malgrat haver-ho de fer amb mitjans del tot insuficients. Reflectia una estratègia gradualista i possibilista vers una autonomia política, que no s'aconseguí dins d'aquell règim.

Les normes ortogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans de 1913, seguides per la depuració lèxica i la fixació gramatical que Pompeu Fabra portà a terme, possibilitava que el català esdevingués llengua de l'administració pública i la Mancomunitat l'emprava a la seva documentació i publicacions, així com en la docència a les seves escoles tècniques. Estava posant-se en marxa per primera vegada una política de normalització lingüística, és a dir, d'ús de la llengua pròpia en tots els àmbits. Hi mancava, però, la cobertura legal.

El 22 de novembre de 1915, el senador per Valladolid i notori anticalanista Antonio Royo Villanova protestà «contra la práctica abusiva de la Diputación de Barcelona de redactar en catalán los expedientes administrativos oficiales». Argumentava que, en cas de litigi contenciós, eren rebutjats pels tribunals els documents escrits en aquesta llengua. A conse-

qüència de la interpel·lació de Royo Villanova, la Diada de la Llengua Catalana, que se celebrava el primer dia de maig de cada any, prengué un contingut polític més enèrgic i el comitè de la Diada demanà a l'Ajuntament que la llengua catalana fos usada a tots els seus actes.

Abans que l'Ajuntament es pronunciés sobre aquesta demanda, Antonio Maura, com a president de la Real Academia Española, presentà al Govern de l'Estat una comunicació datada el 26 de febrer de 1916, protestant perquè de fet el castellà hagués deixat de ser l'única llengua oficial a Catalunya. Davant d'això, els regidors de la Lliga Regionalista reclamaren que l'Ajuntament continués emprant la llengua catalana i que demanés al Govern la cooficialitat legal. El grup del Partit Republicà Radical, que constituïa la primera minoria al consistori, s'oposà a la proposta per mitjà d'Hermenegildo Giner de los Ríos, que defensà l'exclusivitat del castellà a l'ensenyament i a l'administració pública a Catalunya. Aquesta era la posició típica dels funcionaris espanyols destinats a Catalunya i no lligava amb el liberalisme d'un professor demòcrata i republicà com Hermenegildo Giner de los Ríos, que era, a més, germà del fundador de la Institución Libre de Enseñanza. Els radicals perderen la votació, però les actes del ple municipal es continuaren escrivint només en castellà, de manera que els discursos pronunciats en català eren traduïts al castellà. El president del Govern, que era Romanones, fugí d'estudi pel que feia a la petició de l'Ajuntament de Barcelona i del Consell de la Mancomunitat, tot i que dins d'aquest hi havia tres dinàstics, en concret, un conservador i dos liberals.

La Mancomunitat envià un missatge públic per acord del 22 de març de 1916. Remarcava que el català havia anat reconquerint l'ús públic i havia tornat a ser llengua de cultura. Amb el vot unànim de l'Assemblea de la Mancomunitat, el seu consell directiu demanava «l'oficialitat de la llengua catalana en tota la vida interior de Catalunya, així en els organismes locals populars com en tots els centres i dependències de l'Estat situats en el territori de Catalunya». L'exemple del que s'havia esdevingut a Bèlgica i a Àustria-Hongria es presentava com a model.⁶³

⁶³ Albert BALCELLS, Enric PUJOL i Jordi SABATER, *La Mancomunitat de Catalunya i l'autonomia*. Institut d'Estudis Catalans-Proa, Barcelona, 1996, p. 537.

Novament, la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País convocà les altres corporacions econòmiques per a donar suport a la demanda i la protesta del Consell Permanent de la Mancomunitat, després d'un telegrama enviat al president del consell de ministres el 5 de febrer (annex VI). El missatge recordava aquell altre que havien enviat les entitats econòmiques de Barcelona el 1902 al rei i declarava: «*En consecuencia, manteniendo el criterio sustentado en 1902 y confirmándonos en él, hemos de hacer afirmación plena de la legítima aspiración de nuestro pueblo de que sean reconocidos al uso de la lengua catalana los mismos derechos de que disfruta la lengua castellana en la vida pública de Cataluña*». Signava en primer lloc Joan Ventosa i Calvell com a president aleshores de la Societat, Ignasi Girona com a president de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, Josep de Caralt com a president del Foment del Treball Nacional, Josep Maria Roca i Heras com a president de l'Ateneu Barcelonès, A. Compte en nom de la Lliga de Defensa Industrial i Comercial, Joan Perpiñà com a president de la Cambra de Comerç i Navegació, Lluís Ferrer-Vidal com a president de la Cambra d'Indústria, Francesc Grau Granell com a president de l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació, Joan Riba com a president de la Federació Agrícola Catalana i Balear, Francesc Santacana per la Unió de Viticultors de Catalunya i Pere Blanxart per la Unió Gremial.

Tot i que la Mancomunitat, com s'ha indicat, continuà utilitzant el català en la seva documentació i en l'ensenyament de les seves escoles tècniques, la cooficialitat hagué d'esperar a la Generalitat de 1931 i a la Segona República i encara aleshores la seva aplicació pràctica a l'ensenyament públic i als tribunals topà amb notables limitacions i dificultats.

Però molt abans d'això, els Amics del País haurien de sortir novament en defensa de la llengua catalana el 6 de desembre de 1923, com es veurà més endavant.

Pel que fa a l'ús de la llengua catalana a la documentació de la Societat, consta que el 1904 Pella i Forgas pronuncià en català la segona part del seu discurs de cloenda de l'acte del repartiment de premis, després d'haver pronunciat en castellà la primera part adreçada a les autoritats, i així quedà reflectit en l'Anuari corresponent. La segona vegada que apareix un text en català a l'*Anuario* és el 1912, en el discurs d'elogi dels presidents difunts, pronunciat per Carles de Fortuny. Les actes foren escrites en català a partir

de 1914. El 1916 va ser la primera vegada que es pronuncià un discurs d'elogi de la virtut i es feu en català a càrrec de l'escriptor i acadèmic Joaquim Ruyra. El català va ser utilitzat a partir del 1918 a la memòria anual del secretari general i en la concessió dels premis a la virtut i al mèrit, tal com es reflecteix a l'*Anuario* d'aquest any, però no tota la publicació estava en la mateixa llengua. Els noms propis de la directiva i dels socis continuaven apareixent en castellà, així com els informes. De tota manera cal ressaltar que la Societat emprà el català en textos publicats molt abans que altres corporacions. La *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro* no es va catalanitzar idiomàticament fins a la Segona República. El *Trabajo Nacional*, portaveu del Foment, i *Comercio y Navegación*, la revista de la Cambra de Comerç de Barcelona, no arribaren a fer-ho mai.

La proposta d'un pla de ferrocarrils secundaris per a Catalunya

Amb data de 28 de novembre de 1905 la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País elaborà una proposta de ferrocarrils secundaris per a Catalunya, sense que se li hagués demanat, i la trameté al Govern. Era un moment en què el poder central es plantejava la qüestió a nivell global del territori espanyol. Pella i Forgas com a president i J. Vilanova com a secretari signaren l'informe. Es començava per descartar la divisió provincial que emprava el Govern perquè no corresponia a la divisió natural del territori i separava comarques que havien d'estar comunicades entre elles per a empalmar amb les grans línies ferroviàries. Alhora es demanava que s'ampliessin les possibles subvencions als ferrocarrils secundaris que es fessin a Catalunya en proporció amb la contribució fiscal de la regió a l'Estat i el seu desenvolupament industrial. El document considerava que, com a mínim, s'havien de fer cinc mil quilòmetres de via i que la despesa havia d'equivaler a la sisena part de la destinada a tot el regne. El programa de la Societat remarcava que calia tenir en compte el curs dels rius no sols orogràficament sinó com a font de força motriu de cara al moment previsible en què les línies s'arribessin a electrificar.

Es partia de l'admiració pel model de ferrocarrils secundaris de França, encara que no es digués. A Catalunya, moltes comarques restaven

allunyades de les vies fèrries. Els ferrocarrils secundaris més urgents i prioritaris per als Amics del País eren cinc: el de Lleida a Puigcerdà per Balaguer i la Seu d'Urgell, seguint el Segre durant 170 quilòmetres; el de Lleida a Faió per Mequinensa i Fraga, de 77 quilòmetres; el de Tarragona a Vic passant per Valls, Igualada i Manresa i acabant al Pasteral, no gaire lluny de Girona, amb 219 quilòmetres de recorregut; el de Manresa a Cardona i Solsona, acabant a Baselles, amb una llargada de prop de 75 quilòmetres, i el de Blanes a Vilajuïga passant per Lloret, Tossa, Sant Feliu de Guixols, Calonge, Palamós, Palafrugell, Pals, Torroella i l'Escala per acabar a Castelló d'Empúries, amb una llargada de 106 quilòmetres. Cap d'aquestes línies considerades prioritàries es portà a terme. La Societat demostrava tenir una idea molt clara dels dèficits de les comunicacions ferroviàries que patia Catalunya.

L'informe incloïa quatre ferrocarrils secundaris més que eren considerats menys urgents, però necessaris. En primer lloc, el de Martorell a Sallent per Sant Vicenç de Castellet, que havia d'empalmar aquí amb el ferrocarril econòmic de Manresa a Guardiola de Berguedà, que ja s'havia acabat. A Sant Vicenç empalmaria amb la línia de la companyia del Nord. Tindria 79,5 quilòmetres. El segon era el de Vilanova i la Geltrú a Igualada per Vilafranca del Penedès, amb 59 quilòmetres. El tercer era el de Mataró a Granollers per Argentona i Dosrius, de 81 quilòmetres, i tenia com a objectiu unir el Vallès i el Maresme. I el quart era el de Terrassa al Papiol, de 17 quilòmetres, que enllaçaria les dues grans línies, la del Nord i la de la companyia MZA. De totes aquestes línies només es va arribar a fer la de Sallent a Martorell.

L'informe de l'Econòmica proposava que l'Estat cedís a les concessions de cada línia nova la diferència durant vint anys entre la contribució territorial d'abans i la de després de les noves vies, atès l'increment de la riquesa imposable que les noves comunicacions ferroviàries comportarien.

Prat de la Riba, des de la presidència de la Mancomunitat de Catalunya, era partidari convençut de la necessitat dels ferrocarrils secundaris i promogué projectes en aquest sentit. Però l'augment, pocs anys després, del transport de viatgers i de mercaderies per carretera, feu que els escassos recursos disponibles s'haguessin de dedicar a reforçar, reparar i augmentar les carreteres. Els ferrocarrils secundaris superaven de molt les possibilitats

financeres de la Mancomunitat de Catalunya i el poder central tendia a oblidar les intencions que havia manifestat abans. Noves carreteres han seguit més tard algunes de les rutes que el pla de ferrocarrils secundaris de la Barcelonense havia esbossat el 1905.

Més enllà de la promoció dels ferrocarrils secundaris, la Societat donà ple suport el 1908 a la campanya en favor del ferrocarril del Noguera Pallaresa, que havia estat concebut el 1885 com a hispano-francès. El projecte de via fèrria de Lleida a Saint Gironç havia estat aprovat el 1892. Però el 1907 i el 1908 no es va presentar cap companyia al concurs per a la concessió i es demanà i s'aconseguí que l'Estat es fes càrrec de la construcció. D'aquí l'agraïment expressat per l'Ajuntament de Lleida als Amics del País pel seu suport al ferrocarril projectat.⁶⁴ La línia de Lleida a Balaguer s'inaugurà l'any 1924, però calgué esperar fins al 1951 perquè arribés a la Pobla de Segur, que seria el punt final.

L'Escola Industrial

Era ja una constant dels Amics del País la preocupació per l'ensenyament tècnic i professional per a garantir la modernització industrial, amb una millor preparació dels futurs quadres de les empreses, com ara els capatassos, els treballadors qualificats i els tècnics. L'Escola d'Enginyers Industrials havia començat el 1851 a Barcelona, però l'Escola d'Arts i Oficis, mantinguda per la Diputació Provincial, tenia poc prestigi entre els empresaris. La preocupació de l'Econòmica era compartida pel Foment del Treball Nacional, la institució més activa en aquest tema, i el 1900 proposà que el Ministeri d'Hisenda entregués la recaptació de la tarifa tercera de la contribució industrial a un sindicat que hauria de dedicar els diners a la creació d'una Escola Industrial a Barcelona. Aquesta petició no fou escoltada, atès que anava en la línia rebutjada del concert econòmic, encara que el concert havia estat proposat amb un abast molt més gran.

El 1903, les Corts votaren una subvenció de 75.000 pessetes per a la fundació a Barcelona de l'Escola Industrial, xifra insuficient però que cons-

⁶⁴ ANC, 1638.

tituïa un primer pas. El 1904 fou un any definitiu. S'aprofità la visita del rei a la seu del Foment del Treball Nacional per a parlar del projecte. El ministre Manuel Allendesalazar visità Can Batlló, una fàbrica cotonera que ocupava quatre illes de l'Eixample i havia tancat el 1889. Es volia adquirir aquesta fàbrica per a convertir-la en la seu de l'Escola Industrial al carrer Urgell. El projecte fou aprovat el 30 de març de 1904. Rebria de l'Estat 75.000 pessetes anuals durant nou anys sense perdre la subvenció de 15.000 pessetes que rebia l'Escola d'Enginyers, que era mantinguda per la Diputació, igual que l'Escola d'Arquitectura i la de Belles Arts.⁶⁵ La resta dels diners necessaris per a fer funcionar l'Escola Industrial procedirien d'un patronat al capdavant del qual hi havia el president de la Diputació –des del 1907 ho era Enric Prat de la Riba–, amb un tresorer que era Lluís Ferrer-Vidal, president del Foment del Treball Nacional, i un secretari, August de Rull i Artós, que havia estat membre de la comissió reorganitzadora de l'Escola. Tots tres eren socis de l'Econòmica, que a més comptava amb un vocal propi al patronat del nou centre igual que l'Ajuntament, la Cambra de Comerç, el Foment del Treball Nacional, l'Associació d'Enginyers Industrials de Catalunya i el Sindicat d'Exportadors de Vins. Al mateix temps s'admetia que podrien quedar incloses en el patronat les entitats que volguessin contribuir econòmicament a la creació i manteniment de l'Escola, que més tard, amb la Mancomunitat, prendria el nom d'Universitat Industrial, un concepte equivalent a l'actual de la Universitat Politècnica.

El 1909 s'impartiren les primeres classes a Can Batlló. A més dels estudis tècnics tèxtils, químics i metal·lúrgics, al centre s'introduïren els estudis industrials elèctrics, de manera que es poguessin proveir de quadres intermedis tant les indústries tradicionals com les noves, alhora que els aprendents sortirien convertits en obrers altament qualificats per als diversos sectors industrials si seguien les classes vespertines de l'Escola del Treball, que fou resultat d'una reforma profunda de l'antiga Escola d'Arts i Oficis.

Un tema diferent del qual s'ocupà l'Econòmica Barcelonense, sense cap relació amb la formació professional, fou la qüestió tributària de la substitució de l'impost de consums. El dictamen de 1903 reconeixia la im-

⁶⁵ Antoni ROCA ROSELL i altres, *L'Escola Industrial de Barcelona (1904-2004): Cent anys d'ensenyament tècnic i d'arquitectura*, Consorci de l'Escola Industrial, Barcelona, 2008.

pularitat d'un impost indirecte que gravava els aliments i «*que castigaba con especial dureza las clases más necesitadas, siendo por unos y otros motivos el enemigo más dañoso de la salud y el vigor del pueblo*». L'impost de consums s'havia suprimit durant la Revolució de Setembre de 1868, però fou restablert el 1869 perquè l'Estat no podia passar sense aquest ingrés. Juntament amb la desaparició del servei militar general però redimible, la supressió de l'impost de consums havia estat el crit de guerra de la revolta popular durant el Sexenni Democràtic: «Fora quintes i consums». La Societat, en el seu dictamen del 17 de juliol de 1903, no trobava sobre el problema cap altre remei que el concert econòmic, que havia reclamat sense èxit. Argumentava que aquest sistema havia estat molt beneficiós per a les províncies basques i Navarra.

Més endavant, el 1912, demanava a l'Ajuntament de Barcelona que endarrerís la substitució dels consums per l'impost d'inquilinat, per manca de preparació estadística, perquè gravava la propietat immoble i els solars i perquè no era racional esperar que provoqués la rebaixa de les subsistències. La substitució acabava de ser un fracàs a Madrid i aquest era un argument utilitzat per a justificar un endarreriment, que venia inspirat per la inèrcia.

Dins de la promoció del desenvolupament industrial, la Societat també donà suport a peticions de determinades corporacions a l'Administració de l'Estat. Així, l'abril de 1913 donava suport a una petició de la societat Foment de la Sericultura Espanyola de Barcelona i del Col·legi de l'Art Major de la Seda de Barcelona en el sentit de demanar que es protegís la producció de la primera matèria per a la manufactura de teixits de seda com es feia per a implantar la producció peninsular de cotó, amb la diferència que la sericultura havia estat important a Espanya i es trobava en decadència. S'hi proposava una prima de cinquanta cèntims als agricultors per cada capoll fresc, el repartiment gratuït de 400.000 moreres i de 30.000 unces de llavors del cuc de seda, mesures que importaven en conjunt un milió de pessetes. El gremi dels seders de Barcelona demanava una subvenció pública de 200.000 pessetes, la meitat per a crear un centre de condicionament públic de la seda i l'altra meitat per a l'ensenyament tècnic de la producció de seda. El Col·legi de l'Art Major de la Seda es comprometia a aportar 100.000 pessetes més i a subvencionar l'escola, que caldria integrar a la Universitat Industrial de Barcelona, amb els beneficis que donés el condicionament.

Quan el Govern decretà en part mesures en la direcció demanada, la Societat es queixà de la burocratització excessiva de les ajudes en detriment de la mediació de les associacions enteses en la matèria, de les quals l'Estat desconfiava per sistema.

La perseverança en la defensa del dret civil català

El dret civil consuetudinari català era vist des del segle XIX, fins i tot per juristes que no eren políticament catalanistes, com una manifestació de la identitat col·lectiva de Catalunya, alhora que com un factor d'estabilitat social i de progrés si es podia posar al dia. L'estudi publicat per Duran i Bas el 1883 n'és un bon exemple. La solució de compromís, atès que Catalunya no tenia poder per a legislar, fou l'acceptació per part de l'Estat d'un apèndix, elaborat per una comissió d'experts de la regió. Tot i que Duran i Bas, quan fou ministre de Justícia, la designà, el temps anà passant sense que cristal·litzés l'apèndix i, en les apel·lacions, la jurisprudència de les sentències del Tribunal Suprem constituïa una amenaça per a la supervivència del dret català. El desembre de 1905 els Amics del País, que ja havien destacat en la defensa del dret civil propi en el segle XIX, presentaren al Govern una petició, signada pel president Pella i Forgas i el secretari de junta J. Vilanova. La Societat demanava que es posessin els mitjans per accelerar la promulgació dels apèndixs dels drets forals dins del Codi Civil general i, mentrestant, reclamava la creació d'una nova sala especial del Tribunal Suprem, radicada a Saragossa, amb jurisdicció sobre els territoris amb dret foral com Aragó, Navarra, Biscaia, Catalunya i les Balears. A aquesta sala s'haurien d'adreçar les apel·lacions contra sentències de les Audiències Territorials de Barcelona, Saragossa, Pamplona i Bilbao. També tornava a reclamar una vella demanda del catalanisme: que els jutges i magistrats destinats a les regions de dret civil particular coneguessin la llengua d'aquestes regions. No s'aconseguí res del que es demanava.

També el mateix 1905, l'Econòmica s'havia queixat, el 26 de gener, pel fet que en la reforma dels consells provincials d'agricultura, indústria i comerç no s'haguessin tingut en compte les societats econòmiques d'amics del país, que fins aleshores havien format part de cadascun

d'aquests consells, amb els respectius delegats. Les societats d'amics del país complien la condició de ser corporacions de dret públic, requerida per a formar part dels consells, i era una incoherència que la Societat Barcelonesa deixés de formar part del corresponent consell provincial quan la Matritense, en canvi, sí que formava part, per disposició ministerial explícita, del Consell Superior d'Agricultura, Indústria i Comerç.

La Societat recordava que la seva creació es remuntava al 1822, que posseïa el dret a escollir un senador i que tenia sis-cents socis residents o numeraris. La demanda estava tan justificada que en aquest cas el Govern acceptà rectificar en sentit favorable.

Un altre tema sobre el qual es va pronunciar la Societat l'any abans fou el del servei militar. El 1904 es discutia al Senat una reforma del servei militar en el sentit d'abolir les redempcions i les substitucions, tal com s'havia fet a França i com passava des de feia molt temps a Alemanya. Després la reforma no es portaria a terme, però l'Econòmica elevà un dictamen al Govern, el 22 de juny de 1904, reproduït a l'Anuari de 1905, en el sentit de considerar la reforma contraproductiva i injustificada, donada la situació internacional d'Espanya i la pobresa de l'Estat, que impedia empreses exteriors. Demanava que el servei militar fos voluntari amb un contingent reduït per a les necessitats interiors i de defensa, de manera que no es fes perdre estèrilment el temps a joves sense vocació militar i que podien oferir al país la contribució del seu treball en els anys de plenitud de la seva vida. L'entitat no ho deia, però aquest era el sistema existent a Gran Bretanya i als Estats Units. No considerava que un exèrcit voluntari a sou fos més costós que mantenir un exèrcit molt nombrós de reclutes forçosos. El criteri de l'entitat era aleshores el mateix que havia sostingut el catalanisme, per exemple a les Bases de Manresa de 1892. Caldria esperar gairebé un segle perquè el servei militar a Espanya esdevingués voluntari.

Sobre la regulació del conreu de l'arròs en prevenció del paludisme

A petició de l'Acadèmia d'Higiene de Catalunya, la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País es pronuncià sobre la qüestió. Els deltes del

Llobregat, de l'Ebre i del Ter eren zones on el paludisme era endèmic i es podia transmetre a les poblacions properes. Existia un reglament, però la Societat demanava una inspecció efectiva per a fer-lo complir. Calia aïllar els malalts de paludisme, posar teles metàl·liques a les finestres i obertures de les cases en un radi de tres quilòmetres dels camps d'arròs per a evitar l'entrada dels mosquits transmissors de la malaltia, s'havia de vigilar que l'aigua de les plantacions no estigués estancada i es mantingués la inclinació indispensable del terra perquè circulés l'aigua i no trobés obstacles, calia prohibir que treballessin a les plantacions dones i menors de setze anys i retirar els permisos de conreu de l'arròs si la mortalitat augmentava en un deu per mil en els termes on era plantat. El dictamen desaconsellava abocar substàncies químiques a l'aigua de les sèquies per a matar les larves dels mosquits si s'assegurava que l'aigua hi discorria fàcilment.

El dictamen fou aprovat pel plenari del 18 d'octubre de 1907 i signat per Josep Pella i Forgas i Josep Blanc i Benet.

La supressió del treball nocturn de les dones obreres

La Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País emeté un dictamen, aprovat el 20 de desembre de 1910, sobre el projecte de supressió del treball nocturn de les obreres. El signaren J. Rafael Carreras i F. Puig i Alfonso. El treball nocturn de les dones s'havia prohibit a Suïssa el 1877, a Bèlgica el 1889 i a la Gran Bretanya el 1902. A la conferència de Berlín que havia tractat el tema, no hi havia hagut cap acord internacional.

El projecte que fou presentat a Espanya l'octubre de 1910 prohibia el treball nocturn de la dona i en preceptuava el descans durant onze hores. Només obria la possibilitat de reduir el descans a deu hores durant seixanta hores l'any, en casos excepcionals. Es preveia l'entrada en vigor de la llei l'any 1912.

El dictamen demanava un ajornament de deu anys per a l'aplicació de la llei a la indústria cotonera del Ter, el Llobregat i el Cardener, on la mà d'obra era femenina en un vuitanta per cent i no podia ser substituïda per mà d'obra masculina un temps breu, alhora que les famílies compta-

ven amb els salaris femenins i, a més, la irregularitat del règim dels rius obligava a l'aprofitament de l'energia hidràulica en compensació de l'estiatge. El debat al ple de la Societat fou intens, amb la presentació d'una esmena de Rafael de Pomés, Ferran Agulló i Lluís Ferrer-Vidal que demanava que per a les dones solteres i vídues sense fills la prohibició del treball nocturn s'ajornés vint anys. Eduard Calvet presentà una proposta d'endarreriment de cinc anys en la indústria cotonera, una proposta que fou acceptada pel ple.

La llei finalment assumí que fins al 1920 les dones solteres i vídues sense fills poguessin fer jornada nocturna. Més enllà d'aquest any quedaria prohibit el treball nocturn femení.

Contra el projecte de llei d'associacions de Canalejas

La violència contra l'Església durant la Setmana Tràgica de 1909 havia demostrat les dimensions de l'existència d'una reacció anticlerical davant l'augment de les congregacions religioses i del nombre dels seus membres, tant de les dedicades a l'ensenyament o a la beneficència com de les consagrades a la predicació i a l'administració de sagraments, a les quals se sumaven les acabades d'arribar de França arran de la prohibició de l'ensenyament de les congregacions per part de la Tercera República. Davant d'una expansió que coincidia amb la persistència d'una mentalitat desfavorable al liberalisme dins de l'Església, el Govern liberal de Canalejas es proposà controlar i limitar el creixement de les congregacions religioses i canalitzar així un corrent anticlerical que discorria fora del règim i contra aquest de la mà de republicans, anarquistes i espiritistes, que formaven un ampli front anticlerical amb una coincidència en aquest tema, malgrat les diferències existents entre ells en molts altres aspectes.

Aquest projecte de llei, que no arribà a port, fou batejat immediatament per l'opinió catòlica com la llei «*del candado*» i combatut amb manifestacions de dones catòliques, que motivaren com a resposta una gran manifestació anticlerical de deu mil dones a Barcelona el 10 de juliol de 1910 en favor del projecte de llei.

La Societat aprovà un dictamen sobre la qüestió el 9 de juny de 1911 en contra del projecte de llei d'associacions, signat per Narcís Pla i Deniel i Josep R. Carreras i Bulbena, sense que hi figurés la signatura de Jaume Carner, tot i que aquest formava part també de la mateixa comissió, un fet que indica que no compartia el criteri dels seus companys sense que Carner hi arribés a formular un vot particular, ja que era previsible que no hagués tingut cap possibilitat de prosperar davant del ple de l'entitat. Carner era un republicà catalanista i seria ministre d'Hisenda de la República des de finals de 1932 fins al juny de 1933. Fou l'avi matern del polític socialista Joan Reventós.

El dictamen de la Societat argumentava que si les associacions mercantils mereixien una legislació especial, de la mateixa manera en mereixien una les comunitats religioses amb membres que feien vida en comú, de forma que no podien ser sotmeses a les mateixes normes que qualsevol altra associació. Considerava abusiva i discriminatòria la norma que volia sotmetre a control els ingressos i les despeses de les congregacions religioses, així com la que limitava la seva capacitat d'adquirir béns juntament amb l'obligació de convertir els que ja tenien en títols intransferibles. El dictamen recordava que l'Estat espanyol era constitucionalment catòlic i el concordat amb la Santa Seu l'obligava a negociar amb el Vaticà qualsevol modificació legislativa en l'àmbit dels ordes religiosos. Alhora, el dictamen defensava el paper socialment beneficiós que exercien les congregacions religioses. Només admetien que el projecte presentava l'avantatge de reconèixer a sindicats i associacions professionals la capacitat de pactar contractes de treball col·lectius. La llei del cademat mai es posà en vigor.

El 1913, el govern Romanones concedí als pares el dret que els seus fills fossin exclosos de l'ensenyament del catecisme a les escoles públiques. Es desconeix el resultat d'aquesta mesura, que tendia també a canalitzar l'anticlericalisme dins del règim. Cal tenir present que el pare que demanava l'exclusió s'havia de destacar com a no catòlic i diferenciar igualment el seu fill dins de la comunitat escolar. No era una decisió fàcil ni còmoda. Els Amics del País es pronunciaren en contra que es declarés voluntari l'estudi del catecisme. Argumentaven que el catolicisme era la religió de la immensa majoria dels espanyols, que la història d'Espanya era intel·ligible sense el fet religiós, que es tractava d'una instrucció que formava part de la cul-

tura general i no era un acte de proselitisme religiós, que la reforma dividiria els infants de la mateixa unitat escolar; que, igual que era inconcebible concedir als pares el dret que els seus fills no aprenguessin història i geografia, no era acceptable que ho poguessin fer quant al catecisme.

Recordaven que l'Estat era confessional catòlic, consideraven que la moral era inseparable de la religió i remarcaven que el catecisme era un llibre de moral i que sense formació moral dins de l'escola només es preparava la dissolució social. Els lliurepensadors i els protestants ja tenien les seves escoles, argumentava la Societat, sense admetre que així se'ls separava de l'ensenyament públic, i els indiferents —deia l'informe adreçat al Govern— no demanaven pas la voluntarietat del catecisme, per tant es minimitzava el nombre dels que reclamaven la reforma que s'anava a implantar. El dictamen concloïa: *«El Estado, al proporcionar la enseñanza de la doctrina católica a los niños en las escuelas, no hace sino aceptar el hecho de la unidad de profesión religiosa, utilizando en cambio sus frutos en el terreno de la moral, obediencia al principio de autoridad y beneficiando de los mismos a los alumnos para la estabilidad de su propia vida. ¿Sería prudente que emprendiésemos hoy nosotros un cambio, en el cual retrocede Francia ante la experiencia de los hechos?»*. Signaven el dictamen, publicat a l'Anuari de 1913, el marquès de Camps, president de l'entitat, i el secretari de junta Josep Agell i Agell. L'entitat s'apuntava així al conformisme en matèria religiosa i acceptava que el catolicisme era un component imprescindible de la unitat nacional. Convé advertir que la Lliga Regionalista no es diferenciava en aquest punt del partit conservador dinàstic.

Una crítica de l'estat sanitari de Barcelona l'any 1910

Els Amics del País aprovaren un dictamen de Josep Blanc i Benet sobre les mesures de salubritat que havia de prendre l'Ajuntament de Barcelona. Aquest informe fou subscrit pel Foment del Treball Nacional, el Cercle de la Unió Mercantil, la Cambra de Comerç, la Lliga de Defensa Industrial i Comercial i l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre.

Utilitzant dades subministrades pels mateixos anuaris estadístics de la ciutat de Barcelona, l'informe esdevé una crítica severa de l'estat sanitari de

la ciutat. Aparentment, el descens de la mortalitat entre 1888 i 1907 podia incitar a l'optimisme perquè havia baixat del 31 per miler al 25 per miler. Però, entre les mateixes dates, la taxa de mortalitat de Gènova havia baixat del 35 al 21,3 per miler i la proporció de defuncions per malalties infeccioses era en aquesta ciutat del 7,1 per cada deu mil, mentre a Barcelona era del 18,1. El 1907, la taxa general de mortalitat era del 15 per mil a Amsterdam, Brussel·les, Anvers i la Haia. Era del 16 % a Londres, Chicago, Zuric, Hamburg, Frankfurt i Copenhaguen. La comparació amb la major part de les grans ciutats d'Europa era negativa per a Barcelona: només Trieste i Atenes la superaven en taxa de mortalitat. Mentre les morts per tifus eren a Gènova el 2.8 per cada deu mil, a Barcelona eren el 13,1, una diferència escandalosa.

Els costums de la gent vulgar encara contravenien les ordenances municipals. Es continuava fumant i escopint als tramvies, els carros d'escombraries circulaven destapats en ple dia, els vaquers no treien les vaques al camp un cop per setmana com era preceptiu, les dones espolsaven mantes i catifes als balcons, les xemeneies d'algunes fàbriques desprenien fum negre i s'abocaven aigües residuals directament a les clavegueres sense la depuració bàsica prèvia. Així ho denunciava l'informe de la Societat.

Però la responsabilitat també era de l'Ajuntament. La manca de paviment dur a molts carrers de l'Eixample generava massa pols i el principal problema era que l'aigua potable a Barcelona era escassa i dolenta. Per a una ciutat de 600.000 habitants, els 50.000 metres cúbics diaris de Barcelona només donaven 83 litres al dia per habitant, quan haurien hagut de ser 210 litres per habitant segons els patrons europeus considerats normals. En el cas de Marsella eren 500 litres i en altres ciutats europees de les dimensions de Barcelona, força més. L'escassetat d'aigua explicava que es continués utilitzant aigua dels pous, quan els mateixos tècnics de l'Ajuntament reconeixien que *«el suelo y el subsuelo de la ciudad está podrido»*. Causava esgarripança pensar que la major part del pa consumit a Barcelona utilitzava aigua dels pous, segons el dictamen dels Amics del País. La manca d'aigua feia que els carrers no es reguessin com calia, especialment els no pavimentats, com era el cas de molts de l'Eixample i dels municipis annexionats el 1897.

El dictamen constituïa una denúncia que feia responsable a l'Ajuntament del deficient estat sanitari de Barcelona i considerava que per cos-

toses que fossin les obres que calia fer, estalviarien vides i era just que els pertanyents a les generacions futures, que haurien sobreviscut sans gràcies a aquelles obres, carreguessin amb el cost de l'emprèstit que calgués emetre per a les reformes imprescindibles, que exigien un consens als regidors del Consistori que els hauria d'obligar a deixar de banda les estèrils picabaralles entre els partits. L'autor del dictamen no es mossegava la llengua a l'hora de criticar el consistori municipal.

De cara a una nova exposició internacional i la demanda d'obertura de la ciutat al mar

El 1913, l'Ajuntament de Barcelona va acollir la proposta d'una exposició internacional d'indústries elèctriques, que eren aleshores la punta de llança del progrés tecnològic i econòmic juntament amb dues innovacions més: el motor d'explosió i el telèfon. La futura exposició s'hauria d'ubicar a la falda de Montjuïc. Si l'Exposició Universal de 1888 havia contribuït a la urbanització de la ciutat en direcció a l'encara llunyà riu Besòs, ara calia fer-ho en direcció a l'encara més llunyà Llobregat. L'Anuari de l'Econòmica de 1914 publicava l'informe sobre l'estat de la ciutat de cara a un esdeveniment internacional com aquell, tal com li havia demanat l'Ajuntament de Barcelona. La imatge que aquest informe dona de la ciutat és desfavorable i presenta un interès notable de cara al grau de consciència de les deficiències urbanes abans que l'epidèmia de tifus de la tardor d'aquell mateix any confirmés les crítiques i encara enfosqués més el panorama. L'informe començava recordant frases de visitants que havien dit que Barcelona era com una noia maca però repel·lent per la impuresa del seu alè. Els defectes del clavegueram i la falta d'aigua causaven pudors i alhora indicaven un estat sanitari deficient.

La Societat reclamava parterres de flors als xamfrans de l'Eixample, arbres que florissin a la primavera en lloc de mantenir els plàtans, i demanava que es plantessin algunes espècies de fulla perenne. Reclamava també rentar o pintar les façanes. Però el que més interessava als autors de l'informe era l'obertura de la ciutat al mar: «*Es de capital interés restituir a Barcelona su carácter marítimo, ya que por desgracia, a medida que ha ido creciendo la ciudad y ensanchándose su puerto, Barcelona se*

ha vuelto de espaldas al mar [...] Ahora pasamos semanas y meses sin enterarnos de que vivimos en un puerto y que tenemos a dos pasos el litoral risueño y poético del Mediterráneo».

L'informe reconeix que seria impossible eliminar els coberts del port que tapaven la vista del mar. Però suggeria que s'ampliés el dic de l'Est per a convertir-lo en un passeig marítim. La idea de fer un passeig marítim a l'escullera era compartida per diversos observadors d'aquell any i dels posteriors. Calia treure de l'abandó en què es trobava la secció marítima del parc de la Ciutadella del temps de l'Exposició del 1888, que comunicava amb el mar. Encara que les vies del tren eren una barrera per a accedir a les platges, advertien que no eren infranquejables. En direcció al Besòs, l'informe reprenia la idea de Cerdà —sense esmentar-lo— d'un gran parc al costat del mar, quan encara aquella zona era agrícola i amb cases de pagès. Pel costat de Montjuïc, l'informe deia que encara hi havia molt per a fer, però no entrava en aquest tema. Fora del cementiri del Sud-oest, inaugurat el 1883, la muntanya era un conjunt caòtic d'espais militars, pedreres, barraques i horts, amb alguna font popular acompanyada de berenador a la seva falda. Estava en discussió si la muntanya havia de ser un espai públic o urbanitzable per a habitatges privats.

L'esclat de la Primera Guerra Mundial l'estiu de 1914 feu inviable qualsevol exposició internacional com aquella d'indústries elèctriques projectada a Barcelona, però el projecte progressà i una part de la falda de Montjuïc fou urbanitzada com a espai públic de cara al que acabà sent l'Exposició Internacional de 1929.

Però l'Exposició de 1929 encara no obriria Barcelona a les platges. Caldria esperar a la preparació dels Jocs Olímpics de 1992 perquè la ciutat tingués accés lliure i ample al mar. Però això ja era un anhel clarament formulat per l'Econòmica Barcelonesa el 1914.

La preocupació per l'escola pública

El 1915, l'Econòmica Barcelonesa donà suport a la demanda dels Amics del País de Màlaga reclamant que les societats econòmiques fossin incloses a les juntes provincials i locals d'ensenyament primari, i ho aconseguiren.

Des de la seva fundació, la Barcelonesa havia mostrat la seva preocupació per l'escolarització popular. El dèficit de places escolars en una Barcelona que creixia ràpidament i la mediocritat de les escoles públiques, instal·lades en pisos de lloguer, eren una vergonya per a una ciutat amb plausibles aspiracions a ser una metròpoli mediterrània. Que les virtuts de la ciutadania no es podien generar més que a partir d'una escola pública de qualitat i de la superació de la lacra de l'analfabetisme, eren conviccions que el regeneracionisme i el catalanisme compartien i difonien des del començament del segle xx.

El 1908 l'Ajuntament de Barcelona, per iniciativa dels republicans catalanistes amb el suport de la Lliga Regionalista, dissenyà el pressupost extraordinari de cultura, que comprenia la construcció dels primers quatre grans grups escolars amb ensenyament en llengua materna (que era la catalana per a la gran majoria), coeducació i neutralitat religiosa.⁶⁶ Aquests dos darrers aspectes foren durament combatuts pel bisbe de Barcelona, el cardenal Salvador Casañas, i pel sector més intransigent de l'opinió catòlica amb l'argument que l'educació a Espanya era constitucionalment i obligatòriament confessional. Domènec Sanllehy, l'alcalde, que era de nomenament governatiu com tots els batlles de Barcelona fins al 1917, i el governador civil Ángel Ossorio y Gallardo, tot i ser homes de tarannà liberal, acabaren suspentent la reforma amb aquest justificant.

Entre 1900 i 1922, el nombre d'alumnes de les escoles públiques a Barcelona només va créixer de 13.337 alumnes a 16.000, mentre que els de les escoles privades, la majoria religioses, pujà de 25.000 a 50.000, i encara quedaven 20.000 nens i nenes poc o gens escolaritzats.

L'abril de 1916, la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País, conjuntament amb l'Ateneu Barcelonès, la Cambra de Comerç i Navegació, el Foment del Treball Nacional i l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, formulà un pla de construcció d'edificis escolars. L'informe proposat, que es publicà a l'Anuari de l'entitat de 1916, deia que Barcelona tenia un cens escolar de 74.000 infants, dels quals 15.000 anaven a les escoles públiques, 25.000 a l'escola privada i 34.000 no anaven a cap

⁶⁶ Alfred PÉREZ-BASTARDAS, *Barcelona davant el pressupost extraordinari de cultura de 1908*, Mediterrània, Barcelona, 2003.

escola, i especificava que entre aquests darrers n'hi havia molts que treballaven en tallers, malgrat que la llei de 1900 ho prohibia als menors de deu anys. Hi havia a Barcelona 192 escoles públiques; estaven instal·lades en 135 espais llogats i 12 eren de propietat de l'Ajuntament. Segons l'informe, les seves condicions higièniques les feien inapropiades per a la seva finalitat educativa. Per al cens de 535.453 habitants de la ciutat, la llei li assignava en teoria 540 escoles, per tant Barcelona estava ben lluny del que prescrivia la llei, tal com remarcava l'informe.

La ciutat recaptava 5.800.000 pessetes per contribució territorial i el 16% de recàrrec per a ensenyament n'importava 928.000, i quedava un sobrant de 414.067 pessetes que l'Estat aplicava a consums. Si l'Ajuntament emetia un emprèstic amb la garantia dels edificis que es construïssin, dels interessos podrien respondre les 363.000 pessetes que en aquell moment gastava el municipi en lloguers per a escoles. L'Ajuntament disposava de 40 solars i edificis, a més de diversos llegats amb finalitat escolar com el de Luis Antúnez per valor de 45.000 pessetes, que, sumat als llegats més importants de Burgada, Baixeras i Valentí Almirall, arribaven a les 569.680 pessetes. L'Ajuntament havia de construir 15 grups escolars, el pressupost de construcció dels quals era de 10.826.555 pessetes i ho podia fer. Aquests grups escolars podrien acollir 21.600 alumnes, que amb els 1.200 que anaven a les escoles graduades, equivaldrien a 70 escoles públiques amb 22.800 alumnes, és a dir, 7.800 més que els que hi anaven en aquell moment, i encara en quedarien 51.200 per a les escoles privades. L'emprèstic al 4,5% amortitzable en vint-i-dos anys podia ser de 7.619.921 pessetes, comptant amb els llegats d'Almirall, Antúnez, Baixeras i Brugada. El pla que proposaven les entitats econòmiques de Barcelona descartava els edificis sumptuosos i proposava la constitució d'una caixa especial autònoma de construcció d'edificis escolars a fi d'aconseguir una actuació més ràpida que la de la màquina municipal ordinària.

La resposta a les necessitats escolars de Barcelona seria més lenta, però presentaria l'avantatge d'associar la iniciativa municipal a la introducció de la nova pedagogia de l'escola activa. Els models a seguir eren els de les dues escoles municipals innovadores: la del Bosc, a Montjuïc, dirigida per Rosa Sensat i fundada el 1914, i l'Escola del Mar, a la platja de la Barceloneta, pensada per als banys de mar, dirigida per Pere Vergés i fundada el

1922. Aquest darrer any es fundava el Patronat Escolar de la Comissió de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona, sota la direcció tècnica d'un pedagog que havia sobresortit a l'escola catalana privada i que era en aquell moment president de l'Ateneu Enciclopèdic Popular: Manuel Ainaud, que actuaria d'acord amb Eladi Homs, secretari del Consell de Pedagogia de la Mancomunitat de Catalunya. El Patronat Escolar projectà un pla realista de desplegament de l'escola primària a Barcelona. Al mateix temps, foren factors de millora professional dels ensenyants de l'escola primària les Escoles d'Estiu per a l'actualització dels mestres en exercici des del 1914, així com els cursos de Maria Montessori i els Estudis Normals, creats per la Mancomunitat com a complement per als graduats en Magisteri de cara a superar les deficiències de les escoles normals de l'Estat.

El 1921 s'inaugurà el grup escolar Baixeras a la nova Via Laietana, a Ciutat Vella, i el 1922 començà a funcionar el grup de La Farigola de Vallcarca, a Gràcia.⁶⁷ Els projectes de l'arquitecte Josep Goday, deixeble de Josep Puig i Cadafalch, són un model d'estil noucentista i comporten un aspecte monumental, que vol exaltar el civisme i la importància de l'obra educativa d'una escola pública de qualitat. En certa forma s'allunyen de l'austeritat que recomanava el programa de l'Econòmica de 1916, però han quedat com a símbol de la tasca del Patronat Escolar de Barcelona, que seleccionava els seus mestres entre els de l'escalafó oficial en funció del seu nivell pedagògic i del seu coneixement de la llengua, la geografia i la cultura catalanes.

La Dictadura de Primo de Rivera destituí Ainaud, suprimí el Patronat Escolar i alentí molt les obres. El 1930 es recuperaren llegats, s'acceleraren els treballs, Manuel Ainaud i el Patronat Escolar foren restablerts i el 1931, just quinze dies abans de la proclamació de la República, s'inauguraven onze grups escolars amb 8.456 places, als quals s'afegiren els hotels de la plaça d'Espanya, construïts per a l'Exposició Internacional de 1929, i el grup Collaso i Gil, inaugurat el 1935 i procedent d'un llegat privat, igual que el grup de Pere Vila i Codina,

⁶⁷ Cèlia CAÑELLAS i Rosa TORAN, *Política escolar de l'Ajuntament de Barcelona, 1916-1936*, Barcanova, Barcelona, 1982. Salvador DOMÈNECH, *Manuel Ainaud i la tasca pedagògica a l'Ajuntament de Barcelona*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1995.

al Saló de Sant Joan, i altres de la mateixa època i d'un estil semblant amb els característics esgrafiats als murs exteriors.

El 1900, l'analfabetisme a la ciutat de Barcelona era del 38% en el cas dels homes i del 57% en el de les dones. Encara era del 34% l'any 1914. El 1930 havia baixat al 12% entre el gènere masculí i al 24% entre el femení. Tot i trobar-se per sota dels percentatges espanyols —del 24% en el cas dels homes i del 40% en el de les dones al conjunt d'Espanya—, les dades de Barcelona estaven encara lluny de la taxa francesa d'analfabetisme de l'any 1930, que era del 5,9%.

Els Estudis Universitaris Catalans

L'any 1837, els Amics del País havien contribuït de forma molt destacada a la recuperació de la Universitat a Barcelona. A principis del segle xx, l'Econòmica donà suport a la demanda d'autonomia i de catalanització de la mateixa Universitat, tal com reclamà el Primer Congrés Universitari Català el 1903. Dos corrents confluen en la demanda d'autonomia universitària: el regeneracionisme i el catalanisme. Per aquest segon, la Universitat de Barcelona vivia divorciada de la cultura nacional catalana, no incloïa la recerca com a missió pròpia i tendia a una rutina desarrelada i provinciana. Era un dels organismes de l'Estat que més necessitava una profunda reforma. La negativa a permetre que el primer Congrés Universitari Català es pogués celebrar a la Universitat de Barcelona no feia sinó confirmar totes les crítiques. Les associacions d'estudiants i l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana hagueren de demanar a l'Ajuntament que deixés el Palau de Belles Arts, al passeig de Sant Joan, per a celebrar la reunió.⁶⁸ Ni la cooficialitat de la llengua catalana a les aules ni la dotació de càtedres lliures de matèries relacionades amb la realitat de Catalunya foren admeses pel Ministeri d'Instrucció Pública.

De manera que calgué crear una associació que captés subvencions privades i públiques, alhora que aconseguia l'aixopluc de diverses corpo-

⁶⁸ Albert BALCELLS, *Els Estudis Universitaris Catalans (1903-1985): Per una Universitat Catalana*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2011.

racions per a poder posar en marxa, fora de la Universitat oficial, els ensenyaments que de seguida es digueren Estudis Universitaris Catalans. Amb el pagament d'una matrícula totalment simbòlica, una minoria d'estudiants pogueren seguir fora de la Universitat els cursos de Dret civil català, Literatura catalana i Història de Catalunya a partir del 1904; així com també, durant uns pocs anys, un d'Economia política, a càrrec de Guillem Graell, al Foment del Treball Nacional a la plaça de Santa Anna. El Centre Excursionista de Catalunya acollí durant uns pocs anys el curs de Geologia, a cura d'Ernest Font i Sagué, i el Cercle Artístic de Sant Lluc donà aixopluc al d'Història de l'art català, a càrrec de Josep Puig i Cadafalch.

L'Ateneu Barcelonès fou el lloc on començaren i duraren més les classes de Dret civil català, a càrrec d'Antoni Borrell i Soler; les de Literatura catalana pel catedràtic de la Universitat Antoni Rubió i Lluch, i les d'Història de Catalunya, donades successivament per Francesc Carreras Candi, Lluís Bertran Nadal i Canudas i Ferran Valls i Taberner. Els Estudis Universitaris Catalans passaren més endavant als baixos del Palau de la Generalitat amb subvenció de la Mancomunitat de Catalunya, després es traslladaren a la Casa dels Canonges i més tard anaren a parar a l'Ateneu Polytechnicum quan foren foragitats pels homes de la Dictadura de Primo de Rivera dels edificis de la Diputació.

Al començament, la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País donà suport als Estudis Universitaris Catalans, al costat d'altres corporacions, amb una ajuda econòmica inicial de 200 pessetes i per una sola vegada, el desembre de 1903.⁶⁹

Quan es va celebrar el Segon Congrés Universitari Català l'any 1918, la Societat ratificà el seu suport a l'autonomia i a la catalanització de la Universitat de Barcelona. Ara sí que es va poder celebrar dins de l'edifici de la Universitat aquest segon congrés, i el nombre de catedràtics que en donaren suport a les conclusions havia crescut, encara que continuaven representant una minoria. Tot i que la Mancomunitat de Catalunya s'identificà amb les conclusions del Segon Congrés Universitari Català, era evident que no hi podia haver autonomia per a la Universitat sense un estatut d'autonomia política per a Catalunya. Quan aquest s'aconseguí el

⁶⁹ ANC, 1426.

1932, es pogué emprendre finalment la reforma universitària. L'autonomia comportava que la Universitat pogués donar els cursos de doctorat i el grau de doctor, reservats fins aleshores a la Universitat de Madrid.

En realitat, els Estudis Universitaris Catalans havien adoptat un nivell i unes característiques pròpies d'un tercer cicle, el que avui en diríem un màster, i per aquells estudis passaren molts dels futurs professors universitaris que el 1933 encapçalarien la reforma que comportà la Universitat Autònoma del temps de la República. Aleshores tant la càtedra de Gramàtica catalana de Pompeu Fabra com les matèries dels Estudis Universitaris Catalans foren acollides per la Universitat de Barcelona.

Cal dir que, durant la Dictadura de Primo de Rivera, a l'Ateneu Polytechnicum, oficinistes i dependents de comerç havien concorregut als EUC, de manera que aquests havien desenvolupat, sota el patrocini de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, una dimensió divulgadora que abans no havien tingut, perquè s'havien adreçat, de fet, a una minoria universitària més preparada. Així s'explica que el 1933, el mateix any que Ferran Soldevila esdevenia professor agregat d'Història de Catalunya a la Universitat, calgués mantenir fora un curs més divulgatiu d'Història de Catalunya per a no universitaris i per a estudiants de magisteri. Fou Francesc Martorell i Trabal, membre de l'Institut d'Estudis Catalans i secretari de la seva Secció Històrico-Arqueològica, l'encarregat d'impartir-lo, i el local per a les classes el cediren els Amics del País a la seva seu del carrer de Sant Sever número 5 fins que Martorell morí sobtadament el 1935. La cessió de les sales per als Estudis Universitaris Catalans no era del tot gratuïta. La Societat cobrava una compensació de 500 pessetes l'any 1935 en concepte de consum de llum i altres despeses que no s'especifiquen.⁷⁰ Era una quantitat molt inferior a un lloguer i el tracte era de favor.

La demanda d'un port franc per a Barcelona

La Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País donà suport de manera activa a la demanda d'un port franc o zona franca a Barcelona des

⁷⁰ ANC, 2246.

del 1901. Fou la primera entitat a emetre un informe per al Govern sobre el tema, el 21 de febrer de 1901, abans que ho fes la Junta d'Obres del Port el primer de març, igual que el Foment del Treball Nacional, que ho va fer el dia 21 de març, i que la Cambra Oficial de Comerç de Barcelona, que emeté el seu parer el primer de maig. L'Ajuntament de Barcelona no informà sobre la qüestió fins al 10 d'agost.

Es volia seguir l'exemple d'Hamburg, Bremen, Stettin, Copenhaguen i Gènova. Per a compensar el descens del comerç d'exportació i abaratir la navegació, que patia insuficiència de mercaderia de retorn amb el corresponent encariment dels nòlits, s'esperava que una zona franca a Barcelona podria reduir aquests inconvenients en benefici global de l'economia del país.

La Federació Agrícola Castellana s'hi pronuncià en contra perquè temia perdre per als seus cereals el mercat català a causa del contraban, que considerava probable com a resultat d'un port franc. Barcelona no s'oposava al fet que Bilbao, Vigo, Màlaga o Cadis obtinguessin també ports francs. Advertia que ja els ports canaris i Melilla eren zones franques. Acceptava que la manca de recursos de la Hisenda espanyola obligués a crear la zona franca sol·licitada per a Barcelona únicament amb inversions pròpies, sense ajuda estatal. Això exigia tenir al darrere una gran ciutat per a fer front als importants costos inicials i als de manteniment.

El projecte governamental d'octubre de 1904 era del tot insuficient perquè als dipòsits francs previstos no s'hi podien manipular les mercaderies entrades ni realitzar activitat industrial, que es considerava imprescindible per a competir.

L'Econòmica també insistí en la necessitat de millorar les instal·lacions portuàries, donant suport a la Junta d'Obres del Port en la qual l'entitat estava representada. La ciutat havia gastat vuitanta milions de pessetes fins al 1910 en les obres del port sense cap auxili del Govern i l'informe de l'Econòmica d'aquest mateix any, a més d'insistir en la demanda d'un port franc, que havia de facilitar el comerç de trànsit, reclamava suprimir ordenances que li posaven traves i construir un dic sec, ja que el dic flotant existent no permetia la reparació de grans vaixells, de manera que es demanava una subvenció del 30% de la inversió feta fins aleshores i fragmentada en dotze anualitats. L'informe de l'entitat també demanava una estació

que pogués rebre missatges per telegrafia sense fil. Signava el document, el 30 de maig de 1910, Joaquim Arumí i Saurí.

Malgrat diverses gestions i campanyes, no s'aconseguí res abans de la Primera Guerra Mundial en relació amb el port franc. Quan esclatà el conflicte, la conveniència d'un port franc esdevingué més evident perquè la major part dels que hi havia a Europa quedaven sense capacitat operativa a causa de la guerra, mentre, la neutralitat d'Espanya permetia atreure més fàcilment la navegació. De sobte, a petició de la Cambra de Comerç de l'Havana, es concedí a Cadis un dipòsit franc per a mercaderies estrangeres amb capacitat per a transformar-les, però sense augmentar-ne el valor ni variar-ne la naturalesa, és a dir, sense activitat industrial pròpiament dita.

El fet de la concessió feta a Cadis reactivà i amplià el front empresarial que fins aleshores havia estat demanant un port franc per a Barcelona. El Foment del Treball Nacional es reuní immediatament amb els Amics del País, la Cambra d'Indústria, la Casa d'Amèrica, l'Ateneu Barcelonès i la Unió Gremial.

L'informe de l'Econòmica Barcelonesa sobre el projecte de llei autoritzant zones franques presentat a les Corts fou extens i clar i el formulà l'Econòmica tota sola amb data del 9 de gener de 1915, signat pel seu president, Frederic Rahola, que havia estat secretari general del Foment del Treball Nacional de 1899 a 1904. Diputat a Corts per la Lliga Regionalista el 1905 per Barcelona i després, el 1907, per Igualada, Rahola i Trèmols fou senador per la província de Girona de 1910 a 1918. Era un erudit, a més de polític, i escrigué una *Historia del comercio de Cataluña con América en el siglo XVIII*, llibre que publicà el 1931. Frederic Rahola era un propagandista de les relacions econòmiques amb Amèrica Llatina com a motor del creixement català. Havia fundat a Barcelona l'Institut d'Estudis Americanistes, convertit el 1911 en Casa d'Amèrica. També signava el document de la Societat adreçat a les Corts Bernadí Martorell, secretari de junta, per a remarcar que era expressió del parer oficial de la corporació. La importància que tingué aquest text per als socis i directius de la Barcelonesa es reflectí en el fet que va ser reproduït íntegre al seu *Anuario* de 1915, el número 21 d'aquesta publicació.

El document reconeixia que calia descartar les primes a l'exportació i l'admissió temporal de mercaderies perquè es tractava de procediments

complexos que superaven la capacitat de les duanes espanyoles i per la desconfiança crònica existent sobre el possible frau. Un port franc era una zona delimitada per una muralla on imperava el lliurecanvi i on els empresaris trobaven les mateixes facilitats que els competidors estrangers en el mercat internacional.

La compatibilitat amb el règim proteccionista era perfecta perquè les mercaderies havien de pagar impostos de duanes en entrar a l'interior i aquests eren normalment superiors ja que les mercaderies no s'hi trobaven acollides a tractats comercials com els existents amb alguns països estrangers que havien obtingut la condició de nació més afavorida i la corresponent rebaixa de tarifes. El temor dels cerealistes castellans i aragonesos no tenia fonament, perquè el blat no podia sortir de la zona franca sense pagar el mateix aranzel que quan entrava per qualsevol altre lloc.

El transport marítim amb l'exterior a Espanya resultava més car, perquè no trobava prou càrrega de retorn, i aquest sobrecost treia competitivitat a la indústria en encarir les primeres matèries i combustibles d'importació. Un port franc facilitava el comerç de trànsit i abaratia el transport en benefici de l'activitat econòmica global del país. Una zona franca havia de trobar-se en un espai amb intensa activitat econòmica, perquè, en cas contrari, no podria fer front amb els seus rendiments a les despeses extraordinàries que generava ni amortitzar les obres que requeria.

La Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País proposava posar el port franc de Barcelona sota l'administració d'un consorci autònom format per corporacions oficials. Les indústries ja establertes a l'interior no havien de témer res, atès que el contraban és més fàcil en costes poc habitades que a partir d'un conglomerat com una zona franca amb poques portes al rerepaís i vigilades. Les indústries instal·lades al port franc no tindrien avantatges sobre les de l'interior més que les que ja tinguessin les estrangeres que ja competien amb les nacionals en el mercat internacional. Una zona franca seria un instrument per afrontar les dificultats posteriors a la Gran Guerra, que la Barcelonesa preveia tan terribles o més que les generades directament per la conflagració.

Finalment, la tardor del 1917, es permeté legalment la zona franca de Barcelona i es formà el consorci que l'havia de regir i subvencionar. El 18 d'abril de 1918, la Societat reclamà formar part d'aquell consorci de

la zona franca però no ho aconseguí, tot i haver participat tan activament, com s'ha indicat, en la campanya per a la seva concessió.

El 1920, Barcelona annexionà els terrenys del municipi de l'Hospitalet on s'havia d'instal·lar la zona franca. El 1926 s'expropiaren els solars necessaris i s'aixecà la muralla corresponent, però l'activitat no hi començà fins entrats els anys trenta. El creixement real no es produí fins als anys seixanta, un cop convertida la Zona Franca en un polígon industrial sense cap avantatge duaner.⁷¹ Avui és la principal zona industrial i logística de Barcelona, entre el port i l'aeroport i amb el Llobregat desviat.

Al marge de l'ambició projecte d'un port franc, els Amics del País demanaven a l'Estat altres obres més modestes i encara més necessàries en l'àmbit dels ports. Així, el 19 de juny de 1913, donà suport a la demanda d'Arenys de Mar i set poblacions més del litoral que es construís un port de refugi per als pesquers i per als mercants de poc tonatge, aprofitant el punt denominat el Portinyol, entre Arenys i Canet, on existia un rocam que s'endinsava al mar. L'obra es demanava amb urgència basant-se en els efectes luctuosos del temporal del 31 de gener de 1911.

⁷¹ Elisa ORTEGA, «La Zona Franca de Barcelona: De port franc a polígon industrial», *Revista de Geografia*, 1977.

IV. DAVANT DELS REPTES DEL CONFLICTIU PERÍODE DE 1914 A 1923

La Primera Guerra Mundial i la Junta Econòmica de Catalunya

No havien passat quatre mesos des de la constitució de la Mancomunitat de Catalunya, amb la federació voluntària de les quatre diputacions catalanes, quan esclatà la Primera Guerra Mundial el 1914. La neutralitat espanyola, declarada pel govern del conservador Eduardo Dato i sostinguda per tots els seus successors al llarg de la conflagració, no estalvià problemes al país, que es va veure afectat en tots els ordres per aquell conflicte de dimensions sense precedents. La Lliga Regionalista, el partit dominant, era oficialment neutralista —amb un sector aliadòfil— i el Consell Permanent de la Mancomunitat es mantingué durant tot el conflicte dins de la neutralitat, tot i que en l'opinió pública catalana predominaven les simpaties pels aliats.

Era president dels Amics del País l'any 1914 Frederic Rahola i Trèmols, persona ben relacionada amb el Foment del Treball Nacional i capacitada per a dissenyar una resposta a la problemàtica econòmica amb la qual s'enfrontava el país. El president de la Mancomunitat, Enric Prat de la Riba, podia comptar amb ell i no sols pel fet de pertànyer al seu mateix partit polític.

En un primer moment, el pànic davant la restricció del crèdit i les dificultats de proveïment de les importacions habituals semblava que hagués de paraitzar l'activitat econòmica catalana. El 28 de juliol es clausurava temporalment la Borsa de Barcelona per a evitar el pànic i el Casino Mercantil prengué un acord de «matança general» per a liquidar

les operacions borsàries pendents a final de juliol, és a dir, que es fixaren cotitzacions al marge del mercat.

El 6 d'agost, el president de la Mancomunitat convocà els parlamentaris catalans, les corporacions empresarials i els Amics del País. De la reunió sortí una Junta Econòmica amb la missió d'aconseguir del Govern les mesures per a normalitzar la situació. Com a fet inèdit, cal assenyalar la presència del Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria (CADCI) en una campanya dirigida per la Mancomunitat i per la Lliga Regionalista però amb predomini de les associacions empresarials, de cara a promoure la intervenció de l'Estat en una situació excepcional com aquella.

L'Anuari de la Societat reproduïx les mesures demanades per a restablir la normalitat. Pel que feia a les subsistències, es recomanava fixar el preu remunerador per al cultivador —30 pessetes la càrrega de cereal— i practicar la rebaixa aranzelària a aquest nivell sense autoritzar una importació mai superior al dèficit del consum intern anual. Pel que feia a l'exportació de subsistències, calia assegurar que no es perjudicava el consum interior sense dificultar l'exportació de l'excedent. Per als productes d'exportació amb pagament d'un acompte pels compradors, calia facilitar als cultivadors i exportadors un avenç amb la garantia dels productes susceptibles d'emmagatzematge i utilitzar com a elements de control els sindicats agrícoles. El document no feia al·lusió a quelcom que era previsible: la guerra castigaria durament l'agricultura d'exportació, per exemple, la taronja valenciana.

Pel que feia a la indústria, el Banc d'Espanya calia que assumís la normalització de les operacions de descompte i redescòmpte d'efectes comercials i havia de facilitar crèdits per a les importacions de primeres matèries, fins al moment pagades amb avançaments als proveïdors.

El Banc d'Espanya també havia d'oferir a la banca nacional els recursos per a substituir la banca estrangera en totes les operacions que requerien moneda forana en les relacions exteriors. L'Estat havia d'ajudar a suplir els mercats dels bel·ligerants per uns altres. Calia també establir més línies marítimes. S'estimava un dèficit de circulació de moneda de 50 milions de pessetes i el Banc d'Espanya havia de cobrir-lo.

El programa de la Junta Econòmica, en un missatge adreçat al rei el 20 d'agost de 1914, lamentava la passivitat del govern Dato i demanava

que l'Estat garantís els riscos de guerra per als vaixells espanyols i les mercaderies d'importació imprescindibles. El Banc d'Espanya havia de ser autoritzat per adquirir les accions de les dues grans companyies ferroviàries —la del Nord i l'MZA— com a primer pas per a nacionalitzar els ferrocarrils espanyols. En el comerç exterior, el Banc d'Espanya havia de facilitar el descompte i redescòmpte dels efectes i aplicar préstecs amb garantia de mercaderies fins al 75% del seu valor, perquè les relacions comercials es trobaven afectades per les moratòries decretades pels governs dels països bel·ligerants i per molts dels països neutrals.

El Govern prohibí l'exportació de cereals i els altres aliments bàsics alhora que n'alliberava la importació del pagament d'aranzels, i concedí seixanta milions de pessetes per mitjà del Banc d'Espanya en concepte de girs i altres préstecs amb garanties, dins la renovació d'operacions anteriors per valor de 166 milions i la concessió de 263 corresponents per a nous préstecs.

Però aviat la premsa barcelonina començà a reflectir les esperances, aviat confirmades, que la guerra representaria una conjuntura favorable i extraordinària per a la major part de la indústria catalana, amb una excepció: la surotapera. La substitució de certes importacions i l'augment de les exportacions, tant a França com a Iberoamèrica, en substitució dels proveïments de països bel·ligerants, permeté eixugar el dèficit de la balança comercial i de la de pagaments i acumular superàvits que es traduïren en un increment important de les reserves en or del Banc d'Espanya que durarien fins a la Guerra Civil de 1936.

Al mateix temps, es tornava a la càrrega pel que feia a la demanda d'una zona franca al port de Barcelona, tal com s'ha explicat abans.

Quan es començaven a albirar els beneficis econòmics que havia de reportar la neutralitat en la Gran Guerra, Barcelona patí una epidèmia de tifus per infecció de les aigües de la ciutat entre octubre i novembre de 1914. La manca de cura de les conduccions i de les clavegueres i l'absència d'anàlisis bacteriològiques sistemàtiques de l'aigua expliquen la impotència inicial contra el tifus, que ja era considerat un mal endèmic a Barcelona. La ruptura d'una conducció de l'aigua de Montcada la va contaminar amb la dels pous morts de la dreia de l'Eixample. El tifus afectà 25.000 persones i causà la mort de 2.036. La Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País clamà per tal que s'empressin màquines potabilitzadores. L'Ajun-

tament feu bullir l'aigua de beure. Tancada la conducció de Montcada-Dosrius, l'epidèmia finalitzà. Era imprescindible la revisió de les clavegueres i de les conduccions d'aigua. Calia tancar els pous privats i els dipòsits que romanien oberts als terrats i que per això eren fàcilment contaminats pels coloms. Alhora, s'havien de tancar els pous morts.

En el terreny econòmic, l'augment de les exportacions de manufactures permeté grans beneficis fins al 1917 i compensà les limitacions del consum interior, afectat per una inflació general de preus, amb els salaris cada vegada més distanciat del cost de la vida, que a Barcelona augmentà més del 50% entre els anys 1914 i 1920.

La desestabilització social que això comportà, malgrat la desaparició de l'atur forçós, portà a una desestabilització política, que l'estiu de 1917 es traduí en una greu crisi que posà en perill la Monarquia. Primer fou manifesta la impotència del Govern davant de les Junes Militars de Defensa en el mes de juny, després fou convocada una Assemblea de Parlamentaris a Barcelona el mes de juliol demanant una reforma constitucional i un govern de coalició amb unes eleccions legislatives netes, i finalment el mes d'agost tingué lloc la vaga general de la UGT i la CNT, excepcionalment aliades en aquesta ocasió.⁷²

Aquests moviments no es van sumar sinó que es van neutralitzar entre ells i la Monarquia se salvà sense cap reforma. En un primer moment, però, hi hagué dos governs successius pluripartidistes, amb la col·laboració de la Lliga Regionalista per primer cop. Això trencava el bipartidisme alternant del règim, però també dissolia el front reformista de l'estiu de 1917, que s'havia presentat com a alternativa a l'amenaça revolucionària sindicalista. La Lliga Regionalista passà de l'oposició reformadora al govern.

Després, el moviment obrer, amb vagues, recuperà penosament el poder adquisitiu dels salaris abans que la crisi econòmica de postguerra dibuixés una conjuntura desfavorable a les reivindicacions laborals a partir de 1921. El 1919, de tota manera, s'aconseguí, com a la resta d'Europa, la jornada de vuit hores, que havia semblat una utopia el 1890.

⁷² David MARTÍNEZ FIOI i Joan ESCULIES, *L'Assemblea de Parlamentaris de 1917 i la Catalunya rebel*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2017.

Abans de tot això, el 1915, la societat dels Amics del País es pronunciava sobre dos temes polèmics: les tarifes ferroviàries i els nous impostos projectats. Pel que feia al primer tema advertia que una reducció de les tarifes ferroviàries provocaria la ruïna dels accionistes —i només a Catalunya es trobaven distribuïts mil milions de pessetes entre accionistes de molt diversa condició— i una descapitalització de les companyies, sense una solució del problema, que consistia, segons apuntava la Societat, en l'estatificació de les línies actuals i la construcció de les que mancaven per part de l'Estat, si bé no es pretenia presentar un pla de reversió i estatificació dels ferrocarrils a Espanya.

Pel que feia a la creació de nous impostos per a superar el dèficit crònic dels pressupostos estatals, la Barcelonesa considerava que no era cert que s'hagués arribat al màxim rendiment dels tributs existents i, per això, calgués crear-ne de nous. Abans d'això calia treure tot el profit possible dels impostos antics per mitjà de la superació de la desorganització, el coneixement imperfecte de la realitat, la distribució injusta —el petit agricultor estava més castigat que el gran propietari— i el malbaratament. Sense tot això, els nous impostos es veurien contaminats pels mateixos defectes que els antics, tot incrementant la càrrega dels que pagaven. La Societat no volia semblar reaccionària ni inhibir-se del problema del dèficit, però estava contra el projecte d'impost sobre el patrimoni, sobre l'augment del valor dels immobles i contra la reforma de les tarifes de l'impost de successions. Corregir els defectes de l'aplicació dels impostos existents havia de ser quelcom previ a la creació de cap de nou. El 1916 Cambó tombaria al costat dels conservadors, el projecte d'impost de beneficis extraordinaris de guerra del ministre Santiago Alba, que volia imitar el que feien els governs dels estats en guerra. Cambó argumentava que l'Estat espanyol no havia generat aquells beneficis extraordinaris i no tenia dret a gravar-los.

La grip de 1918

L'epidèmia de grip de la tardor de 1918 fou la pitjor de les pandèmies registrades a Barcelona i a Catalunya en el segle xx. Continua sense aclarir-se l'origen geogràfic de l'epidèmia. Es dubta si tingué un origen oriental o

occidental, si procedí dels Balcans o dels Estats Units. El que és clar és que no començà a Espanya, en contra de la falsa denominació de «grip espanyola», que s'ha continuat utilitzant quan es parla de la grip de 1918. Això s'explica pel fet que la premsa i les autoritats dels països en guerra tendiren a amagar la gravetat de l'epidèmia per a no desmoralitzar ni la tropa ni la rereguarda i comptaven amb la censura prèvia, mentre que en un país neutral com Espanya la premsa pogué informar més lliurement. El que és indubtable és que la grip vingué de França amb els obrers repatriats després de ser acomiadats davant la proximitat de la fi de la guerra, que acabà amb l'armistici de l'11 de novembre de 1918.

Davant l'alarma general, les autoritats locals i estatals actuaren de forma tardana, sense coordinació i amb improvisació.⁷³ Certament, no existien ni antibiòtics ni vacunes i la medicina no sabia combatre el mal si no era amb aspirines i, erròniament, amb quinina. Els medicaments pujaren de preu abusivament, l'empresa concessionària de les pompes fúnebres es trobà desbordada. Les autoritats tancaren les escoles i la Universitat l'11 d'octubre. Era més difícil prohibir l'assistència als partits de futbol, resultava impossible impedir la circulació dels tramvies i tampoc es podien tancar les esglésies. Es trigà a clausurar els balls públics i els espectacles. I això que els tramvies anaven malament perquè hi havia 267 empleats de baixa per malaltia i els teatres perderen la major part del seu públic habitual. L'empresa de pompes fúnebres fou multada. La Creu Roja hagué d'ajudar al transport de cadàvers. Es prohibí l'entrada als cementiris el dia de Tots Sants. S'ordenà cegar els pous, posar un excusat per habitatge en lloc d'un de sol per replà com era usual a les cases per a obrers, i s'ordenà posar aigua corrent a tots els pisos.

La grip agafà l'Ajuntament tan fora de joc el 1918 com l'hi havia agafat l'epidèmia de tifus de 1914. S'hagué de decidir prendre mesures extraordinàries que exigiren imposar un arbitri sobre els lloguers de més de tren-

⁷³ Xavier GRANERO, «L'epidèmia de grip del 1918 a Barcelona», *Actes del Tercer Congrés d'Història de la Medicina Catalana* (Lleida, 1981). E. RODRÍGUEZ OCAÑA, «La grip de Barcelona: un greu problema de salut pública. Epidèmies de 1898-99 i 1918-19». A. ROCA ROSELL (ed.), *Cent anys de salut pública a Barcelona*, Ajuntament de Barcelona, 1991. Beatriz PINILLA, «Anàlisi de la influència de la grip "espanyola" a la ciutat de Barcelona (1918-1919)», *Gimbernat*, núm. 51, 2009.

ta pessetes mensuals, a fi de recaptar 1.443.750 pessetes de pressupost extraordinari. Però la grip no era una novetat absoluta a Barcelona i es pot dir que de manera benigna era endèmica des de la pandèmia de 1890. En realitat a les morts oficials per la grip caldria afegir totes aquelles diagnosticades com a conseqüència de les seves complicacions, sobretot les malalties pulmonars. Hi hagué dues onades. La primera, la de primavera, fou molt més important a Madrid que a Barcelona, però menys mortífera que la de la tardor, que afectà molt més Barcelona, mentre que la població de Madrid havia quedat en bona part immunitzada amb la primera onada.

La primera setmana d'octubre la mortalitat fou de 610 persones, el triple que en el mateix mes de l'any anterior. La segona setmana ja foren 900. Si s'inclouen totes les complicacions provocades per la grip, s'ha calculat que les víctimes mortals degueren ser més de 10.000 persones. *La Vanguardia* portava sis planes d'esquel·les en lloc d'una. Es donaren a la ciutat 150.000 casos de grip durant tot l'octubre i amb els casos no declarats degueren arribar a 250.000, és a dir, un de cada tres barcelonins patí la grip. Va ser una epidèmia que afectà igual homes i dones, però fou més mortífera entre els joves que entre els infants i els ancians, que usualment són els grups més vulnerables a qualsevol contagi. Aquesta epidèmia tingué una altra característica: fou tan rural com urbana.

El quinquenni de 1916-1920 registrà a Catalunya una taxa de la mortalitat del 22,59 per mil en lloc del 21,04 del quinquenni anterior i del 18,31 del lustre posterior. La mitjana del període de 1911 a 1930 en registrà una del 19,35 per mil. Això explica que el creixement vegetatiu fos únicament del 0,18 per mil entre 1916 i 1920 en lloc del 3,17 del quinquenni anterior i del 4,91 del posterior. La grip de 1918 provocà una ensopegada en l'evolució demogràfica catalana del segle xx, que només fou inferior a la que desencadenà la Guerra Civil de 1936 a 1939.

El dia 11 de novembre de 1918 es reobrien a Barcelona la Biblioteca de Catalunya, la Universitat i l'Escola Industrial. L'epidèmia anava clarament de baixa.

A escala mundial la grip matà més gent que la Gran Guerra, que aleshores mereixia aquest qualificatiu perquè encara no s'havia patit la Segona Guerra Mundial, que la superà en inhumanitat i en xifra de morts entre la població civil i no mobilitzada.

En un context d'alarma i de desconfiança en l'acció pública, el paper dels Amics del País fou molt rellevant. Va ser l'entitat que convocà, el primer de novembre de 1918, a les altres corporacions per a constituir una Junta de Caritat, segons explica l'Anuari de 1918. El president Albert Rusiñol i el secretari Eduard Martínez Serrià foren presents a la Junta de Caritat, en la qual estigueren representats el Banc de Barcelona per Josep Estruch i Francesc Benet, el Banc Hispano Colonial pel comte de Sert i el comte de Ruiseñada (Joan Antoni Güell i López, marquès de Comillas), la Cambra de Comerç per Ròmul Bosch i Alsina i Dionisio Conde, el Foment del Treball Nacional pel comte de Caralt i Tomàs Recolons, el Círculo Equestre pel marquès d'Alfarràs i Joaquim Mumbrú, les Conferències de Sant Vicenç de Paül per Álvaro M. Camín i López i Lluís de Dalmases i la Congregació de la Caritat Cristiana per Dionís Cabot i Josep M. Pascual de Fontcuberta.

La subscripció pública recollí 654.629 pessetes. «Resultat d'aquesta invitació fou la magnífica col·laboració de la caritat ciutadana i la confiança demostrada a l'acció de les entitats barcelonines i el pensament generós de la nostra Econòmica», escrivia el secretari general López-Picó a la memòria de l'any.

El Banc de Barcelona donà 60.000 pessetes; la Companyia Transatlàntica, 40.000; el navilier Domingo Mumbrú, 50.000; la Transmediterrània, 50.000; la Companyia de Tabacs de Filipines i el Banco Hispano Colonial, 25.000 cadascú; la comtessa vídua de Güell, 25.000; un donatiu de 10.000 pessetes fou el que entregaren respectivament en cada cas el Cercle del Liceu, el Círculo Equestre, Rosés i Cia., la Societat de Crèdit Mercantil, Garriga Nogués, el Banco Hispano Americano, Conde i Cia., la Sociedad Hullera Española i la Societat de Comerciants de Carbó. Donaren 5.000 pessetes el comte de Fígols, el Cercle Artístic, el bisbe de Barcelona, la Societat de Caçadors de Barcelona, el Banco de Préstamos y Descontos, Riva y García, la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de Barcelona i el London County and Westminster Bank. Els germans Sedó entregaren 3.000 pessetes. La llista de donants figura en la memòria del secretari general a l'*Anuario* dels Amics del País.

Es repartiren des de l'Econòmica Barcelonesa 63.000 lots de bons per a subsistències a raó de set lots per família, amb el resultat d'haver socor-

regut 9.000 famílies. Es dedicaren 322.628 pessetes a socors directes amb bonificacions de pa, carn i llet als malalts i convalescents. Al desenvolupament de màquines de cosir i eines de treball se n'hi dedicaren 5.000. Un cop descomptades les despeses generals, que sumaren 2.844 pessetes, en resultà un romanent de més de 300.000 pessetes que es destinaren «a l'acolliment i sosteniment dels infants desemparats, orfes de pare i mare amb motiu de l'epidèmia i desvalguts de tota familiar assistència». Per a administrar aquest fons es constituí dins de la Societat un patronat la presidència del qual s'oferí al bisbe de Barcelona, que acceptà el càrrec. Foren publicades les bases per a la protecció dels infants orfes. Fou una operació complexa que acredità la capacitat de la Societat, aglutinadora del potencial de moltes altres organitzacions. El 1920 s'havien ingressat 10 nois al Col·legi Salesià, 2 a la Granja de Sant Isidre a Teià, 2 nois a l'Obrador de Sant Josep de les Corts, 5 noies a l'Orfenat de Sant Josep i encara calia completar aquesta acció amb més beneficiaris.

El suport a la demanda d'autonomia per a Catalunya

Un cop acabada la Primera Guerra Mundial, començà immediatament a Catalunya la campanya autonomista que inicialment semblava desenvolupar-se en un context europeu favorable, amb l'aparent triomf de la democratització política i l'emancipació de nacionalitats oprimides, des de Finlàndia i Polònia a Irlanda i Txecoslovàquia, passant per Estònia, Letònia i Lituània. Quan finalitzà la guerra a Europa es va desfer el govern de coalició, que presidia Antonio Maura, un gabinet del qual formaven part dos ministres catalans i catalanistes: Francesc Cambó i Joan Ventosa i Calvell. El govern «nacional» de Maura havia volgut donar resposta a la manca d'una majoria parlamentària, que no es podia formar ni amb la suma de les fraccions liberals ni amb la de les conservadores. Això equivalia a una fallida del bipartidisme alternant de la Restauració. Es volia superar la crisi política que havia semblat a punt d'emportar-se la Monarquia l'estiu de 1917 i es volia de totes passades mantenir la neutralitat espanyola, que era cada dia més difícil davant la guerra submarina generalitzada, i aquest objectiu s'aconseguí.

Tornat a Barcelona, Cambó encapçalà la campanya autonomista que començà amb l'entrega al president de la Mancomunitat, Josep Puig i Cadafalch, del resultat aclaparadorament favorable a l'autonomia catalana del plebiscit municipal organitzat per l'Escola d'Administració Pública de Catalunya.⁷⁴ La Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País s'identificà amb la campanya autonomista de mitjan novembre de 1919 al gener de 1920. I fou present a l'acte amb què va començar: l'entrega del plebiscit municipal. El 16 de novembre de 1918, al Palau de la Generalitat, aleshores de la Mancomunitat de Catalunya, i de la Diputació de Barcelona, tingué lloc l'acte solemne de l'entrega dels volums de la resposta dels ajuntaments a favor d'un estatut d'autonomia de Catalunya que es plantejava enllaçada amb l'autonomia administrativa del municipi. A l'acte eren presents el vicepresident dels Amics del País, Jaume Bofill i Mates, i el secretari de junta Eduard Martínez Serrià. Bofill i Mates havia estat elegit regidor municipal de Barcelona el novembre de 1913 i seria elegit diputat provincial el juny de 1919. Seria nomenat conseller de Política Social de la Mancomunitat de Catalunya.

La representació dels Amics del País es trobava entre les 34 entitats que donaven suport a la campanya autonomista en els seus inicis, al costat del Foment del Treball Nacional, la Cambra de la Propietat Urbana de Barcelona, el Reial Automòbil Club de Catalunya i l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, que s'havien sumat a altres entitats que tenien de sempre una significació catalanista més marcada com ara el Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria (CADCI) o l'Orfeó Català.⁷⁵

Un cop redactades unes bases per a l'autonomia, foren entregades pel Consell de la Mancomunitat i els parlamentaris catalans al president del Govern García Prieto, a Madrid. Aquest i la majoria del Congrés tendiren a donar allargues a la demanda i Cambó i la minoria catalana es retiraren de la cambra. Romanones, que va succeir García Prieto, acordà amb Cambó la formació d'una comissió extraparlamentària per a redactar un

⁷⁴ Albert BALCELLS, *El projecte d'autonomia de la Mancomunitat de Catalunya del 1919 i el seu context històric*, Parlament de Catalunya, Barcelona, 2010.

⁷⁵ MANCOMUNITAT DE CATALUNYA, *Per l'autonomia de Catalunya: Documents i acords*, Barcelona, desembre de 1918, p. 49.

text d'estatut que el govern Romanones assumiria, però l'esquerra catalanista i l'excitació del carrer, amb manifestacions a les Rambles, obligà la Lliga a negar-se a formar part d'aquella comissió negociadora.

L'Assemblea de la Mancomunitat discutí i aprovà el primer avantprojecte articulat d'estatut d'autonomia. Era moderat i compatible amb la subsistència d'un Estat unitari i monàrquic. Al mateix temps, a Madrid es reuní la comissió extraparlamentària sense els catalans i redactà un projecte de simple descentralització amb concessions a l'ús públic del català. Mentrestant foren suspeses les garanties constitucionals i les manifestacions catalanistes foren brutalment reprimides per la policia al centre de Barcelona. Quan Cambó i la Lliga tornaren al Congrés, només s'acceptà discutir el projecte de Madrid i no el de la Mancomunitat i els parlamentaris catalans.

Abans, un cop aprovat el projecte d'estatut català per l'Assemblea de la Mancomunitat, els Amics del País havien estat la cinquena entitat de la llista de les 212 corporacions i publicacions periòdiques que declararen el seu suport al document.⁷⁶ Entre aquestes ja no hi era el Foment del Treball Nacional, a diferència del suport que havia donat a les bases per a l'autonomia al començament de la campanya. En canvi, hi apareixien altres entitats que no havien estat presents al començament, com l'Ateneu Enciclopèdic Popular de Barcelona, el Futbol Club Barcelona, l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Catalunya i altres de caràcter no patronal. El segon plebiscit municipal ratificà el suport dels governs locals al text. Només el 2,3% dels ajuntaments no s'hi adheriren. Representaven l'1% de la població de Catalunya.

Aquell mateix mes de gener es formà una pinya monàrquica a Catalunya, la Unión Monárquica Nacional, composta de diferents fraccions dels liberals i dels conservadors dinàstics. Tenien a favor el diari *La Vanguardia*, que ja era el més venut a Barcelona. Consideraven que Cambó havia anat massa lluny i que la campanya desestabilitzava perillosament la Monarquia en un moment d'intensa agitació social que amenaçava amb un moviment com el de la revolució bolxevic russa, de manera que en aquest context passaven a oposar-se radicalment al catalanisme. En-

⁷⁶ Per l'autonomia de Catalunya: Documents i acords, II, Barcelona, gener de 1921, p. 130.

front de la Unión Monárquica Nacional, uns altres monàrquics catalans formaren la Federació Monàrquica Autonomista, convençuts que era perjudicial per a la Monarquia presentar-la com a incompatible amb les reivindicacions catalanes. El regionalisme de l'FMA li permetia pactes i aliances amb la Lliga Regionalista, durament combatuda, en canvi, per la UMN, que tractà de vèncer la Lliga a Barcelona sense aconseguir-ho i només conquerí una part minoritària —però notable— dels districtes catalans. La dreta espanyolista desafiava el predomini del catalanisme conservador, que era, però, més liberal que aquella en tots els sentits.

Malgrat els grans trasbalsos d'aquells anys, la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País no deixava d'intervenir en qüestions que interessaven sectors amplis de l'opinió pública. Així, el 1920 s'adheria a la campanya en defensa del dret civil català i per una justa legislació laboral, i se sumava a la posada en marxa de la Fira de Mostres de Barcelona i a l'acció moralitzadora contra la blasfèmia i la pornografia. El 1922, la Societat creava dues noves comissions: una d'alts estudis d'economia catalana i l'altra propulsora de la reforma de les cases dels barris insalubres.

Davant de la lluita de classes i la violència pistolera

L'Econòmica Barcelonesa no podia tancar els ulls al problema del pistolisme. Les víctimes dels atemptats socials a Barcelona el 1918 foren 82, amb el resultat de 15 morts, 50 ferits i 17 il·lesos. No era nova la violència pistolera en la conflictivitat laboral a la ciutat, però anava clarament a l'alça i semblava que podia esdevenir sistemàtica. La tardor del 1917 l'opinió pública es començà a alarmar. Aquest any les persones afectades pels atemptats socials foren 32. Encara no s'havia arribat a les 292 de l'any 1920, ni a les 311 del 1921.⁷⁷

El desembre de 1918, els Amics del País donaren suport a una protesta adreçada al president del Consell de Ministres —Romanones—, que protestava per l'estat d'indefensió de Barcelona davant dels atemptats

⁷⁷ Albert BALCELLS, *El pistolisme. Barcelona 1917-1923*, Pòrtic, Barcelona, 2009.

contra obrers i patrons i oferien la seva col·laboració activa per a conduir les lluites «*a cauces de justicia*».⁷⁸ El to era encara clarament moderat i moderador.

Pel gener de 1919, l'Econòmica comprengué que s'anunciaven temps molt difícils i decidí publicar en solitari un manifest on fixava la seva posició (annex VIII). Un mes després, Barcelona es quedava sense electricitat a causa de la vaga de la Canadenca (la Barcelona Traction, Light & Power, Riegos y Fuerzas del Ebro). Aquest conflicte iniciava un quinquenni de violenta lluita de classes a Barcelona i a altres nuclis industrials de Catalunya. Era el moment en què la revolució bolxevic apareixia com una esperança per al proletariat a Europa i com una amenaça per a la burgesia. Encara no havia acabat la guerra civil a Rússia però ja s'hi preveia el triomf dels comunistes.

El text dels Amics del País sobre la conflictivitat social fou reproduït al seu Anuari, corresponent al 1919, i com a data, posa només el mes de gener. El signaven el president, Albert Rusiñol, i el secretari de junta Eduard Martínez Serrià. Portava com a títol: «*Manifest a l'opinió catalana amb motiu de l'agitació social produïda a Catalunya*» i convé remarcar que estava escrit en català, un fet encara no general en els textos publicats per la Societat. Davant la polarització que s'estava observant, l'entitat considerava infundats els temors d'una revolució comunista a Catalunya com la que tenia lloc a Rússia i temia que la por excessiva al contagi revolucionari paralitzés reformes necessàries per a canalitzar i satisfer demandes obreres legítimes. Així doncs, l'Econòmica es situava en una posició de centre en la qüestió, alhora que donava una visió idealitzada de la distribució de la propietat al camp català, que feia impensable —segons l'entitat— una revolta camperola com la russa, i considerava que l'obrer català, «per la seva capacitat, pel seu relleu, per les seves mateixes necessitats d'una vida complexa, és un aristòcrata del treball». No calia donar excessiva importància al fet que el sentit crític d'aquest mateix obrer «degenera de vegades en simple llevat anàrquic». L'obrer català, segons l'Econòmica Barcelonesa, havia de comprendre que una revolució com la russa arruïnaria la indústria catalana i ell hauria d'em-

⁷⁸ *Anuario de la SEBAP de 1920*, p. 157.

grar, com havien fet els treballadors immigrants de la resta d'Espanya a Catalunya. El manifest considerava que «hem de creure'ns tots nosaltres obligats solidàriament a aconseguir per als treballadors de Catalunya totes les possibilitats i els drets i la categoria econòmica que condueixin a l'efectiva germanor. Cal assegurar les habitacions higièniques, instrucció i capacitat tècnica, intervencions i representacions, assegurances contra la invalidesa, especial sol·licitud envers la mare i l'infant, benestar i esbarjo decorós. Catalunya, país nadiuament democràtic, un dels més a propòsit del món per anar curullant, tot quant se pugui, la fossa que separa a l'una de l'altra classe social, tasca que ha d'ésser especialment característica de la nova humanitat». Ressaltava el contrast entre el laborisme anglès i el bolxevisme rus i l'opció que admirava era la britànica.

Es tracta d'un text de caràcter col·lectiu, però convé recordar que Albert Rusiñol, propietari d'una colònia tèxtil propera a Manlleu, després d'haver viscut la duríssima confrontació de començament de segle al Ter mitjà amb un locaut que havia provocat una resposta obrera violenta, havia proposat la formació d'una comissió paritària permanent per a canalitzar els conflictes laborals, una opció que la Federació Patronal descartaria aquella mateixa tardor de 1919 en negar-se a negociar amb el sindicat majoritari, que era la CNT, perquè tenia una ideologia revolucionària i perquè l'agitació social anava acompanyada d'atemptats socials, d'actes de pistolisme. De fet, la resposta retardada a la vaga general de març de 1919, ofegada sota l'estat de guerra, seria el locaut general decretat per la Federació Patronal el desembre de 1919 i gener de 1920 amb l'objectiu d'eliminar la CNT, sense aconseguir-ho. Les organitzacions majoritàries patronal i obrera aspiraven a anorrear l'una a l'altra i la primera comptava amb el suport de la repressió que, periòdicament, desencadenaven les autoritats governatives.

Impedir la llibertat de sindicació com pretenia la Federació Patronal era inconstitucional, ja que proposava la sindicació obligatòria per a marginar la CNT. Políticament la UMN estava més propera a la intransigència de la Federació Patronal que la Lliga Regionalista, encara que la violència i les vagues salvatges estaven provocant una dretanització que afavoria la UMN. La Lliga es veia obligada a seguir en part aquesta mateixa evolució per a mantenir els vots de la burgesia. La fractura social deixava de moment en via morta la reivindicació autonomista.

Després del fracàs de la Comissió Mixta de Treball la tardor de 1919, la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País subscrigué un text de protesta al Govern, un document que ja respirava una clara hostilitat a la CNT: «*Habiendo, pública y reiteradamente, notificado a la opinión en un reciente congreso los directores del movimiento libertario que su finalidad es conseguir la destrucción de los fundamentos sociales, de las fuerzas productoras y del principio de autoridad, no pueden quienes encarnan este programa considerarla órgano apropiado para llegar a una armonía en la implantación de nuevas normas jurídicas*».

El 6 de gener de 1920, els Amics del País eren una de les organitzacions que s'adreçaven al rei en els termes següents: «[...] *queremos aquí un órgano de gobierno para regir la vida social, que tenga persistencia desligada de los intereses y mutaciones de la política; y que viviendo el ambiente en que se plantean los conflictos y en íntima compenetración con los que los vivimos, sea responsable del cumplimiento de las leyes, y por lo tanto, tenga facultad ejecutiva para imponerlas, para suplir las deficiencias, mientras la máquina del Parlamento va discutiendo las que crea oportunas*».⁷⁹

Després del locaut general i de la repressió del governador, Maestre Laborde, comte de Salvatierra, contra la CNT, que durà fins al juny de 1920, s'obrí un nou període de tolerància, però la successió de les fases de repressió i de tolerància amb la CNT tenia com a resultat fer cada vegada més difícil aconseguir la fi del pistolerisme i l'acceptació d'un arbitratge i una negociació per a canalitzar els conflictes laborals. L'assassinat de Salvatierra a València, quan ja no era governador de Barcelona, no fou l'únic crim d'una espiral de violència que ara comptava amb un nou protagonista, el Sindicat Lliure, disposat a plantar cara a la CNT i a combatre-la amb les armes. Desqualificat com a sindicat groc pels anarcosindicalistes, el Sindicat Lliure expressà una innegable reacció en contra d'aquells.

El 24 d'octubre de 1920, l'Econòmica se sumava a una protesta adreçada al ministre de Treball, que havia vingut a Barcelona a inaugurar la Fira de Mostres: «*Nuevamente nos dirigimos al Gobierno para que, saliendo de su inexplicable pasividad, comience la obra legislativa tantas*

⁷⁹ *Anuario de la SEBAP de 1920*, p. 157.

veces reclamada por nosotros: leyes de sindicación profesional, de contrato de trabajo, de conciliación y arbitraje obligatorio, modificación en lo menester en la de huelgas, de previsión social y cuantas indispensables fueren inspiradas en el más amplio espíritu de liberalidad y generosidad a las clases trabajadoras, sin más límite que el de la propia resistencia de la vida económica de las producciones nacionales» (annex IX).

L'empitjorament de la situació portà a la reunió de «forces vives» del 5 de novembre de 1920, a l'Ajuntament de Barcelona. La convocà l'alcalde Martínez Domingo, afiliat a la Lliga Regionalista i elegit pel Consistori per a ocupar el càrrec, que exercí entre 1919 i 1922. Es demanà sense pal·liatius la destitució del governador civil Carles Bas i una repressió eficient de la violència pistolera. A la reunió hi assistiren i donaren el seu suport a la protesta el president de la Diputació Joan Vallès i Pujals i fins i tot el president de la Mancomunitat, que hi assistí com un més. Hi participaren diputats i senadors tant de la Lliga com de la UMN i exministres com Joan Ventosa i Calvell i Francesc Cambó. El Foment del Treball Nacional era representat pel comte de Fígols (UMN); la Cambra de Comerç, per Joaquim Cabot i Rovira (Lliga Regionalista) i la Cambra d'Indústria per Ferrer-Vidal i Soler (Lliga Regionalista). Hi eren presents l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, l'Associació de Banquers, la Lliga de Defensa Comercial i Industrial i altres.⁸⁰ No consta a la premsa la presència d'una representació dels Amics del País, però sí la del seu president Albert Rusiñol, que també hi assistia com a polític, ja que era aleshores diputat a Corts per Barcelona i es devia considerar que portava també la representació de la Societat. Per tant, l'entitat s'identificava amb l'exigència de destitució del governador civil. «Des del primer de gener de 1919 —deia el manifest— s'han comès a Barcelona més de 400 delictes (tots contra patrons i obrers), dels quals han resultat més de 300 víctimes; d'elles, més d'un centenar d'atemptats i més d'un centenar de víctimes són el tràgic balanç de l'actuació del Govern en els pocs mesos de gestió del seu actual representant a Barcelona. I fins avui ni un sol d'aquests horribles crims ha estat castigat. Els assassins gaudeixen a Barcelona de tal impunitat que podria dir-se amb raó que el Poder públic té

⁸⁰ *La Veu de Catalunya*, 6 de novembre de 1920.

abandonada la funció coactiva, l'atribut més essencial del poder a una societat jurídicament constituïda».

El resultat de la protesta fou fulminant. Bas va haver de dimitir i fou designat governador civil el general que ja era governador militar de la província, Severiano Martínez Anido, amb el mateix cap superior de policia que ocupava el càrrec a Barcelona des de l'octubre de 1919: el també general Miguel Arlegui. Bona part dels dirigents més coneguts de la CNT —com Salvador Seguí i Joan Peiró— foren deportats a la presó de la Mola de Maó, i amb ells el regidor republicà Lluís Companys, a la vegada que era assassinat el diputat i líder del Partit Republicà Català Francesc Layret. El Sindicat Lliure tingué carta blanca i alguns detinguts foren objecte de la llei de fugues. Francesc Cambó escrigué al seu assaig *Les dictadures*, publicat el 1929: «La dictadura espanyola nasqué a Barcelona, la creà l'ambient de Barcelona, on la demagògia sindicalista tenia una intensitat i una cronicitat intolerables. I, davant la demagògia sindicalista, fallaren tots els recursos normals del poder, totes les defenses normals de la societat. Al poder executiu, davant dels atemptats sindicalistes, no se li acudí altra cosa que organitzar atemptats antisindicalistes». Cambó semblava oblidar que mentre ell havia estat ministre d'Hisenda d'un govern presidit per Antonio Maura, entre l'agost de 1921 i el març de 1922, Martínez Anido havia continuat sent governador de Barcelona amb plens poders. Però també convé dir que, quan Cambó escrigué aquell llibre, Martínez Anido era ministre de la Governació del Directori Civil del general Primo de Rivera.

El febrer de 1922 tingué lloc la primera desavinença entre la Lliga i Martínez Anido per la prohibició d'uns cartells electorals de la Lliga a les eleccions municipals. El 8 de febrer de 1922, *La Veu de Catalunya* criticava l'animadversió del governador per la Lliga.

El 9 de maig de 1922, Arlegui fou objecte d'un homenatge per part d'un conjunt de corporacions. Hi figuraven en primer lloc Domènec Sert (Lliga Regionalista) com a president del Foment del Treball Nacional, el comte de Caralt (UMN) com a president de la Cambra Oficial d'Indústria, Joaquim Cabot (Lliga Regionalista) com a president de la Cambra de Comerç, Marià Fuster pel Reial Cercle Artístic, Pere Aliet per la Fira de Mostres, i fins i tot el rector de la Universitat de Barcelona, Valentí

Carulla, marquès de Carulla, així com Alfons Sala (cap de la UMN) en representació de l'Institut Industrial de Terrassa.⁸¹ La premsa informava que també hi participava el sindicat de contramestres de la indústria tèxtil cotonera, el Radium, aleshores afiliat al Sindicat Lliure. Però en canvi no hi era la Barcelonesa, senyal inequívoc que volia marcar distàncies en relació amb als procediments d'Arlegui i de Martínez Anido. Arlegui recordà en el seu discurs les víctimes governamentals: Salvatierra, assassinat a València; dos morts de la Guàrdia Civil, tres morts i sis ferits del Cos de Seguretat i vuit morts i disset ferits del Cos de Vigilància.

Mesos després, un cop cessats Arlegui i Martínez Anido, el president Puig i Cadafalch declararia davant la premsa i de l'Assemblea de la Mancomunitat que no havia volgut associar-se a aquells homenatges perquè no estava d'acord amb els procediments d'aquells personatges. Aquest homenatge a Arlegui i el següent, destinat a Martínez Anido, eren necessaris perquè el Govern conservador de Sánchez Guerra havia restablert les garanties constitucionals i deixat en llibertat presos que no tenien procés pendent, una liberalització que estava en contradicció amb el manteniment de Martínez Anido i Arlegui a Barcelona. La CNT, amb aquests militars governant la província, no volia sortir de la clandestinitat a Barcelona.

La Lliga es trobava amb el fet que la segona col·laboració ministerial de Cambó no havia tingut com a contrapartida ni la més petita concessió descentralitzadora per a la Mancomunitat de Catalunya. El virregnat de Martínez Anido començava a ser negatiu per als interessos de la Lliga i tendia a cohibir el moviment catalanista. La dretanització i la sordina posada a la demanda autonòmica per part de la Lliga va portar, el juny de 1922, a l'escissió d'Acció Catalana amb el diari *La Publicitat* catalanitzat, que s'alçava com a rival de *La Veu de Catalunya*, el diari de la Lliga.

Actes de violència perpetrats a Badalona per pistolers del Radium, sindicat de contramestres del tèxtil, desacreditaven la protecció governativa al Sindicat Lliure i motivaren una protesta del president de la Dipu-

⁸¹ *Homenaje tributado por las fuerzas vivas y autoridades de Barcelona al general de brigada Exmo. Señor Don Miguel Arlegui y Bayonés el día 9 de mayo de 1922*. Opuscle de 21 planes. Biblioteca del Foment del Treball Nacional.

tació, el regionalista Vallès i Pujals. Anava adreçada al Govern i denunciava la persistència dels atemptats.

El 12 d'agost de 1922, novament Domènec Sert per part del Foment del Treball Nacional i una llarga llista de directius de corporacions empresarials proclamaren el seu suport a Martínez Anido, que amenaçava de dimitir.⁸² El general retirà la dimissió, Sánchez Guerra li renovà la confiança i tot continuà igual en aparença. Martínez Anido digué en resposta a l'acte d'adhesió: «*En la persecución de los atentados las autoridades luchan con no pocos inconvenientes, el pueblo no secunda la acción de la policía por temor a la venganza y los que podrían aportar acusaciones concretas no responden al llamamiento de los Juzgados*».

Aquesta vegada també resulta remarcable l'absència dels Amics del País en un acte de «*las entidades económicas de Barcelona*», que era com el titulava la premsa diària. Pocs dies després, el sindicalista Àngel Pestaña era ferit en un atemptat del Sindicat Lliure a Manresa i es tornava a tibar la corda entre el Govern i el governador. Finalment, un atemptat frustrat contra Martínez Anido, amb agents provocadors entre els pistolers, i l'aplicació una altra vegada de la llei de fugues portaren al cessament d'Arlegui i a la dimissió de Martínez Anido el 24 d'octubre de 1922.

Anava a començar el darrer intent de governar Barcelona mantenint les garanties constitucionals i amb la CNT en la legalitat, però aviat l'espiral pistolera es desencadenà novament i Salvador Seguí fou assassinat, així com militants del Sindicat Lliure. La Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País es trobà aquesta vegada donant suport a la protesta adreçada al Govern per la situació a Barcelona, un text publicat el 4 de juny de 1923 (annex X). Fou la protesta més dura fins al moment i l'entitat apareixia en quart lloc, un dels primers, darrere del Foment del Treball Nacional i de les Cambres de Comerç i d'Indústria, en una llista molt llarga de 68 entitats entre les quals fins i tot hi apareixia l'Ateneu Barcelonès, l'Orfeó Català, l'Orfeó Gracienc, l'Associació d'Enginyers Industrials i el Cercle del Liceu. L'*Anuario* de 1923, que continuava apareixent en castellà, publicà curiosament en versió catalana el text d'aquesta protesta enviada al Govern.

⁸² *La Vanguardia*, 13 d'agost de 1922. *El Trabajo Nacional*, núm. 1317, agost de 1922 p. 255-257.

Resulta remarcable que ni en la protesta de novembre de 1920, ni en les manifestacions de suport a Arlegui i a Martínez Anido de 1922 ni en aquest missatge de 1923, que semblava un ultimàtum, figurés mai la Federació Patronal. La neutralitat del Foment del Treball Nacional en la lluita de classes era com a mínim dubtosa i, això no obstant, la Federació Patronal fou mantinguda al marge dels pronunciaments col·lectius, com si fos una entitat extremista implicada en el combat que es volia condemnar, talment com es feia amb el Sindicat Lliure. I això no sols en un moment de pèrdua de crèdit de la Federació Patronal com passava l'any 1923, sinó abans, com si el locaut general de desembre de 1919 hagués estat un fet que una part dels empresaris del Foment haguessin desaprovat i volguessin descartar per sempre. I si això val per al Foment, molt més vàlid resulta per als Amics del País, que mai no avalaren aquella ofensiva frontal de finals de 1919 i començaments de 1920, que tenia com a objectiu extingir un sindicat dirigit per anarcosindicalistes, tot i ser un sindicat que repugnava a l'Econòmica Barcelonesa tant com al Foment del Treball Nacional.

Al número 1327 de la revista del Foment, *El Trabajo Nacional*, corresponent al juny de 1923, apareixia el text originari en castellà de la protesta adreçada al Govern. El paràgraf més dur deia: «*Diríase que ha sido decretada la muerte de Barcelona por una monstruosa conspiración del odio y la envidia, con la complicidad de la negligencia, al ver cómo son implacablemente contrarrestados sus impulsos de prosperidad por los recrudecimientos de los crímenes sociales y cómo se acechan para ahogarlas en su cuna las muestras de su vitalidad, las exhibiciones de sus productos y sus actividades comerciales. [...] El estado de violencia aquí imperante no lo conocen las demás grandes urbes industriales en las proporciones ni con la perseverancia ni con la impunidad que tiene en Barcelona. Hay en ellas ciertamente luchas sociales y rudas competencias, mas no el imperio permanente del terror ni el salvaje y recíproco exterminio de bandos hostiles [...] Si los gobiernos no se sienten con capacidad para extirparlas [les abominacions], dese a nuestra ciudad una organización adecuada para que sea ella misma la encargada de realizar la obra de paz social a que tiene derecho, dotándola de las facultades y de las prerrogativas necesarias para hacerlo, pues es un cri-*

men no hacer ni dejar hacer lo necesario para restablecer el imperio de la ley y el orden social tan gravemente perturbado durante tantos años».

Era evident la indignació per una vaga del transport de mercaderies que obligava a endarrerir la inauguració de l'exposició del moble a Montjuïc, considerada com a preludi de la projectada Exposició Internacional. La imatge i el futur de la ciutat semblaven compromesos a l'exterior tant com la seva activitat normal es veia afectada a l'interior.

En una altra nota enviada solament pel Foment del Treball Nacional i aprovada en assemblea general, es deia: «*No pedimos ninguna ley de excepción sino que en defensa de los sagrados intereses del trabajo que nos incumben, del pan y de la paz de nuestros obreros, de la pública salud*».

Després de parlar al Govern d'aquesta manera tan indignada es podia esperar qualsevol cosa i va tenir lloc el cop d'Estat del capità general de la regió Miguel Primo de Rivera el 13 de setembre de 1923. Hi hagué certament més causes del pronunciament militar —la situació de la guerra del Marroc, la demanda de responsabilitats pel desastre d'Annual del 1921, la impotència parlamentària, la radicalització nacionalista catalana—, però l'ambient es veié afavorit per la fractura social, especialment a Barcelona. En realitat, el dictador militar no estava destinat a ser un agent de la burgesia catalana sinó que el seu domini estaria per sobre dels que van simpatitzar a Barcelona amb la seva decisió de prendre el poder deixant suspesa la Constitució i no sols les garanties constitucionals temporalment, com s'havia fet abans tantes vegades.

La situació era tal que el president de la Mancomunitat, Josep Puig i Cadafalch, acceptà el cop condicionalment si portava una descentralització que no havia estat possible durant deu anys sota governants civils. Aquesta esperança podia semblar plausible, atès l'aparent regionalisme del general Primo de Rivera. És massa fàcil censurar *a posteriori* que el president de la Mancomunitat pogués creure que existia alguna possibilitat que un dictador militar concedís a Catalunya allò que els governs constitucionals li havien negat, però cal dir que ni a Barcelona ni a la resta d'Espanya ningú intentà enfrontar-se amb el cop militar i aquesta aparent aquiescència va animar a gestos com el del president de la Mancomunitat.

El fet és que no es publicà cap adhesió de l'Econòmica Barcelonesa al cop militar. Era un capteniment molt diferent del que demostrà el Foment

del Treball Nacional, que no trigà gens ni mica a exterioritzar la seva adhesió incondicional a la Dictadura de Primo de Rivera. La cautela i el recel refrenaren tota manifestació per part dels Amics del País.

Aquesta entitat havia subscrit les protestes de començaments d'octubre de 1920 i de juny de 1923, però, en canvi, havia restat absent dels actes d'adhesió a Arlegui i a Martínez Anido el 1922 i novament mantingué silenci davant del cop de Primo de Rivera. El contrast amb les manifestacions del Foment del Treball Nacional indica que la composició de la massa de socis de cada entitat era més determinant a l'hora de pronunciar-se que la filiació política dels presidents de cada una de les dues entitats. Els dirigents de l'Econòmica Barcelonesa semblaven més moderats que els del Foment del Treball Nacional, que coincidien en aquells temps amb els de la Cambra d'Indústria, que estava dirigida per homes de la UMN. Tot i pertànyer el president del Foment a la Lliga Regionalista, igual que el de la Barcelonesa, i que aquesta s'havia pronunciat igual que el Foment en les protestes de 1920 i de 1923, no s'havia adherit a aquelles que havien donat suport a estats d'excepció. En el cas del Foment i de la Cambra de Comerç, la proporció més alta d'empresaris, que eren els més afectats per la conflictivitat social, explicaria la diferència de comportaments amb l'Econòmica Barcelonesa, on els professionals liberals eren tan nombrosos com els empresaris, o els superaven. I això pot explicar la manca de coincidència en les ocasions esmentades més que no pas a la filiació política dels presidents, ja que en aquells anys, com ja s'ha indicat, Ferrer-Vidal (FTN) i Cabot (Cambra de Comerç) eren de la Lliga igual que els presidents dels Amics del País i no s'havien identificat amb el distanciament que la Lliga havia manifestat, el 1922, en relació amb Martínez Anido i Arlegui.

La Dictadura de Primo de Rivera i el decret contra la llengua i la senyera catalanes

La decepció de Puig i Cadafalch i de molts altres arribà vuit dies després del cop militar amb el decret que prohibia la bandera i la llengua catala-

na a les corporacions. Puig i Cadafalch restà consternat, comprengué que els dies de la Mancomunitat estaven comptats i que la situació del seu partit restava molt compromesa després del seu gest d'aproximació inicial a Primo de Rivera. A continuació moltes entitats catalanistes havien estat clausurades, des del CADCI fins als innocus Pomells de Joventut, passant per l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana.

Quan el rei i Primo de Rivera, a finals de novembre de 1923, tornaren de la seva visita a Roma i passaren per Barcelona, on residiren durant una curta estada, el president dels Amics del País amb altres corporacions trameté al monarca, el 30 de novembre, un escrit de protesta pel decret contra la llengua i la bandera catalanes, document que fou respòs immediatament pel president del Directori Militar el 6 de desembre (annex XI). Primo de Rivera volgué que tots dos textos fossin publicats al mateix temps per la premsa diària, sense donar la llista de les societats que feien seu el text de queixa.⁸³ La resposta del dictador s'adreçava a Francesc Puig i Alfonso, president de l'Econòmica com a primer signant del text i, per tant, era evident que la iniciativa de la queixa havia estat dels Amics del País. *El Trabajo Nacional*, portaveu del Foment, no en parlà ni el publicà. L'Anuari de la Societat Barcelonesa de 1923 reproduí la reclamació de l'entitat i la contesta de Primo de Rivera sense donar tampoc la llista de les «entitats catalanes» que l'havien subscrit. Aquesta llista era tabú.

El text començava recordant a Alfons XIII la seva promesa de 1904 d'aprendre el català i la satisfacció expressada pel mateix rei el 23 d'octubre de 1908 en respondre amistosament en castellà a la salutació en català de l'alcalde de Barcelona. El document també recordava el discurs presidencial de Marcelino Menéndez Pelayo als Jocs Florals de 1888 davant la reina regent, mare del rei, que presidia la festa, quan el filòleg castellà declarà que les llengües ni són filles de caprici, ni es poden prohibir ni ser imposades per llei. Puig i Alfonso demanava que fos derogat el decret de setembre de 1923 contra l'ús públic de la llengua catalana i aconsellava al rei: «*Devolved sus fueros a las lenguas y banderas españolas que no son castellanas, porque estas ya los tienen reconocidos, aten-*

⁸³ *La Veu de Catalunya*, 10 de desembre de 1923.

ded a la historia, la tradición, la lengua, las aptitudes de cada uno, y veréis como se obra el milagro de que esos pueblos trabajen, prosperen, se respeten y vivan confraternamente en una España rediviva».

La contesta de Primo de Rivera a Puig i Alfonso com a primer signant del document era taxativa: res no havia de dir ell de l'ús privat del català, «*pero de esto a querer levantar una bandera enfrente de otra y discutir y propugnar a diario la prelación o supremacía entre ellas y a querer formar una enseñanza hostil a los sentimientos españoles, hay una distancia tan nociva que ni por un momento permitirá este Gobierno que se salve*». L'única bandera nacional era l'espanyola i l'únic idioma oficial l'espanyol —és a dir el castellà— i el Gobierno no permetria que continués «*perseguido y escarnecido a veces por grupos que de eso han hecho una política execrable explotando ocasiones e ignorancias*». Els termes reals del problema eren invertits pel dictador a conveniència de la seva argumentació com si fos el castellà el marginat pel català i no a la inversa.

El *Diario de Barcelona*, periòdic conservador monàrquic, no es limità a publicar la queixa i la resposta, sinó que dedicà a la qüestió un editorial el dia 7 de desembre: «La realidad del problema catalán». El text, que havia passat la censura prèvia militar, era tan mesurat que *La Veu de Catalunya* considerà interessant reproduir-lo perquè contenia elements favorables al motiu de la queixa presentada poc abans al rei. El *Diario de Barcelona* considerava convenient la cooficialitat del català i la presència de la bandera catalana a les corporacions, condemnava el separatisme, però avalava la regionalització de les estructures de l'Estat i no sols per a Catalunya. El regionalisme no sols el considerava assumible pel règim sinó que recordava que havia format part de les propostes inicials de la Dictadura. Pel periòdic conservador monàrquic, el regionalisme era la millor manera de deixar sense arguments el separatisme, que Primo de Rivera acabava de declarar extingit i que el *Diario de Barcelona*, en canvi, considerava que subsistia encara que soterrat.

A finals de desembre de 1923, Puig i Cadafalch abandonà la presidència de la Mancomunitat. A principis de gener, Primo de Rivera oferí a la Lliga Regionalista i a la Federació Monàrquica Autonomista compartir un Consell de la Mancomunitat de designació governativa amb la Unión

Monàrquica Nacional, que era el puntal del dictador a Catalunya. Aquest Consell de la Mancomunitat deixaria de tenir la seva base en l'Assemblea pel cessament forçós dels diputats provincials electes. Per boca del marquès de Camps, la Lliga i la Federació Monàrquica Autonomista posaren com a condició de la seva acceptació la derogació del decret contra la llengua i la bandera catalanes. Davant la negativa rotunda del dictador, els portaveus de la Lliga i de l'FMA anunciaren que no col·laborarien amb la Dictadura i aquesta entregà la Mancomunitat en exclusiva als homes de la UMN. Més tard, el 1925, fins i tot decidí liquidar la corporació, de manera que Catalunya tornà a l'esquarterament en quatre províncies inconnexes.

El fet que cessessin els atemptats socials a Barcelona i a la seva àrea metropolitana fou un mèrit que s'apuntà la Dictadura, igual que la finalització vencedora de la interminable guerra del Marroc el 1927. La burgesia estava disposada a perdonar la prohibició dels signes mínims de la identitat catalana i la persecució del nacionalisme català a canvi que li traguessin de sobre el maldecap de la CNT. La classe dirigent restava més preocupada pel que pogués passar després de la Dictadura que pel que pogués succeir durant aquell període. Mentrestant, l'Econòmica Barcelonesa hauria de limitar la seva activitat a les festes anuals i als premis. A canvi, la Dictadura la deixaria subsistir en pau, tot i que els presidents continuaren sent membres de la Lliga Regionalista.

La preocupació per l'habitatge obrer

En els anys setanta del segle XIX els Amics del País havien demostrat la seva preocupació per l'habitatge obrer, però el resultat pràctic havia estat insignificant. Aquesta preocupació no sols no es reduí durant els primers vint anys de la centúria següent, sinó que s'accentuà davant del creixement accelerat de la ciutat de Barcelona, que agreujava el problema i reclamava alguna resposta positiva en un context de lluita aguda de classes. Per això l'entitat convocà un concurs de projectes l'any 1919, amb un premi dotat per l'aristocràtic Círculo Ecuestre, i publicà el dels guanyadors l'any 1920. Fou el de l'advocat Eugeni Giralt d'Arquer i

l'arquitecte Albert Carbó Pompidó. L'opuscle té 56 pàgines i vuit imatges entre plantes i dibuixos. Es titula *Les cases a bon preu. Les institucions socials i els problemes obrers* (figs. 36 i 37).

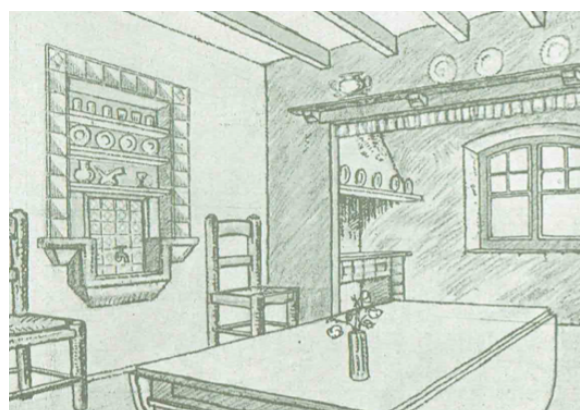
La maduració del pensament sobre el tema havia avançat considerablement. L'Econòmica ja no es considerava com a possible impulsora d'una empresa que era ben clar que superava del tot els seus recursos i depenia de problemàtics donatius de filantrops, sinó que s'adreçava a les autoritats locals i estatals i volia promoure la iniciativa dels mateixos obrers en col·laboració amb un patronat rector. El somni de «la caseta i l'hortet» en propietat havia donat pas al bloc de pisos de lloguer, sense aspirar a convertir l'obrer en propietari i, a més, lligava el projecte a l'adopció del cooperativisme i del mutualisme per part dels habitants del bloc. El 1911, el Govern havia promulgat una primera llei de cases barates amb diversos avantatges per a fomentar-les. Eximia de contribució els solars comprats amb aquesta finalitat. Era insuficient i va ser reformada i ampliada el desembre de 1921 amb la llei municipal de cases barates, quan feia ben poc que l'Econòmica s'havia ocupat del problema, i això dona testimoni que l'entitat estava atenta a les exigències del moment, el qual, per altra banda, es caracteritzava, com s'acaba de veure, per una confrontació social molt aguda i violenta.

Els autors de la proposta premiada pels Amics del País eren conscients del fet que la quantiosa immigració havia agreujat un problema antic: el de l'habitatge obrer. Per a una població que havia augmentat entre 1910 i 1920 en 125.041 persones, la construcció només havia aixecat 18.004 allotjaments. Dels 397.511 habitants de 1886, Barcelona havia passat a tenir-ne 710.000 l'any 1920. Altres fonts indiquen que aquest creixement havia anat acompanyat de l'extensió del barraquisme, de forma que de 3.860 barraques l'any 1922 es passà a 6.472 l'any 1919.⁸⁴ I el lloguer dels terrenys per a l'autoconstrucció estava entre les 15 i les 75 pessetes mensuals per a 25 metres quadrats, quan un peó cobrava men-

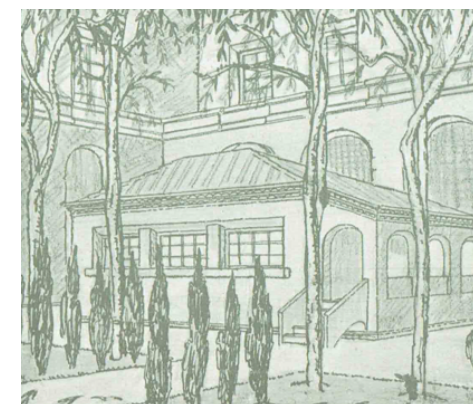
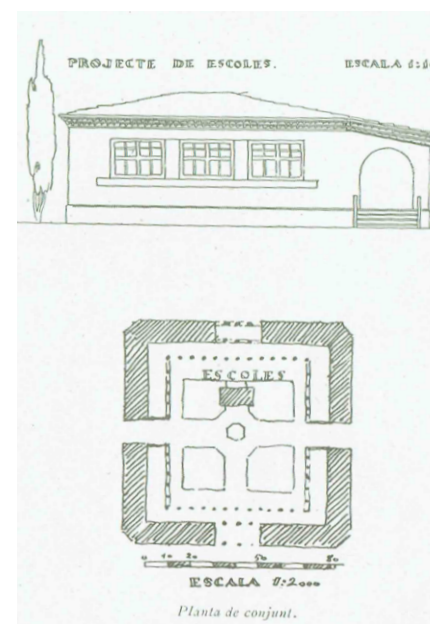
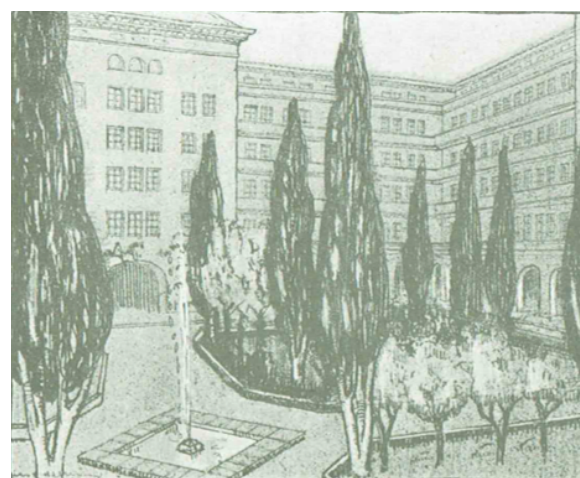
⁸⁴ Jaume AIGUADER, «El problema de les barraques i els rellogats», *Butlletí del Sindicat de Metges de Catalunya*, núm. 77, gener de 1927. Aiguader en una conferència pronunciada el 16 de juny de 1922 a l'Ateneu Enciclopèdic Popular, que presidia, va defensar la construcció municipal de blocs de set pisos amb jardí comunitari interior a l'Eixample de Barcelona, cedits en lloguer fins a 25.000 famílies.

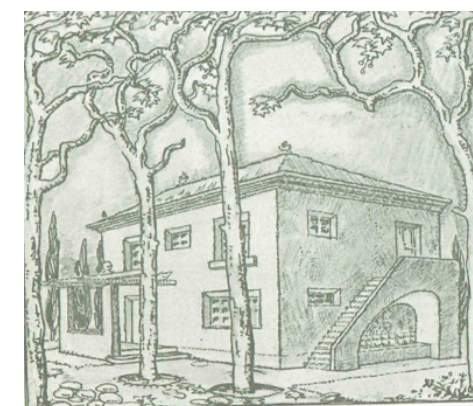
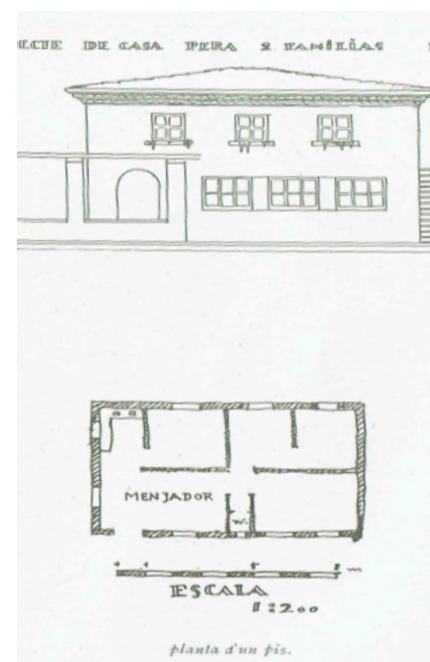
36. Projecte de *Les cases a bon preu*, publicat pels Amics del país el 1920. Alçat i planta.

37. Projecte de *Les cases a bon preu* (1920). Interior d'un pis i pati interior del conjunt de blocs.

38. Projecte de *Les cases a bon preu* (1920). Escola al jardí interior del bloc d'habitatges.

39. Projecte de *Les cases a bon preu* (1920). Casa de dues plantes.

sualment entre 130 i 150 pessetes. A les 31.000 persones que es calculava que vivien en barraques sense les condicions mínimes sanitàries i de confort, cal afegir les 100.000 que vivien rellogades en condicions sovint pitjors, amb una promiscuitat generadora de tensions i conflictes.

Com deien Giralt i Carbó, si l'habitatge no era una llar, els seus habitants en fugien i el carrer i la taverna eren els llocs on la seva frustració conduïa a mals majors, alhora que es covava un ressentiment favorable a acollir les idees revolucionàries més radicals. Era evident que tant els promotors del premi com els premiats tenien present no sols la conflictivitat vaguística i la violència pistolera de la Barcelona del moment sinó també la revolució comunista russa, a la qual al·ludeixen vagament Giralt i Carbó.

La proposta començava per reconèixer que a Barcelona s'havia fet molt poc en el terreny de l'habitatge per als treballadors, que les subvencions municipals havien estat insuficients i alhora perjudicials per a l'era-ri de la ciutat i que calia un programa global i ambiciós. Es partia de l'exemple d'algunes ciutats europees, especialment d'algunes d'italianes. L'Ajuntament havia d'emetre un emprèstic específic, comprar el terreny i edificar els immobles per a delegar a continuació en una societat especialitzada l'administració i manteniment de les cases, sempre sota la fiscalització municipal. Es proposaven tres línies: la construcció de grans blocs de pisos per llogar a preu mínim i situats a barris com Sants, Hostafrancs, Sant Martí de Provençals, Sant Andreu de Palomar, la Sagrera i Poblenou; una altra línia era la de crear barriades jardí en mitjà suburbial amb cases unifamiliars o per a dues o tres famílies com a màxim, i finalment, es plantejava la reforma i millora d'alguns barris antics com la Barceloneta o Santa Madrona, dotant-ne les cases de condicions higièniques.

En realitat, encara que l'opuscle incloïa dibuixos i plànols de les cases de les possibles barriades jardí, l'opció que els autors premiats potencien i l'única que detallen i projecten pressupostàriament és la del bloc de pisos, lligada a la cooperativa de consum i als serveis comunitaris que proposen per als seus habitants, tot reconeixent que les cooperatives existents a Barcelona portaven una existència migrada. Critiquen que les caixes d'estalvis, preocupades per assegurar al màxim la solvència envers els seus impositors, no actuïn en l'àmbit de la construcció d'habitatge obrer, al qual haurien de dedicar un capital que guarden inactiu.

Els autors no precisaven aquest punt cabdal, però és conegut el criteri de la Caixa de Barcelona. Havia entregat entre 1910 i 1914 en un terreny de set mil metres quadrats, adquirit a Sant Andreu, 33 habitatges per a obrers del tipus de caseta unifamiliar amb planta baixa i un pis amb una mica de jardí. Només s'havia decidit a fer-ho gràcies a un llegat de 80.000 pessetes de Joaquim Prats i Roquer després de la seva mort. Els futurs propietaris havien de pagar una entrada de 1.500 pessetes i 5.000 a terminis al llarg de 15 anys. Això no sols representava molt poc com a resposta a les dimensions del problema, sinó també pel que feia a la immobilització de l'entitat bancària en edificis: sols el 10,%. El 1919, la Caixa de Barcelona es disculpava per la insuficiència d'exempcions fiscals, però també perquè considerava que els beneficiaris no estaven prou preparats, deia, «*para convertirse en propietarios*».⁸⁵

Els autors del projecte premiat pels Amics del País estan convençuts que el camí més directe per a solucionar els problemes socials es troba en el millorament dels habitatges modestos. El que proposen és la construcció d'un bloc de quatre a cinc plantes, amb els baixos ocupats per negocis i magatzems, que han de ser llogats a preu de mercat. El bloc ocuparia una extensió equivalent a la d'una illa de l'Eixample —10.000 metres quadrats—, amb un jardí interior que tindria entrada des del carrer, però sense circulació de vehicles a l'interior. En aquest jardí s'aixecaria l'escola, un edifici d'una sola planta amb semisoterrani (figs. 36-39). No es parla de cap capella ni d'església.

Els habitants dels pisos haurien de pertànyer a la pròpia cooperativa de consum, amb caixa d'estalvis. Cada soci tindria els títols que volgués i els vots corresponents al nombre de títols de cada unitat familiar. Quan un llogater abandonés el bloc, rebria el capital aportat. El patronat directiu podia arribar a comptar amb una tercera part de vots com a màxim. Els estadants haurien de pertànyer a una mutualitat per a cas de malaltia. Hi hauria un restaurant econòmic, seguint el model d'un d'existent a Santa Madrona, que oferia un cobert bàsic de 80 cèntims amb sopa, carn d'olla, verdura, pa i vi.

⁸⁵ Francesc CABANA, «Caixa de Barcelona», *Caixes i Bancs de Catalunya, I*. Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1996, p. 67-69.

La planta superior del bloc estaria dedicada a taller escola per aprendre-hi oficis i a escola nocturna d'adults. Es demanaria a la Mancomunitat de Catalunya la dotació d'una biblioteca popular a la planta baixa, on també es trobaria la cooperativa de consum i el restaurant econòmic. Els escolars podrien romandre a l'escola durant tota la jornada laboral dels pares i menjar al migdia al restaurant econòmic comunitari. Als baixos hi hauria els safareigs, els banys i altres serveis comuns.

Els habitatges serien de dimensions diferents segons les necessitats de cada família i segons les disponibilitats econòmiques de cada una. El disseny era que al mateix bloc visquessin diverses categories de treballadors amb salaris diferents, des dels peons fins als quadres intermedis i els administratius. El nombre total de pisos seria de 400, amb lloguers que anirien de les 5 a les 30 pessetes mensuals, segons el nombre d'habitacions i l'altura de la planta on es trobessin.

Els càlculs que en feien Giralt i Carbó eren els següents: les despeses comprendrien la compra del terreny, calculat en 500.000 pessetes en base al preu pagat per l'Ajuntament per un de semblant feia poc, i el pressupost d'edificació es calculava en 2.000.000 de pessetes. Per tant, en total les despeses inicials serien de 2.500.000 pessetes.

Els ingressos provindrien dels lloguers dels magatzems a 5.000 pessetes al mes cadascun, i en total sumarien 60.000 pessetes anuals; més les 90.000 dels lloguers dels treballadors estants dels pisos, donarien 150.000 pessetes. Aquests ingressos assegurarien el pagament de l'interès del capital esmerçat al 5% anual, és a dir 125.000 pessetes anuals, més les despeses de manteniment i les eventuais. Segons els autors, les xifres que donaven permetrien al municipi, a l'Estat o a les caixes afrontar sense risc la inversió. Aquest model no es va seguir en els anys següents. Els autors del projecte també incloïen, com s'ha dit, cases de dos habitatges amb dues plantes (fig. 39).

Els primers polígons de cases barates de protecció oficial es construïren a Barcelona entre 1928 i 1929 en zones rurals d'extraradi, mal comunicades amb el centre urbà, però foren un progrés per als que fins aleshores havien viscut en barraques, ja que la urgència del programa obeí tant al problema per ell mateix com a la necessitat de donar casa als desallotjats d'una part de les barraques a Montjuïc per aixecar els pavellons i les

avingudes de l'Exposició Internacional de 1929. Responien al tipus d'habitatge unifamiliar de planta baixa amb un petit pati posterior, formant carrers de cases adossades amb teulada a dues aigües.⁸⁶ No responien al model de bloc del premi de la Societat d'Amics del País de 1920, sinó a l'anterior al qual l'entitat havia donat suport en els anys setanta del segle XIX. Els habitatges tenien 42 metres quadrats i alguns excepcionalment, 80. En el cas del barri més gran, el Milans del Bosch (Bon Pastor), de les 784 cases, la majoria tenien 40 metres quadrats i només un centenar arribaven als 80. En total els quatre polígons sumaven 2.229 habitatges, xifra notable encara que insuficient per a les necessitats urgents de la ciutat. Aquests quatre polígons del temps de la Dictadura de Primo de Rivera portaven noms dels governants del moment i eren Eduardo Aunós, entre Can Tunis i la Zona Franca; Milans del Bosch al terme de Sant Andreu; Baró de Viver al de Santa Coloma de Gramenet i el Besòs i Ramon Albó, al Turó de la Peira. Llevat de Ramon Albó, primer president del Tribunal Tutelar de Menors, els altres eren jerarques del règim: Aunós era ministre de Treball de Primo de Rivera, el baró de Viver era l'alcalde de Barcelona i Milans del Bosch era el general que feia de governador civil de la província en aquell temps. Amb la República, els noms dels barris canviaren i els habitatges foren dotats de serveis imprescindibles que els mancaven i que havien estat força insuficients al principi.

Convé indicar que la solució, que el projecte premiat pels Amics del País el 1920, en proposar transferir l'Ajuntament els seus poders a una societat, es complí a finals dels anys vint, atès que el Patronat de l'Habitatge de Barcelona cedí les seves atribucions al Fomento de la Vivienda Popular, S.A.

Si se cerqués alguna realització que tingués algun punt en comú amb la proposta del projecte publicat el 1920, se la podria trobar a la Casa Bloc de Sant Andreu de Palomar, construïda sota la Generalitat de Catalunya entre 1932 i 1936, segons el projecte de Josep Lluís Sert, Josep Torres Clavé i Joan Baptista Subirana, tots tres membres del GATCPAC (Grup d'Arquitectes i Tècnics Catalans per al Progrés de l'Arquitectura

⁸⁶ Gabriela MORALES RAMÍREZ, *El inicio de la vivienda obrera en Barcelona y las Casas Baratas (1928-1931)*, Tesi doctoral de la Universitat Politècnica de Catalunya d'accés lliure, 2016.

Contemporània). Consta de 200 habitatges en 5 edificis enllaçats formant una gran essa. Però el racionalisme de la Casa Bloc és diferent del projecte que havien esbossat Giralt i Carbó el 1920, mentre que aquest responia a altres models europeus anteriors. En lloc d'un jardí interior dins d'una illa, la Casa Bloc presenta dues zones enjardinades totalment obertes i amb orientació oposada, amb una edificació contínua en ziga-zaga. Se'n podrien observar altres diferències, però no cal entrar aquí en més detalls.

Tercera part

Els anys de la Dictadura de Primo de Rivera, la República i la Guerra Civil

I. 1924 -1930. ORDRE APARENT A CANVI DE LLIBERTAT

La qüestió de la llengua catalana en la segona meitat dels anys vint

Després d'haver presentat al rei el novembre de 1923 una protesta pel decret que prohibia la bandera i la llengua catalanes a les corporacions de dret públic, la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País continuà pronunciant i publicant en català el discurs d'elogi a la virtut i la proclamació i concessió dels premis els anys 1924 i 1925, tal com es pot veure als seus anuaris. Els oradors que pronunciaren el discurs de l'elogi a la virtut foren el periodista i bibliògraf Lluís Bertran i Pijoan el 1924 i el músic Lluís Millet, de l'Orfeó Català, el 1925. El 1926, es tornà a llegir la memòria del secretari general i la justificació dels premis en castellà, però el caputxí Miquel d'Esplugues encara digué el seu discurs d'elogi de la virtut en català.

El març de 1926 havia tingut lloc la destitució de tota la junta de govern del Col·legi d'Advocats de Barcelona per haver-se negat a publicar la Guia judicial només en castellà, tal com li ordenaven les autoritats dictatorials. El gener de 1922 s'havia aprovat per unanimitat que la llengua oficial del Col·legi d'Advocats fos la catalana. Els membres de la junta, presidida pel degà Raimon d'Abadal i Calderó el 1926, foren desterrats temporalment fora de Catalunya i els col·legiats que havien votat la resistència foren castigats amb multes.

El fet degué intimidar els dirigents de l'Econòmica i la memòria del secretari general el 1926, tal com s'ha dit, fou llegida en castellà, igual que la declaració dels premiats a la festa de desembre d'aquell any. El

1927 el discurs de l'elogi a la virtut havia estat encomanat a Francesc Matheu i Fornells, president del consell directiu dels Jocs Florals de Barcelona i mestre en Gai Saber. Matheu emprà un recurs original: en lloc de l'habitual discurs en prosa, compongué un poema en català. D'aquesta manera portava la qüestió fins al límit de la tolerància de les autoritats dictatorials, perquè castigar un poema en català no era el mateix que penalitzar-lo en el cas d'un discurs normal en prosa. La tolerància envers la poesia en català havia estat usual i no era vista per les autoritats com un signe de normalització lingüística, a diferència d'un text en prosa. Cal tenir present, de tota manera, que els Jocs Florals de Barcelona estigueren prohibits com a festa pública durant la Dictadura de Primo de Rivera i la concessió dels premis s'hagué de fer en domicilis i sales particulars en una mena de clandestinitat tolerada. El procediment de Matheu era irrepetible i, a més, no tothom era capaç de compondre un discurs en vers, de manera que el castellà fou la llengua exclusiva de les festes de 1928 i 1929. Antoni Masriera i Joan Burgada i Julià foren després els oradors cridats a parlar per a fer l'elogi de la virtut.

Els llibres que rebien els alumnes de les escoles de beneficència juntament amb la petita quantitat en metàl·lic —els premis a l'aplicació— també passaren de la versió catalana a la castellana l'any 1926 i els següents, i així, en lloc de *Les floretes de Sant Francesc*, *Floreillas de San Francisco*; en lloc de *L'Escola de Jesús*, *La Escuela de Jesús*. *Aventuras de Peter Pan* fou la novetat. Els llibres en català per als escolars haurien d'esperar al canvi de règim.

Els premis

Pel que fa als premis a dos o tres estudiants universitaris amb pocs mitjans i molt bones notes, el 1928 hi va aparèixer per primer cop una noia: Remei Bardina Soronellas, estudiant de Dret i de Filosofia i Lletres.

En el capítol de premis a institucions i associacions —mil pessetes— la seqüència en aquells anys seguí la trajectòria següent: el 1923 fou per a la Caixa Popular de Lloguers de Terrassa, fundada el 1915; el 1924, per a la Lliga Espiritual contra el mal parlar; el 1925, per a l'Escola Domi-

nical per a Obreres de l'Obra de Nostra Senyora de la Soledat, a Sant Andreu de Palomar; el 1926, per al Patronat de Cultura de Canet de Mar fundat el 1918, i per a l'Escola d'Aprenents de la barriada de Sants, fundada el 1923. El 1927 rebé 1.000 pessetes la junta de la Residència d'Estudiants de Barcelona, fundada el 1921, i el Secretariat de l'Associació de Sant Rafael de Terrassa. Després foren premiades l'Escola Cantina de Can Tunis, fundada el 1919, i les Escoles Catòliques per a Fills dels Obrers, entitat fundada el 1920, amb 600 nens en l'ensenyament diürn i un centenar d'adults en el nocturn.

Els premis individuals a personalitats que haguessin sobresortit en tasques de beneficència foren aquests anys sempre per a eclesiàstics, com la monja Teresa Arnau, superiora de l'hospital asil de Granollers, el sacerdot Enric Bayón Sebastià, capellà de dos hospitals de Barcelona, i el clergue Ricard Aragó, pel seu combat contra la blasfèmia des del 1909.

Els premis per a estudis erudits, científics i tècnics —els premis al mèrit— foren, el 1924, per al geòleg i capellà Joan Ramon Bataller per *Avenç d'un estudi de roques sedimentàries a Catalunya* (1.500 pessetes) i per a Ferran Valls i Taberner per *Contribució a la història de les fonts del dret català medieval* (1.000 pessetes). El 1926 rebé la distinció Avel·lí Bulbena Estrany amb *Ramón Amadeu, maestro imaginero catalán de los siglos XVIII y XIX*. El 1927 el premi Pelfort de 1.500 pessetes fou per al capellà Albert Bonet pel treball *La conciencia moral del niño*. El tema convocat havia de ser de pedagogia. Dels tres premis de caire erudit convocats el 1928, un quedà sense adjudicar i els altres dos foren un per a Àurea L. Javierre per l'estudi *Matha de Armanyach, duquesa de Gerona, esposa del Infante Don Juan, primogénito de Pedro el Ceremonioso*, i l'altre per a Joaquim Carreras Artau per *La doctrina de los universales en Juan Duns Scot*.

El 1930, any de transició política, el discurs d'elogi a la virtut, confiat a Ferran Valls i Taberner, fou pronunciat en català, però la memòria i la proclamació dels premis emprà encara el castellà. El 1926 Valls i Taberner havia estat un dels membres sancionats de la junta del Col·legi d'Advocats. Caldria esperar al desembre de 1931, ja amb la República, per a reprendre el català com a llengua oficial de l'Econòmica de manera global. Ferran Valls i Taberner, figura eminent de la Lliga Regionalista, havia estat a la directiva

de la Societat secretari de junta el 1928 i el 1929 i en seria president el 1931 i el 1932, com es veurà després.

Socis i directives durant la Dictadura de Primo de Rivera

Els anys vint i trenta continuà sent secretari general dels Amics del País Josep Maria López-Picó. El nombre de socis de número arribà el 1925 a la xifra més alta de tota la història de l'Econòmica Barcelonesa. No resulta fàcil explicar el fet, ja que estava sotmesa a la mateixa limitació de les llibertats que la resta de la societat civil, si bé no fou sotmesa a clausura ni a càstigs com altres societats. El caràcter de corporació de dret públic la preservava sempre que no desafies directament les autoritats dictatorials. Potser influí en el creixement de la Societat —de 732 socis numeraris el 1923 a 872 el 1925— la seva actitud d'oposició ferma al decret contra la llengua catalana i la bandera, que li donava una imatge catalanista capaç d'atreure nous socis i de semblar una mena de refugi de sociabilitat cívica ara que els partits estaven prohibits. Però a partir de 1926 el descens gradual del nombre de socis fou un fenomen innegable: 830 l'any 1926, 790 l'any 1927, 750 l'any 1928, 734 l'any 1929, amb una pausa el 1931 amb 745 socis de número. Els anys de la República conegueren la continuïtat del descens, passant de 682 l'any 1931 a 606 l'any 1934. De 1935 i 1936 no se n'han conservat dades. D'una mitjana de 808 socis durant la segona meitat dels anys vint, es passà a una mitjana de 666 socis en els primers cinc anys dels anys trenta, una reducció prou notable. En els anys trenta, l'Anuari passà a publicar-se en números bianuals i no anuals com fins aleshores, senyal evident d'estalvi i de reducció de notícies i iniciatives de l'entitat. Entre els nous socis trobem, els anys vint, el pedagog Manuel Ainaud, programador dels grups del Patronat Escolar de l'Ajuntament de Barcelona, i el periodista Agustí Calvet (Gaziel), director de *La Vanguardia*. També és remarcable la presència de l'escultor Josep Llimona.

Tots els presidents continuaren sent membres de la Lliga Regionalista: després de Puig i Alfonso el 1924, fou elegit l'advocat Vicenç de Moragas i Rodés, vicepresident de l'Orfeó Català entre 1902 i 1909 i entre 1916 i 1936, i membre de la directiva de la Lliga Regionalista, elegida el juny

de 1930.⁸⁷ El 1927 fou rellevat pel notari Antoni Par i Tusquets, degà del Col·legi de Notaris, i també militant de la Lliga. El 1929 el succeí l'editor i col·leccionista d'art Gustau Gili, fundador, el 1902, de l'editorial que porta el seu nom. Membre de la Lliga Regionalista, fundà la Cambra Oficial del Llibre de Barcelona. El 1931 el succeiria Ferran Valls i Taberner (fig. 40).

Les juntes directives tingueren la composició següent:

1925-1926.— Vicenç de Moragas i Rodés (P). Joan Alandí i Canela (VP), substituït el 1926 per Jaume de Riba i d'Espanya. Lluís Pons i Tusquets (T), substituït el 1926 per Josep Carabén i Vendrell. Francesc Taxonera (C). Josep A. Massip (B). Josep M. Blanc i Romeu (S), substituït per Manuel Valls i Martí el 1926. Dámaso Servià (VS). Vocals: Alfredo Gaza, Frederic Badell, Rafael Blajot i Romero, Lluís Massot i Balaguer i Rafael Vallet i Sabater. El 1926 queden reduïts a quatre: Víctor Blajot i Romero, Joan Berenguer i Sala, Lluís Massot i Balaguer i l'escultor Josep Llimona i Bruguera.

1927-1928.— Antoni Par i Tusquets (P). Jaume de Riba i d'Espanya (VP). Josep Carabén i Vendrell (T). Joaquim Vallvé i Cusidó (C). Xavier Tusell i Gost (B). Manuel Valls i Martí (S). Salvador Bremon i Masgrau (VS). El 1928, el vicepresident fou Lluís Puig de la Bellacasa, el tresorer fou Joan Petit Iglésias, el bibliotecari-arxiver i el vicesecretari repetiren, però el nou secretari fou Ferran Valls i Taberner. Vocals: Joaquim Maria de Nadal i Ferrer (fig. 41), Ricard de Capmany, Rafael Torrent i Garrigolas, Josep Llimona i Joan Berenguer i Sala. Els tres primers repetiren el 1928, però no els dos darrers, substituïts per Ramon Suriñach Senties, Joaquim Lafont i Emili Fàbregas Mataró. Tornaven a ser sis. S'hi observa l'entrada de Joaquim Maria de Nadal i Ferrer, futur president dels Amics del País entre 1950 i 1953.

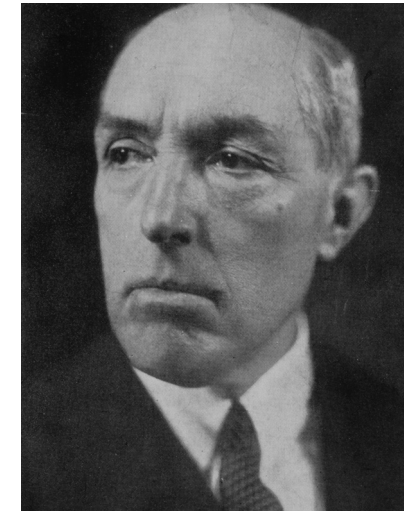
1929-1930.— Gustau Gili i Roig (P). Lluís Puig de la Bellacasa (VP). Emili Jorba i Romanyà (T). Joan Petit Iglésias (C). Gaspar Rosés (B). Ferran Valls i Taberner (S). Joaquim Vallvé i Cusidó (VS). El 1930 canviaren el vicepresident i passà a ser-ho Josep Maria Trias de Bes; el tre-

⁸⁷ Isidre MOLAS, *Lliga Catalana, un estudi d'estasiologia*, I, Edicions 62, Barcelona, 1972, p. 158.

sorer, que fou Joan Martín Balmàs, i el comptador, que passà a ser-ho Emili Jorba i Romanyà. Repetiren el bibliotecari arxiver i el vicesecretari, però el nou secretari fou Josep Vilardaga Buxó. Vocals: repetiren Suriñach, Lafont i Fàbregas, i els nous foren Josep Casajoana i Oliver, Andreu Bausili i Antoni Par i Tusquets. El 1930 repetiren Casajoana, Bausili i Par, i els nous foren Guillem Brugarolas, Ferran Valls i Taberner i Lluís Cirera Salses.

El representant de l'Econòmica, el 1927, a la Junta d'Obres del Port era Jaume de Riba i d'Espanya; a la Junta del Cens el delegat era el mateix president de l'Econòmica Barcelonesa, igual que en el cas del Patronat de la Universitat Industrial, de l'Associació de Viatjants del Comerç i de la Indústria, del Museu del Foment Regional de la Sagrera, de la Lliga contra la Mortalitat Infantil, de la Societat Econòmica Arabista i del Patronat Penitenciari. L'Econòmica estava representada a la Junta de Segon Ensenyament per Tomàs Carreras Artau, i a la de Primer Ensenyament per Francesc de P. Maspons i Anglasesell.

La Junta de Dames continuava considerant com a presidenta honorària Maria Cristina d'Habsburg, l'antiga reina regent, i quan aquesta morí, el febrer de 1929, figurà al seu lloc la reina Victòria Eugènia de Battenberg. El 1929 la presidenta de la Junta de Dames era Antònia Bertrand, vídua de Pons. Pelegrina Benet d'Alandí n'ocupava la vicepresidència primera; Josepa Martí, vídua de Fiol, la vicepresidència segona; la tresorera era Francesca Margarit, vídua de Sagarra. Hi exercia de secretària María L. de Sagredo; la vicesecretària era Josepa Ribera de Soler; la vicesecretària segona, Joaquina Rogent de Maspons, i l'arxivera-bibliotecària, Mercedes Fontanals, que era l'única soltera atès que figurava com a senyoreta. La secció de maternitat i expòsits estava formada per Pelegrina Benet d'Alandí de presidenta, Anna Planas de vicepresidenta i Teresa Agustí i Framis de tresorera, amb Josepa Martí, vídua de Fiol, de secretària. Hi havia deu vocals, esmentades amb el seu nom a l'Anuari de 1929, i les sòcies de número eren 32, una xifra similar a la de deu anys abans. Les sòcies honoràries, que eren les contribuents sense tasques, s'havien reduït de 37, l'any 1926, a 15. I aquesta és la darrera informació apareguda als anuaris sobre l'antiga secció femenina de la Barcelonesa. Si es té en compte que les sòcies honoràries havien

40. Ferran Valls i Taberner, president dels Amics del País durant el bienni 1931-1932.

41. Joaquim Maria de Nadal, president dels Amics del País entre 1950 i 1953.

estat 58 l'any 1913, resulta evident el gran descens de burgeses contribuents a les obres de la Junta de Dames. No sabem si això fou paral·lel a un declivi de la secció femenina dels Amics del País i de les seves obres. Però sí que hi ha signes que aquestes obres sobrevisqueren.

L'Anuari de 1929 encara reproduïa la llista anterior de benefactors de l'entitat «*inscritos en las lápidas de honor de la Sociedad como fundadores o mayores donantes de premios a la virtud*». Continuava encapçalant la relació la reina Isabel II, morta el 1904 a França.⁸⁸

Una comparació entre els pressupostos corresponents als anys 1924 i 1930 pot donar una idea de la relació entre ingressos i despeses d'aquella època pel que feia al funcionament intern de l'entitat, deixant de banda els premis, que tenien una base financera pròpia i independent.

El pressupost de 1924 sumava 14.866 pessetes d'ingressos i de despeses i el de 1930 arribava a 34.450. Les quotes anuals dels socis, mantingudes en 15 pessetes en totes dues dates, no haurien cobert la diferència, atès que els 723 socis de 1924 hi aportaven 10.845 pessetes i els 600 de l'any 1930, només 9.000 pessetes. El 1924, calia afegir 35 quotes d'entrada de 40 pessetes cadascuna, en total 1.400 pessetes, una partida inexistent el 1930. Els interessos dels comptes bancaris donaven

⁸⁸ Reproduïm literalment aquesta relació, que figura a les pàgines 84-86 de l'Anuari de 1929, sense el tractament protocol·lari: «*la reina Isabel II; el rey consorte Francisco de Asís; los infantes de España, duques de Montpensier; los socios fundadores y junta directiva de la Catalana General de Crédito; la Diputación Provincial de Barcelona; la junta de gobierno de la Caja de Ahorros de Barcelona; el Ayuntamiento de Barcelona; el marqués de Casa Brusi en nombre de su difunta esposa Josefa Mataró de Brusi; Martín Antón Tresserra y albaceas testamentarios en nombre de la difunta esposa del primero, Rosa Arañó de Tresserra; Consuelo Moragas y Vidal; Ramon Vilanova y Barrera; Francisco Garí y Boix; discípulos y admiradores de Juan Agell, a la memoria del mismo; José Moragas y Gili y Agustín Urgellés de Tovar, en nombre de María Nadal y Vicens, viuda de Galup; Francisco Pedrol e Illa; Jacinto Casas y Colomer; la reina regente María Cristina de Habsburgo-Lorena; Toribio Durán y Garrigolas, marqués de Santa Isabel; Antonio Iglesias; Josefa Moreu y Bori; Luis Castells y Comas; José Puig y Cuñer; Ramón Marqués y Matas; José Colominas Sampera, José Ángel Baixeras; Antonio Torrents y Monner; Camilo Fabra y Fontanills, marqués de Alella; Juan Marsillach y Parera; José Mora Blight; Joaquín Prats y Roquer; Escolástica de Arana de la Hidalga; Antonio Borrell y Folch; Teresa Amatller, a la memoria de su difunto padre Antonio Amatller y Costa; Jerónimo Buxareu; Isidro Mas y Serra; José Deu; José Pelfort y Manció y su esposa Francisca de P. Xinxó; Elisa Tusquets y Puig, del Círculo Ecuestre; Benigno de la Riva; Emilia Roura y Peypoch; Marcelina Xuriguera; Mercedes Torras; Eugenio Golorons; Antonia Mumbriú; Luisa Monserdá y Vidal; José Font y Castells*».

1.262 pessetes el 1924 i 2.000 l'any 1930. La subvenció procedent de la Mancomunitat de Catalunya era de 1.000 pessetes l'any 1924 i la de la Diputació —en lloc de la Mancomunitat— era de 1.500 sis anys més tard. No hi hagué per part de la Diputació de la Dictadura una reducció de subvenció, sinó al contrari. En el capítol de despeses, el lloguer del local era de 2.000 pessetes anuals l'any 1924, mentre l'amortització del crèdit per a la compra de la seu pujava a 3.000 el 1930. La confecció de l'Anuari de l'entitat varià poc entre 1924 i 1930: era de 1.300 pessetes l'any 1924 i de 1.500 sis anys més tard.

En canvi, la nòmina del personal de secretaria passà de 9.615 pessetes a 13.750 entre aquests dos anys. Diverses reparacions, obres i instal·lacions noves, inexistents el 1924, pujaven a 4.900 pessetes el 1930, però cal suposar que no gravarien els pressupostos posteriors. Per exemple, una caixa de cabals que costà 1.300 pessetes el 1930. Els lloguers que cobrava la Barcelonesa el 1930 aportaven 9.000 euros, no figuraven en el pressupost de 1924 i d'aquí procedia un element d'equilibri pressupostari, igual que del 10% que es restava a la suma dels premis, que aportava 2.000 euros a l'entitat el 1930, i un altre dipòsit de la casa contribuïa amb 4.000 euros més. Certament hi havia un ingrés previst problemàtic en el pressupost de 1930: les 6.150 pessetes de les quotes impagades de 410 socis l'any anterior i que s'esperaven cobrar el 1930. Sense aquest ingrés hipotètic el dèficit ja hauria estat un fet impossible de negar. L'arxiu de l'Econòmica conté els contractes de lloguer de dues botigues dels baixos del mateix edifici del carrer de Sant Sever i la plaça de Sant Felip Neri, els anys 1935 i 1936: aportaven 900 i 1.200 pessetes anuals a l'entitat.

Pel que fa a les relacions amb les altres societats econòmiques de la regió, semblen haver-se reduït molt. El 1927 es recullen a l'Anuari les dades d'unes quantes de les societats que li havien comunicat la seva composició. Foren la Mallorquina, presidida per Antoni Barceló i Bosch; la societat tenia 106 socis, reduïts a 93 l'any 1930, amb el mateix president. La de Figueres, presidida per Xavier Fages de Climent, comptava amb 61 socis, incrementats fins a 92 l'any 1930, amb el mateix president. La *Gerundense*, presidida per Josep Encesa i de Climent, comptava amb 58 socis, convertits en 63 l'any 1930, també amb el mateix president. La

Reusense, presidida per Domingo Segimon Artells, tenia 63 socis, i la de Lleida, presidida per Francesc Segañoles Reig, comptava amb 72 socis l'any 1927.

Informes i peticions a les autoritats

El febrer de 1923, abans del cop de Primo de Rivera, la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País havia elevat a les autoritats un informe sobre la reforma del reglament del nomenament dels notaris. Insistia que calia fer obligatori el coneixement de la llengua catalana i del dret civil català per a ocupar una plaça de notari a Catalunya i els tribunals dels concursos havien de tenir una composició que garantís la comprovació d'aquests coneixements. Els notaris havien de ser conscients que aquí la dona casada podia contractar sense permís del marit i aquest era un punt expressament recordat en l'informe.

El mateix any 1923 el president de la Societat manifestà a les autoritats la preocupació per la predisposició del Govern a reduir els drets de duanes en la negociació de convenis comercials amb Estats Units, Bèlgica, Alemanya i Itàlia, com s'havia fet amb França, Gran Bretanya i Suïssa, malgrat l'aranzel establert per Cambó quan havia estat ministre d'Hisenda. Davant l'anunci de la redempció dels *foros* gallecs, la Societat respongué a una consulta del Govern que no existia tal institució a Catalunya.

El 1926 envià a l'organització de la primera conferència nacional de sericultura un escrit d'encoratjament i, després de recordar que l'entitat havia reclamat mesures en favor de la restauració del conreu de la morena, la cria del cuc, la selecció de llavors, etc., demanava que les entitats col·lectives del sector rebessin els mitjans econòmics per al foment de l'economia de la seda.

Aquest mateix any, els Amics del País informaren el Ministeri d'Hisenda sobre les reformes projectades de la contribució territorial. Es recordava que només el 38% del territori estava controlat pel registre fiscal i l'aranzel cadastral, mentre la resta tributava dins del sistema d'amillarament pel règim de quota, que era menys efectiu per a l'Estat i més lleuger i protegit per als contribuents. Fins que no s'estengués el cadastre i el

registre fiscal al 62% que tributava menys, no era just ni convenient endurir el pes que suportava el 38% restant, deia l'informe, que també estava disconforme amb el fet que s'exigís en les declaracions un suposat valor de venda hipotètic dels immobles.

Els altres anys de la Dictadura, l'activitat assessora i informativa de l'Econòmica de cara a les autoritats polítiques es reduí a zero. El 1928 celebrà que s'hagués confiat a la Diputació de Barcelona el cobrament de contribucions de l'Estat i demanà la continuïtat d'aquest sistema.

La Dictadura de Primo de Rivera no comptà políticament amb els Amics del País i aquesta institució no tingué cap representant a l'Assemblea Nacional Consultiva, convocada pel dictador el 10 d'octubre de 1927 per a preparar una reforma constitucional en sentit autoritari i corporativista. En aquesta assemblea no s'arribà a un consens de les dretes de cara a una reforma constitucional concreta. No es derogà formalment la Constitució de 1876, tot i que la intenció manifesta era canviar-la. Els socialistes no acceptaren els llocs que la Dictadura els oferí a l'Assemblea Nacional Consultiva. L'obra d'aquest cos deliberant resultà inútil i acabà després de la dimissió de Primo de Rivera el gener de 1930, quan la consulta informal del president del Directori Civil als capitans generals de les regions militars donà com a resposta una adhesió genèrica a la Monarquia però no al dictador. El rei intentà aleshores tornar al règim de 1923 com si res no hagués passat, però el crèdit constitucional de la Monarquia havia quedat molt malmès i seria impossible revalidar-la.

Pel que fa a les relacions amb les altres societats d'amics del país, cal esmentar l'assemblea general de novembre de 1925 a Madrid, que aquell any celebrava el cent cinquanta aniversari de la seva fundació.⁸⁹ A més de la usual reivindicació de ser presents a totes les corporacions oficials de beneficència, instrucció, sanitat, higiene, agricultura i de qüestions socials, l'assemblea revalidà la vigència de la junta delegada a Madrid

⁸⁹ A l'Assemblea es registrà l'existència de les societats següents i esmentades per aquest ordre: Alacant, Badajoz, Mèrida, Palma de Mallorca, Eivissa, Barcelona, Arenys de Mar, Cadis, Tenerife, Santa Cruz de la Palma, Còrdova, Santiago de Compostel·la, Girona, Granada, Jaén, Lleó, Màlaga, Múrcia, Pontevedra, Sevilla, Reus, Terol, València, Madrid, Zamora, Saragossa, l'Havana i Las Palmas.

com a comissió permanent de les assemblees de societats econòmiques. Demanava sobretot que les societats d'amics del país fossin incloses al cens corporatiu. La Dictadura es decantava per la representació corporativa que els Amics del País havien propugnat i que ara refermaven de cara a un canvi del poder legislatiu, tot evitant, però, comprometre's amb una adhesió política a la Dictadura de Primo de Rivera. Es demanava vagament també una reforma tributària en favor de la petita burgesia, la creació de facultats de pedagogia, la validesa oficial dels estudis oferts per les societats d'amics del país i la persecució de la pornografia.

La següent assemblea general dels Amics del País es decidí celebrar-la a San Sebastià coincidint amb el segon centenari de la fundació de la Sociedad Vascongada per part del comte de Peñaflorida.

De març a juny de 1925, l'Econòmica oferí un curs sobre organització d'empreses mercantils a càrrec del professor Ferran Boter.

El mateix any 1925, l'entitat demanà al president del consell de ministres, el 6 de juliol, que es convoquessin les eleccions municipals promeses pel nou estatut municipal en lloc de mantenir els ajuntaments de designació governativa. Però la gran contradicció de la Dictadura de Primo de Rivera fou que, després d'haver censurat la dependència del poder central que havien patit fins aleshores els ajuntaments, va sotmetre els governs locals a una intervenció governativa i a una manca de representativitat fins a un grau superlatiu mai vist en els decennis anteriors. Aquest despotisme es pretenia justificar amb propòsits moralitzadors.

L'Econòmica Barcelonesa elegí un síndic seu a la Confederació Hidrogràfica del Pirineu Oriental el 1929.

Després de gener de 1930, amb la transició vers un retorn a un règim constitucional, l'entitat emeté nombrosos informes i peticions adreçats al Govern espanyol i a l'Ajuntament de Barcelona. El 9 de gener de 1930 expressà la seva preocupació per la caiguda de la cotització exterior de la pesseta, que no veia justificada per la situació econòmica interior sinó que la considerava originada per la pèrdua de confiança. No precisava més, però era evident que es referia a la crisi de la Dictadura i als interrogants que plantejava la seva substitució i un problemàtic retorn a la Constitució de 1876. Fou aquesta baixa i la ineficàcia dels procediments per aturar-la el que acabava de provocar la dimissió del ministre d'Hi-

senda José Calvo Sotelo abans de la del mateix general Primo de Rivera. La Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País temia els efectes de l'exportació de capitals, el foment de l'especulació a la baixa de la pesseta i la reducció de la conversió de les exportacions en pessetes, que podien anar seguits per la pujada de preus, la lluita per apujar els salaris i l'esgotament del capital circulant.

L'Econòmica Barcelonesa no oferia cap solució. L'Estat es trobava davant la necessitat d'aturar la despesa pública i això havia de provocar la fi del somni que des de feia temps associava la prosperitat amb la Dictadura. El govern de Primo de Rivera patia una crisi de legitimitat que li dificultava imposar els sacrificis d'una estabilització quan encara no havien arribat els efectes de la Gran Depressió que havia començat als Estats Units a finals d'octubre de 1929. Tal com deia Cambó, la pesseta no s'estabilitzaria fins que no se superés l'agonia de la Dictadura i s'assegués la transició vers un sistema polític legitimat i estable. Només aleshores es restabliria la confiança dels inversors.

Dins del marc del sistema econòmic espanyol d'aleshores, el creixement econòmic conduïa a un augment de les importacions per un valor superior al de les exportacions i el desequilibri de la balança comercial s'acabava traduint en un desequilibri de la balança de pagaments. Això imposava una frenada al creixement per tal d'aturar la baixa de la cotització de la pesseta. L'Espanya de 1929 no comptava com la de 1960 amb la triple injecció de divises per part del turisme, les remeses d'emigrants a Europa i les inversions estrangeres, amb les quals se superarien els sacrificis del pla d'estabilització de 1959.

El 29 de març, ja substituït el general Primo de Rivera pel general Dámaso Berenguer, la Barcelonesa es va afegir a la demanda d'una amnistia de presos i d'exiliats polítics. El president de la Diputació de Barcelona, Joan Maluquer Viladot, encapçalava la petició. Foren indultats els condemnats per l'intent frustrat de magnicidi del túnel de Garraf de 1925 per part d'un grup separatista, però no Francesc Macià per l'intent de penetració guerrillera de Prats de Molló el 1927. Macià hagué de romandre a l'estranger fins al 1931.

Una altra petició al Govern, tramitada per la Societat, era relativament assumible. Demanà l'exempció de l'impost d'utilitats per als sous

anuals de menys de 5.400 pessetes en lloc del límit de 3.250 i posava l'exemple del que havia fet la Diputació foral de Guipúscoa, que la Societat considerava que havia de fer-se extensible a tot el regne.

El 15 de febrer de 1930, el general Berenguer renovà les diputacions provincials d'acord amb l'estatut provincial de 1925 i a la Barcelonesa li correspongué elegir-hi un diputat corporatiu. La junta general del 19 de febrer de 1930 elegí per a aquest lloc el president Gustau Gili, i a Emili Jorba per a representar els Amics del País a la Junta d'Obres del Port de Barcelona.

A l'Ajuntament de Barcelona, l'Econòmica Barcelonesa li demanava que retirés els tramvies del centre de la ciutat, de les Rambles i de la Via Laietana per tal d'agilitzar la circulació.

Pel que feia als projectes de reforma de l'ensenyament secundari, demanava, el setembre de 1930, que es concedís a Barcelona un Institut Escola com el que tenia Madrid, adaptat a la realitat cultural catalana, alhora que denunciava la insuficiència i deficiència de l'únic institut de batxillerat de Barcelona, ubicat a l'edifici de la Universitat. Aquesta demanda hauria d'esperar a la Generalitat republicana, amb la creació de l'Institut Escola del Parc el 1932, a l'edifici de l'actual IES Verdaguer.

A l'alcalde, Joan Antoni Güell i López, comte de Güell i marquès de Comillas, li demanà, el 2 de setembre de 1930, que es respectés el patrimoni artístic de la ciutat: «Higienitzem amb tota la garantia que calgui els indrets vells de Barcelona. Però no en mutilem l'encís ni ultratgem la seva discreta intimitat».

Com ja s'ha dit abans, la Societat demanà desemascarar la impostura del fals nombre de socis de la Societat d'Amics del País d'Arenys de Mar de cara a unes possibles eleccions de senadors.

El gener de 1931 era elegit president dels Amics del País l'historiador del dret Ferran Valls i Taberner, que durant la Dictadura de Primo de Rivera havia estat un dels professors de la Mancomunitat que havien estat cessats el 1924 per haver protestat per l'acomiadament de Dwelshauvers i després havia estat dels desterrats de la junta de govern del Col·legi d'Advocats de Barcelona. Ferran Valls i Taberner era un dels dirigents de la Lliga Regionalista i un membre eminent de l'Institut d'Estudis Catalans.

II. ELS ANYS TRENTA DEL SEGLE XX

El primer bienni republicà amb la Generalitat de Catalunya

La República i la Guerra Civil són dos períodes que no s'haurien de posar junts com si fossin de les mateixes característiques, malgrat la seva continuïtat en el temps. Si aquí es fa així no és perquè es vulgui ignorar la profunda fractura existent entre tots dos períodes ni, menys encara, perquè es consideri que els fets de la Segona República havien de conduir fatalment a la Guerra Civil. Fou l'aixecament militar, que a Barcelona tingué lloc el 19 de juliol de 1936, el que desencadenà la revolució social i la persecució religiosa i no al revés. Però la manca d'informació aprofitable dels anys 1936-1939 per a la història dels Amics del País obliga a ajuntar dos períodes que tenen menys a veure entre ells que la Guerra Civil i el règim franquista, perquè el segon és una mena de continuació de la primera, encara que de signe políticament oposat i amb una contrarevolució que tornà el país en aspectes bàsics a èpoques molt reculades.

La victòria electoral d'Esquerra Republicana i la Unió Socialista a Barcelona i a la major part de Catalunya el 12 d'abril de 1931 a les eleccions municipals, les primeres que es duïen a terme després de vuit anys, precipitaren la proclamació per part de Francesc Macià de la República Catalana dins una confederació ibèrica el dia 14 d'abril, encara que tres dies després pactà amb els tres ministres del Govern provisional de la República, arribats a Barcelona, la conversió de la República Catalana en Generalitat de Catalunya, que havia estat el nom del govern català abans de 1714. S'acordà la redacció d'un projecte d'Estatut, que seria sotmès a referèndum dels ciutadans de Catalunya per a ser aprovat en darrera instància per les Corts Constituents espanyoles.

Després de les eleccions d'abril de 1930, tot i la derrota electoral de la Lliga Regionalista, que havia apostat en el darrer moment per la continuïtat de la Monarquia, el president de la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País Ferran Valls i Taberner, en nom de la junta directiva, s'adreçà al president Macià el 22 d'abril del 1931 com «la més alta representació de la unitat del nostre poble». El felicità pel restabliment de la Generalitat i per haver arribat a un acord amb el Govern de la República. Aquesta salutació amb l'acatament lleial la publicà l'entitat al seu *Anuari*, que va ser catalanitzat del tot idiomàticament. Valls i Taberner sabé posar la lleialtat a la nova autoritat democràtica de Catalunya per damunt de la seva particular adhesió a un partit —la Lliga Regionalista— que havia estat derrotat a les urnes i que era contrari al de Macià.

Però els desacords no trigaren a aparèixer. La directiva de la Societat protestà per carta —adreçada, el dia 11 de setembre de 1931, a l'alcalde Jaume Aiguader, contra l'erecció d'un monument a Francesc Ferrer i Guàrdia: «L'intent de glorificar un home d'actuació nefasta, l'orientació del qual fou totalment anarquista i negativa, imbuïda d'odi i perversitat, mancada de grandesa, d'elevació i de sentit de cultura», li semblava a Valls i Taberner del tot censurable com a president de l'entitat.

La Constitució republicana establí un poder legislatiu monocameral i la desaparició de l'antic Senat deixà la Societat sense representació política directa al poder legislatiu.

El setembre de 1931, la directiva envià a les Corts l'informe sobre el projecte de llei d'intervenció obrera a les empreses, vulgarment denominat de control obrer. Es considerava una imposició obrera a l'empresariat i s'opinava que no podia contribuir a la cordialitat ni a la col·laboració necessàries entre treballadors i empresaris, atès que difonia el temor a una possible socialització futura sense indemnització. El document creia que es provocaria així la intensificació de la baixa a la borsa dels valors, afectats ja per la depressió econòmica general i per les incerteses del canvi de règim. Censurava que les comissions d'intervenció a les empreses fossin compostes només pels obrers quan el que seria desitjable, segons l'Econòmica, era que fossin mixtes, tal com les comissions que voluntàriament s'havien organitzat a la Gran Bretanya i als Estats Units. Encara

es considerava pitjor que només els obrers sindicats fossin electors de les comissions amb l'exclusió dels no sindicats i dels afiliats a sindicats minoritaris en una empresa, perquè no es contemplava la possibilitat de la pluralitat de sindicats. L'Econòmica Barcelonesa considerava que això era especialment greu a Catalunya, on predominava la CNT, «*cuya ideología y cuyos propósitos son sobradamente conocidos*». Es referia a l'aspiració al comunisme llibertari adoptada per la CNT al seu congrés del 1919.

Tornava, per tant, a insinuar-se la impossibilitat de negociació patronal amb una sindical d'ideologia revolucionària, que, d'altra banda —i això no ho deia el text—, es negava a formar part dels jurats mixtos de treball, que el ministre de Treball, el socialista Francisco Largo Caballero, establia com a instruments d'arbitratge obligatori abans d'arribar a una vaga. Aquesta norma era considerada pels anarcosindicalistes com a contrària al seu principi d'acció directa, com una inadmissible ingerència de l'Estat en les relacions laborals i com una inconfessada prima oferta a la UGT, que era considerada la rival socialista de la CNT.

Per a la directiva dels Amics del País, els obrers no estaven capacitats per a intervenir en la marxa de les empreses ni tampoc desitjaven assumir la responsabilitat que això hauria comportat, perquè només els preocupava el salari, la jornada laboral i la seguretat en el treball. En cas d'incompliment de la legislació laboral per part d'una empresa —advertia el document subscrit per la Societat— no calia la intervenció de cap comissió obrera, era suficient la denúncia a la Inspecció de Treball. Allò que semblava inadmissible era la pretensió de la comissió obrera d'intervenir en la selecció i contractació de personal en funció de la sindical predominant. Tampoc es considerava acceptable que la comissió obrera pogués dictar a la direcció, en cas de crisi econòmica, l'adopció de la reducció de jornada o de retribució, ni tampoc la capacitat d'intervenir en la qüestió de la reducció de personal. La Societat considerava que era previsible la lenitat de la comissió obrera quan s'haguessin d'imposar sancions a un treballador per manca de disciplina. S'advocava per comissions mixtes, voluntàries i votades per tot el personal amb independència de la filiació sindical, unes comissions disposades a resoldre les desavinences amigablement. El projecte de llei no prosperà.

El 1931, la Societat fou cridada per la Generalitat a formar part del Patronat de la nova Institució d'Investigacions Econòmiques enviant-hi un representant seu. Andreu Bausili fou l'elegit. Era un reconeixement per part del nou govern català del paper que l'entitat volia assumir en el camp social. Andreu Bausili era home de confiança de Cambó i el 1936 es traslladaria a l'Argentina i dirigiria la Compañía Argentina de Electricidad, successora de la CHADE.

El 1932, la directiva dels Amics del País protestà per la dissolució de la Companyia de Jesús i la confiscació dels seus béns. Valls i Taberner la considerava una «*medida de persecución injusta y representa una grave ofensa para la libertad religiosa y para la dignidad ciudadana*». Es demanava al president del Consell de Ministres, que era Manuel Azaña, la derogació del decret. Azaña havia aconseguit amb dificultats que socialistes i radicalsocialistes renunciessin a la dissolució i l'embargament dels béns de tots els ordes i congregacions religiosos, tal com demanaven, a canvi d'aplicar aquestes mesures només als jesuïtes, sense arribar a la seva expulsió, que era allò que havia decretat el rei catòlic Carles III l'any 1767.

L'anticlericalisme no sols responia a una tradició republicana, sinó que estava determinat pel propòsit de reduir la influència de l'Església, per considerar-la identificada amb la Monarquia, que havia intervingut fins al 1930 en la designació dels bisbes. L'èmfasi que Primo de Rivera havia donat al caràcter confessional de l'Estat espanyol no feu més que accentuar la consideració de l'Església com a enemiga nata del nou règim democràtic, que havia de secularitzar la vida política amb la separació de l'Església i l'Estat. La fidelitat monàrquica i l'exportació de capitals tramada per Pedro Segura, arquebisbe de Toledo i cardenal primat, en provocaren l'expulsió i la demanda al Vaticà que fos destituït. Aleshores passà a presidir l'Església espanyola l'arquebisbe de Tarragona, Francesc Vidal i Barraquer, que negocià amb el president Alcalá-Zamora i el ministre de Justícia Fernando de los Ríos un acord no traumàtic de separació entre l'Església i l'Estat, que no prosperà a les Corts. Les mesures contra els ordes religiosos anaven més enllà de la simple separació de l'Església i l'Estat, una separació que tampoc no acceptava una gran part de la clerecia, atès que no li resultava positiva ni econòmicament ni políticament.

La Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País tornà a protestar contra la llei de congregacions religioses de maig de 1933, que prohibia que les comunitats de religiosos es dediquessin a l'ensenyament, a la indústria i al comerç, privant-les dels mitjans per al seu manteniment, fora dels serveis de beneficència, quan no comptaven amb rendes suficients. L'escrit de la junta directiva del 19 d'octubre de 1932 declarava que la llei de congregacions religioses era censurable «*por el agravio que infería a los sentimientos y creencias de una gran parte del pueblo español*». Considerava que el projecte que volien aprovar les Corts Constituents era «*persecutorio de instituciones venerandas, factor de división entre los ciudadanos y funesto para la economía, para el orden moral y para la libertad misma*».

De fet, al marge de la protesta indicada, era impossible materialment substituir l'escola religiosa per l'escola pública el curs següent, contra el que prescrivia la llei de maig de 1933. Es crearen cooperatives de pares per a confiar a les congregacions religioses els mateixos col·legis que aquestes havien regit fins aleshores. La victòria electoral de les dretes el novembre de 1933 ajornà l'aplicació de la legislació anticlerical.

També informà l'Econòmica Barcelonesa, el 1932, sobre el tema de l'atenció als obrers en atur forçós. Un manifest a l'opinió pública, escrit en català, recordà que ja existia un Institut Pro Obrers sense Treball, que actuava lluny de qualsevol partidisme i basat en una subscripció pública amb el suport dels Amics del País. Com a president de l'Econòmica Barcelonesa, Ferran Valls i Taberner signà el manifest del 19 d'octubre de 1932, al costat dels presidents del Foment del Treball Nacional, les Cambres de Comerç i d'Indústria, l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, l'Associació de Banquers, la Federació de Germandats de Socors Mutus de Catalunya, els Col·legis de Metges, de Farmacèutics i de Notaris i fins i tot de l'Ateneu Barcelonès, presidit aleshores per l'exministre de la República Lluís Nicolau i d'Olwer. Aquest manifest, reproduït a l'Anuari, deia: «Treballador, has de prevenir-te tu mateix contra el possible infortuni de l'atur inscrivint-te en una mutualitat. Patró, has d'ajudar moralment i materialment les mutualitats de què formin part els teus obrers».

La voluntarietat era incapaç de fer front al problema de l'ajut als obrers sense feina i la República no fou capaç d'imposar una asseguran-

ça contra la desocupació, igual que tampoc no arribà a establir l'assegurança obligatòria de malaltia. Les germandats normalment no arribaven a assegurar del risc de desocupació. Encara que el percentatge de desocupats semblava menor a Catalunya que a altres països més desenvolupats, on aviat s'exhauriren les caixes contra l'atur forçós, la sort dels qui es quedaven sense feina, atesa la manca de subsidi de desocupació a Espanya, esdevenia molt dramàtica de forma immediata.

Les esperances dipositades en la República havien estat desproporcionades i la decepció obrera conduïa fàcilment a una radicalització, que topava amb una resistència patronal a millores laborals a causa de la crisi econòmica, que el 1933 es difongué a gairebé tots els sectors. Al ram de la construcció a Barcelona, l'atur forçós arribà al cinquanta per cent. El metall també se'n trobà seriosament afectat i es calculava la reducció del treball en un trenta per cent. El tèxtil, el sector amb més mà d'obra a l'economia catalana de l'època, es trobà, l'any 1933, amb 11.263 aturats, i encara el nombre d'obers i obreres sense feina hauria estat més gran si en moltes fàbriques no s'hagués aplicat una reducció de la setmana laboral, amb la corresponent reducció de salari i la rotació del personal per tal d'evitar la desocupació total d'una fracció, tot i que aquesta darrera era la solució preferida per la patronal.

El 1933 la Generalitat creà l'Institut Català contra l'Atur, regit per una comissió de quatre delegats patronals, quatre obrers i vuit especialistes designats per la seva competència. Havia de rebre un milió de pessetes anuals durant un decenni, a fi de subvencionar obres públiques i edificacions per a reduir la desocupació i concedir crèdits com el que prestà a la Unió Tèxtil Cotonera, que era un consorci en dificultat i podia deixar ell sol quatre mil treballadors al carrer. La Unió Tèxtil Cotonera rebé un préstec de l'Institut contra l'Atur dipositant una col·lecció d'art com a penyora per un valor equivalent a l'import de l'ajuda que calia retornar. L'Institut contra l'Atur subvencionà també la construcció de la Casa Bloc del barri de Sant Andreu de Palomar, model de casa plurifamiliar obrera. Però era evident que les dimensions del problema superaven de molt la capacitat de resposta de les autoritats amb els mitjans de què disposaven.

Cal esmentar també posicions no conflictives de l'Econòmica Barcelonesa durant el primer bienni republicà. El 30 de desembre de 1932, la

directiva de l'entitat formulava el seu condol per la mort del bisbe de Perpinyà Juli Carsalade du Pont, que havia tingut una posició favorable a la llengua catalana i havia acollit els Jocs Florals de 1902 quan havien estat prohibits a Barcelona, alhora que havia restaurat Sant Martí del Canigó i fomentat el retorn de la vida monàstica a Sant Miquel de Cuixà.

L'Econòmica lamentà públicament l'incendi dels magatzems El Siglo el desembre de 1931, recordà el suport d'aquesta empresa, sota la direcció d'Eduardo Conde, a les iniciatives benèfiques de la Societat i desitjà que superés l'adversitat «amb assistència de tots».

També donà suport a l'autonomia de la Universitat de Barcelona el 1933 i al seu compromís amb la catalanitat, perquè acollí no sols camps de coneixement abans rebutjats pel centralisme, sinó també per haver establert la cooficialitat del català i el castellà per part dels professors i dels alumnes, una norma que no tothom acceptà lleialment.

A la festa anual de desembre de 1933, la Societat se sumà a la commemoració del centenari del començament de la Renaixença, que es considerava iniciada amb la publicació de l'*Oda a la Pàtria* de Bonaventura Carles Aribau el 1833, tot i que no fou fins als primers Jocs Florals, el maig de 1859, quan el moviment prengué volada. El discurs de la festa d'aquell any va ser confiat a l'estudiós Manuel de Montoliu, que preparava una monografia sobre Aribau i era autor de la primera història de la literatura contemporània catalana.⁹⁰ Però Montoliu, professor agregat de la Universitat Autònoma de Barcelona i crític literari de *La Veu de Catalunya*, gairebé no feu al·lusió a la commemoració d'aquell any 1933 i hagué de ser el secretari general, Josep Maria López-Picó, qui, al començament de la seva memòria, fes referència a la Renaixença (annex 12).

Davant dels conflictes socials i polítics

El 22 de juliol de 1932, la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País donà suport, en un missatge adreçat al Govern de la Generalitat, a

⁹⁰ Manuel DE MONTOLIU publicà, el 1936, el llibre *Aribau i la Catalunya del seu temps*, editat per l'Institut d'Estudis Catalans.

la posició de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre sobre la conflictivitat social agrària a Catalunya. També subscrigueren aquest document el Foment del Treball Nacional, la Cambra Oficial de Comerç, la Cambra d'Indústria i l'Associació de Banquers, entre d'altres. El text, reproduït a l'Anuari de la Societat, deia: «Molts parcers, insistint en l'actitud que començaren la tardor passada, s'oposen actualment a complir els contractes lliurement estipulats amb els propietaris de les terres que cultiven, i, fent-se la justícia per la seva mà, parteixen les collites a la seva manera i en deixen al propietari una part, naturalment inferior a la convinguda, si és que no s'adjudiquen la totalitat de la collita».

Com que les sentències de revisió reclamades pels cultivadors havien estat rebutjades pels jutges especials en base al decret del govern de la República que havia permès la revisió dels arrendaments rústics, la frustració pagesa va portar a un agreujament de la conflictivitat al final de l'estiu de 1932, especialment a les comarques vitícoles amb contractes de plantació que es reclamaven hereus dels antics de rabassa morta. Els portaveus dels propietaris declaraven, segons el manifest al qual donaven suport els Amics del País: «No hi ha aquí una qüestió social, sinó un conflicte econòmic: no hi ha més que una qüestió d'ètica, un desbordament d'insanes passions».

La caiguda de la cotització internacional del vi amb la crisi econòmica no feu més que enverinar un conflicte en el qual, durant la Dictadura, la posició més forta havia estat la dels propietaris i ara, sota la República, la correlació de forces era aparentment favorable als cultivadors. Entre la Unió de Rabassaires i Altres Cultivadors del Camp de Catalunya i l'Esquerra Republicana governant a la Generalitat existien lligams a escala local i general i ara el Govern de la Generalitat es veia abocat a complir les promeses electorals. La llei de conflictes derivats de contractes de conreu, votada el juny de 1933 pel Parlament de Catalunya, constituït el novembre de 1932, va ser una resposta provisional i va establir que els parcers i arrendataris que haguessin presentat demanda de revisió de les condicions de contracte podien retenir la meitat de la part de la collita deguda al propietari, mentre no haguessin dictaminat sobre la demanda les comissions arbitralis paritàries creades per la mateixa llei.

El 29 de desembre de 1932 es constituí la Junta d'Enllaç de les Societats Econòmiques de Catalunya, liderada pel president del Foment del Treball

Nacional, Lluís Bosch-Labrús i Blat.⁹¹ En aquesta coordinadora àmplia no hi apareixia l'Econòmica Barcelonesa. Fins aleshores havia figurat al costat de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, del Foment i de les Cambres de Comerç i d'Indústria en la posició adoptada davant dels esdeveniments socials. L'absència de la Societat només pot ser explicada per un intent de recuperar una certa equidistància que estava a punt de perdre en perjudici de la identitat ciutadana i beneficosocial, que l'havia caracteritzat. Això coincideix amb el pas de la junta directiva presidida per Ferran Valls i Taberner a la dirigida per Antoni Jansana i Llopart, propietari agrari de Sant Feliu de Llobregat, soci eminent de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre i membre del cercle dirigent de la Lliga Regionalista, que a partir del 1933 es digué Lliga Catalana. Si es té en compte la línia que representaria poc després Jansana, es pot explicar millor el canvi.

No és que la violència de la conflictivitat social davallés el 1933, al contrari. Fora de l'àmbit agrari hi hagué tres intents fracassats de revolta anarquista: miners de l'Alt Llobregat el gener de 1932, revolta de la FAI a Barcelona i altres punts a començament de gener de 1933, revolta a l'Hospitalet de Llobregat i altres llocs el desembre del mateix any. Enmig es produïren vagues de la gravetat de la del port de Barcelona, de la de la construcció a la mateixa ciutat el 1933 i la de tramviàries el desembre del mateix any. Aquesta conflictivitat amb desordre públic i violència perjudicava el prestigi del Govern de la Generalitat en mans d'ERC i explica el moderat èxit electoral de les dretes el novembre de 1933. El pistolerisme havia reaparegut. La mitjana anual d'atemptats socials durant el quinquenni de 1931 a 1936 fou de 143 a Barcelona, no gaire menys que en el sexenni anterior a la Dictadura de Primo de Rivera —163—, si bé en resultà un nombre de morts notablement inferior: el 16,3% en lloc del 27% del sexenni de 1917 a 1923.

La dretanització de la Lliga fou un fet indubtable fins al 1934. Després de les eleccions municipals de gener de 1934, la minoria de la Lliga es retirà del Parlament de Catalunya. El trencament del consens arribà al

⁹¹ Soledad BENGOCHEA, *Reacció en temps de canvis: La patronal catalana durant la República (1931-1936)*, Societat Catalana d'Estudis Històrics – Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2005.

punt culminant amb la presentació al Tribunal de Garanties Constitucionals d'un recurs contra la llei de contractes de conreu, aprovada, l'abril de 1934, pel Parlament de Catalunya.⁹² La sentència del Tribunal anul·là la llei catalana per 13 vots contra 10, declarant que la Generalitat no era competent en la matèria. La tensió pujà al màxim l'estiu de 1934, la Lliga fou acusada de posar interessos de classe per sobre dels drets de la Catalunya autònoma i el partit de Cambó vacil·là davant del risc d'una topada política greu.

Davant la tendència del Govern de la Generalitat a cercar una sortida negociada, es produí dins de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre un enfrontament entre els disposats a pactar, i els intransigents hi aconseguiren el predomini i portaren a la presidència de l'Institut el nou president, Josep Cirera i Voltà, després de la destitució de Jaume de Riba i d'Espanya, de manera que Jansana, Garriga i Massó i altres de més moderats perdien el control de l'Institut Agrícola, que no recuperarien fins al 1936, i, a més, Cirera i Voltà encapçalà una escissió de la Lliga Catalana i fundà amb altres Acció Popular Catalana, la regional de la CEDA (Confederación Española de Derechas Autónomas), que fins aleshores no havia existit a Catalunya.

En tenir lloc la reobertura del Parlament de Catalunya pel setembre de 1934, la Lliga hi tornà i aprovà els retocs fets a la llei de contractes de conreu, retocs que l'havien fet acceptable als propietaris més moderats i al govern central de la República, presidit per Ricard Samper, que, precisament per aquesta voluntat de negociar, va caure a començaments d'octubre i va ser substituït per un de presidit per Alejandro Lerroux amb tres ministres de la CEDA, de manera que els socialistes es consideraren obligats a declarar com a revolucionària la vaga general amb la qual feia temps que amenaçaven si entrava al govern la CEDA, que era la primera minoria a les Corts. El president de la Generalitat, Lluís Companys, proclamà el 6 d'octubre de 1934 l'Estat Català dins de la República Federal Espanyola i es declarà en rebel·lia contra el govern Lerroux. La revolta de la Generalitat durà deu hores i fou liquidada per l'exèrcit a la plaça de Sant Jaume.

⁹² Albert BALCELLS, *El problema agrari a Catalunya: La qüestió rabassaire, 1890-1936*. Nova Terra, Barcelona, 1968; segona edició: Hogar del Libro, 1983; versió castellana: Ministerio de Agricultura, Madrid, 1980.

L'Estatut de Catalunya restà suspès, el Parlament tancat, molts ajuntaments foren destituïts. Els consellers de la Generalitat, juntament amb el seu president, foren condemnats a trenta anys de presidi, alhora que la repressió queia damunt del país.

El 29 d'octubre de 1934, la directiva de l'Econòmica Barcelonesa envià una petició al Govern de la República demanant el retorn de la recaptació de contribucions a la Generalitat pel bon resultat aconseguit anteriorment, tot i reconèixer «*los deplorables y condenables sucesos acaecidos recientemente*». L'Anuari de l'entitat recordava que també s'havia demanat la commutació genèrica de penes capitals pels esdeveniments a Astúries l'octubre de 1934.

Mentrestant, la llei de contractes de conreu es considerà que continuava anul·lada i la manca de pagament de la renda en espècies o en diners per part del rabassaire, parcer o arrendatari fou considerada delictes penal i s'executaren alguns desnonaments que, més que pel seu nombre, alarmaren els cultivadors com a inici d'una contraofensiva dels propietaris.

Convé advertir que els Amics del País no s'havien pronunciat sobre la llei de contractes de conreu del 12 d'abril de 1934, tot i tenir de president Jansana i Llopart, vicepresident alhora de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre. Aquella llei fixava la durada de l'arrendament en sis anys i preceptuava la renovació automàtica del contracte, llevat que el propietari es comprometés a cultivar directament la finca durant un sexenni. La renda no podia ser superior al 4% del valor de la terra. Els cultivadors que haguessin explotat una finca durant vuit anys podrien adquirir-la en quinze anualitats a un preu fixat per una comissió paritària. Els rabassaires que haguessin plantat una vinya podrien adquirir la terra al preu anterior a la plantació.

Es calculava que uns setanta mil pagesos podien accedir a la propietat gràcies a la primera llei reformadora de caràcter social que votava el Parlament de Catalunya. Es tractava d'una reforma agrària de caràcter gradual, sense cap significació col·lectivista i per això menyspreada pels anarcosindicalistes, si bé hi donaren suport els socialistes i els comunistes de l'Aliança Obrera, de la qual no volgué formar part la CNT. Resulta curiós que en una Catalunya industrial, amb potents organitzacions patronals i obreres, fos un conflicte agrari el que tingués més repercussió política, atès

que contribuï a la prova de força del 6 d'octubre de 1934 en la qual es va jugar l'autonomia tot just adquirida i es perdé fins al març de 1936.

El punt més important dels esmenats el setembre per acord del Parlament de Catalunya era el dels presidents de les comissions mixtes arbitral: la llei preveia inicialment que serien nomenats per la Generalitat, i els propietaris aconseguiren que fossin jutges professionals. Ni així acceptaren la llei els propietaris més intransigents, ni la dreta espanyola.

La Lliga Catalana acceptà formar part, el 1935, d'una gestora de la Generalitat amb el mateix nombre de consellers que la CEDA i que el Partit Radical. La justificació d'aquesta col·laboració sense base democràtica representativa era que la Lliga esperava escurçar i atenuar així la pèrdua de l'autonomia catalana, però aquesta no es va recuperar abans de les eleccions legislatives de febrer de 1936, que representaren una victòria del Front d'Esquerrres a les cinc circumscripcions catalanes i en menor grau, al conjunt d'Espanya. Finalitzava així el Bienni Dretà i començava el govern del Front Popular amb la recuperació de l'Estatut de Catalunya, l'amnistia i el retorn de Lluís Companys i dels seus consellers a la Generalitat. Es feu efectiva la llei de contractes de conreu i foren restablerts els parcers desnonats l'any anterior.

La Societat, presidida el 1935 per Emili Jorba i Romanyà, dels magatzems Jorba de Manresa i Barcelona, secundà una línia política moderada, defensada per Lluís Duran i Ventosa, que ocupava la cartera de Cultura a la gestora de la Generalitat, presidida per Joan Pich i Pon, del Partit Radical de Lerroux, com a governador general designat per a regir Catalunya amb l'Estatut suspès. Però a les eleccions de febrer de 1936, durant les quals la Lliga aparegué associada a les dretes antiautonomistes i als carlins antirepublicans, la Lliga Catalana resultà derrotada. Sortosament, les eleccions es van celebrar amb normalitat a Catalunya, malgrat que la propaganda electoral fou truculenta i amenaçava amb els pitjors mals si guanyava la candidatura contrària.

Però, a continuació, la Lliga Catalana se separà dels seus aliats dretans del dia anterior i adoptà al Parlament de Catalunya el paper d'oposició lleial, alhora que desaprovava públicament un cop militar com el que tingué lloc finalment el 19 de juliol de 1936. Això no la salvaria de la destitució dels seus parlamentaris i regidors municipals i de la persecució, que

obligaria a optar per l'exili tots els quadres del partit que pogueren fugir, generalment amb l'ajut de la Generalitat. La major part d'aquells quadres del partit que es van poder salvar passaren a la zona enemiga de la República. Acabada la guerra, la Lliga Catalana no es pogué refer i aquells que no es tancaren a casa tendiren a col·laborar amb el règim franquista. Un exemple entre molts altres fou el del futur alcalde de Barcelona, Josep Maria de Porcioles. També n'hi hagué que, com Josep Puig i Cadafalch, contribuïren a mantenir la resistència cultural catalana tot restant fora de cap partit clandestí i alhora sense col·laborar mai amb el franquisme.

La Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País continuà emetent informes adreçats a les autoritats sobre temes molt diversos durant el quinquenni republicà. Així, per exemple, el 14 de setembre de 1934 va evacuar un informe sobre el projecte de llei de bases per al desenvolupament de treballs hidràulics i el seu dictamen fou positiu i enviat a la Delegació dels Serveis Hidràulics del Pirineu Oriental. També es pronuncià el mateix mes en relació amb la nova estructura de la Junta del Port de Barcelona i hi demanà el manteniment de les representacions existents fins al moment —entre elles la de la pròpia institució dels Amics del País— i la formació d'una comissió permanent, de la qual l'Econòmica Barcelonesa demanava formar part sota la presidència delegable del president de la Generalitat. Des del 1927, el representant de l'Econòmica a la Junta del Port de Barcelona era Jaume de Riba i d'Espanya. Igualment informà, el setembre de 1934, sobre el projecte de decret sobre el reglament del subministrament elèctric.

Resulta molt difícil seguir l'activitat dels Amics del País el 1935 i la primera meitat del 1936, perquè l'Anuari, que havia passat a publicar-se cada dos anys, i que havia d'informar de l'activitat durant el període, no aparegué a causa de la Guerra Civil.

Les directives dels anys republicans

Com s'ha fet abans amb el període anterior a la República, convé ara donar un cop d'ull a les juntes directives dels anys d'aquesta. La directiva durant el bienni 1931-1932 tingué com a president Ferran Valls i

Taberner, destacat personatge de la Lliga Regionalista, historiador del Dret, advocat i membre de l'Institut d'Estudis Catalans. La vicepresidència estigué ocupada per una altra figura eminent de la Lliga, Josep Maria Trias de Bes. El tresorer fou Joan Marín i Balmas i el comptador, Ramon Delgar i Ventosa. El bibliotecari arxiver fou Joaquim Vallvé i Cusidó. Feu de secretari Josep Vilardaga Buxó, i de vicesecretari Josep Casajoana i Oliver. Els vocals foren Emili Jorba i Romanyà, Gaspar Rosés, Gustau Gili i Roig i Lluís Cirera Salses.

Durant el bienni 1933-1934 n'ocupà la presidència, com ja s'ha dit, Antoni Jansana i Llopart. El vicepresident fou Víctor Brajot, substituït el 1934 per Josep Vilardaga. El tresorer fou Pere Arderiu i Payerols, substituït el 1934 per Joan Marín i Balmas. El comptador fou tots dos anys Joaquim Vallvé i Cusidó, i l'arxiver bibliotecari va ser durant aquest bienni Gustau Gili i Roig. El càrrec de secretari de junta l'ocupà el 1933 Josep Borrell i Macià, substituït el 1934 per Pere Arderiu, i de vicesecretari va fer-ne Ramon Delgar i Ventosa tots dos anys. Alguns vocals canviaren durant el bienni. El 1933 foren Joan Marín i Balmas, Josep Vilardaga, Gabriel Borrell, Emili Jorba, Josep Casajoana i Ferran Valls i Taberner. El 1934 els vocals foren Joan Burgada i Julià, Joan Massó i Soler, Josep Borrell i Macià, Emili Jorba, Josep Casajoana i Ferran Valls i Taberner. Com es pot veure, continuava el costum que un expresident fes de vocal en una junta directiva posterior, sovint pròxima en el temps a la que ell mateix havia presidit.

La composició de la junta directiva de 1935 a 1936 la podem conèixer gràcies a una nota de *La Vanguardia* del 30 de gener de 1935. El president en va ser Emili Jorba i Romanyà, que seria reposat després de la Guerra Civil; Josep Vilardaga fou el vicepresident, Joan Marín i Balmas el tresorer, i Ramon Delgar i Ventosa va ser el comptador. Tornem a trobar, ara com a bibliotecari arxiver, Ferran Valls i Taberner, que a les eleccions legislatives del 16 de febrer de 1936 sortiria diputat a Corts per la província de Barcelona. El càrrec de secretari de junta l'ocupà Pere Arderiu i el de vicesecretari, Francesc Taxonera. Els vocals eren Josep Borrell i Macià, Joan Massó i Soler, Joan Burgada i Julià, Josep Banqué i Feliu —que era catedràtic de grec de la Universitat de Barcelona—, Antoni Jansana i Llopart i Joaquim Vallvé i Cusidó.

L'únic *Anuario* publicat en la postguerra, que correspongué a l'any 1946, donava per al 1936 una relació dels membres de la seva junta directiva que no coincideix amb l'anterior, publicada per la premsa el 1935. Tot i això, el 1946, la junta es presentava com la repetició exacta de la de 1936, llevat del vocal Alfons Par i Tusquets, assassinat l'agost de 1936. Hi degueren haver substitucions per esgotament del bienni de mandat, com en el cas del vicepresident i altres càrrecs. La junta directiva de 1936, restablerta el 1946, tenia la composició següent: Emili Jorba i Romanyà (P), Octavi Saltor Soler (VP), Lluís G.M. Cascante Portabella (T), Ramon Delgar i Ventosa (C), Ferran Valls i Taberner (B), Josep Borrell i Macià (S), Francesc Taxonera Joanich (VS). Vocals: Josep Banqué, Joan Marín i Balmas, Joaquim Vallvé i Cusidó, Antoni Jansana Llopart i Joan Burgada i Julià.

Octavi Saltor (1902-1982) pertanyia a la Lliga Catalana de Francesc Cambó, fou tinent d'alcalde de Barcelona entre 1935 i 1936, va ser membre de l'Acadèmia de Bones Lletres i de la de Jurisprudència i Legislació. S'exilià a Andorra durant la Guerra Civil. Poeta i assagista, fou un dels tres oradors de la concentració de l'Onze de Setembre de 1976 a Sant Boi de Llobregat —els altres foren Jordi Carbonell i Miquel Roca i Junyent— i, després de la mort del general Franco, Saltor tractà de refundar la Lliga Liberal de Catalunya, que fracassà a les primeres eleccions democràtiques de juny del 1977.

Cal observar que de l'antiga Junta de Dames no se'n tornà a parlar en els anys de la Segona República, tot i que se n'esmenta la presència a les festes anuals amb repartiment de premis. Després de la Guerra Civil, a les poquíssimes memòries publicades tampoc hi apareix per a res. No deixava de ser una contradicció que, precisament quan les dones reberen el dret de vot, exercit per primer cop el 1933, i quan els partits polítics, tant d'esquerreres com de dretes, es dotaven de seccions femenines per a respondre al nou context polític, l'Econòmica veiés fer-se invisible la seva secció femenina sense que les dones fossin incorporades a l'estructura i a les assemblees de l'entitat, cosa que encara no era corrent, cal dir-ho, a la major part de les associacions de qualsevol mena. La institució barcelonina mantingué dues escoles per a nenes i les denominades sales d'asil o guarderies on es feien també estudis de primària, totes sota la supervisió dels comitès femenins d'abans. Al desè congrés de les societats eco-

nòmiques d'amics del país, celebrat el 1932, es decidí crear una federació de les existents a Espanya.⁹³ La directiva, radicada a Madrid, a la mateixa seu de la Sociedad Matritense, es componia d'una presidència elegida pel congrés periòdic de delegats —un per societat— i dels representants elegits per cada una de les 17 regions en què es dividia el mapa. A les societats catalanes els corresponia un sol representant, igual que a cada una de les altres regions. Les societats de les quals tenia notícia la federació eren a Catalunya les de Barcelona, Girona (que es considerava fundada el 1835), Lleida (que es deia creada el 1840), Figueres (1903) i Arenys de Mar (1917). Presidia la federació Josep Puig d'Asprer, advocat i polític del Partit Radical, diputat per Girona. Resident a Madrid, Puig d'Asprer passà a Izquierda Republicana el 1935. Els dos vicepresidents de la federació eren Emilio Baeza i Miguel Maura. No tenim prou dades per a ponderar l'efectivitat d'una federació com aquella, però el que és clar és que la Societat en formà part.

Els premis a la virtut i al mèrit. L'exemple de la festa de 1934

La darrera festa anual de què es té informació abans de la Guerra Civil fou la del 23 de desembre de 1934 i es prendrà aquí com a exemple i model de les d'aquella època. No tota l'opinió pública continuava identificant-se amb els premis a la virtut que repartien els Amics del País. Un paràgraf del discurs d'Octavi Saltor ho indica clarament: «Hi ha gent per dissort, que no comprèn la supervivència d'efemèrides com la present. De la continuïtat d'una acció benèfica i cultural se'n diu anacronisme, quan nosaltres en diríem gloriosa perennitat. Perquè res no és humanament més etern que l'esperit de caritat i de fertilitat del pensament, que aquí troben acollida de llur esplet. I de l'exemplaritat confortant d'aquests premis en pervé una veritable educació moral de tot el poble que en presència l'atorgació o que simplement se n'assabenta». Josep Trias de Bes havia pronunciat el discurs d'elogi a la virtut a la festa de 1931, Josep

⁹³ ANC, 2194.

Roig i Raventós llegí el de 1932. El de 1934, com s'acaba de dir, anà a càrrec d'Octavi Saltor i el de 1935 el pronuncià Joan Llongueras, músic, educador musical i poeta. A la festa de 1933 el secretari general López-Picó donà una llista dels oradors que havien pronunciat el discurs de l'elogi de la virtut.⁹⁴

La suma global de diners destinats als premis, dotats per 45 fundacions, llegats i donacions, fou, l'any 1934, de 34.662 pessetes, una reducció en comparació amb 1933, ja que la suma d'aquell any fou de 38.210, però encara aquesta quantitat estava a un nivell acceptable en uns anys de crisi com aquells, sense pujada de preus. Cal distingir entre els premis al mèrit, és a dir, els concedits a treballs de caire científicotècnic, pedagògic o sociològic; els premis d'aplicació, repartits entre alumnes de les escoles gratuïtes i els que rebien centres benèfics, i premis a la virtut, dedicats a reconèixer institucions benèfiques, actes individuals de virtut, d'amor filial i paternal, de constància en el treball, de fidelitat als patrons, de salvament de persones en greu perill i d'amor al proïsme. Tots els premis anaven acompanyats del diploma corresponent, que la institució barcelonina volia valorar tant com els diners que concedia. La festa anual era el moment en el qual la Societat, que sortia poc en els mitjans de comunicació, apareixia a la llum pública i en parlava la premsa amb una extensió variable, segons cada moment i cada periòdic.

Els dedicats a escolars eren molt modestos econòmicament, i solien moure's entre les deu i les quinze pessetes per a cada nen o nena; estaven dotats per la Generalitat, que havia succeït en aquesta missió a la Diputació de Barcelona, i per l'Ajuntament de Barcelona, i premiaven l'aplicació i el bon comportament. En aquella ocasió, els llibres que acompanyaven les pessetes foren el *Llibre de les Bèsties* de Ramon Llull, *La mà de l'home* de Manuel Merinelló, *Vida de grandes hombres*, *Geografia de Catalunya* de Marcel Chevalier, *Els pobles, les ciutats, els homes* d'Artur Martorell, i *Art popular i de la llar a Catalunya*. Els guardonats foren 83 nens i nenes de les escoles dominicals (totes noies), de la Casa de Caritat (2 nois i 2 noies), 26 de les dues antigues escoles de la Junta de Dames

⁹⁴ Annex XII.

(totes nenes), de les Sales d'Asil, és a dir de les guarderies (12 nens i nenes), de l'Escola Municipal de Cecs (2 nens i 2 nenes), de l'Escola Municipal de Deficients (un nen i una nena), de l'Escola Municipal de Sordmuts (un nen i una nena), de l'Asil Naval (3 nens), de la Sala Asil de Gràcia (4 nenes), del Centre Moral de Gràcia (2 nenes), de l'Asil Duran (4 nens, aquest centre era un reformatori de nois), i dos infants més per part de l'Associació dels Amics dels Pobres. En total, 83 nens i nenes de centres benèfics de Barcelona rebien per la seva bona conducta aquest regal anticipat de Nadal ben modest.

Dos estudiants, un de Farmàcia i un de Filosofia i Lletres, de procedència social modesta i qualificacions excel·lents al final de la seva carrera, rebien respectivament 800 i 300 pessetes de dues fundacions diferents. Aquests universitaris foren Isidre Sala i Junyent i Agustí Tur i Oliver.

Els premis al mèrit de 1934 foren els de la Fundació Pelfort al millor treball d'investigació: un de dotat amb 1.000 pessetes i concedit al pedagog Eladi Homs pel *Mètode sil·labari inductiu per aprendre a llegir i a escriure sol*, i un altre de 500 pessetes per a Carme Ricart per *Estudi sobre l'ensenyament de la lectura*. La Fundació Joan Agell i Torrents concedí 2.000 pessetes de premi a Lluís Creus per l'obra *Visió econòmica de Catalunya*, publicada per la Llibreria Catalònia.

Les 46 fundacions i llegats, cada un amb el nom dels donants o el de la persona a la memòria de la qual s'havien constituït, repartiren premis que oscil·laven la majoria entre les 500 pessetes i les 175, amb predomini dels que estaven al voltant de les 300 pessetes. Atesa la modèstia de les quantitats, els portaveus dels Amics del País insistien que l'important era l'honor del reconeixement públic de la bondat i del sacrifici de les persones i no els diners que rebien, que no guardaven proporció amb els mèrits dels beneficiaris. Eren pocs els premis que definien el gènere de la persona que en podia ser candidata, sovint indicaven que era indiferent. Però el fet significatiu és que resultaren ser a la pràctica, 34 homes i 55 dones. Els sacrificis pels familiars i els actes d'abnegació eren més nombrosos per part de dones que d'homes. Aquesta és una conclusió posterior i actual i, naturalment, no era present a les memòries de l'entitat.

Resulta significatiu que quedessin deserts els dos premis Baixeras de mil pessetes cadascun per a sengles institucions, així com el Garí i Boix per a un acte extraordinari, dotat amb mil pessetes, igual que els que volien premiar un empleat de banca o de comerç, el destinat a un infermer o infermera modèlics d'un hospital, els que volien gratificar salvadors de persones en perill de mort en un pou, mina, inundació, explosió o al mar, així com el destinat a un mestre d'escola pública que hagués acollit un orfe a casa seva.

Tres obrers impossibilitats per al treball a causa d'accidents rebien premis de 500 i 300 pessetes. La Fundació del mestre compositor Ramon Vilanova i Barrera concedí un premi a la virtut filial a un fill de músic que tingué cura del seu pare i a una vídua de músic sense recursos, que tirà endavant els seus fills. Una tercera part de la renda anual d'aquesta fundació es destinava a les Germanetes dels Pobres. La fidelitat en el treball era objecte de diversos premis. La Fundació Josep Deu i Mata repartí 3.500 pessetes en set dotacions de 500 pessetes cada una per a obrers que haguessin treballat més de trenta anys a la mateixa fàbrica i per a obreres que n'haguessin estat més de vint. Aquesta diferència temporal entre homes i dones resulta significativa. Foren premiats obrers i obreres que serviren més de quaranta, i fins i tot cinquanta, anys a la mateixa indústria. Un parell de donatius més tenien el mateix objecte i el cas més extraordinari fou el de Jacinta Font, de seixanta-cinc anys, que en feia cinquanta-quatre a Hilados y Tejidos Serra de Premià de Mar.

Serventes que treballaven gairebé tota la vida a la mateixa casa rebien cadascuna 175 pessetes. La Fundació Camil Fabra, marquès d'Alcella, atorgà un premi de 500 pessetes a un paleta, pare de deu fills, el més gran dels quals tenia catorze anys i tots rebien educació, i mantenia a més de la seva dona, els seus pares i una tia. Una altra fundació concedí sengles premis de 300 pessetes a un obrer tipògraf, casat i amb dona, que mantenia i donava educació a vuit fills menors a més de tenir cura de la seva mare malalta, i també a un músic que mantenia set fills. Una vídua amb quatre fills rebé 250 pessetes de la Fundació Rosa Arañó i Tresserra. La Caixa d'Estalvis de Barcelona donava dos premis de 250 pessetes a dos bons impositors amb cinc anys d'estalvis regulars, però aquell any només en donà un i l'altre restà desert.

Aquests són alguns dels exemples dels tipus de premis que donaven les fundacions constituïdes amb un capital i les donacions. Obrers impossibilitats, serventes fidelíssimes, treballadors pares de famílies molt nombroses, obrers i obreres que feia molts anys que treballaven a la mateixa fàbrica eren premiats amb el seu nom pronunciat en públic i recollien el guardó entre aplaudiments al Saló de Cent. L'opció de donar el major nombre de premis amb el desavantatge de no poder ampliar la dotació de cada guardó presentava inconvenients considerables.

La darrera reunió dels Amics del País tingué lloc el 18 de juny de 1936, poc abans de la revolta militar fracassada del 19 de juliol a Barcelona. El nombre de socis s'havia continuat reduint en els anys de la República i el 1934 en tenia 606, que equivalia a la xifra de començaments del segle xx, trenta anys abans, però era ja lluny de la de 830, que havia assolit el 1926. Amb la guerra, l'activitat de l'entitat cessà completament.

La Guerra Civil espanyola forma part de la marxa vers la Segona Guerra Mundial, en el marc de la crisi de la democràcia parlamentària a Europa, que es trobava amenaçada per la disjuntiva entre comunisme i feixisme, una disjuntiva que molts percebien com a inevitable.

La Guerra Civil

El caos que seguí arran de la desfeta dels militars alçats el 19 de juliol contra el Govern de la República i contra la Generalitat, amb el descontrol de l'ordre públic subsegüent, feu que entre les institucions que patiren un assalt hi hagués l'edifici del carrer de Sant Sever, tot i no ser la seu de cap partit de dretes ni de cap corporació patronal. No li serví de res la seva proximitat al Palau de la Generalitat. El comptador de junta Ramon Delgar i Ventosa, amb gran valentia, aturà els assaltants, evità el saqueig i salvà la documentació. El tresorer, Lluís Cascante, en un escorcoll patí un robatori de valors de la seva propietat i de 2.944 pessetes, que era l'efectiu de la Societat. A l'Arrabassada fou assassinat l'agost de 1936 el vocal de la junta Alfons Par i Tusquets, president de la Societat Wagneriana i del Centre Cotoner.

La Generalitat confiscà l'edifici, que així se salvà amb tota la documentació i els quadres que contenia. La Generalitat tenia ubicada la seva Escola de Funcionaris a la Casa dels Canonges, compartida amb l'Escola de Bibliotecàries i la residència del president de la Generalitat. L'administració autonòmica necessitava més espai i el trasllat a l'edifici de Sant Sever 5 de l'Escola de Funcionaris li permeté superar en part les estreïtats patides fins al moment. Però el 30 de gener de 1938 un bombardeig aeri perjudicà l'edifici a la part de la plaça de Sant Felip Neri, alhora que causava la mort de desenes d'aixoplugats al refugi d'aquesta plaça.

El 7 de febrer de 1938, el director de l'Escola de Funcionaris, Josep Xirau Palau, que alhora era secretari del Patronat de la Universitat Autònoma de Barcelona, informà el conseller de Cultura, Carles Pi i Sunyer, dels desperfectes. Hi havien caigut envans, restaven obstruïdes diverses obertures i n'havia resultat foradat el paviment del pis primer per una bomba.⁹⁵ El director de l'Escola demanava recursos per a reparar els danys, així com una indemnització per al conserge, que havia perdut el seu habitatge al casal i tot el seu mobiliari, i també sol·licitava un lloc on continuar les classes, suggerint l'edifici central de la Universitat. S'aprovà un pressupost de reparació però es veia problemàtica la indemnització al conserge.

El 7 d'abril de 1938 es legalitzà el trasllat de l'Escola al casal del carrer de Sant Sever. La reparació es feu després de la Guerra Civil, impulsada pel president dels Amics del País, Emili Jorba. Fou la mateixa Societat d'Assegurances Mutuàls contra Incendis, que l'Econòmica havia contribuït a fundar el 1836, la que es feu càrrec, cent anys més tard, de la valoració dels danys causats per les bombes.

El secretari general de la Barcelonesa, Josep Maria López-Picó restà, durant la guerra, fora de l'entitat a la qual havia destinat tantes hores al llarg de molts anys. Va patir una depressió causada per la repugnància que li causaven la persecució religiosa i la impotència de la Generalitat per aturar els excessos. Aconseguí un permís de malaltia com a funcionari i es refugià a Vallirana, com ell mateix deixà explicat al seu dietari,

⁹⁵ Manuel PÉREZ NESPEREIRA, 1912-2012, *Escola d'Administració Pública de la Generalitat de Catalunya, cent anys*. Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2013, p. 137.

publicat el 1999.⁹⁶ Durant la guerra mirà amb poca comprensió els amics que s'adaptaren al nou context, encara que fos amb dificultats, i que continuaren al servei de la Generalitat republicana, com Carles Riba. López-Picó considerava que aquells companys seus estaven contribuint a una impostura. Després de la guerra, López-Picó aconseguí reincorporar-se com a funcionari de la Diputació fins a la seva jubilació. Continua fent edicions limitades i numerades dels seus poemes.

López-Picó cooperà en la reconstrucció de l'Institut d'Estudis Catalans el 1942 amb els membres supervivents, fora dels que no havien abjurat del seu passat com Ferran Valls i Taberner, i dels que el 1939 havien hagut d'anar a l'exili, on moriren alguns, com Pompeu Fabra. El 17 d'abril de 1942, reunits amb Puig i Cadafalch i a casa seva, Eduard Fontserè, López-Picó i Ramon Aramon, el de les Oficines Lexicogràfiques, que en seria el secretari general durant molts decennis, decidiren cobrir les vacants, considerar com a presents els exiliats per la seva fidelitat republicana, com abans s'havia fet amb els absents per l'exili polític de 1936, i reprendre quan fos possible els premis, les publicacions i les relacions internacionals tan bon punt acabés la Segona Guerra Mundial.⁹⁷ Era un acte de fe i d'esperança quan encara Hitler dominava el continent. L'Institut d'Estudis Catalans havia estat expulsat de la seva seu a la casa de Convalescència de l'antic Hospital de la Santa Creu, on s'havia traslladat entre 1935 i 1936, era ignorat per les noves autoritats i es trobava sense cap subvenció fins que un grup de mecenes cobrí les despeses mínimes de la institució en una Catalunya sotmesa a una política de substitució lingüística sota un règim que no sols era enemic de qualsevol rastre d'autogovern català, sinó de qualsevol signe d'identitat col·lectiva catalana.

Fou en aquell ambient tan poc propici de postguerra i amb la Segona Guerra desolant Europa, que la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País hagué de reconstruir la seva vida i els seus concursos de premis

⁹⁶ Josep M. LÓPEZ-PICÓ, *Dietari 1929-1959*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1999.

⁹⁷ Albert BALCELLS, Santiago IZQUIERDO i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans. II: De 1942 als temps recents*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2008.

a la virtut i al mèrit, a la vegada que restaurava la casa de Sant Sever número 5 respectant-ne el seu estil antic, que resultava tan romàntic.

El context polític semblava haver retrocedit a una època anterior a la refundació de la institució el 1834, però alhora, l'ambient de privacions i de submissió de les masses sota una dictadura implacable feia oportuna i escaient l'acció de beneficència representada pels premis a la virtut, un cop recuperats els recursos de les fundacions que els alimentaven. Calia, però, fer front a un problema afegit: el de la reducció del poder adquisitiu de la moneda arran de la inflació patida, que havia devaluat les rendes dels llegats que constituïen el conjunt de fundacions que alimentaven els premis.

Quarta part
Sota el règim franquista

I. EL PRIMER DECENNI DE LA DICTADURA

Una llarga postguerra

El 21 de juliol de 1939 el governador civil autoritzà la reconstitució de la junta de govern dels Amics del País, idèntica a la de 1936, i el dia 22 es reuní per primer cop la directiva a la recuperada seu de l'entitat al carrer de Sant Sever número 5. Aquesta és la data de la primera acta després de la corresponent a la sessió celebrada el 18 de juny de 1936. Emili Jorba i Romanyà tornà a ser president de la Barcelonesa per una llarga temporada. Conseller fundador dels magatzems Jorba a Barcelona, fou vocal de la Cambra Oficial de Comerç, conseller de la Caixa de Pensions i vocal del Consorci de la Zona Franca⁹⁸. Les reparacions urgents foren pressupostades per l'arquitecte Ramon Raventós i la quitança no s'entregà fins al febrer de 1946. Abans d'acabar el 1939 es va entregar a les Germanes dels Pobres del carrer de Casp de Barcelona les 4.636 pesetes de la subscripció oberta el 1935 per a dotar de calefacció l'asil d'aquelles monges. Es tramitaren els expedients de declaració d'institució benèfic-docent del llegat rebut per la Societat de Joan Rosell I Mañé i es nomenà el patronat corresponent. Com a entitat de beneficència, l'Econòmica Barcelonesa restà exempta de l'impost de successions pels llegats que rebés en testament o en vida per part de benefactors. Josep M. López-Picó tornà a ser secretari general i conservà el càrrec fins al 1955.

La primera assemblea general de socis tingué lloc el 14 de desembre de 1939 amb 18 assistents, i la segona no es celebrà fins al 5 de desembre

⁹⁸ Apunt biogràfic publicat el 18 d'octubre de 1961 a *La Vanguardia Española*, amb motiu de la mort d'Emili Jorba el dia 15 d'aquell mes, als 84 anys.

de 1940, amb 16 socis presents.⁹⁹ L'any 1941 es tornaren a convocar cinc plenaris de socis, com abans de la Guerra Civil. L'assemblea amb més assistència fou la del 5 d'abril i aplegà 21 socis. Era una presència no sols comparable a les d'abans de la guerra sinó relativament superior, perquè el nombre dels que anaven a les assemblees en temps de la República, abans de 1936, oscil·lava al voltant de 15, sobre una xifra total de socis que era força superior a la de la postguerra. La quota anual era de quinze pessetes el 1940. Aquest mateix any es reberen importants donatius de particulars en títols de l'Estat per a premis. El 1942 només es van celebrar tres assemblees i el 1943, dues. L'assistència baixà a una mitjana de 13 socis. Fora dels membres de la junta de govern, que no hi anaven tots, els socis sense càrrecs que anaven a les assemblees eren pocs.

El 1939 es convocà el concurs per a la celebració del desembre següent i, un cop aprovats els dictàmens el 9 de desembre de 1939, va tenir lloc l'acte de l'adjudicació de premis el dia 24 al Saló de Cent com s'havia fet sempre. Cinc fundacions —Baixeras, Garí i Boix, Joan Agell, Pelfort i Marquès— premiaven activitats culturals, benèfiques i científiques, incrementades per dues donacions recents de Filatures Caralt-Pérez i de Soler Garde. El premi Pelfort, el 1939, va ser concedit al geòleg i sacerdot Joan Ramon Bataller per *Sinopsis de las especies nuevas del Cretacico de España*. El 1940 fou per a Miquel Garau Riu per *Una concepción matemática de la Economía*. El 1941 es concedí a Antoni Borrell i Macià per *Responsabilidades derivadas de culpa extracontractual civil*. El 1942 el rebé Enric Juncadella Ferrer per *El volumen de la sangre en el hombre: Estudio clínico y patogenético*. El 1943 es repartí entre Pere Fàbregas Pedrals per *Contribución al estudio de la capacidad estimativa de los valores estéticos*, i una història de l'art de Josep Francesc Ràfols. El catedràtic de la Universitat de Barcelona José María Castro y Calvo va rebre el mateix premi el 1944 per *Verdaguer, poeta pirenaico*. El 1945 fou per a Joan Piquer Jover, autor de l'estudi *Psicología de guerra del niño abandonado y delincuente*. Es concedí també el mateix premi a Francesc Masclans per *El grabado en linóleo en el hogar y en la escuela*.

⁹⁹ A l'ANC, a Sant Cugat del Vallès, es troba el llibre d'actes de les juntes generals del 14 de desembre de 1939 al 18 de gener de 1990.

L'any 1940, el premi Agell fou concedit a Francesc Vidal Burdils per *Análisis científico de mercados*. El 1943 el rebé de nou Antoni Borrell i Macià per *Economía y organización industrial*. El premi Baixeras fou concedit el 1941 a la institució Orientació Catòlica per a Oficinistes i a Jaume M. Mans Puigarnau per *Decretales de Gregorio IX*. El 1942 el rebé la institució Apostolat Social a la Indústria. El 1943 es repartí entre l'Obra d'Exercicis Parroquials, l'Escola Catòlica d'Ensenyança Social i la Casa de Família Montcada. El 1944 el reberen les Escoles Obreres de Jesús Maria i l'obra redemptora de presos de Nostra Senyora de la Mercè. El 1945 fou per a la Casa de Família Sant Josep Oriol.

Els donatius de les Filatures Caralt-Pérez foren, el 1943, per a José María Arcusa Serret per *Tratado de vulgarización de higiene*, i el 1944 per al mateix autor pel treball *El alcoholismo*. El donatiu Pérez Salas, l'any 1944, fou per a Maria dels Àngels Macià i Moncerdà per *Consejos para las jóvenes obreras*. El donatiu Lluís Bou serví per a premiar *La obra de homenaje a la vejez y su influencia educativa*, de Leandre Amigó Batllori, el 1945.

Quinze fundacions mantenien amb les seves rendes els premis que mereixien les virtuts familiars de l'amor filial, maternal o paternal i fraternal. Portaven els noms, respectivament, de Toribio Durán, Joaquim Prats i Roquer, Jacinto Casas Colomer, Escolástica de Arana, Nadal de Vicens, Benigno de la Riva, Elvira Roura, Camil Fabra, Antoni Borrell, Josepa Moreu, Esteve Cladellas, Júlia Cleries, Consol Vives, Rossend Giol i els donatius de Juli i Enric Pérez i Capdevila.

Vuit fundacions volien premiar la fidelitat i l'aplicació en el treball i portaven els noms de Manuel, Rosa i Pere Borrell, Marquès de Santa Isabel, Antoni Amatller, Josep Deu i Mata, Rafael Costa i Tintó, Joaquim Miret i Sans, Josep Bonet Daumal i els donatius en memòria dels germans Soler i Garde. Dues fundacions estaven destinades a premiar actes d'heroisme a favor de persones i coses i portaven el nom, respectivament, de Mora i Blight i Antoni i Marià Borrell. Dotze fundacions més tractaven de premiar tot acte personal de caritat o de civisme digne d'elogi. Eren les de Lluís Castells, A. Torrents i Monner, Juan Kaisser, Isidre Mas, Dolors Monserdà, J. Puig i Cuñer, Mercè Camprodon, Josepa Arango, J. Font i Castells, Mercè Torras, Teresa Saforcada i els donatius de la Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de Barcelona i dels esposos Coloma Sala i Ardiz i Enric Pérez i Capdevila.

La relació procedeix de l'anuari de 1946, l'únic publicat abans del de 1967, que tampoc no tingué continuïtat. Fa la impressió que no es concedien tots els premis cada any sinó amb una periodicitat més espaiada i alternant entre ells, atesa la devaluació de les rendes que proporcionaven. Així i tot la quantitat total dedicada a premis el 1939 fou de 32.500 pessetes, no gaire inferior en valor nominal, encara que sí en valor real, a la que s'hi havia esmerçat el 1935, que havia estat de 35.850 pessetes. El 1940 pujà a 49.440 pessetes i entre els anys 1941 i 1945 fluctuà entre un màxim de 68.870 i un mínim de 55.570 pessetes. L'Econòmica aconseguia mantenir unes dotacions considerables encara que irregulars. En aquella època de racionament, estraperlo i atur per restriccions elèctriques, els premis, per modestos que fossin, servien per alleugerir les privacions d'individus virtuoses de la classe obrera. Com es pot observar, les entitats i les activitats confessionals ocupaven un paper destacat en l'adjudicació dels premis. Hi regnava el nacionalcatolicisme a més del falangisme, que no arribà a constituir mai a Catalunya un partit de masses. El bisbe de Barcelona solia assistir a la festa de repartiment de premis i aleshores se li concedia l'honor que fos ell qui entregués als premiats els diplomes corresponents. El 1940 i el 1941 els capitans generals de la regió presidiren les diades d'adjudicació de premis.

Es continuaven repartint petits premis entre els escolars més aplicats de les escoles de beneficència. El 1943 eren els alumnes de les Escoles Dominicals, de les Cases Provincials de Caritat i Maternitat, de la Junta de Dames, de les Sales d'Asil de Barcelona i de Gràcia, de l'Escola Municipal de Sordmuts, Cecs i Deficients, de l'Asil Reformatori Duran, del Centre Moral i Instructiu de Gràcia i de l'Associació d'Amics dels Pobres.

Les festes anuals amb repartiment de premis al Saló de Cent seguien el cerimonial d'abans. Fins i tot, a partir de 1940, s'encarregà un discurs d'elogi de la virtut a un soci eminent, que el pronunciava abans que el secretari anés llegint la concessió amb els noms dels guardonats. El president dels Amics del País només cloïa l'acte amb unes paraules de gratitud als donants, als premiats i al públic. El 1941, l'orador fou el capellà Joaquim Masdexart, popular per les seves emissions setmanals a Ràdio Barcelona. El 1942 pronuncià el discurs d'elogi a la virtut Joaquim Maria de Nadal i Ferrer. El 1943, el discurs de la festa anual el pronuncià el

catedràtic de la Universitat de Barcelona Tomàs Carreras Artau, acadèmic de Bones Lletres, antic diputat del Parlament de Catalunya el 1932 per la Lliga Regionalista. S'havia vist forçat a l'exili el 1936 i després de la guerra fou regidor de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona durant deu anys, entre 1943 i 1953. No estigué a les seves mans retornar a l'Institut d'Estudis Catalans la seu i el reconeixement tal com li demanava Puig i Cadafalch, en base al fet que tots dos eren antics correligionaris polítics. La decisió depenia de la cúpula del règim a Madrid.

El parlament de Tomàs Carreras Artau s'imprimí i presenta dues dimensions: la intemporal i filosòfica i la del context de guerra a Europa. Pertany a la primera dimensió el fragment següent: *«El Hombre no nace virtuoso, pero se hace virtuoso, y no creo sea aventurado afirmar que lo único auténticamente democrático que hay en el mundo es la virtud. Todos venimos al mundo con un acervo de pasiones, de instintos y tendencias, que constituyen nuestro capital natural. La virtud, que es esfuerzo reiterado para domeñar nuestra baja naturaleza, constituye nuestro capital adquirido, verdaderamente propio. Y esta es la razón de que las convocatorias de la Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País vayan dirigidas a todas las clases sociales, a todas las profesiones, a todos los hombres sin distinción. Pero aquí podemos recordar el texto evangélico: todos son los llamados, pero son pocos los escogidos. De ahí el realce singular y a la vez ejemplarísimo que ofrece la presente fiesta. [...]*

»Os diré finalmente que la virtud es modesta, sencilla, resignada; huye del bullicio y del espectáculo y se refugia voluntariamente en el anonimato. De ahí su elegancia espiritual. Pero, por otra parte, no es la virtud una cosa abstracta o una mera elucubración filosófica, sino una cualidad muy viva y personalísima, que reside en un sujeto de carne y hueso, y sobre todo de espíritu. Y ahora comprenderéis el justificado afán de teneros, de conoceros personalmente y estrecharos la mano, para que de ese modo se opere la transfusión de vuestro espíritu en el nuestro, para fortificarnos con vuestro ejemplo. Acercaros, pues, y subid a este estrado, no solo para recibir el merecido galardón, sino para patentizar a la faz del mundo y en esta hora luctuosa, que sois más fuertes que los cañones, porque estos destruyen y vosotros edificáis, para pregonar muy alto, en fin, qué superior al imperio de la técnica desenfrenada, que es el último

poder inventado por el hombre civilizado contra sí mismo, es el imperio del espíritu, del que vosotros sois esforzados paladines, puesto que os tentáis en vuestras sienes la diadema divina de la virtud».

El 1945, el discurs d'elogi a la virtut anà a càrrec de l'eclesiàstic taragoní Ricard Melendres. El 1946 li tocà al catedràtic de la Facultat de Filosofia i Lletres i acadèmic de Bones Lletres Pere Font i Puig. Aquest discurs s'imprimí amb la indicació que corresponia a la concessió número XCI dels premis a la virtut. El títol i el tema resulten molt característic de l'època: *Ciencia y virtud demuestran la existencia de Dios*. Font i Puig declarava: «*La virtud no tiene explicación psicofisiológica, no es producto del desenvolvimiento de lo orgánico, puesto que lucha contra las tendencias orgánicas y las vence; requiere una voluntad libre, potencia de su espíritu, que no puede ser resultado de evolución alguna, sino solamente efecto inmediato de creación divina; por consiguiente vale el argumento: hay virtud, luego hay Dios*». I conclouia: «*La ciencia prueba la existencia de Dios; la virtud prueba su existencia y lleva a la intuición de su Esencia. Llévale, pues, a la ciencia ventaja*».

Els anys següents, fins al 1949, el discurs corresponent de la festa anual fou pronunciat successivament per Fèlix Escalas,¹⁰⁰ Felip Bertran i Güell i Joan Estelrich. El darrer es preguntava a la festa de 1948: «*¿No será un anacronismo la ceremonia que vamos a celebrar? ¿Distribuir premios a la virtud y al mérito? ¿Pero son esas categorías éticas, delicadezas que el mundo moderno, aparentemente por lo menos, tiende a arrinconar? Nunca tal vez, el hombre se ha entregado tanto como en nuestros días al sacrificio; nunca tal vez dio tanto de sí mismo. Y, sin embargo, diríase que se avergüenza de la virtud, palabra casi reservada al lenguaje religioso, prácticamente abolida en el uso civil corriente. [...] Sin embargo la virtud existe. El don de sí mismo no es trasto viejo lan-*

¹⁰⁰ Fèlix Escalas presidia el Banco Urquijo a Catalunya i havia estat president de la Cambra de Comerç de Barcelona entre 1934 i 1936. Pertanyia a la Lliga Catalana de Cambó i el 1935 havia estat conseller de Finances de la Generalitat i governador general de Catalunya de desembre de 1935 a febrer de 1936, al final del període de suspensió de l'autonomia catalana. Presidí la Comissió Abat Oliba de l'entronització de la Mare de Déu de Montserrat el 1947 i fou procurador en Corts de 1955 a 1961. De 1954 a 1963 tornà a presidir la Cambra de Comerç. El 1950 entrà de vocal a la junta de govern dels Amics del País.

zado al desván de las cosas carcomidas o agotadas. [...] El ejercicio de la virtud es valentía. Se ha de empezar por tener la valentía del ejercicio del bien». Xavier de Echarri, que recordava aquestes paraules el 1966, afegia que la virtut no passava de moda.¹⁰¹

El 1940, els Amics del País havien encapçalat la subscripció en favor de les víctimes de les terribles inundacions del Ter d'octubre d'aquell any. Donaren mil pessetes per a les víctimes del desbordament del riu a petició del governador civil.

Una ordre del Ministeri de Governació del 24 de febrer de 1942 reconeixia a l'Econòmica la condició de corporació de dret públic i així quedava exempta dels controls i restriccions que s'imposaven a les associacions autoritzades. El 1944, la Societat demanava ser tinguda en compte en la composició de les corporacions locals i provincials de govern i el 1945 el president de l'entitat passava a formar part de manera regular i automàtica del Consell Sindical Provincial d'Economia i també formava part de la junta del cens electoral, igual que abans de 1936. Cal advertir que els alcaldes eren designats i destituïts pels respectius governadors civils de cada província. En matèria d'autoritats representatives s'havia reulat molts decennis i la dependència del poder local era molt superior a l'existent durant el darrer quart del segle XIX.

La Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País tornà a emetre informes i peticions sobre temes generals. El 27 de gener de 1940 fou enviada a les autoritats una comunicació referent a la manera de suplir la moratòria mercantil vigent, amb un text escrit per Josep Borrell i Macià. El 19 de juny de 1941 es va sumar a les altres forces vives barcelonines en favor de la reversió a l'Estat dels ferrocarrils, amb excepció dels metropolitans, que s'havien construït sense subvenció estatal, com el Metro Transversal de Barcelona. A partir de setembre de 1941 la Societat estigué present al patronat de la Fira de Mostres de Barcelona i contribuï al seu restabliment, si bé l'autarquia i la Segona Guerra Mundial no constituïen un marc favorable a la fira. El desembre de 1941, l'entitat demanà que

¹⁰¹ En aquesta dècada s'editaren en fullet els discursos d'elogi de la virtut de Tomàs Carreras Artau (1944), Pere Font i Puig (1946), Fèlix Escalas i Chamení (1947), Joan Estelrich (1948) i Felip Bertran i Güell (1949).

quedessin exceptuades de l'impost d'utilitats les gratificacions per fidelitat a l'empresa i per encariment de la vida que les firmes donessin als seus empleats. El 12 de desembre de 1942 donava suport a la petició de l'Associació de Pares de Família en pro de la rebaixa de l'impost d'inquilinat.

Un esforç de continuïtat. Directius i socis

La junta de govern de l'Econòmica de l'any 1946, la que apareixia a la primera memòria publicada després de la guerra, era gairebé la mateixa que la de 1939. Per tant, es van deixar de banda els mandats bianuals sense reelecció consecutiva per al mateix càrrec. El president continuava sent Emili Jorba i Romanyà, el vicepresident era encara Octavi Saltor. El tresorer era Lluís G. M. Cascante i Portabella. El comptador, Ramon Delgar i Ventosa; el bibliotecari, Joaquim Vallvé i Cusidó. El secretari, Josep Borrell i Macià. El vicesecretari, Francesc Taxonera Joanich i els vocals eren Joan Burgada i Julià, Frederic Camp i Llopis, el pedagog musical Joan Llongueras i Badia, Joan Massó i Soler, Joaquim Maria de Nadal i Ferrer i Frederic Ribas Farrés. De l'antiga Junta de Dames no se'n parlà mai més, però les nenes més aplicades de les seves antigues escoles continuaven rebent premis en forma d'un petit donatiu i un llibre a cada festa anual i això dona testimoni de la subsistència de les seves escoles i sales d'asil (guarderies).

La llista de socis que dona la memòria de 1946 resulta molt interessant perquè n'indica l'any d'ingrés al costat de cada nom. Eren 376 els socis el 1946, una xifra que representava una recuperació notable durant la immediata postguerra, encara que el seu nombre estigués per sota dels 600 anteriors a la Guerra Civil. Ni el 1939 ni el 1940 es registrà cap incorporació nova. Però el 1941 es produí l'ingrés de 22 socis nous. El 1944 fou un altre any de creixement: foren 29 els ingressats de bell nou. En total van ser 75 els socis ingressats entre el 1941 i el 1946. L'Econòmica Barcelonesa, tot i el marc negatiu en què s'havia de moure, estava aconseguint renovar la base.

La llista de socis per ordre alfabètic estava encapçalada per Ramon d'Abadal i de Vinyals, historiador, acadèmic, exdirigent de la Lliga Ca-

talana i monàrquic joanista. Havia ingressat als Amics del País el 1917. Entre els socis de l'entitat, hi trobem també l'alcalde de Barcelona Josep Maria Albert i Despujol, baró de Terrades, director general de la fàbrica de teixits de l'Espanya Industrial de Sants i president del Foment del Treball Nacional de 1941 a 1952. També hi era el primer alcalde de Barcelona del 1939, Miquel Mateu i Pla, gran empresari del metall, amo del *Diario de Barcelona* i amic personal del general Franco, alhora que president del Foment del Treball Nacional de 1952 a 1972. No hi podia faltar el secretari general perpetu del Foment i futur ministre sense cartera, Pere Gual Villalbí. També hi era l'exministre de Justícia de Franco, Eduard Aunós, que havia estat ministre de Treball amb el general Primo de Rivera.

A més d'Abadal hi apareixien una bona colla d'antics quadres de la Lliga Catalana, començant per Francesc Cambó, abans que el sorprengués la mort a Buenos Aires el 1947, quan ja havia decidit tornar a Barcelona. Se li dedicà una menció a la memòria del secretari a la festa d'aquell any. Hi eren també Josep Bertran i Musitu i el seu fill Felip Bertran i Güell, Tomàs Carreras Artau, Fèlix Escalas, Josep M. Trias de Bes, Joan Estelrich, Joan Ventosa i Calvell, el comte de Güell, Frederic Roda Ventura, Josep Puig i Cadafalch, Lluís Puig de la Bellacasa i Octavi Saltor, ja esmentat. Hi trobem el poeta i dramaturg Josep Maria de Sagarra i de Castellarnau.¹⁰² També hi és l'escriptor Carles Soldevila, retornat de França, on havia passat la guerra. Fou el renovador, a partir de 1949, del Conferència Club, del qual ja havia estat secretari abans de la Guerra Civil.¹⁰³

A l'alt empresariat pertanyien els socis Alfred Sedó, Domènec Sert i Romà Fabra i Puig, entre altres. Figures del vell catalanisme com Francesc Maspons i Anglès o Manuel Folguera i Duran continuaven als rengles dels Amics del País. També hi figurava el director general de la Caixa de Pensions de 1935 a 1939, Josep Maria Boix Raspall, que havia perdut el

¹⁰² Ha de ser un error que figuri a la llista Ferran de Sagarra i de Castellarnau, ingressat el 1913. El segon cognom de Ferran de Sagarra era «de Sísca», era el pare del poeta i havia mort el 1939. L'ingrés el 1913 sembla, però, prematur en el cas de Josep Maria, que no tenia més que 17 anys en aquella data.

¹⁰³ Albert BALCELLS, «El Conferència Club d'Isabel Llorach i Carles Soldevila entre 1929 i 1936 i la seva reconstrucció a partir de 1949», *Cercles. Revista d'Història Cultural*, núm. 20 (2017), p. 41-69.

càrrec després de la guerra per haver-se mantingut lleial a la Generalitat republicana. A la llista de socis també hi havia l'exsecretari de l'Ajuntament de Barcelona Josep Maria Pi i Sunyer,, des del 1940 catedràtic de Dret administratiu a la Universitat de Barcelona.

En aquells anys de la postguerra la Societat reinicià les activitats culturals i docents. El 1941 començà la seva tasca docent la càtedra de dret marítim, confiada a Vicenç Solé de Sojo, que tractà aquell mateix any del contracte d'assegurança marítima; el 1942 explicà el contracte de nòlit; el 1943 estudià els riscos, danys i accidents del comerç marítim; el 1944 parlà de naufragis, abordatges, assistència i troballes al mar, i el 1945 titulà el seu curs «El buque». Aquesta activitat de la Societat sobre dret marítim durà fins al 1950. També s'hi feren cursos de taquigrafia entre el 1951 i el 1957, reprenent la tradició dels que s'hi havien impartit en els anys vuitanta del segle XIX.

Al mateix temps s'impartiren diversos cursets com el de 1944 sobre temes econòmics d'actualitat, que culminaren amb una conferència de Josep Maria Tallada sobre les perspectives econòmiques de la postguerra. El 1945 s'hi féu un primer curset d'hivern sobre temes de la Barcelona històrica que culminà amb la conferència d'Agustí Duran i Sanpere, director de l'Arxiu Històric Municipal de Barcelona, sobre les excavacions de la Barcelona romana. El 1946 s'impartí un segon curs de temes històrics de la ciutat amb tres conferències: una sobre la indústria tapera per part de Ramir Medir Jofra, una segona sobre acotacions a l'*Oda a Barcelona* de Joan Maragall a cura de Ricard Suñé Álvarez i una tercera sobre el comerç del corall en el segle XV a càrrec de Lluís Camós Cabruja.

II. ELS ANYS CINQUANTA, SEIXANTA I PRIMERS SETANTA

Renovació parcial de dirigents

Fins al 1950 no es produí el relleu de la junta directiva que havia encapçalat Emili Jorba des del 1939. Esdevingué president dels Amics del País l'advocat i comentarista de premsa Joaquim Maria de Nadal i Ferrer (Barcelona, 1883-1972), vocal de la junta anterior. Tenia una llarga trajectòria política, de la qual ja s'ha fet esment. Fill de l'alcalde de Barcelona Josep Maria de Nadal i Vilardaga, va ser maurista de jove; impulsà, el 1919, la Federació Monàrquica Autonomista, després ingressà a la Lliga, escollit diputat a Corts per aquest partit el 1933, fou secretari de Francesc Cambó entre 1930 i 1936 i aquesta experiència la reflectí en un llibre: *Seis años con don Francisco Cambó* (1957). Les seves *Memòries*, aparegudes en català el 1965, són interessants. Nomenat cronista de la ciutat de Barcelona el 1952, ocupà la vicepresidència de l'Ateneu Barcelonès entre 1962 i 1971, amb Ignasi Agustí de president. Joaquim Maria de Nadal fou elegit president de l'Econòmica per aclamació, segons costum, el 30 de gener de 1950 pels 21 socis assistents a l'assemblea general.¹⁰⁴ Deixà la presidència d'aquesta institució el 1953, i, per tant, ocupà el càrrec només tres anys abans de ser rellevat per Felip Bertran i Güell, que n'exercí la presidència molt més temps, de 1954 a 1965, any de la seva mort.

¹⁰⁴ Els incorporats de bell nou foren Frederic Amat Arnau com a comptador, Pau Fornt Brunet com a vicesecretari, Lluís Bou Consolat com a bibliotecari i, en tant que vocals, Felip Bertran i Güell, Fèlix Escalas i Emili Jorba i Romanyà.

A Josep Maria de Nadal li tocà intervenir, amb altres presidents d'entitats econòmiques en el conflicte del boicot dels tramvies de Barcelona el 1951 i donà aixopluc a la nova Societat Catalana d'Estudis Jurídics, Econòmics i Socials, tal com més endavant s'explicarà.

Felip Bertran i Güell era enginyer, director de l'Asland, empresa fundada pel seu avi matern Eusebi Güell, primer comte de Güell. Bertran i Güell ingressà a la Lliga Catalana i com a membre d'aquest partit ocupà la conselleria de Sanitat de la Generalitat el 1935 a la gestora presidida pel governador general Joan Pich i Pon. Els altres tres consellers de la Lliga Catalana el 1935 foren Duran i Ventosa a Cultura, Vallès i Pujals a Obres Públiques i Fèlix Escalas a Finances. Quan esclatà la Guerra Civil, Bertran i Güell passà a la zona dita nacional i prestà servei com a oficial del cos d'enginyers, mentre el seu pare organitzava a França un servei d'informació per al govern de Burgos. Felip Bertran i Güell publicà tres llibres de propaganda ideològica de l'Espanya dels vencedors: *Preparación y desarrollo del Alzamiento Nacional* (1938), *Rutas de la victoria* (1939) i *La lección de Europa* (1940). Presidí l'Institut de Cultura Hispànica de Barcelona, corporació de dret públic creada en els anys quaranta per a intensificar les relacions amb els països iberoamericans dins les pautes del règim.

El 1942 esdevingué president del patronat de Poblet i protector de la seva comunitat cistercenca, alhora que fundava una germandat seglar espanyola relacionada amb el Cister. Presidí el patronat de les Vivendes del Congrés, creat per a construir habitatges per als treballadors arran del Congrés Eucarístic de 1952, que provocà la destrucció de diversos nuclis de barraques i incrementà la consciència de la manca d'habitatge social. Tot un barri de Barcelona, al costat de l'avinguda Meridiana, fou la principal aportació d'aquesta entitat de l'Església, que suplia mancances de l'Estat i de l'Ajuntament.

Fou el bisbe de Barcelona Gregorio Modrego qui aconseguí convèncer el papa Pius XII que el XXXV Congrés Eucarístic Internacional se celebrés a Barcelona. El Ministeri d'Obres Públiques dedicà setanta milions de pessetes a diverses obres importants a Barcelona, s'inauguraren nous hotels i els barraquistes expulsats de la Diagonal anaren a parar a les Cases del Governador, al Verdum, i a Can Clos. A la comissió gestora inicial de les *Viviendas del Congreso* la Societat estigué representada per Joaquim Maria de Nadal.

Felip Bertran i Güell també hi era però no com a delegat de l'entitat. Integraven la comissió gestora el Foment, la Cambra de Comerç, la de la Propietat Urbana, la CEAM (patronal metal·lúrgica encoberta) i també la SECEA (patronal tèxtil cotonera en forma de servei tècnic). El secretari general de les Vivendes del Congrés era Josep Maria de Porcioles, aleshores secretari del Col·legi de Notaris de Barcelona. Foren 5.500 habitatges els concedits selectivament al llarg de dos decennis pel patronat encarregat de recaptar el capital, un cop aconseguits els avantatges de les vivendes protegides.¹⁰⁵

Bertran i Güell deia que, després de Poblet, «*el acto anual del reparto de los premios a la virtud que se conceden en el Salón de Ciento era el que más estimaba y le emocionaba, pues nada es más hermoso, decía, que premiar heroicamente a la virtud*».¹⁰⁶ Bertran i Güell mantingué la presidència de la cimentera Asland i de Maquitrans, empresa que evolucionà de la producció de troleibuses a la de motocicletes.

La junta directiva de la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País amb Bertran i Güell estava formada per Josep Valls i Taberner (vice-president), Josep Clapers Crusellas (tresorer), Pau Fornt Brunet (comptador), Gustau Gili i Esteve (arxiver bibliotecari), Frederic Amat Arnau (secretari) i Josep Maria Rovira Artigas (vicesecretari) i com a vocals figuraven Carlos Godó Valls, Antoni Muntañola i Tey, Pere Benavent de Barberà i Abelló, Josep Maria Juncadella Burés, Antoni Feliu Marquès, Emili Jorba Brunet i Lluís Macaya Baixeras. El 1959, l'assemblea acordà prorrogar els mandats de la directiva.

El boicot dels tramvies de Barcelona de març de 1951

Començà com a protesta contra la pujada de tarifes dels tramvies a Barcelona mentre que no s'havien alterat les de Madrid. Fou una manifesta-

¹⁰⁵ *Viviendas del Congreso Eucarístico (1952-1971): Entidad benéfico-constructora*. Barcelona, 1972./ David MACKAY, «Viviendas del Congreso Eucarístico», *Cuadernos de Arquitectura*, núm. 61, 1965. Babiana CAMBRIL, *Las Viviendas del Congreso Eucarístico*, projecte de final de carrera, Universitat Politècnica de Catalunya, 2010 (Consulta electrònica).

¹⁰⁶ *La Vanguardia Española*, 26 d'agost de 1965, p. 4.

ció del profund descontentament per les males condicions de vida de les masses quan ja feia dotze anys que havia acabat la Guerra Civil i es mantenien les llibretes de racionament, continuava l'estraperlo o mercat negre, es patia desocupació a causa de les restriccions d'electricitat i els salaris eren fixats per decret. Durant quinze dies els ciutadans deixaren d'agafar el tramvia, anaren i tornaren a peu de la feina i fins i tot deixaren de prendre el transport públic per anar al futbol encara que plogués. Al començament, els falangistes contribuïren al boicot perquè estaven en contra d'Eduardo Baeza Alegria, que com a governador civil era alhora teòricament el seu cap provincial.

Anarcosindicalistes i comunistes aprofitaren la protesta per a polititzar-la. Els comunistes havien abandonat la lluita armada el 1948 i el 1951 la CNT decretà la fi dels maquis, de manera que els pocs anarquistes que continuaren la lluita armada ho feren per compte propi. El 1951 fou empresonat el cap del PSUC Gregorio López Raimundo.

A Barcelona la Guàrdia Civil provocà morts en la repressió el 12 de març de 1951 i aleshores es formà una comissió composta pels presidents de les entitats econòmiques, entre ells Joaquim Maria de Nadal i Ferrer, president dels Amics del País, juntament amb el president de la Cambra Oficial d'Indústria, Antoni Maria Llopis Galofré; el de la de Comerç, Amadeu Maristany i Oliver; el de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, Josep Fontcuberta i de Casanova; el de la Cambra Oficial Sindical Agrària, Lluís Pascual Roca; el de la Cambra de la Propietat Urbana, Ignasi de Bufalà i de Ferrater, i el secretari del Foment del Treball Nacional, Pere Gual Villalbí. El president del Foment del Treball Nacional no formà part de la comissió perquè era Josep Maria Albert i Despujol, baró de Terrades, que a la vegada era alcalde de Barcelona i la protesta anava contra l'alcalde igual que contra el governador.

La comissió d'entitats econòmiques parlà amb representants de l'Ajuntament i del Sindicat Vertical i aconseguí que fos retirada la pujada de tarifes. Després d'aquest acord, el delegat provincial de sindicats aplegà més de cinc-cents enllaços sindicals per a demanar-los que tornessin a agafar el tramvia i donar així exemple als companys. Però de l'assemblea va sortir la consigna de vaga general per a demanar augment de salaris. Fou la primera i única vaga general a Barcelona sota el règim fran-

quista.¹⁰⁷ Un cop ofegada la vaga amb moltes detencions, foren destituïts el delegat provincial de sindicats, el governador civil Baeza, substituït per Felipe Acedo Colunga, i l'alcalde, el baró de Terrades, rellevat per Antoni Maria Simarro.

Dos mesos després de la vaga general acabaren les cartilles de racionament i les restriccions d'electricitat, alhora que la carn reapareixia als mercats. El Congrés Eucarístic de Barcelona de 1952 representà la primera arribada d'estrangers —molts d'ells eclesiàstics— a la ciutat en una Espanya tancada a l'exterior. Però també fou una apoteosi del nacionalcatolicisme, que tendí a eclipsar el moviment de protesta de l'any anterior. Finalment, el 1954, es recuperà la producció per persona de 1935.

El 1953, el règim franquista començà a sortir del seu aïllament internacional. Havia quedat al marge del pla Marshall d'ajuda americana a l'Europa de postguerra. El 1953 se signà el concordat amb la Santa Seu i el pacte amb els Estats Units, amb bases militars a Espanya, en el context de la Guerra Freda. El 1954 l'Espanya franquista entrava a l'ONU, però en l'economia catalana subsistien seriosos problemes i arribava una nova generació que no havia participat en la Guerra Civil i no es resignava a continuar sota un règim que negava la identitat cultural catalana i que contrastava amb les democràcies parlamentàries consolidades de l'Europa Occidental posterior a la desfeta feixista.

El memorial de les entitats econòmiques de novembre de 1954

El subministrament d'aigua a Barcelona era precari i insuficient. El control del comerç exterior continuava provocant corrupció i especulació en el cas del cotó i d'altres matèries primeres. L'ideal casernari d'una economia autàrquica semblava cada vegada més inviable i la inflació resultava desestabilitzadora. Calia esperar mesos per a obtenir el nou model 600 de la SEAT. No es podien fundar nous bancs. Era difícil aconseguir permisos d'importació de maquinària per a modernitzar la indústria catalana.

¹⁰⁷ Fèlix FANÉS, *La vaga de tramvies de 1951*, Laia, Barcelona, 1977.

En aquest context, les directives de les entitats econòmiques de Barcelona, encapçalades per Miquel Mateu, president del Foment del Treball Nacional i amic personal del general Franco, presentaren un memorial al governador civil Felipe Acedo Colunga, que portà el govern civil amb mà de ferro entre 1951 i 1960. Era si fa no fa una reproducció de la comissió de 1951, però sense haver de trobar la solució a un problema peremptori d'ordre públic. Tot sembla indicar que hi hagué un acord previ amb el governador abans de la presentació del plec de peticions, però no deixava de ser una mena de protesta mansa, que en alguns punts contenia una crítica del tracte discriminatori del règim amb l'economia catalana.

La informació més completa de la reunió amb el governador la donà el *Diario de Barcelona*, propietat de Miquel Mateu. Felip Bertran i Güell fou present a l'entrevista amb el governador i com a president dels Amics del País subscrigué les peticions del memorial de 1954.¹⁰⁸ Pere Gual Villalbí, secretari perpetu del Foment, acompanyava Mateu. També hi eren el president i el secretari de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, Francesc Xavier de Fontcuberta, marquès de Vilallonga, i Jaume Cusart; el president de la Cambra de Comerç de Barcelona, Fèlix Escalas; el president i el secretari de la Cambra d'Indústria, Ramon Par i Josep Daurella; Jesús Mir i Francesc d'Assís Galí com a president i secretari, respectivament, de la Cambra Oficial Minera, i Àngel Traval com a president de la Cambra de la Propietat Urbana. Per l'Econòmica, Bertran i Güell comparegué sol. Els presidents de les entitats econòmiques anaven acompanyats del delegat provincial de sindicats per a evitar qualsevol equívoc de contraposició entre la seva comissió i els sindicats verticals, únics i obligatoris, dins dels quals havien d'actuar els empresaris. En teoria, fora del sindicalisme oficial no es podien expressar les entitats patronals. El memorial era producte de reunions anteriors dels presidents de les corporacions que componien la comissió.

La primera demanda era sorprenent en un règim dictatorial perquè reclamava que es donés més publicitat als projectes de llei, sobretot els econòmics, per tal de poder expressar-hi la seva opinió les entitats que els peticionaris representaven. Es demanava que no es dictessin disposi-

¹⁰⁸ *Diario de Barcelona*, 18 de novembre de 1954, p. 5.

cions fiscals amb efectes retroactius com s'havia fet amb els arbitris provincials sobre mercaderies, després d'haver-les venut sense possibilitat de repercutir-ne l'impost en el preu, de manera que es demanava que es declarés no cobrable aquest arbitri, com havia fet la Diputació de Madrid. Hi apareixia la referència a Madrid, tal com havia passat amb la pujada de les tarifes dels tramvies el 1951.

També demanaven que s'activés l'electrificació del vuit català, que enllaça les línies ferroviàries de l'interior amb la costa amb el seu centre a Barcelona i els extrems a les estacions de Maçanet-Maçanes i a Sant Vicenç de Calders, passant per Vilanova i la Geltrú, Vilafranca del Penedès, Mataró i Granollers.

El punt més crític era el referent a l'electricitat i deia: «*Que se procure una mayor equidad en la distribución de la energía eléctrica a fin de evitar que las restricciones en la zona catalana sean desproporcionadas con las de otras zonas, dando a dicha zona la contribución necesaria para que no resulte que por otros suministros sufra la mencionada zona los graves perjuicios que se derivan del régimen seguido, del que puede servir de ejemplo el año 1951, en que la única zona que padeció restricciones fue la catalana, excepto la aragonesa en un porcentaje mínimo*».

El subministrament d'aigua i d'electricitat aniria millorant més endavant. L'aigua del Ter arribà a Barcelona el 1955. L'embassament d'Oliana s'acabà el 1959, el de Sau el 1962, el de Susqueda el 1968, la tèrmica de Sant Adrià del Besòs es posà en funcionament el 1970 i la central nuclear de Vandellòs el 1967, però l'embassament de la Baells no estigué llest fins al 1976.

Les corporacions econòmiques també demanaven, el 1954, un dic sec al port de Barcelona per a poder reparar-hi el buc dels vaixells. Era una greu deficiència que un port de la importància del de Barcelona no en tingués cap. També es demanava un nou edifici per a l'Escola de Comerç en lloc de la casa de pisos del carrer Balmes. Es reclamava la supressió dels passos a nivell que subsistien a la ciutat i que eren un perill per a la circulació en els accessos a Barcelona amb cotxe. Es demanava una simplificació del sistema fiscal. El memorial contenia una crítica de l'intervencionisme: «*Que se alivien en lo posible las intervenciones que dificultan la libertad de comercio necesaria para su desarrollo*». El governador prometé transmetre aquelles peticions del 1954.

No es tractava, però, d'un programa d'autèntica liberalització econòmica. Molts empresaris s'havien acostumat a un mercat molt protegit que induïa a la rutina i no resistirien els reptes dels anys seixanta, encara que aquests reptes contenien grans oportunitats que alguns altres saberen aprofitar.

El 1957, el secretari del Foment del Treball Nacional, Pere Gual Vilalbí, fou designat ministre sense cartera i ocupà aquest càrrec fins al 1965. Entre les dues dates es produïren el pla d'estabilització i la devaluació de la pesseta, amb l'ajuda d'un crèdit internacional concedit a Espanya un cop els tecnòcrates de l'Opus Dei havien arribat al poder. El canal Porcioles – López Rodó – Carrero Blanco esdevingué el conducte privilegiat de comunicació amb el Palau d'El Pardo.

El 1960 tingué lloc la destitució d'Acedo arran dels fets del Palau de la Música de maig d'aquell any i de la detenció, tortura i judici militar contra Jordi Pujol. Aquests fets havien malmès l'operació *sonrisa*, preparada per l'alcalde Porcioles a fi de reconciliar la ciutat amb Franco. El dictador, durant la seva estada al Palau de Pedralbes havia d'aprovar, com ja s'ha dit, l'apèndix de dret català del Codi Civil, entregar a la ciutat el castell de Montjuïc, i concedir una carta municipal a Barcelona, alhora que es commemorava el centenari de Joan Maragall per a tractar de neutralitzar la seva incòmoda memòria. Fou precisament la inoportuna prohibició del *Cant de la Senyera* per part del governador Acedo en el concert de l'Orfeó Català en memòria de Joan Maragall, autor de la lletra de l'himne de l'Orfeó, el desencadenant d'una protesta quan una part del públic entonà aquell himne i la policia secreta present començà les detencions. Porcioles continuà d'alcalde de Barcelona fins al 1973.

El 1955, la directiva dels Amics del País programà un cicle titulat «Fomento del espíritu de empresa», en què deu dirigents industrials de Catalunya parlaven de la seva experiència. Això anava lligat a la proposta de crear una ponència d'estudis econòmics, formulada per Muntañola i Tey.

Durant els anys cinquanta i seixanta, l'Econòmica Barcelonesa estigué representada en el *Consejo Económico Sindical Provincial*, organitzat per la CNS a la Via Laietana 18. Els dos delegats de la Barcelonesa en aquest organisme oficial eren, l'any 1958, Francesc de B. Lladó i Frederic Amat Arnau. L'any 1964 eren Josep Maria Rovira Artigas i Frederic Amat. Aquell

organisme del nacionalsindicalisme de la dictadura franquista pretenia celebrar un plenari cada any, convocat pel delegat provincial de sindicats, i fins i tot volia celebrar assemblees comarcals. El Consell Econòmic Sindical Provincial es constituí el 5 de juny de 1955, segons *La Vanguardia Española* de l'endemà, en una reunió al Foment del Treball Nacional, en presència del ministre secretari general del *Movimiento* Raimundo Fernández-Cuesta i del delegat nacional de sindicats José Solís Ruiz. Bertran i Güell formava part de la comissió permanent del Consell. Tot i el caràcter d'organització del règim, no deixaren d'aflorar dins del Consell la incomoditat davant del control del govern sobre la importació de matèries primeres, la constatació que la producció espanyola de cotó era insuficient i cara, així com també la preocupació per la greu crisi de la indústria de la pell.

La Societat Catalana d'Estudis Jurídics, Econòmics i Socials

La Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País donà aixopluc en els anys cinquanta a la Societat Catalana d'Estudis Jurídics, Econòmics i Socials (SCEJES), filial de l'Institut d'Estudis Catalans. Ramon Aramon i Miquel Coll i Alentorn havien posat en marxa novament els Estudis Universitaris Catalans. La llengua catalana i els coneixements sobre Catalunya havien estat foragitats de la Universitat de Barcelona i calia atendre la formació d'estudiants i de joves llicenciats per a evitar la descatalanització cultural d'unes generacions sotmeses novament a la diglòssia. El 1944, Fèlix Millet i Maristany fundà la Benèfica Minerva, que sota l'aparença d'una mutualitat aglutinava els ajuts de mecenes que, sense ser antifranquistes, volien evitar l'extinció de la cultura catalana i concedien una subvenció a l'Institut d'Estudis Catalans i els Estudis Universitaris Catalans. Els cursos s'impartiren en domicilis privats i al pis que tenia l'IEC i que encara conserva a la Gran Via, davant de la Universitat. Ramon Aramon hi feia el curs de Gramàtica catalana; Ferran Soldevila, el d'Història de Catalunya; Antoni Borrell i Macià, el de Dret civil català; i Salvador Millet i Bel, col·laborador de Cambó, el d'Economia política, matèria que no s'ensenyava encara a la Universitat de Barcelona, atès que la Facultat de Ciències Econòmiques no començaria fins al 1954.

Dels alumnes dels Estudis Universitaris Catalans sortí la iniciativa, estimulada pel secretari general de l'IEC Ramon Aramon, de crear la primera societat filial de postguerra de l'Institut d'Estudis Catalans, que fou la Societat Catalana d'Estudis Històrics, constituïda el 1946 i composta de 83 socis el 1947. Estaven organitzats en tres seccions: Història; Llengua i literatura, i Art i arqueologia. L'IEC veié en les societats filials una manera d'ampliar el seu cercle, més enllà dels vint-i-un membres numeraris reglamentaris de les seves tres seccions: Històrico-Arqueològica, Filològica i de Ciències. En una època sense revistes en català i amb la censura cohibint tota comunicació impresa, els joves estudiosos i els que ja no eren joves necessitaven un mitjà on establir intercanvi. Calia generar un pont entre les generacions d'intel·lectuals catalans de preguerra i les que començaven la seva trajectòria a la postguerra.

Alguns alumnes del curs de Millet i Bel seguiren l'exemple de la Societat Catalana d'Estudis Històrics i crearen, el 1948, la Societat Catalana d'Estudis Jurídics, Econòmics i Socials, animats per Maurici Serrahima. Eren, entre altres, Josep Maria Ainaud, Enric Jardí, Anton Cañellas, Lluís Torras, Jaume Carner, Joan Reventós, Francesc Casares, Agustí Bassols i Pere Cuixart. Alguns foren atrets pels petits nuclis clandestins de la Unió Democràtica de Catalunya de preguerra i del Moviment Socialista Català. Miquel Coll i Alentorn avalà la nova societat filial i Maurici Serrahima els convencé que cerquessin com a president un personatge que fes de pont amb els que havien estat membres de la Lliga Catalana, per tal d'ampliar el cercle de diàleg. I així cercaren i aconseguiren l'acceptació de Lluís Duran i Ventosa com a president. Ben aviat hi ingressaren Joan Triadú i Alexandre Cirici Pellicer, que ja eren membres de la SCEH. El juny del 1948 es constituí formalment la nova societat i el 1951 fou reconeguda oficialment per l'Institut d'Estudis Catalans, que continuava sense seu ni reconeixement oficial ni subvenció pública. Tot plegat formava part de la resistència cultural catalana.

A més del president, Duran i Ventosa, hi havia tres vicepresidents, un per cada secció de la SCJES: la de Dret amb Francesc Maspons i Anglasesell, la d'Economia, amb Salvador Millet i Bel i la d'Estudis Socials amb Joan B. Roca i Caball, antic dirigent d'UDC i pare de Miquel Roca i Junyent. El secretari general era Enric Jardí i els secretaris de cada una de les tres seccions

foren Josep Maria Ainaud (Dret), Joan Seguí i Falgar (Economia) i Lluís Torras Soler (Estudis Socials). A la presidència general es succeïren Duran i Ventosa, Francesc de P. Maspons i Anglasesell i Antoni Borrell i Macià. Tots tres eren socis de l'Econòmica Barcelonesa, igual que Maurici Serrahima, Roca i Caball i Millet i Bel. Gràcies al testimoni de Josep Maria Ainaud de Lasarte, se sap que aquella societat filial de l'IEC trobà aixopluc als Amics del País, entitat en la qual ingressaren a començaments dels anys cinquanta Enric Jardí, el mateix Ainaud i un activista notori com Josep Benet.¹⁰⁹ A les assemblees anuals d'aquesta institució de 1954, 1955 i 1956 Josep Maria Ainaud fou un dels presents, que oscil·laren al voltant dels 25 socis.

El 1951, Roca i Caball inaugurà la SCEJES amb un discurs sobre la seguretat social i les assegurances privades. No va ser fàcil posar en marxa una entitat amb ambició científica i acadèmica com aquella, sense cap reconeixement oficial i només avalada pel prestigi dels seus presidents i pel patrocini de l'IEC, una entitat, ella mateixa, sotmesa a una situació de precarietat i de semiclandestinitat. Les sessions de la SCEJES, algunes amb un centenar de participants, tenien lloc al casal del carrer de Sant Sever número 5, l'estatge dels Amics del País. Entre 1952 i 1953 la societat celebrà deu sessions de treball, unes de conjuntes de totes tres seccions i les altres per seccions separades. La de Dret dedicà deu sessions de treball a la compilació del dret civil català que s'estava elaborant i que el Consell de Ministres aprovaria a Barcelona el 1960. Fou, juntament amb la Carta Municipal de Barcelona i la cessió del castell de Montjuïc a la ciutat, un dels motius d'orgull de l'alcalde Josep Maria de Porcioles, també soci de la Societat Econòmica Barcelonesa, que havia dissertat a la SCEJES l'any 1953 sobre els heretaments prelatius i privatis, quatre anys abans d'arribar a l'alcaldia de Barcelona el 1957. Josep Maria Ainaud hi parlà de la unificació econòmica europea; Ferran Martí, dels problemes de les societats mercantils privades; Joan Vilà i Valentí, de

¹⁰⁹ Josep Maria AINAUD, «La primera etapa de la Societat Catalana d'Estudis Jurídics, Econòmics i Socials». *Anuari de la Secció d'Economia de la Societat Catalana d'Estudis Jurídics, Econòmics i Socials*, IEC, Barcelona, 1979. Albert BALCELLS, Santiago IZQUIERDO i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans, II: De 1942 als temps recents*, IEC, Barcelona, 2008. A la llista de l'anuari de la SEBAP de 1967 consten els noms esmentats i els respectius anys d'ingrés.

l'origen del mercat a Catalunya; Fèlix Duran i Cañameras, de la història del notariat català; Salvador Millet i Bel, de l'agricultura espanyola en els segles XIX i XX; Joan Hernández Roig, del mercat monetari de Londres; Roca i Caball dels problemes de l'habitatge, i novament Millet i Bel hi dissertà sobre l'aptitud industrial i comercial dels catalans.¹¹⁰

La SCEJES fou una entitat pluralista que va permetre el diàleg entre generacions i tendències politicoideològiques diferents. Si bé el nucli constitutiu era format per membres d'Unió Democràtica de Catalunya, del Moviment Socialista de Catalunya i de l'antiga Lliga Catalana, se cercà la col·laboració i participació de gent més propera al règim com Porcioles, Ramon Faus o Manuel Ballbé. Sobre aquesta pluralitat, Josep Maria Ainaud escrigué: «Èrem pocs, però ben avinguts i, en aquest moment, ningú no s'estranyava —ni la policia— de veure junts en Benet i en Cirici, en Joan Cornudella, en Francesc Casares, en Miquel Coll i Alentorn, l'Anton Cañellas, en Jordi Casas-Salat, en Jordi Pujol, en Llibert Cuatrecasas, en Joan Reventós, en Ramon Trias Fargas o jo mateix, al costat de personatges d'un altre temps, com Maspons i Anglases, Duran i Ventosa o Claudi Ametlla, tots d'acord en allò que crèiem que era fonamental».

En la seva primera i millor època, els anys cinquanta, la SCEJES va celebrar debats molt renovadors, com ara el del Mercat Comú Europeu o el de la immigració, arran d'una ponència de Jordi Pujol presentada el 1954. Aquest any fou també molt significativa la xerrada de Jaume Vicens Vives sobre «Com som els catalans», que suscità molta expectació i un vivíssim debat. Ainaud recordava: «Era en els temps que Vicens escrivia la seva *Notícia de Catalunya* i alguns membres de la Societat Catalana d'Estudis Jurídics, Econòmics i Socials volgueren celebrar unes quantes taules rodones per a perfilar millor aquelles idees, confirmant les opinions de Jaume Vicens, o dissentint-ne. I així, el dia 26 de març de 1955 —un dissabte— se celebrà un debat animadíssim sobre el llibre de Vicens Vives, a càrrec de dos ponents, que eren Miquel Coll i Alentorn i Josep Espar i Ticó. El debat no s'acabava ni a altes hores de la nit, i s'hagué de continuar dos altres dissabtes, amb les intervencions —que jo recordi— de Josep Ferrater Mora, de Joaquim de Camps i Arboix i de Carles Muñoz

¹¹⁰ *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*. 1953.

Espinalt, entre molts altres».¹¹¹ El 14 de gener de 1998, Anton Cañellas, en el discurs que pronuncià a la festa de distribució de premis dels Amics del País, recordà i agraí l'aixopluc prestat per l'entitat a la SCEJES, de la qual Cañellas havia estat membre molt actiu en l'època inicial.

El 1954, la SCEJES premià un treball de Ramon Trias Fargas sobre problemes industrials de Catalunya, que romandria inèdit. El 1962, la Societat edità la seva obra més important: una miscel·lània en honor d'Antoni Borrell i Soler, amb vint col·laboracions sobre temes de dret català. En els anys seixanta la SCEJES entrà en letargia, però constituí el precedent de la quarta secció de l'Institut d'Estudis Catalans, la de Filosofia i Ciències Socials, fundada el 1968. El 1977 es reorganitzaria independentment la Societat Catalana d'Economia, el 1979 la de Sociologia i el 1994 la d'Estudis Jurídics. El 1976, l'Institut havia recuperat la subvenció i el reconeixement oficials i l'any següent podia tornar a la seva antiga seu de la Casa de Convalescència de l'antic Hospital de la Santa Creu al carrer del Carme de Barcelona.

A diferència de la SCEJES, el Cercle d'Economia, fundat el 1958, no tingué relació amb la Societat d'Amics del País, tot i que podria haver encaixat perfectament en els objectius de l'Econòmica Barcelonesa. Nascut sota l'aparença d'un club d'escacs, el Club Comodín, començà, a partir de 1951, a aplegar joves empresaris cercant el mestratge de Jaume Vicens Vives —abans de la seva mort prematura el 1962— i de Fabià Estapé. Es plantejà com un lloc de debat entre empresaris, professors universitaris i representants de l'Administració pública. Donaren suport al pla d'estabilització de 1959 i a la liberalització econòmica, alhora que formulaven l'aspiració de l'ingrés d'Espanya al Mercat Comú Europeu, nascut amb el Tractat de Roma de 1957. La dictadura franquista no hi podria ser admesa per la seva manca dels requisits polítics.

En qualsevol cas, l'Espanya franquista es va salvar del col·lapse —havia arribat a no tenir dòlars per a pagar la factura energètica del petroli— acceptant la reducció de l'intervencionisme econòmic de l'Estat. En els anys seixanta la balança de pagaments s'equilibrà amb l'entrada de divi-

¹¹¹ Josep Maria AINAUD, «Miquel Coll i Alentorn i la Societat Catalana d'Estudis Jurídics, Econòmics i Socials», *Miscel·lània en honor de Miquel Coll i Alentorn*, Barcino, Barcelona, 1979.

ses, de les remeses d'emigrants, del turisme i de les inversions estrangeres, i així aquell decenni fou el del màxim grau de desenvolupament econòmic, de manera que Espanya recuperà el temps perdut amb l'autarquia, que havia endarrerit la pujada del país al carro de la reconstrucció europea, assolida molt abans que l'espanyola malgrat que les destrosses de la Segona Guerra Mundial havien estat molt superiors a Europa que les deixades per la Guerra Civil a Espanya.

De la presidència de Felip Bertran i Güell a la de Carlos Godó

El 1954, el mateix any del memorial abans analitzat, el *Diario de Barcelona* informava detingudament de la festa anual dels Amics del País amb la distribució dels premis a la virtut, quan s'aproximava del centenari d'aquesta celebració.¹¹² La junta directiva hi era present, al costat del seu president Bertran i Güell. Hi era Josep Valls i Taberner, germà del desaparegut Ferran i de Domingo Valls, el president del SECEA, el lobby del tèxtil cotoner, una patronal disfressada de servei d'estudis. Altres membres de la directiva de la Societat presents a l'acte de lliurament de premis eren Josep Clapers Crusellas (tresorer), Frederic Amat Arnau, Ramon Delgar i Ventosa, Lluís Bou Consolat, Josep M. Rovira Artigas i Emili Jorba Brunet, fill de l'anterior president de l'entitat. Presidia l'acte el bisbe Gregorio Modrego i hi eren presents els representants de la Capitania General, de l'Alcaldia i de la Diputació. També hi assistia el director de la Caixa de Pensions, que era el catedràtic de Dret natural Enrique Luño Peña. No podien faltar els delegats de corporacions com el Foment, les Cambres i d'altres entitats com les acadèmies de Bones Lletres i de Ciències, ni la Creu Roja ni la junta directiva de l'Acció Catòlica, representada per Santiago Udina Martorell, soci també de l'Econòmica igual que el seu germà, l'historiador Frederic Udina, futur director de l'Arxiu de la Corona d'Aragó el 1961 i més tard catedràtic i primer degà de la

¹¹² Els discursos d'elogi de la virtut dels anys cinquanta que s'han trobat editats són els de Manuel Ribé (1950) i Joaquim Buxó Dulce d'Abaigar, marquès de Castell-Florite, president de la Diputació de Barcelona de 1949 a 1967 (1955).

Facultat de Filosofia i Lletres de la nova Universitat Autònoma de Barcelona, fundada el 1968.¹¹³

El tradicional discurs de la festa anà a càrrec d'Agustí Duran i Sanpere, director de l'Arxiu Històric de la Ciutat des del 1917, president de l'Acadèmia de Bones Lletres del 1961 al 1963, i membre de l'Institut d'Estudis Catalans. El secretari de la junta directiva dels Amics del País, Francesc de B. Lladó, llegí la relació dels guardons. Cal suposar que els atorgats als escolars eren molt modestos, com de costum, però més considerables econòmicament que els anys anteriors. La crònica del *Diario de Barcelona* resumia així aquesta part de l'acte: «*Seguidamente fueron otorgados los premios a alumnos y albergados de escuelas gratuitas, entidades y centros benéficos de Barcelona y asimismo premios hasta sobrepasar la suma de cien mil pesetas a instituciones benefico-docentes, trabajos de investigación, estudiantes de nuestra Univesidad y Seminario Conciliar y actos individuales de relevante amor maternal, filial, fraternal y paternal; de educación de la familia; de constancia y fidelidad en el trabajo y de amor al prójimo*».

Al final el president Bertran i Güell demanà que arribessin aportacions que permetessin actualitzar les dotacions dels premis en consonància amb la pèrdua de poder adquisitiu de la moneda i poguessin resultar així més dignes les sumes en relació amb els actes que es premiaven. Bertran i Güell no parlà de quantitats, però es pot observar que s'havia passat d'una suma de 59.525 pessetes l'any 1945 a una de més de cent mil el 1954. Així i tot no s'arribava a contrarestar la inflació, que havia deteriorat el valor efectiu dels premis al llarg dels nou anys transcorreguts entre tots dos moments. L'any 1961, la quota mínima anual de soci resident era de cent pessetes, però existia la categoria de soci protector, amb una quota mínima de mil pessetes. Amics de la Ciutat, una associació que havia residit fins aleshores a la seu de la Cambra de la Propietat Urbana, negocià amb els Amics del País el lloguer d'un espai el 1960, però aquell tracte, que comportava el pagament d'un arrendament de mil pessetes trimestrals, no tingué continuïtat.

¹¹³ El 1956, amb motiu del centenari de la primera concessió dels premis a la virtut, la junta directiva encarregà a Frederic Udina Martorell una memòria sobre la història de la SEBAP, que restà inèdita. Es tracta d'una mena de primera redacció amb correccions i se n'ha conservat l'original mecanografiat a l'arxiu de l'entitat.

Encara anaven arribant deixes. Així, el 1959, el llegat Valdejuli comportà per a la Societat un immoble a Barcelona, al carrer Lancaster número 14, a l'esquerra de la Rambla. El discurs d'elogi de la virtut a la festa de 1964 anà a càrrec d'Octavi Saltor i és un dels que foren editats.

El 1965, després de la mort de Bertran i Güell, el succeí com a president Carlos Godó Valls, segon comte de Godó, cap del grup de periòdics de *La Vanguardia*, president del Club de Tennis Barcelona i fundador, el 1963, del torneig amb la copa que porta el seu nom (fig. 42). Cofundador del Saló Nàutic, Carlos Godó era membre dels consells d'administració de diverses grans empreses com el Banc Central i l'asseguradora Catalana Occident. El 1960 havia aconseguit treure's de sobre el director ultrafranquista de *La Vanguardia*, Luis Martínez de Galinsoga, que havia estat designat pel govern el 1939. Galinsoga havia provocat un boicot contra el diari com a resposta a una frase que havia pronunciat a la parròquia de Sant Ildefons com a reacció davant d'un sermó en català: «*Todos los catalanes son una mierda*».

El vicepresident de la junta dels Amics del País era Josep Valls i Taberner; el tresorer, Josep Clapers Crusellas; el comptador, Pau Fornt Brunet; el secretari, Frederic Amat Arnau; el vicesecretari, Josep M. Rovira Artigas, i el bibliotecari, Gustau Gili i Esteve. Els vocals eren Lluís Macaya Baixeras, Emili Jorba Brunet, Josep Maria Juncadella Burés, Pere Benavent de Barberà i Abelló, Antoni Feliu Marquès i Antoni Muntañola i Tey.

Josep Valls i Taberner, el 1954, participà en la constitució de SECEA, organització dels industrials cotoners disfressada de servei comercial i tècnic per a ser així tolerada pel sindicalisme vertical. El seu germà, Domingo Valls i Taberner, presidí SECEA. Els cotoners compraren el vell diari carlí *El Correo Catalán*, que adquirí de seguida un aire diferent. Josep Valls i Taberner presidí la Cambra de Comerç entre 1964 i 1967 i visqué la reunificació amb la Cambra d'Indústria abans de la seva mort sobtada el 1967. President del Cercle del Liceu des del 1946 i de Manufactures Valls, l'empresa tèxtil familiar, Josep Valls i Taberner intervenia en la gran empresa química Cros i en l'Electroquímica de Flix.

L'únic anuari publicat pels Amics del País durant els anys cinquanta, seixanta i setanta fou el de 1967. Aquest any els socis eren 332. El 1946

havien estat 376, com s'ha indicat anteriorment. La tendència a l'estancament era notòria, malgrat que entre 1947 i 1957 hi havien entrat 53 socis nous i després n'hi havien ingressat 44 més entre 1958 i 1967. Hi continuaven figurant Josep Maria Ainaud i dues figures molt rellevants de la futura Assemblea de Catalunya, que seria fundada el 1971 com a plataforma antifranquista: Josep Benet i Agustí de Semir, tots dos advocats defensors de presos polítics. També hi era Narcís de Carreras Guiteras, antic secretari de Cambó, president del Futbol Club Barcelona entre 1968 i 1969, president de la Caixa de Pensions de 1972 a 1980, regidor de l'Ajuntament de Barcelona i procurador en Corts de 1967 a 1971. Al llistat hi apareixen empresaris com Josep Maria Bultó Marquès, assassinat en un atemptat el 1977; els comtes de Caralt i de Sert, Francesc d'A. Condomines Valls, Pere Corberó, Fèlix Escalas i molts altres. Hi trobem economistes com Ramon Trias Fargas, historiadors com Enric Jardí i Pere Voltes Bou, juristes com Josep Maria Pi i Sunyer, un historiador de la filosofia i membre de l'Institut d'Estudis Catalans com Joaquim Carreras Artau, així com figures de la resistència cultural catalana com Fèlix Millet i Maristany o Maurici Serrahima. Hi eren el marxant d'art Joan Anton Maragall Noble (Sala Parès) i el propietari de l'editorial Teide, de llibres de text, Frederic Rahola d'Espona, cunyat i soci de Vicens Vives. Frederic Rahola fou l'home de confiança de Josep Tarradellas, que el nomenà delegat seu i després conseller de Governació quan tornà de l'exili i esdevingué president de la Generalitat a Barcelona. A més del cap del principal grup de premsa de Catalunya, Carlos Godó, hi apareix com a soci l'antic director d'*El Correo Catalán* entre 1945 i 1959, Claudi Colomer Marquès, de procedència carlina. La condició hereditària de soci dels Amics del País resulta evident en els casos de Josep Antoni, Carles i Maties d'Albert i Muntadas; Epifani de Fortuny, baró d'Esponellà; Gustau Gili i Esteve; Emili Jorba Brunet; Jacint Maristany, comte de Lavern; Josep Maria de Sagnier, Antoni Sala Amat, comte d'Egara i Carles Sanllehy. Continuava a la Barcelonesa l'alcalde Porcioles, que poc després començaria a veure erosionada la seva posició per l'aparició dels moviments veïnals.

La festa de desembre de la Societat seguia les mateixes pautes de sempre, amb lleugeres variacions. A la del 1966, el comte de Godó feu entrega d'un

dels premis al cap de bombers de Barcelona, presidint l'acte l'alcalde Porcioles, tal com apareixen tots tres a la primera plana de *La Vanguardia Española* del dia 20 de desembre de 1966 (fig. 42).

La junta directiva de l'Econòmica el 1967 era formada per Carlos Godó (P), Josep Valls Taberner (VP), Josep Clapers Crusellas (T), Pau Fornt Brunet (C), Gustau Gili i Esteve (B), Frederic Amat Arnau (S) i Josep Maria Rovira Artigas (VS). Els vocals eren Antoni Muntanola i Tey, Pere Benavent de Barberà i Abelló, Josep Maria Juncadella Burés, Antoni Feliu Marquès, Emili Jorba Brunet i Lluís Macaya Baixeras.

Pel que fa als premis a la virtut, Xavier de Echarri formulava el 1967 la confessió següent: «*Se ha sugerido que los temas objeto de nuestros concursos están fuera de época y adolecen de cierto anacronismo*». Però ell responia que la virtut no pertany a una determinada època.

De tres dels discursos del dia del repartiment de premis n'ha quedat algun rastre en la premsa dels anys seixanta i setanta. Un fou el pronunciat pel notari Ramon Faus i Esteve el 19 de desembre de 1965. Faus havia estat degà del Col·legi de Notaris de 1951 a 1960, presidí la Secció de Filosofia i Ciències Socials de l'Institut d'Estudis Catalans quan aquesta secció es fundà el 1967 i també presidí més tard la Comissió Jurídica Assessoradora de la Generalitat, del 1979 al 1986.

El 1967 fou el periodista Xavier de Echarri qui llegí el tradicional discurs de la festa anual. El de 1968 anà a càrrec de Pere Voltes Bou, director de l'Arxiu Històric de Barcelona. El 1969 el pronuncià el periodista Joan Tarín Iglesias. El 22 de desembre de 1970 fou Diego Paredes Feliu l'encarregat de fer el discurs de la festa i el titulà «La virtud y el mal». El premi d'honor en aquesta ocasió fou per a l'Associació de Donants Voluntaris de Sang de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau. La fundació Aldeas Infantiles rebé 5.000 pessetes, una quantitat similar a la de la major part dels altres premis; en total foren 114 i sumaren prop de 400.000 pessetes, segons *La Vanguardia* del dia 22 de desembre de 1970.

Continuaven rebent petits premis els aollits a les escoles de beneficència i entre elles les escoles de la Junta de Dames i de les sales d'asil, que constaven amb aquesta denominació a la premsa i per això sabem que havien sobreviscut fins aleshores.

42. L'alcalde Josep Maria de Porcioles i el comte de Godó fan entrega d'un dels premis a la virtut als bombers de Barcelona representats pel seu cap Josep M. Jordán. *La Vanguardia*, 20-XII-1966.

43. Sessió pública dels Amics del País al Saló de Cent el 23 de desembre de 1968 durant el discurs de Pere Voltes. *La Vanguardia*, 24-XII-1968.

La Vanguardia Española recollí, el 17 de desembre de 1968, el discurs de Pere Voltes Bou, director de l'Institut Municipal d'Història de Barcelona des del 1957 fins al 1982 i catedràtic d'Història econòmica de la Universitat de Barcelona des del 1968. Voltes hi oferí una breu ressenya històrica de l'Econòmica Barcelonesa (fig. 43). La introducció del seu discurs revela un context social no gaire favorable: «*Si es cierta la afirmación de Ortega y Gasset de que el dedicarse a la filosofía entraña obligatoriamente cierta resignación a prestarse a hacer el ridículo en el mundo, no lo será menos que la aspiración fundamental y corporativa a estimular la virtud suena en nuestro tiempo a ingenua y candorosa. Con todo, estas son las candideces, estas son las ilusiones que engrandecen y levantan a los pueblos, y no hay noticia de que alguna colectividad de escépticos y avisados haya dado jamás un paso adelante*».

El discurs de la concessió de premis de 1971 el llegí el popular escriptor Noel Clarasó. Hi proposava un codi de mèrits on fossin inclosos el mèrit matrimonial, el de l'alegria mantinguda davant de l'adversitat i el del reconeixement de la pròpia incompetència en un càrrec amb petició per part de l'interessat de tornar a un d'inferior, que hagués exercit anteriorment amb plena eficàcia.

Eren 59 les fundacions que constituïen la base econòmica dels premis. Recompensaven la constància i fidelitat a una empresa sis fundacions, altres sis els destinaven a la constància i fidelitat en el servei domèstic. El nucli més gran —16 fundacions— premiava les virtuts familiars.¹¹⁴ L'estructura i els conceptes eren els mateixos que més de cinquanta anys abans.

El 1971, el diploma d'honor se l'endugué la Caixa d'Estalvis de la Sagrada Família, ara fa temps desapareguda. Un estudiant de la Facultat de Dret i un altre d'Enginyeria tècnica reberen les 30.000 pessetes dels premis dels comtes de Godó. Es concediren premis per la constància i fidelitat en el treball de 25.000 pessetes; també els premis Bertran i Musitu i Bertran i Güell, amb 20.000 pessetes cadascú; el de Francesc Ràfols Sardà, de 25.000 pessetes; el de Miquel Pich Aguilera, de 40.000, i molts altres premis fins a superar la suma de 400.000 pessetes. El secretari dels Amics del País, Frederic Amat Arnau, llegí una breu memòria abans

¹¹⁴ ANC, 3548.

d'entregar els premis i el comte de Godó tancà l'acte com a president: «*Bastaría solo leer el historial de cada una de las personas a las que rendimos hoy este merecido homenaje para sentir aumentar la fe en el destino de los hombres y pensar que mientras existan seres de este temple, de este rigor moral, de esta disciplina cívica, el mundo conservará la esperanza de no verse arrastrado al enorme naufragio moral de que estamos amenazados*».

Un discurs de la festa de l'Econòmica que mereix esment fou el que pronuncià a la festa de desembre de 1974 Horacio Sáenz Guerrero, director de *La Vanguardia* des del 1969.¹¹⁵ Hi remarcà que les associacions solien avançar-se al que després acabaria sent responsabilitat pública i això les obligava a cercar noves missions i objectius. Elogià els premis a la virtut i acabà dient: «*Si la urbe es el hogar común, hemos de procurar que este hogar nos caliente con las más delicadas cualidades humanas. De poco valdría el crecimiento material de la casa si esta, precisamente por desmesurada, dejase de ser sagrario de virtudes inmutables*».

La Vanguardia Española del 20 de desembre de 1974 contenia una relació dels premis concedits i remarcava que la seva dotació global s'havia incrementat i arribava a 525.000 pessetes. La ressenya esmenta els noms de 37 persones premiades i el d'una entitat —Agrupació Homenatge als Nostres Majors—, amb premis que portaven cadascun el nom dels fundadors, llevat d'un que mantenia l'anonimat i era el més ben dotat, perquè era l'únic que arribava a les 50.000 pessetes, i estava destinat a una conducta d'amor filial excepcional. La gran majoria eren de 10.000 pessetes i uns quants arribaven a les 20.000. Només un —el Ramon Albó— era de 5.000 pessetes. Compensar la inflació no era fàcil. A la mateixa pàgina del diari s'anunciava una pujada de tarifes del gas i l'electricitat del 25%. A la festa, tres estudiants universitaris —una noia i dos nois— i un mestre de capella eren premiats pel seu treball, la resta ho eren per fidelitat laboral, especialment en el servei domèstic, i per demostracions heroiques d'amor maternal o paternal i filial. Tres caixes d'estalvis hi contribuïen amb sengles premis concedits

¹¹⁵ ANC, 2794.

als seus impositors més constants entre els més modestos. Entre els premiats predominaven de molt les dones sobre els homes. Els sacrificis reclamats per amor familiar pesaven més sobre el gènere femení. Evidentment no es tractava d'una discriminació positiva de sexe. En aquella època aquest concepte no existia.

Després de l'edició dels discursos anteriors, no sembla que se'n publicés cap altre fins el de 1981, confiat a Frederic Udina amb el títol «Elogi al mèrit: Al·lusió a la importància històrica de l'arxiu de l'entitat: en el CXXVI aniversari de la distribució de premis». No sols aquest discurs era en català, sinó que també es començava a trencar el motlle rígid de l'elogi a la virtut, que no podia continuar reproduint-se indefinidament, de manera que es tractaria un tema concret diferent cada any. Udina al·ludia a la història de l'entitat que anava repartint els premis a la virtut, i convidava a estudiar-la per a continuar la seva obra amb paràmetres actuals.

Durant la presidència de Carlos Godó, Antoni Muntanola i Tey intentà revitalitzar la Societat proposant, el juliol de 1968, la constitució de quatre ponències.¹¹⁶ La primera havia d'estudiar la reforma de l'Administració pública en els aspectes següents: a) revisió de la divisió territorial municipal; b) noves fórmules d'elecció dels funcionaris segons la seva funció específica; c) la burocràcia, el seu absolutisme, el *pluriempleo*, la duplictat de funcions, la prevalença de la tècnica en l'àmbit legislatiu i executiu; d) crítica de les socialitzacions i noves figures jurídiques per a enquadrar activitats parapúbliques sense els vicis de la burocratització; e) l'activitat privada en l'exercici de funcions públiques per manca de capacitat financera de l'Administració.

La segona ponència havia de tractar la matèria que Muntanola denominava «sociourbanisme»: la ciutat com a estructura imperfecta de convivència; el courbanisme (aquest és el terme emprat), la proporció entre allò artificial i allò natural; noves fórmules d'accés a la propietat urbana; els serveis públics i la relació entre prestataris i usuaris; lliure facultat de vinculació de les entitats i organismes entre si; juntes urbanístiques integrades per psicòlegs, mestres, filòsofs, etc.

¹¹⁶ ANC, 2781.

La tercera ponència es titulava «D'estudis europeus» i comprenia: informació tecnològica, mercats, dret tributari comparat amb l'espanyol, l'impost sobre el valor afegit que havia de substituir l'impost sobre el tràfic d'empreses, i el nou dret continental.

La quarta ponència de les proposades s'havia de dedicar al foment de la investigació i l'ensenyament, amb atenció a les possibilitats de relació entre investigació pública i privada, especialitzacions, formació postuniversitària i formació permanent.

Cinquena part
De la Transició als temps recents

I. LA PRESIDÈNCIA D'ANTONI MUNTAÑOLA I TEY

El canvi de context

El 1974, Carlos Godó (fig. 44) traspassà a Antoni Muntañola i Tey la presidència de la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País (fig. 45). N'havia estat vicepresident i vocal, com ja s'ha dit, a les juntes anteriors, i era advocat especialista en Dret administratiu i esportiu. Muntañola i Tey, havia estat molts anys professor adjunt de Dret administratiu a la càtedra de Josep Maria Pi i Sunyer a la Universitat de Barcelona. Però no s'entengué amb el nou catedràtic Rafael Entrena, que arribà el 1962. En els anys cinquanta, Muntañola i Tey havia format part del petit nucli monàrquic joanista, que l'any 1951 publicava clandestinament a Barcelona una revista, *La Víspera*, amb crítiques al règim franquista. Aquest nucli monàrquic estigué després en contacte amb la tertúlia catalanista republicana de Claudi Ametlla, formada el 1958, un cercle amb escassa iniciativa però que adoptà el títol de Consell de Forces Democràtiques de Catalunya.

El 1963, Muntañola i Tey va entrar com a diputat a la junta de govern del Col·legi d'Advocats de Barcelona amb Frederic Roda Ventura de degà. Roda morí sobtadament el 7 de març de 1967 després de sortir del jutjat de guàrdia sense haver aconseguit la llibertat dels intel·lectuals participants en un acte d'homenatge a Jordi Rubió i Balaguer a la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona. Aquest acte tingué lloc un any després del setge i detenció per part de la policia dels reunits al convent dels caputxins de Sarrià per a constituir el Sindicat Democràtic d'Estudiants de la Universitat de Barcelona.

Muntañola es presentà al costat de Nicolau Casaus a les eleccions de la directiva del Barcelona FC el 1978, que guanyà Josep Lluís Núñez Clemen-

te. Núñez volgué incorporar Casaus com a vicepresident i Muntañola com a secretari de la directiva. Núñez havia estat client de Muntañola com a advocat. Al Barcelona FC Muntañola deixà el càrrec al final del primer mandat de Josep Lluís Núñez, que seguí de president del club fins al 2004.

Com a vicepresident dels Amics del País, Muntañola i Tey va subscriure un manifest que demanava l'ingrés d'Espanya a la CEE el 1972. Les altres corporacions que donaven suport al document eren el Cercle d'Economia, per mitjà d'Artur Suqué; el Foment del Treball Nacional, per mitjà del seu vicepresident, Josep Riba Ortínez; l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, amb el seu president Jesús Raventós Fatjó; el Centre d'Estudis i Assessorament Metal·lúrgic (CEAM, entitat patronal), amb Antoni Forrellat; l'Institut Industrial de Terrassa, amb J. Comerma; el Gremi de Fabricants de Sabadell, amb J.M. García-Planas; i com a president de l'Institut d'Estudis Europeus signava també la declaració Salvador Millet i Bel.¹¹⁷

El primer temps de la presidència de Muntañola i Tey a l'Econòmica va coincidir amb la mort del general Franco el novembre de 1975 i amb la transició política a un règim constitucional després de la restauració monàrquica dels Borbons en la persona del rei Joan Carles. Muntañola feu unes declaracions el 21 de desembre de 1976 sobre el futur polític després que les darreres Corts franquistes aprovessin la reforma d'Adolfo Suárez (annex XIII).

Les eleccions legislatives de juny de 1977 obriren un període constituent. La Generalitat de Catalunya fou restaurada sota la presidència provisional de Josep Tarradellas el 9 d'octubre de 1977. El primer d'abril de 1979 se celebraren les primeres eleccions municipals democràtiques amb el triomf dels socialistes a Barcelona i a moltes altres ciutats catalanes. Aquell mateix any l'Estatut, després de ser discutit, retallat i aprovat per les Corts espanyoles, passà a ser votat i ratificat en referèndum a Catalunya. A la festa dels Amics del País del 22 de desembre de 1979 Ramon Trias Fargas fou l'encarregat de pronunciar el discurs habitual. El 1980 fou elegit el segon Parlament de Catalunya del segle xx i sortí president de la Generalitat Jordi Pujol, amb successives renovacions de mandat en el transcurs d'una presidència que durà fins al 2003.

¹¹⁷ *La Vanguardia Española*, 15 de juliol de 1972, primera plana.

44. Carlos Godó Valls, president dels Amics entre 1966 i 1974.

45. Antoni Muntañola i Tey, president dels Amics del País entre 1975 i 2004.

Nou local, noves possibilitats

Muntañola i Tey va haver de concentrar la seva activitat com a president de la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País en la resolució del problema de la seu de l'entitat. Les obres de restauració eren ineludibles però resultaven de tal envergadura que era millor vendre l'edifici a una empresa que en pogués treure un benefici econòmic i adquirir amb el producte un altre local per a la Societat. Segons es desprenia dels informes arquitectònics, estaven en mal estat els forjats dels pisos i la coberta de l'edifici, amb grans goteres i pèssim estat de les bigues de fusta. Calia enderrocar-lo per a reconstruir-lo interiorment i això exigia buidar l'immoble. Els bombers confirmaren el pèssim estat de la casa i s'apuntalaren algunes bigues.

Per a vendre la casa a un preu que fos convenient la Societat necessitava poder desallotjar els arrendataris, que eren quatre persones, que ocupaven els baixos amb botigues. Per això Muntañola, ajudat pel seu fill Antoni Muntañola i Castelló, també advocat, demanà a l'Ajuntament de Barcelona la declaració d'estat de ruïna. Però l'Ajuntament rebutjà confirmar aquesta declaració el 2 de març de 1981. Existia la complicació que el casal estava catalogat, si bé això no impedia una reconstrucció a fons, sempre que es respectés l'estructura originària bàsica, com es faria més tard.

Els Amics interposaren recurs de reposició, però, com era previsible, l'Ajuntament es refermà en l'acord el 17 de novembre de 1982. Aleshores, l'Econòmica hagué d'interposar recurs contenciós administratiu contra la decisió de l'Ajuntament davant de la sala primera del Contenciós Administratiu de l'Audiència Territorial i aquesta donà la raó als Amics del País contra l'Ajuntament el 8 de juny de 1984 i, per tant, declarava l'edifici en estat ruïnós legal amb independència del que calgués tenir en compte, atesa la catalogació de l'edifici com a casa d'interès artístic i històric.

Aleshores la part arrendatària apel·là al Tribunal Suprem, sala del Contenciós, contra la sentència de l'Audiència de Barcelona. Però el Tribunal Suprem desestimà l'apel·lació el 14 de març de 1986. Per tant, la Societat podia recuperar l'edifici per a vendre'l. Havien passat sis anys

des de l'inici de tot el procés.¹¹⁸ El Foment del Treball Nacional els va cedir gratuïtament un despatx sense límit de temps ni document escrit, fet que dificulta precisar-ne les dates. El Foment estava presidit en aquella època per Alfred Molinas i després d'ell es mantingué l'aixopluc ofert als Amics del País, mentre esperaven poder instal·lar-se a la nova seu, que necessitava obres de condicionament.

L'Econòmica pogué vendre el seu antic edifici el 1999 a la immobiliària Habitat de l'empresari de la construcció Josep Maria Figueres, fundador del Centre d'Estudis d'Història Contemporània, avui Centre d'Estudis Històrics Internacionals de la Universitat de Barcelona, situat al Pavelló de la República de la Vall d'Hebron. Aquell casal entre el carrer de Sant Sever i la plaça de Sant Felip Neri fou reconstruït interiorment i convertit en l'Hotel Neri, de cinc estrelles, inaugurat el 2003. Amb el producte de la venda, l'entitat pogué adquirir la planta noble d'un edifici antic restaurat, situat al carrer Basea número 8, proper a la basílica de Santa Maria del Mar. El pis disposa d'escala pròpia de pedra des d'un pati central, que recorda la Casa Gironella del carrer de Sant Sever. La nova seu s'inaugurà el 2001.

El fil de les festes anuals

Les dificultats dels Amics del País pel que fa al local no havien reduït la dedicació a la concessió de premis en la festa anual. Així, el 18 de gener de 1990 es distribuïren un total de 34 premis a altres tantes persones, de les quals 23 eren dones. Els dos premis més modestos econòmicament eren de 20.000 pessetes —de la Fundació Bertran— i, excepcionalment, un era de 200.000 pessetes i el concedia la Caixa de Barcelona. Els de 50.000 pessetes eren els més nombrosos. En total els premis sumaven 2.089.000 pessetes. Foren 8 premis els concedits per la Fundació Pelfort, 5 els atorgats per la Caixa de Pensions, 3 per la Fundació Gubau, 2 pels Comtes de Godó, 1 per la Caixa de Catalunya i un altre per la Caixa de

¹¹⁸ CONSEJO GENERAL DEL PODER JUDICIAL, Jurisprudencia, Roj STS 1282/1986-ECLI: ES: TS: 1986: 1282.

Barcelona. Però no eren les úniques entitats que hi contribuïen, com es pot veure al llibre d'actes de les reunions generals pel que fa a aquella jornada.

Durant la presidència d'Antoni Muntanola i Tey, la festa anual de la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País començà a adoptar un aire diferent i el discurs s'apartà definitivament del to tradicional per a tractar d'un tema d'actualitat, més interessant per al públic. A partir del començament dels anys noranta no sols el tema és diferent a cada festa anual, sinó que també ha canviat la data, que, en lloc dels dies pròxims a Nadal, ha passat al mes de gener o fins i tot més tard, sense un dia fix.

El 29 de gener de 1991, Lluís Paluzie i Mir parlà de «La protecció de la natura a Catalunya: Passat, present i futur». El conferenciant oferí una panoràmica històrica des de la protecció dels espais naturals del parc del Montseny el 1928 i el Regional Planning de 1932 fins a la llei de 1985 que protegia 144 parcs naturals, en conjunt el 20 % del territori català.

El 1992, el catedràtic de l'Escola d'Arquitectura i director de la càtedra Antoni Gaudí, Joan Bassegoda Nonell, parlà de la «Història recent del Saló de Cent», un tema escaient atès que era l'escenari tradicional de la cerimònia de la concessió dels premis de l'Econòmica. La conferència de 1994 també fou de tema històric: «Otra voz de Cataluña en el Senado: La Económica Barcelonesa en las II Cortes de la Restauración, 25 de abril – 11 de julio de 1877». La pronuncià José Luis López Sebastián el 26 de gener i fou editada.

A la festa de 1995, Alfons Cardelús i Bracons parlà de «Carles III i la Il·lustració, avui». El repartiment de premis se celebrà el 18 de gener d'aquell any. Cardelús hi elogià el caràcter il·lustrat del regnat de Carles III, minimitzà l'efecte de la imposició del castellà com a única llengua oficial i, a banda del tema històric escollit, feu tres demandes concretes: canviar la gestió dels jardins dels interiors recuperats de les illes de l'Eixample barceloní, evitar el pagament de l'increment de l'IVA per un període immediatament anterior a l'augment efectiu de preus, com feia la Telefònica, i posar fi a la pràctica dels executius amb contractes blindats i procedents de l'exterior de les empreses, que les deixen arruïnades, quan marxen, en perjudici del personal restant.

La conferència de 1997 la pronuncià Joan Reventós, un dels fundadors del PSC. En aquell moment era president del Parlament de Catalunya. El

tema fou: «La mundialització: Un repte o una amenaça?». Després de descriure la mundialització, els seus efectes positius i els negatius, Reventós hi expressava la necessitat de marcs democràtics d'abast mundial. Considerava que calia superar tot pensament esquemàtic i reduccionista. Els estats havien de facilitar la transferència de sobirania vers les organitzacions supranacionals, que també s'havien de democratitzar, i vers els poders regionals i locals, de manera que pogués ser una realitat l'ideal de pensar mundialment i actuar localment.

L'any següent, Anton Cañellas parlà del tema «Cap al progrés social a través de la persuasió». Cañellas era en aquell moment el Síndic de Greuges, elegit pel Parlament de Catalunya. Havia estat dirigent de la Unió Democràtica de Catalunya i després havia passat a Centristes de Catalunya – UCD. El 14 de gener, al Saló de Cent explicà la tasca que estava assignada al síndic de greuges en defensa dels ciutadans.

El 4 de febrer del 1999, el tema de què parlà Joan Martínez Alier, economista i catedràtic de la Universitat Autònoma de Barcelona, fou: «Relacions entre l'economia i el medi ambient». Hi lamentava que en economia el futur es valorés poc i definí l'economia ecològica com la que fa servir recursos renovables que es poden reproduir, alhora que respecta la diversitat biològica. Remarcava que el canvi d'usos del sòl a l'àrea metropolitana de Barcelona era alarmant i no se n'estaven calculant els costos.

L'exconseller de Treball de la Generalitat, Ignasi Farreres i Bochaca, fou l'orador de la festa de la Societat de l'any 2000 i parlà, el 13 de gener, del tema «Reptes en el món del treball a inicis del segle XXI». Hi remarcà que els països que més usaven les noves tecnologies eren els que tenien una taxa d'atur més baixa. El problema radicava en l'actualització professional de la força de treball i en el fet d'afavorir-ne la mobilitat entre sectors diferents d'empreses. Propugnà polítiques actives per als aturats de llarga durada, per als joves no qualificats, per als més grans de 45 anys, per als disminuïts i les dones que volien incorporar-se a una feina retribuïda. Defensà que calia fer compatible el treball assalariat o l'autònom amb el subsidi d'atur i fomentar el contracte a temps parcial. També calia evitar les discriminacions en seguretat social i en fiscalitat que perjudiquen els autònoms.

El 22 de gener de 2001, fou el capellà i escriptor Josep M. Ballarín qui pronuncià el discurs de la festa anual i el titulà: «Elogi de la gent menu-

da». Hi considerava que la festa de l'Econòmica Barcelonesa consistia a honorar la gent anònima, sempre imprescindible i que ha fet i fa la història del país sense gallejar. Parlà amb l'amenitat i l'agilitat literària que el caracteritzava.

L'historiador i polític de CDC Josep Maria Ainaud de Lasarte fou l'encarregat del discurs de la festa del 24 de gener del 2002, el qual titulà «Actualitat de la societat civil». Considerava que el segle xx havia vist créixer l'Administració, però el segle xxi hauria de veure créixer la societat civil per comptar amb els avantatges de la seva creativitat, la seva simplicitat i la seva independència, i precisava que els Amics del País eren un exponent molt destacat de la societat civil.

El 23 de gener del 2003, fou el director del Museu d'Història de Catalunya, Jaume Sobrequès, qui parlà a la festa anual de la Societat. El tema exposat fou: «Catalunya en el tombant d'un nou segle». Recordant el precedent de la consecució de l'Estatut de 1979, hi considerava les dificultats del moment per a la reforma de l'Estatut de Catalunya, que es començava a albirar. Sobrequès s'inclinava per un Estat confederat, basat en la igualtat de les parts, tot i que reconeixia que això podia semblar utòpic.

El maig del 2003, el Foment del Treball Nacional, la Barcelonesa d'Amics del País i la Cambra de Comerç organitzaren una jornada sobre ètica y empresa. Els discursos foren editats el 2004 en un fullet. Hi intervingueren: Muntañola i Tey, com a president de l'Econòmica; Joan Rosell, com a president del Foment; Miquel Roca Junyent, en tant que advocat; Antoni Argandoña, professor de l'IESE; Joaquín Trigo Portela, com a director executiu del Foment, i Miquel Valls com a president de la Cambra de Comerç.

El 23 de maig de 2001, Muntañola i Tey inaugurava el nou estatge al carrer de Basea amb un discurs. A l'acte hi assistiren el conseller Francesc Homs, en representació de la Generalitat, i la regidora del districte, Catalina Carreras-Moysi, en representació de l'Ajuntament de Barcelona. Al final del seu discurs, Muntañola donava les gràcies al Foment del Treball Nacional per haver-los prestat un local durant el període del trasllat, i a la Caixa per la seva ajuda en l'obra de la concessió anual dels premis al mèrit. El 28 de maig, declarava Muntañola a *La Vanguardia*:

«Yo doy por cumplimentado el mandato del entonces Conde de Godó, don Carlos Godó, cuando me traspasó la presidencia. Me dijo: "Resuelve el problema de la sede social y evita que se extinga la Sociedad"». «"¿Continúan dando los premios al mérito?", preguntaba a continuación Rafael Wirth, i Muntañola responia: «Sí. Se conceden cada año gracias a las aportaciones de entidades de la ciudad y de los bienes de varias fundaciones. Y además hemos ampliado nuestros objetivos, entre ellos que el sistema democrático de España funcione en plena normalidad y que su cuerpo jurídico se adapte a la evolución de la sociedad». El nombre de socis de l'entitat era aleshores de noranta.

El 2004, fou l'exconseller de la Generalitat alhora que expresident del Parlament de Catalunya, Joan Rigol, qui s'encarregà del discurs de la festa anual. El tema fou: «Cultura, política i societat avui». Rigol lamentava que la immediatesa regís sovint l'activitat política. També criticava el fet que l'Administració fos vista per la població més amb ulls de clients receptors de serveis que com a ciutadans responsables.

El desembre de 2003 havia canviat la composició política del Govern de la Generalitat i Pasqual Maragall en fou president amb la formació del primer tripartit. El 2004 començava el laboriós i llarg procés de reforma de l'Estatut de Catalunya, aprovat el 2006 i modificat per la sentència del Tribunal Constitucional el juny del 2010, seguida d'una mobilització en ascens durant els anys següents en pro de l'autodeterminació nacional.

II. LA PRESIDÈNCIA DE MIQUEL ROCA I JUNYENT

Una nova etapa

L'any 2004, Miquel Roca i Junyent (fig. 48) fou elegit president de la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País. El seu pare era Joan Baptista Roca i Caball, antic dirigent d'Unió Democràtica de Catalunya, un partit que s'havia mantingut lleial a la Generalitat durant la Guerra Civil de 1936 malgrat estar format per catòlics, els quals intentaren el restabliment negociat del culte un cop es va aturar la persecució religiosa cruenta després del maig de 1937. Roca i Junyent, advocat com el seu pare, es mogué ideològicament durant la primera meitat dels anys seixanta en l'òrbita del Front Obrer de Catalunya, que es dissolgué el 1969. Amb Narcís Serra treballà en el projecte del denominat pla de la Ribera, que restà en via morta el 1971, però fou el precursor de la futura Vila Olímpica i de l'obertura de la ciutat al mar. Roca i Junyent participà en la fundació de Convergència Democràtica de Catalunya el 1974 i fou secretari general adjunt del partit liderat per Jordi Pujol. Ja s'ha indicat abans que fou un dels tres oradors a la primera concentració de l'Onze de Setembre permesa a Sant Boi de Llobregat el 1976, al costat d'Octavi Saltor i Jordi Carbonell (fig. 47). Roca parlà en nom del Consell de Forces Polítiques de Catalunya, que s'havia constituït el desembre de 1975, un cop mort el dictador.

Diputat per Barcelona el 1977, Roca i Junyent fou un dels «pares» de la Constitució de 1978, membre també de la comissió redactora de l'Estatut de Sau i portaveu parlamentari fins al 1995 de CDC i de la coalició permanent d'aquesta amb UDC, que es denominà Convergència i Unió (CiU). El 1984, dos anys després que el PSOE obtingués la majoria ab-

47. Els tres oradors de l'acte l'Onze de Setembre de 1975 a Sant Boi: Octavi Saltor, al centre, entre Jordi Carbonell i Miquel Roca i Junyent.

48. Miquel Roca i Junyent, president dels Amics del País a partir del 2006.

soluta al Congrés dels Diputats i governés Espanya, Miquel Roca fundà amb Antonio Garrigues Walker, Rafael Arias Salgado i altres polítics el Partido Reformista, una nova formació que aspirava a reconstruir i ampliar un espai polític de centre. CDC donà suport al Partit Reformista sense perdre la seva independència i amb el compromís que la nova formació no presentaria candidats a Catalunya. Miquel Roca i Junyent es presentà com a candidat a la presidència del govern espanyol el 1986, però el Partit Reformista no va treure cap diputat, si bé els resultats electorals de CiU a Catalunya milloraren notablement en relació amb els anteriors comicis per l'existència d'una opinió favorable a poder comptar amb un partit germà i amic al poder central de l'Estat.

El 1995, Roca i Junyent rivalitzà amb Pasqual Maragall per l'alcaldia de Barcelona, però els Jocs Olímpics de 1992 eren molt recents i el seu record afavorí Maragall. El 1998, Miquel Roca i Junyent es retirà de la política per a dedicar-se plenament a l'advocacia.

Els discursos i les conferències de les festes anuals

En aquest període les festes anuals passen a denominar-se «Acte de lliurament dels premis d'Amics del País». Les conferències en el si d'aquest esdeveniment han seguit una línia plural i alhora representativa del tarannà de l'entitat i la publicació d'aquests discursos en paper i digitalment n'ha facilitat la divulgació i conservació. El 27 de gener de 2005, el cronista de la ciutat Lluís Permanyer va parlar del tema «Les noves muralles» a la festa anual de la Societat. Després de recordar la lluita del segle XIX per enderrocar les muralles de Barcelona, Permanyer al·ludí a les noves muralles constituïdes per les infraestructures i, sobretot, a les muralles invisibles però molt efectives del racisme i la intolerància, que afecten d'una manera directa la vida ciutadana. Veia els Amics del País com un club d'opinió en un context on s'estava perdent el debat tant sobre problemes internacionals com sobre els locals. Creia Permanyer que la institució barcelonina estava cridada a esdevenir un centre d'opinió influent de manera que la gent, sobre qualsevol problema, es preguntés: «I sobre això, què n'opina l'Econòmica?».

La següent conferència de la celebració anual, que va ser editada, fou la del catedràtic d'Economia de la Universitat Pompeu Fabra i futur conseller de la Generalitat, Andreu Mas-Colell: «La ciutat i la toga», pronunciada el 25 de gener de 2007. La toga era la del professor universitari. Hi considerava que Barcelona tenia les condicions per a participar en el cercle d'un postgrau europeu en l'àmbit de la recerca avançada tecnològica i biològica, sempre que la ciutat hi col·laborés reservant espais per a la recerca, la docència i per a residències universitàries a preu assequible. Mas-Colell observava que, si bé els universitaris no poden suplir el turisme de cinc estrelles, sí que podien competir amb avantatge amb el de poques estrelles.

L'any següent hi parlà Àngel Castiñeira, director del departament de ciència social d'ESADE, sobre «Valors i capital ètic». Castiñeira hi observava que el capital ètic genera confiança i atreu la inversió. Posava els exemples de Finlàndia i Dinamarca com a models de resposta a la globalització en l'àmbit de la justícia social, en el de la societat del coneixement i en el de la sostenibilitat. Expressava el temor que Catalunya estigués mancada de projecte, sense valors compartits. En certa manera el sociòleg Francisco Javier Elzo, catedràtic emèrit de la Universitat de Deusto, incidí en el mateix tema, el 24 de març del 2010, amb la conferència «Quins valors i per a quina societat?». Es referí al manifest de l'Econòmica de 2009 i remarcà que per a tenir un projecte de país cal un compendi de valors. Alertà del perill de sacrificar la llibertat per la seguretat, postulà la necessitat d'innovacions positives, perquè n'hi ha de regressives, reclamà la formació permanent, la competència en informàtica, la importància dels valors instrumentals (esforç, abnegació, feina ben feta) i la necessitat del redescobriments de l'esperit, que no ha de ser necessàriament de significació religiosa ja que pot ser fins i tot ateu.

Aquell mateix any la Societat publicava un informe col·lectiu, coordinat per Jordi Alvinyà, president de la comissió de les tecnologies de la informació. Es titula *Consideracions sobre l'educació a Catalunya i les tecnologies de la informació i de la comunicació (TIC)*. Fou el fruit d'una jornada sobre aquest tema d'actualitat, que va ser tractat en tota la seva complexitat. Aquest opuscle de 45 pàgines, editat el 2010, començava advertint que el repertori pedagògic habitual sembla clarament insuficient

per atendre amb èxit i motivar un alumnat que cada vegada és més divers en els aspectes cognitius, culturals i d'actituds. L'estudi reconeixia que la posada en marxa, el 2009, del pla públic de generalització de les TIC als centres d'ensenyament havia estat un pas endavant decisiu, però encara no s'havia assolit el nivell a què havien arribat altres països. A Catalunya, hi continuava havent una organització orientada a impartir classes més que a promoure activitats destinades al progrés individualment considerat. No hi havia prou espai per al treball cooperatiu, que comporta compartir exploració, experimentació, aplicació i demostració. Encara mancava avançar en el repertori dels instruments d'avaluació per a mesurar els coneixements dels alumnes.

L'informe indicava també, que el curs 2008-2009, la proporció era de 5,7 alumnes per ordinador, amb una diferència a favor dels centres públics —4,9 alumnes per ordinador— en comparació amb els privats: 7,8 alumnes per ordinador. Gairebé el 60% del professorat feia servir les TIC com a eina docent, però si s'observava la freqüència setmanal, la proporció baixava al 13,6% en el cas dels professors de Matemàtiques d'ESO i al 18% en el dels de Ciències naturals. El potencial de les TIC no s'acabava d'aprofitar per manca de sistemes de R+D i es recomanava que les empreses que serveixen el mercat educatiu invertissin més en aquest camp, amb objectius a llarg termini. La posada en marxa, el 2009, del programa eduCATx1 suposava una oportunitat sense precedents per al sector dels continguts educatius de Catalunya. Però els centres educatius necessiten un ampli conjunt d'aplicacions i serveis professionals de les tecnologies de la informació i la comunicació.

A l'acte de lliurament dels premis del 16 de març del 2011 parlà del tema «¿El principio de la Història?» l'exministre espanyol Javier Solana, antic secretari general de l'OTAN, exministre d'Exteriors de la Unió Europea i aleshores president de l'ESADE Center for Global Economy and Geopolitics. Fukuyama havia pontificat que, després dels canvis de finals dels anys vuitanta i primers noranta, havia arribat «la fi de la Història». Solana advertia que, en lloc del final de la història i d'un món monopolar, s'estava en el començament d'una altra i nova història on la Xina i l'Índia estaven recuperant el lloc que havien ocupat al món abans del segle XVIII. Considerava que la solució no era la competència descar-

nada, sinó la cooperació per part d'una Europa que, en el context mundial, resultava més petita que abans.

L'any següent, el 5 de març de 2012, l'exministre espanyol Joaquín Almunia, vicepresident de la Comissió Europea, fou el convidat a l'acte de lliurament dels premis i hi dissertà sota el títol «¿Cuando volverá el crecimiento?». La resposta, òbvia, era que no tornaria immediatament. Tot defensant l'austeritat com a inevitable, Almunia considerava que la disciplina i la regulació s'estaven imposant amb la crisi i que això permetria tirar endavant els eurobons en la mesura que es mantinguessin uns pressupostos nacionals ajustats a l'austeritat. Almunia considerava que la solució estava en la línia de continuar progressant vers la integració i no frenar-la.

La periodista Mònica Terribas, professora de la Universitat Pompeu Fabra i consellera delegada del diari *Ara*, fou l'encarregada de la conferència de l'acte de lliurament dels premis del 2013, que versà sobre «El paper de la societat civil en una societat en crisi». Segons Mònica Terribas, calia més cooperació que competència, alhora que el poder polític havia de compartir el coneixement i les decisions amb tots els subsistemes complexos i interconnectats de la societat civil i no sols amb el poder financer.

L'any següent, Josep Ramoneda, el 16 de març, pronuncià la conferència «2014, cruïlla de camins cap a un futur incert». Professor de Filosofia i assagista, Ramoneda havia dirigit el Centre de Cultura Contemporània de Barcelona entre els anys 1989 i 2011. A la seva conferència al Saló de Cent, indicà que el sistema econòmic veia afectada la seva legitimitat perquè fins i tot aquells que tenien feina no tenien garantida una vida digna. Indicava que Europa no pot ser un estat nació com els Estats Units, però no pot quedar-se en un simple tractat intergovernamental de manera que qui mani sigui el més fort, com Alemanya. I, en un viatge a diferents escales geogràfiques d'anàlisi, acabava amb una reflexió sobre l'Estat espanyol i Catalunya, anotant que la transició política postfranquista fou un èxit però, trenta anys després, resultava que Catalunya i el País Basc estaven menys identificats que aleshores amb el règim vigent. La manca de projectes polítics explicava l'èxit del projecte independentista, per difícil que fos d'assolir en la pràctica.

El periodista Enric Juliana, director adjunt de *La Vanguardia*, parlà l'any 2015 d'un tema de la màxima actualitat: «Any 15, entre la recuperació i la indignació». Juliana afirmava que, encara que alguns no s'ho creguessin, els signes de recuperació econòmica eren presents i a Catalunya havia existit una resposta específica a la crisi, perquè la consciència nacional catalana s'havia desenvolupat durant els anys de l'autonomia, encara que aquesta autonomia fos jutjada insuficient en el moment present. Existia, alhora, un desig de canvi però també de seguretat i Juliana justificava així que no creia en la imminència de la «desconnexió» amb Espanya.

L'euroescepticisme era tal que el tema escollit per a la festa del 2016 fou «Com tornar-se a enamorar d'Europa?», a càrrec d'Enrico Letta, exprimer ministre d'Itàlia. Davant de la desafecció a la Unió Europea i als seus organismes de govern, Letta considerava que l'estancament de la integració a tots els efectes faria més febles els estats europeus, mentre que aquests, si estaven més units, podien ser forts davant els reptes mundials. Calia posar la solidaritat com a valor central, però basada en la corresponsabilitat de cada estat de la Unió Europea.

La conferència de l'acte de lliurament dels premis del 16 de març de 2017 va anar a càrrec de l'economista, catedràtic de política econòmica i expresident del Cercle d'Economia Anton Costas, amb el títol «Contra el pesimismo». Hi constatava que el pessimisme domina arreu, que l'optimisme és considerat un senyal de simple candidesa i que no es volen valorar fets tan positius com l'allargament de l'esperança de vida en un quart de segle. De cada progrés només se'n volen veure els possibles inconvenients. Cal restablir el vincle anterior entre creixement econòmic i progrés social per mitjà d'institucions protectores i reguladores. El risc és assumible i ha de ser assumit, però no la boira de la incertesa. En qualsevol cas, el pessimisme està tan injustificat com ho estaria un optimisme sense base objectiva i sense projecte.

A més a més, entre altres publicacions, l'entitat edità, el 2012, un fullet de quaranta-nou pàgines sobre la història de l'Econòmica, escrit per l'historiador Pol Dalmau i Palet. El títol és *La Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País: 190 anys d'història (1822-2012)*. El mateix autor havia publicat el 2010, al número 13 de la revista *Cercles*, un article titulat «La

Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País durant la primera meitat del segle XIX: orígens, organització i principals línies d'actuació».

Socis, organització, projecció i directius

La xifra de socis dels Amics del País a mitjan el segon decenni del segle XXI arribava a més de 400, molt superior a la dels 90 que tenia la Societat a principis de la centúria. La quota anual és de vuitanta euros, després d'haver estat de setanta-dos.

Les comissions en què s'estructura l'activitat de la institució són onze: Barcelona Tribuna, Cercle Financer, Cercle per al Coneixement, Comissió d'Economia, Comissió d'Ensenyament, Comissió de Cultura, Comissió d'Esport i Olimpisme, Comissió de Recerca, Comissió de Tecnologia i Societat de la Informació, i Comissió de Salut i Economia. Aquest tipus d'organització en comissions correspon a la tradició fundacional de l'entitat, que des dels primers temps l'adoptà, si bé amb denominacions i temàtiques òbviament diferents de les actuals.

En el moment d'escriure aquest llibre la junta directiva de la Societat és formada per Miquel Roca i Junyent (president), Javier Godó Muntañola (vicepresident primer), Jaume Giró i Ribas (vicepresident segon), Antoni Muntañola i Castelló (secretari), Lourdes Amigó de Bonet Ibañes (vicesecretària) i Martí Parellada i Sabata (tresorer). Els vocals són Carles Duarte, Josep Caminal Badia, Rosa María Malet, Joan Majó i Cruzate i Josep M. Vilà i Solanes. Guifré Lloses i Fontich és el director de l'entitat i en gestiona el dia a dia (fig. 49).

Javier Godó Muntañola, fill de Carlos Godó, presideix el grup de comunicació format pels diaris *La Vanguardia* i *El Mundo Deportivo*, els canals de ràdio RAC1 i RAC 105 i els de televisió 8TV, Barça TV i RAC 105TV.

Jaume Giró i Ribas és director general de la Fundació Bancària la Caixa. Prèviament havia estat director general de comunicació i gabinet de presidència de Gas Natural, i posteriorment de Repsol.

Antoni Muntañola i Castelló, fill de l'anterior president dels Amics del País i també advocat, va ser conseller uns anys d'InverCaixa Valors.

Martí Parellada és catedràtic de la Facultat d'Econòmiques de la Universitat de Barcelona i director de projectes de la Fundación Conocimiento y Desarrollo (CYD).

Josep Caminal va ser secretari d'organització de CDC, i posteriorment fou el director general del Liceu del 1993 al 2000. Després passà a ser director general de presidència del Grupo Godó.

Rosa Maria Malet ha estat directora de la Fundació Joan Miró fins a la seva jubilació l'any 2017.

Carles Duarte, lingüista i poeta, va ser secretari general de la Presidència de la Generalitat, fou després director de la Fundació Lluís Carulla fins al 2016 i a continuació esdevingué director general de la Institució Cultural del CIC. El 2012, Carles Duarte fou nomenat president del Consell Nacional de la Cultura i de les Arts de Catalunya (CoNCA).

Joan Majó és enginyer, fou degà del Col·legi d'Enginyers entre 1970 i 1980, va ser alcalde de Mataró, fou ministre d'Indústria i Energia entre 1986 i 1987 i va ocupar la direcció general de la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals entre el 2004 i el 2008.

Josep Maria Vilà i Solanes és enginyer i president d'UPC Alumni. Professionalment va ser director general de l'empresa Indra i, prèviament, director general adjunt del COOB'92, el comitè olímpic organitzador dels Jocs Olímpics de Barcelona.

Des del 2012 la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País celebra unes trobades amb el nom de Barcelona Tribuna, consistents en uns dinars amb conferències i col·loquis, organitzats conjuntament amb *La Vanguardia* i l'Associació de Directius. Aquestes trobades pretenen ser un fòrum d'opinió i de debat plural amb destacades personalitats del món polític, econòmic, cultural, social i científic, i se solen celebrar a l'Hotel Sofia de Barcelona. A més a més, l'entitat promou sovint taules rodones a la seu del carrer de Basea, activitats organitzades en el si de les seves diverses comissions de treball.

També des del 2004 ha acollit el Cercle Financer, sota la direcció d'Isidre Fainé i Casas, alt dirigent de la Caixa. Regularment el Cercle Financer porta conferenciants a l'auditori de la Caixa, a l'avinguda Diagonal de Barcelona, amb l'assistència de centenars de persones, i en aquests actes el president dels Amics del País modera el col·loqui posterior a la dissertació.

*Atenció, cal canviar
aquesta foto per una d'actual on
surtin les dues dones de la directiva i
arreglar peu*

49. La directiva de la SEBAP el 2016. Asseguts d'esquerra a dreta: Vicenç Ollé, Miquel Roca Junyent, Jaume Giró, Josep Calvo. Drets d'esquerra a dreta: Josep M. Vilà, Carles Duarte, Antoni Muntanola, Martí Parellada i Guifré Llores.

De fet, la relació amb la Caixa mereix una referència especial. A partir de la llei de caixes d'estalvis de Catalunya de l'1 de juliol de 1985, l'Econòmica Barcelonesa comptava amb quatre representants al consell general de la Caixa, igual que l'Ateneu Barcelonès i el Foment del Treball Nacional en tant que entitats fundadores de la Caixa de Pensions el 1904. Dels 160 consellers, 48 representaven altres entitats socials juntament amb les entitats fundadores. La resta del consell general era format pels representants dels impositors —36%—, de les corporacions locals —un 21,25%— i del personal de l'entitat: un 12,5%. El consell general n'aprojava anualment la gestió, el balanç, el compte de resultats, la renovació del consell d'administració i de la comissió de control i la part dedicada a l'obra social.

Amb el canvi operat a partir de 2014 arran de la nova llei de caixes d'estalvis i la seva conversió en bancs, l'Econòmica barcelonina ha perdut la representació per dret propi als òrgans de la primera entitat financera de Catalunya, però la vinculació ha continuat a nivell personal. Un dels deu membres del patronat de la Fundació Bancària la Caixa a partir del 2014 és Javier Godó Muntañola, vicepresident de la Barcelonesa. D'altra banda, Jaume Giró, director general de la Fundació Bancària la Caixa, és vicepresident segon de la junta directiva dels Amics del País.

La Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País es defineix com una entitat al servei del progrés del país i la ciutat i considera que la seva missió és contribuir a la definició dels principals reptes amb què s'enfronten l'un i l'altra per tal de fer possible la consecució de nous escenaris desitjables, i ho vol fer per mitjà del debat i la interlocució amb diferents agents de la societat catalana.

A partir de l'any 2007, l'entitat ha anat publicant un manifest anual adreçat a l'opinió pública. El primer es titulà «Contra el pessimisme» i apostava per la qualitat educativa, defensava una societat civil forta, acollia la diversitat però sempre preservant la identitat catalana, alhora que apel·lava a la recuperació de la grandesa de la política i reclamava aprendre a reequilibrar els valors individuals i els col·lectius. El 2008, el manifest es titulava «Torna la política, fem Europa». El 2009 el tema era «Pel relleu de Catalunya». El 2010, «Un escenari de canvi: Més Europa». Aquest manifest en concret considerava que el deure de Cata-

lunya era liderar un nou europeisme esperançat enfront de l'euroescpticisme. El 2011 el títol del manifest fou: «Europa, del desig a la necessitat». El 2012 es titulava «Diàleg, pacte i sensibilitat social», i constata la crisi del model territorial pactat el 1978 a Espanya, tot lamentant l'ofensiva centralista espanyola. Proposava un pacte que permetés als catalans decidir el seu futur.

L'any anterior, l'octubre del 2011, els quatre presidents de l'Econòmica, l'Ateneu Barcelonès, el Foment del Treball Nacional i l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre volgueren manifestar quelcom similar al que havia significat el missatge de 1898 i reivindicaren conjuntament un nou pacte fiscal per a Catalunya. En aquesta ocasió se'ls van unir els secretaris generals regionals de les sindicals UGT i CCOO. Posteriorment, el president del govern Mariano Rajoy es negà a negociar un pacte fiscal amb el president de la Generalitat, Artur Mas, el 20 de setembre de 2012 i això precipità que CDC se sumés a les forces que reclamaven el dret dels ciutadans i ciutadanes de Catalunya a decidir el seu futur per mitjà d'una consulta plebiscitària, a la manera d'Escòcia i del Quèbec.

El 2013, l'estil del manifest anual es transformava més aviat en un informe. Com els anys anteriors, se sintetitzaven la situació mundial, l'europea, l'espanyola i la catalana amb un esforç de relacionar-les entre si. El títol fou: «2013, un any de transicions» (annex XIV). El 2014 l'estil d'informe substituï completament el de manifest i el document es titulà «L'estat del país: Informe anual 2014». Naturalment continuava contenint interpretacions i recomanacions, però prenia un to més descriptiu. Reclamava una resposta positiva del poder central de l'Estat després de constatar una mobilització política extraordinària a Catalunya amb «tres Onzes de Setembre consecutius (2012, 2013 i 2014) [que] han estat exemplars des del punt de vista de la mobilització cívica i democràtica, esdevenint un fet inèdit a Europa».

Manifestos i debats

Des del 2009, l'entitat va tornar a publicar una memòria anual de la seva activitat. Aquestes memòries, com tota la seva documentació i posicionaments públics de l'era moderna, són consultables electrònicament.

ment. Per a oferir una mostra de l'activitat de la Societat en l'època recent, s'ha pres com a exemple aquí la *Memòria d'activitats de 2010*, que conté una extensa informació i va ser editada en paper. A la presentació de la memòria del 2010, signada pel president de l'entitat, es deia: «Més de 20 debats i conferències organitzades a la nostra seu social, més els actes del Cercle Financer de la Caixa, l'entrega de premis de la convocatòria de l'entitat i la presentació de l'informe anual sumen una totalitat d'activitats molt consistent i d'alt valor qualitatiu». Les deu comissions existents eren les propulsores d'aquesta activitat i l'Observatori Ciutat i País volia dinamitzar el debat sobre els grans reptes col·lectius mitjançant l'elaboració i presentació d'estudis monogràfics d'especialistes.

Els debats d'aquell any tractaren dels temes següents: «Societat civil i cultura», amb Lluís Bonet i Josep Maria Busquets; «El Consell Nacional de la Cultura i de les Arts», a càrrec de Francesc Guardans; «Noves televisions i models culturals», amb la participació de Ramon Font, Joan Majó i Enric Martín; «Creativitat i mercat: L'art i la crisi», a càrrec de Jordi Barnadas, Josep Fèlix Bentz i Joan M. Minguet; «Barcelona 1700, la crisi del Born», per Albert García Espuche;¹¹⁹ «Situació, perspectives i reptes en el camp de l'energia», amb Ignasi Nieto; «El parc de l'Alba: Una actuació estratègica per al desenvolupament econòmic, científic i tecnològic de Catalunya», per Oriol Nel·lo; «Quina és la Formació Professional que ens cal a Catalunya?», per Ernest Maragall, aleshores conseller d'Educació de la Generalitat; «El projecte de Llei de la Ciència, llums i ombres», a càrrec de Joan Comella, Eduard Vallory, Ramon Gomis i David Serrat; «Com mantenir l'eficàcia del sistema de recerca català?», amb participació d'Emilià Pola, Eduard Vallory i Montserrat Vendrell; «Sense talent no hi ha futur», a càrrec d'Eduard Vallory, Jaume Bertranpetit i Miquel À. Pericàs; «Futbol i finances: Els tops+1 del futbol europeu», amb José María Gay de Liébana Saludas; «Els mitjans de co-

¹¹⁹ Es tractava de l'aparició a l'antic mercat del Born dels fonaments i de les restes de la part del barri de la Ribera que havia estat enderrocada per aixecar-hi la fortalesa de la Ciutadella després de la Guerra de Successió. La seva conservació fou tema de polèmica. García Espuche ha estat el principal estudiós de les restes i fou l'impulsor i primer director de Born, Centre Cultural, que ocupa aquest espai.

municació com a transmissors dels valors de l'esport», a càrrec de Santi Nolla, Pitu Abril i Ferran Martínez; «L'esport a la Catalunya contemporània», per Carles Santacana i Josep Maria Martí; «Com aconseguir un sistema sanitari sostenible», a càrrec de Julián García Vargas, Ana Pastor i Marina Geli; «L'impost de successions i donacions: Reforma o desaparició», per Alexandre Pedrós; «El Corredor Mediterrani d'infraestructures: L'aposta pel desenvolupament econòmic a Europa», a càrrec de Salvador Alemany, Ferran Soriano i Jordi Valls.

Al marge dels debats celebrats a la seva seu del carrer de Basea número 8 i organitzats per les comissions corresponents, hi tingueren lloc la presentació del llibre *Barcelona vista per un metge*, de Xavier Trias, i la de l'obra *Conversaciones con Marx. Diálogos en torno a un liberalismo ético*, d'Alexandre Muns. També s'hi organitzà una taula rodona sobre les propostes econòmiques de les diferents candidatures a les eleccions de la directiva del FC Barcelona.

Aquell any 2010, les conferències del Cercle Financer foren les següents: «Euskadi solidaria, sostenible y competitiva», pel lehendakari Patxi López; «Los retos de España y Europa en la postcrisis: Claves europeas para la competitividad», per Pedro Solbes; «De l'excepcionalitat a la normalitat: Andorra en positiu», pel cap del Govern d'Andorra, Jaume Bartomeu; una conferència de Cristina Fernández de Kirchner, presidenta de la República Argentina; «La Barcelona que volem: lideratge, il·lusió i noves propostes de futur», per Xavier Trias; «Barcelona, garantia de present, oportunitat de futur», per l'alcalde Jordi Hereu, i «Aixecar l'economia catalana», per Artur Mas, que mesos més tard seria investit president de la Generalitat de Catalunya.

El 2010, els Amics del País establiren relacions amb la London School of Economics and Political Science per al programa «Catalan Observatory», dirigit pels professors Paul Preston i Joan Costa Font amb la finalitat de promoure l'intercanvi intel·lectual entre el Regne Unit i Catalunya. Conjuntament amb la Societat, també formaren part del grup d'entitats que donen suport a aquest programa la Generalitat de Catalunya, Mediaproducción, Abertis, Foment del Treball Nacional, la Mancomunitat de Municipis de Barcelona i l'Obra Social de la Caixa. De cara a l'any següent es dotaren quatre beques, dues de les quals eren

per a cursar estudis a la London School of Economics i dues a la Barcelona Graduate School of Economics. Aquesta col·laboració va durar fins l'any 2013.

La renovació dels premis

En una clara mostra de renovació dels premis de l'entitat per tal d'adaptar-se als nous temps, la convocatòria de premis per al 2011 comprenia les distincions següents: els dos premis Carlos i Enrique Godó Muntañola, de 2.000 euros cada un, per a un estudiant de Dret i un altre de l'Escola Tècnica Superior Professional de Mecànica; dos premis de la Fundació la Caixa de 4.500 euros cadascun, dedicats al reconeixement de projectes educatius escolars en barris i poblacions amb un elevat risc d'exclusió social; quatre premis de 4.500 euros cadascun, convocats per la Fundació Amics del País (Dominga Gubau i Rosell Mañé), per a l'elaboració de treballs de recerca en l'àmbit universitari relacionats amb el desenvolupament econòmic de la ciutat de Barcelona i els seus voltants, especialment en l'àmbit del comerç, les noves tecnologies, la cultura i el coneixement. La Fundació Pelfort i Xinxó convocava quatre ajuts per a estudis de post-grau, dos dels quals per a ser realitzats a la London School of Economics i dos a la Barcelona Graduate School of Economics. La mateixa fundació concedia un altre premi de 4.000 euros per a una institució privada que treballés per a la integració social i un darrer de 1.800 euros per a una persona que demostrés una dedicació especial a l'ofici de forner. Els anys següents aparegueren en la convocatòria altres oficis com el de llibreter. Per primer cop es convocava també el Premi Alexandre Pedrós, en record del president de la comissió d'estudis fiscals de l'Econòmica. Aquest premi és patrocinat pel Cercle Financer de la Caixa i està destinat al millor treball presentat a la Trobada Anual d'Economia Pública.

A partir de l'any 2016, s'actualitza novament la convocatòria de premis amb l'objectiu de centrar tots els esforços en la formació investigadora en el camp de la recerca científica. Així, es reparteixen anualment 15 ajuts de beques de mobilitat, dotats amb 4.200 euros cadascun, concedits a investigadors i personal docent universitari menor de trenta-cinc

50. Concessió de premis dels Amics del País al Saló de Cent, març de 2016.

51. Concessió de premis dels Amics del País al Saló de Cent amb els premiats el 16 de març del 2017. Al centre, d'esquerra a dreta, el primer tinent d'alcalde de Barcelona Gerardo Pisarello, el president dels Amics del País, Miquel Roca i Junyent i Antón Costas, el conferenciant en aquest acte.

anys que necessiti fer estades de més de tres mesos en universitats i centres de recerca estrangers (fig. 50). L'objectiu és fomentar l'excel·lència investigadora a Catalunya. No hi ha hagut delimitació temàtica prèvia, però predominantment els investigadors premiats han resultat dedicats als àmbits de l'economia, el medi ambient i les noves tecnologies.

També ha continuat en la convocatòria el Premi Llegat Valldejuli, dotat amb 20.000 euros i destinat a una entitat sense ànim de lucre, consagrada a servir els més necessitats. Han rebut successivament aquest premi, per exemple, Càritas Diocesana de Barcelona, la Fundació Pere Tarrés, la Federació Catalana de Salut Mental i, Amics de la Gent Gran. L'altre premi, ja esmentat, és l'Alexandre Pedrós, destinat al millor treball sobre economia pública i fiscalitat referit a Espanya. En total, l'import de la dotació en premis dels Amics del País any rere any supera els vuitanta mil euros (fig. 51).

Ha continuat el costum de convidar a una personalitat del món de l'economia, de la cultura o de l'acció social a pronunciar una conferència sobre un tema d'actualitat després de la concessió dels premis i ajuts al Saló de Cent de la Casa de la Ciutat. A la festa del 20 de març de 2018 Shlomo Ben Ami, antic ministre d'Exteriors d'Israel i vicepresident del Centre Internacional de Toledo per la Pau, hi pronuncià un discurs sobre «Europa, vicisitudes y promesas». Hi analitzà la memòria col·lectiva europea i com aquesta explica els dilemes actuals que té plantejats la Unió Europea.

La continuïtat de l'Econòmica al llarg de dos-cents anys d'existència es manifesta per la seva activitat actual dins del teixit de la societat civil. Progressar de manera equilibrada, sense perdre ni la identitat col·lectiva ni la cohesió social bàsica, continua sent l'objectiu d'una entitat altruista dedicada a il·luminar el futur a partir de la responsabilitat cívica, del diàleg i del coneixement de la realitat col·lectiva.

Annexos

Annex I. Presidents de la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País

1822-1823 Albert Pujol i Gurena (Barcelona, 1783-1847)
1834-1835 Albert Pujol i Gurena*
1836 Josep Melcior Prat i Solà (Els Prats de Rei, Anoia, 1779
- San Sebastián 1855)
1837-1838 Albert Pujol i Gurena
1839 Joan Cortada i Solà (Barcelona, 1805-1869)
1840 Albert Pujol i Gurena
1841 Manuel Agell i Torrents (Sanatija, 1809-Barcelona, 1868) Joan????
1842 Antonio Merelo
1843 Albert Pujol i Gurena
1844 Marquès de Llió [o de Lió]
1845-1855 Josep Melcior Prat i Solà
1856 Joan Agell i Torrents
1857 Ramon de Casanova i de Mir
(Vic, 1811-Barcelona, 1875)
1858-1859 Joan Agell i Torrents
1860-1866 Martín de Foronda y Viedma (Madrid, 1796 – ?)
1867 Felip Vergés i Permanyer, prevere (Barcelona, 1814-1889)
1868 Sebastià Anton Pascual i Inglada (Barcelona, 1807-1872)
1869 Ramon de Martí
1870-1871 Josep de Mestre i Cabanyes
1872-1873 Narcís Carbó i d'Aloi (1826-1890)
1874-1875 Ferran de Delàs
1876-1877 Agustí Urgellés i de Tovar (Barcelona, 1828-1895)
1878-1879 Julián Casaña Leonardo (Ciudad Real, 1833-Madrid, 1911)
1880-1881 Vicente de Romero (Valdeolivas, Cuenca 1835-Madrid, 1900)
1882-1883 Ròmul Moragas i Droz (Barcelona, 1836-1886)
1884-1885 Eduard Maluquer i de Tirrell (Barcelona, 1831-1915)
1886-1887 Joan Coll i Pujol (Barcelona, 1841-1910)

1888-1889 Melcior Ferrer i Bruguera, marquès de Cornellà
(Barcelona, 1822-1890)
1890-1891 Ildefons Par i Pérez (Barcelona, 1826-1894)
1892-1893 Joan Baptista Orriols i Comas (Barcelona, 1828-1921)
1894-1895 Silví Thos i Codina (Mataró, 1843-Barcelona, 1911)
1896-1897 Joaquim Maria de Paz i Casanovas (Terrassa, 1829 -Barcelona, 1900)
1898-1899 Bartomeu Robert i Yarzábal
(Tampico, Mèxic 1842 -Barcelona, 1902)
1900-1901 Josep Pella i Forgas (Begur, 1892-Barcelona, 1918)
1902-1903 Felip Bertran i d'Amat (Barcelona, 1853-1911)
1904-1905 Josep Pella i Forgas
1906-1907 Lluís Ferrer-Vidal i Soler
(Vilanova i la Geltrú, 1861 -Barcelona, 1936)
1908-1909 Narcís Pla i Deniel (Barcelona, 1867-1934)
1910-1911 Narcís Verdaguer i Callís (Vic, 1867-Barcelona, 1918)
1912-1913 Carles de Camps i d'Olzinelles, segon marquès de Camps
(Barcelona, 1860 – San Sebastián, 1939)
1914-1915 Frederic Rahola i Trèmols (Cadaqués, 1858-1919)
1916-1917 Joan Ventosa i Calvell (Barcelona, 1879-Lausana, 1959)
1918-1920 Albert Rusiñol i Prats (Barcelona 1862-1928)
1921-1922 Joan Garriga i Massó (Barcelona 1871-1956)
1923-1924 Francesc Puig i Alfonso (Barcelona 1865-1946)
1925-1926 Vicenç de Moragas i Rodés (Valls 1861-Barcelona 1937)
1927-1928 Antoni Par i Tusquets
1929-1930 Gustau Gili i Roig (Irun, 1868-Barcelona, 1945)
1931-1932 Ferran Valls i Taberner (Barcelona, 1888-1942)
1933-1934 Antoni Jansana i Llopart (Sant Andreu de la Barca, 1872-1944)
1935-1936 Emili Jorba i Romanyà (Manresa, 1877-Barcelona, 1961)
1946-1949 Emili Jorba i Romanyà
1950-1953 Joaquim Maria de Nadal i Ferrer (Barcelona, 1883-1972)
1954-1965 Felip Bertran i Güell (Barcelona, 1901-1965)
1966-1974 Carlos Godó Valls, segon comte de Godó (Barcelona, 1899-1987)
1975-2004 Antoni Muntanola i Tey (Barcelona, 1909-2006)
2004-... Miquel Roca i Junyent (Bordeus, 1940)

* Durant el bienni de 1834-1835 el governador civil Felipe Martínez Igual figurava com a president oficial de l'entitat, però el president efectiu n'era el vicepresident, Albert Pujol i Gurena.

Annex II. SENADORS PER L'ECONÒMICA BARCELONESA D'AMICS DEL PAÍS

1877 Joaquim Maria de Paz i Casanovas, conservador.
1879 Joaquim Maria de Paz i Casanovas, conservador.
1881 Mariano de la Paz Graells y de la Agüera, liberal.
1884 Joaquim Maria de Paz i Casanovas, conservador.
1886 Manuel Duran i Bas, conservador.
1891 Joaquim Maria de Paz i Casanovas, conservador.
1893 Frederic Nicolau i Condeminas, liberal.
1896 Joaquim Maria de Paz i Casanovas, conservador.
1898 Frederic Nicolau i Condeminas, liberal.
1899 Josep Morgades i Gili, bisbe.
1901 Josep Maria Rius i Badia, conservador.
1902 Felip Bertran i d'Amat, regionalista.
1903 Felip Bertran i d'Amat, regionalista.
1905 Albert Rusiñol i Prats, regionalista. Jurà i renuncià.
1905 Raimon d'Abadal i Calderó, regionalista.
1907 Carles de Camps i d'Olzinelles, marquès de Camps, regionalista.
1910 Leonci Soler i March, regionalista.
1914 Raimon d'Abadal i Calderó, regionalista.
1916 Raimon d'Abadal i Calderó, regionalista.
1918 Raimon d'Abadal i Calderó, regionalista.
1919 Lluís Duran i Ventosa, regionalista.
1920 Lluís Duran i Ventosa, regionalista.
1923 Joan Garriga i Massó, regionalista.

Annex III. MISSATGE A LA REINA REGENT LLIURAT PER LA COMISSIÓ CATALANA, 1898

Señora:

Los presidentes de la Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País, del Fomento del Trabajo Nacional, del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro, del Ateneo Barcelonés y de la Liga de Defensa Industrial y Comercial, legalmente constituidos en la ciudad de Barcelona, penetrados de la aguda crisis por que está atravesando España en estos momentos y del luctuoso porvenir que le aguarda, si acaso se desoyen las enseñanzas que se desprenden de los actuales infortunios, han considerado de urgente necesidad acudir —en nombre propio y en el de las colectividades que representan— a V.M., como jefe supremo del Estado, en solicitud de aquellas reformas substanciales que, en opinión de los exponentes, podrán conducir a la regeneración de un país hoy poco menos que agotado, si no moribundo.

La enfermedad que desde remotas épocas viene minando nuestra patria, por lo mismo que deriva de vicios originarios de raza, que pueden sintetizarse en la pobreza de cultura y en la escasa afición al trabajo, ha echado ya tan profundas raíces en su organismo, que solo a favor de la evolución natural de los tiempos, de un comercio más íntimo con las ideas modernas y de remedios heroicos aplicados con perseverancia, podrá lograrse su extinción.

Por haber España echado en olvido que la instrucción y la educación constituyen el más poderoso instrumento civilizador de los pueblos, no ha decretado todavía la enseñanza obligatoria y de ahí que al finalizar este siglo —causa rubor consignarlo— y cual si para nosotros hubiese de ser perdurable la Edad Media, solo poco más de la mitad de sus habitantes saben leer y escribir, manchando de negro el mapa de la cultura europea. Nuestra enseñanza elemental y la superior, pobres de suyo, rinden escaso provecho, ora por las miserables consignaciones que a tan preferente servicio asigna el Estado, ora porque las Direcciones de Instrucción Pública, por un mal entendido ordenancismo, no se han decidido a romper los moldes de una pedagogía rutinaria para infiltrarse de ese espíritu práctico y positivo imperante hoy en todas las Escuelas de los países cultos.

Gracias a los hábitos de pereza encarnados en nuestra manera de ser, para muchos españoles las delicias de la nómina, y no el rudo trabajo corporal y de la mente, constituyen la única y más cómoda aspiración, de donde que los gobernantes, atentos a los gritos de los perezosos, no den paz a la mano creando destinos de todo punto inútiles y a menudo meramente decorativos. Enlazado con esto tenemos un verdadero ejército de hombres que en la flor de la edad y en condiciones sobradas para ganarse el sustento, prefieren la comodidad de holgar años y años al amparo de esa colosal Casa de Beneficencia que lleva el nombre de «Clases pasivas», consumiendo gran parte del presupuesto, en vez de ser útiles a sí propios y a la patria dedicándose a profesiones honrosas. Tantos brazos ociosos y tantas inteligencias adormecidas por el descanso, de aplicarse al fomento de las artes, de la agricultura, de la industria y del comercio, aumentarían la riqueza pública, en vez de aniquilarla.

País el nuestro, sugestionado por la oratoria, a la par que idealista y soñador, ha dado recientes muestras de no conocer una verdad tan elemental como la de que el arte de la guerra ha de tener su preparación en los tranquilos momentos de la paz; y así, en vez de crear un ejército de verdaderos soldados útiles a la patria, ha constituido simples agrupaciones de hombres, de héroes si se quiere, que han sabido morir, pero que al perecer sin culpa de nadie —como si hubiese efectos sin causa y solo la virtud de un sino adverso— no ha bastado su sangre generosa para impedir que se perdieran las colonias y regresaran los supervivientes al suelo nativo, aniquilados, vecinos de la muerte, con los estigmas, sí, de un clima inhumano, pero, lo que es cien veces peor, con el sello de una miseria que delata, bien a las claras, la inconcebible deficiencia y el punible abandono de nuestra Administración.

Y no será ciertamente porque estén poco nutridas las huestes de personal administrativo de las innumerables oficinas del Estado, antes al contrario el número de empleados excede a las necesidades de la más complicada burocracia, y, como son tantos y están mal retribuidos, si no viven en olor de santidad, la penuria los hace inmorales. Y como hasta ahora, dado el juego de la política, no ha podido recabarse una ley de inamovilidad que los dignifique, su progresión numérica va diariamente en aumento, y, amenazados a cada instante con la cesantía, ni poseen la aptitud que solo la larga práctica concede, ni sienten cariño a su puesto que el más insignificante cambio gubernamental les hace perder.

No es menos doloroso consignar que la política en nuestro país no suele ser el arte de gobernar; ni de hacer administración ni de cumplimentar severamente las leyes; ni de sostener los principios de autoridad; ni de elevar, con el buen ejemplo, el sentido moral del pueblo —hoy tan decaído e indiferente a pesar de nuestras incontables desdichas—, sino que viene reduciéndose a una lucha personal bizantina y a un juego de equilibrios para prolongar el disfrute del presupuesto. De ahí que

con más facilidad surja una crisis por la destitución de un funcionario o porque un aspirante no ha alcanzado un puesto, que por el choque natural en la defensa de grandes principios y de cuestiones de Estado.

Una nación con tales vicios de origen y organizada de esta suerte, por la fuerza irresistible de la lógica ha debido perder su imperio colonial, como sufrirá mañana nuevas mutilaciones de su territorio y se irá deslizando por la pendiente de un total aniquilamiento, hasta desaparecer absorbida por razas más potentes y de talento menos soñador, si los que se juzgan aún con derecho a la vida —y estos no son otros que los que con el sudor de su frente sostienen las cargas públicas— no levantasen su voz en estos premiosos instantes de la historia de España en demanda de moralidad y justicia y en petición de reformas salvadoras.

No se trata, Señora, de hacer política de partido, ni de crear antagonismos entre los miembros de la gran familia española; se trata solo de aunar fuerzas por parte de los que no les mueve otro afán que la regeneración del país; regeneración que únicamente pueden llevar a cabo los hombres que trabajan y no los políticos de oficio.

No desconocen los exponentes que, siendo tan múltiples los principales orígenes de nuestra decadencia, habría de ser de tal índole la reforma de la mayor parte de los organismos político-administrativos del país, que la simple enumeración de cuanto habría de modificarse cohibe el ánimo más esforzado; pero desde luego opinan que la mayor suma de los males presentes —aparte de los defectos originarios de raza— dependen de la manera como funciona el actual parlamentarismo y del empeño que muestra el Estado en mantener centralizadas todas las funciones de gobierno, incluso las que podrían ejercer las diversas regiones de España con un automatismo administrativo que en manera alguna aflojaría las ligaduras que mantienen la actual unidad de la patria.

Si esto es así, se impone la necesidad de que el sistema representativo por clases sustituya al parlamentarismo vigente y que se conceda una amplia descentralización administrativa regional, conservando el Poder central únicamente aquellos atributos de acción común sobre todo el territorio y los que exijan las relaciones internacionales.

El sistema parlamentario, por lo menos en lo que su aplicación a España se refiere, podrá ser una hermosa concepción teórica, pero queda juzgado por los hechos. Las Cámaras y los Municipios no constituyen hoy día la verdadera representación del país trabajador, son una creación ministerial para disponer de dóciles mayorías. Con sufragio restringido y con sufragio universal, ora porque aletargados no poseemos aún bastante educación política, ora por indiferencia musulmana a la cosa pública, o ya, también, como fruto de desengaño, ello es que nadie ignora el mecanismo de las elecciones; pero si en vez de votantes, constituyendo una masa homo-

génea, se agruparan los electores por gremios, clases o colectividades afines, llevarían al santuario de las leyes o a los escaños de los Municipios, no a las personas designadas con antelación por el gobierno central o por sus representantes, sino a las que por su capacidad, por su honradez y por su conocimiento de las cosas aquellas agrupaciones estimasen dignas de representarlas. En una palabra, el gobierno del país por el país. Hoy la bondad del sistema gremial lo están demostrando nuestras Universidades al elegir un senador, con independencia absoluta de la voluntad ministerial.

Sería entonces, cuando, gracias a un sufragio de verdad, los Ayuntamientos perderían el carácter político que hoy les distingue y que nunca debieran tener, y llegarían a las Cámaras para la confección de las leyes no los que han de lucrar con ellas, sino los que han de sentir su saludable peso. Solo entonces podrían acometerse las grandes reformas que anhela el país, como la inamovilidad de los empleados, la limitación de las clases pasivas, la reducción de los gastos superfluos, la simplificación y mejora de los servicios públicos y todo cuanto pudiese dar solidez a la patria española, digna de mejor suerte.

La oposición casi sistemática o por lo menos obstruccionista, que se hace por los gobiernos a la vida y expansibilidad de las provincias es otro causante de la decadencia del país. Las redes inextricables de nuestra burocracia, el incontestable abuso del expedienteo, la lentitud desesperante de los trámites, el desconocimiento técnico de lo que se ha de resolver, tienen paralizado todo el movimiento periférico. Esa tutoría en todo y por todo, hasta para lo más baladí, condena a las diversas regiones de España a perpetua minoridad con daño para ellas y para la nación en conjunto. En el organismo humano, bueno es que haya un centro impulsor que lleve sangre vivificadora hasta los últimos confines, pero cada uno de los órganos ejerce por sí mismo aquellas especiales funciones que derivan de su propio automatismo. Así la nación: enhorabuena que mantenga conexiónados todos los territorios, pero que no sea tan tiránico y absorbente su poder, que pretenda enfrenar las energías de cada región, tanto más cuanto no pueden ser medidas con igual rasero, por sus diferencias de raza, de idioma, de capacidad, de necesidades, de costumbres y hasta de hábitos de trabajo. Hecha la división del territorio, no cual hoy por medio de un convencional artificio, sino en grandes regiones históricas, pero unidas en lazo común para no quebrar la unidad nacional, cada una de las partes podrían celebrar conciertos económicos con el poder central, periódicamente revisables; conservar su derecho regional; tener iniciativa para solicitar las modificaciones jurídicas justificadas por la evolución de los tiempos; plantear enseñanzas técnicas según las necesidades de la región, aligerando las cargas que pesan actualmente sobre el Estado; e imprimir un gran desarrollo a todas las fuerzas de riqueza local, hoy muchas de ellas latentes, porque en las actuales provincias no puede moverse

siquiera una piedra, ni acometer la más leve reforma, sin la venia del eterno tutor: el Poder Central.

En virtud de lo que se acaba de exponer, los infraescritos, por sí y en representación de las respectivas colectividades antes indicadas, que presiden, tienen la altísima honra de elevar respetuosamente a los pies del Trono la presente exposición, en súplica de que en las leyes vigentes y en la actual organización del Estado se hagan las modificaciones necesarias, de acuerdo con las siguientes conclusiones que rendidamente someten a la magnánima consideración de V.M.

Primera.— Los Ayuntamientos, las Diputaciones y el Senado serán elegidos, directa o indirectamente, por gremios, clases y corporaciones.

Segunda.— Se dividirá el territorio de España en grandes regiones, de delimitación natural por su raza, idioma e historia; concediendo a cada una de ellas amplia descentralización administrativa, para que puedan establecer conciertos económicos, fundar enseñanzas técnicas de importancia local, tener iniciativas para la conservación y reforma de su Derecho propio, y facultad para emprender cuantas obras públicas sean necesarias para la más rápida explotación de todas sus fuentes de riqueza.

Tercera.— Continuarán a cargo del Poder Central únicamente aquellas funciones que demanda la actual e indestructible unidad política de España, para mantener la conexión de las diversas regiones y las relaciones internacionales.

Madrid a catorce de noviembre de mil ochocientos noventa y ocho. Señora.— A. L. R. P. D. V. M.— Bartolomé Robert, presidente de la Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País.— Juan Sallarés Pla, presidente del Fomento del Trabajo Nacional.— Carlos de Camps y de Olzinellas, presidente del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro.— Luis Doménech y Montaner, presidente del Ateneo Barcelonés.— Sebastián Torres, presidente de la Liga de Defensa Industrial y Comercial.

Annex IV. REFORMA INTERIOR DE BARCELONA, 1901

La Económica Barcelonesa de Amigos del País, teniendo como uno de los problemas que interesaba en estos momentos de un modo extraordinario a Barcelona la reforma de su interior, acordó abrir una información entre sus socios con arreglo al siguiente cuestionario:

Primero. Dada la situación actual de la propiedad urbana de Barcelona y las disposiciones legales dictadas para la reforma interior de la ciudad, ¿es conveniente que esta reforma se sujete al plano aprobado de D. Ángel J. Baixeras?

Segundo. En caso afirmativo, ¿qué sistema debe considerarse más práctico y rápido para realizar la reforma, teniendo en cuenta la organización de los Ayuntamientos actuales y los medios con que cuenta el de Barcelona?

Tercero. En caso negativo y partiendo siempre del supuesto ineludible de abrir en seguida, en toda su extensión, la vía de Bilbao, por los cuantiosos intereses ya creados, ¿qué plan debería adoptarse para la reforma interior de la ciudad? En vista de las diversas contestaciones formuladas por algunos señores socios, se nombró una Comisión compuesta por los Sres. D. Silvino Thós y Codina, D. Ernesto Vilaregut, D. Luis Doménech y Montaner y D. Miguel A. Fargas, a fin de que, haciendo de todas ellas un resumen, informase a la Sociedad. Dicha Comisión emitió el siguiente dictamen, que fue aprobado en sesión general del día 20 de diciembre de 1901.

I. Necesidad de la reforma

Imponen la inmediata reforma: 1º, las malas condiciones higiénicas de la ciudad vieja; 2º, la depreciación progresiva de sus fincas; y 3º, el aspecto de suciedad, mezquindad y pobreza de gran parte de sus barrios.

Vienen producidos estos graves defectos por la aglomeración de gran número de habitaciones en poco espacio, la estrechez y tortuosidad de las calles, la desaparición de los jardines y espacios interiores, la elevación excesiva de las casas y la estrechez de sus habitaciones, faltas de sol y aire, sin agua potable

muchas de ellas y con vertederos de aguas sucias sin precauciones de aislamiento, la infección del subsuelo constituido por una red inextricable de cloacas viejas sin plan de conjunto, insuficientes y sin las pendientes precisas, los albañales y conducciones de aguas potables y de gas en desorden, y los pozos de abastecimiento de aguas junto a pozos negros y depósitos de letrinas.

II. Plan de reforma

1º. La base del plan de reforma ha de ser la apertura de las tres grandes calles conocidas con el nombre de Vías Cerdá, aceptándolas tal como vienen definitivamente aprobadas en el plano Baixeras y como están comenzadas dos de ellas, evitando así nuevos e interminables expedientes.

2º. Aun cuando el resto del plan de reforma aprobado se ha de considerar, en su mayor parte, innecesario e irrealizable, la ciudad no ha de renunciar para después a las reformas útiles y factibles que contiene dicho plan, ni a otras que, con mejor acierto, en él se pudiesen establecer, simplificándolo y haciéndolo más práctico.

3º. Al efecto, se debería comenzar la apertura inmediata de las tres grandes Vías y al mismo tiempo proceder a estudiar las demás reformas del plano aprobado que puedan llevarse adelante, las que deban suprimirse y las que hayan de sustituirse para completar el sistema viable de la ciudad y mejorar su higiene.

4º. En la revisión del plano, se ha de atender al estudio de vías diagonales que atraviesen la ciudad antigua, sistema de viabilidad muy descuidado en el plano Baixeras. Algunas de estas vías diagonales, pocas y bien trazadas, facilitarían extraordinariamente el saneamiento y la circulación de la ciudad, le prestarían grandioso aspecto, darían solución a las dificultades del alcantarillado de la parte baja, y serían de éxito económico indudable.

III. Modos de ejecución

1º. Se ha de proceder a la apertura de las tres grandes vías de reforma, dividiéndola para la ejecución en secciones sucesivas.

2º. Para que tengan vida inmediata y sean de pronta y fácil explotación los solares y edificios que en ellas se constituyan, se ha de establecer cada sección entre dos calles o plazas actuales de gran movimiento, que la vía nueva respectiva atravesase en su trazado.

Estas secciones podrían ser por ejemplo:

Para la vía transversal, a la derecha de la Rambla: 1ª Sección, entre la Rambla de las Flores y la plaza Nueva; 2ª Sección (cruce con la vía de Bilbao) entre la plaza Nueva y la de Santa Catalina; 3ª Sección, entre la plaza de Santa Catalina y el Salón de San Juan (junto al Palacio de Bellas Artes).

Para la calle de Bilbao: 1ª Sección, de la plaza de San Sebastián a la del Ángel; 2ª Sección (cruce con la vía transversal), de la plaza del Ángel a Riera de San Juan; 3ª Sección, de esta a la plaza de Urquinaona (abierta ya en parte).

Para la vía transversal, a la izquierda de la Rambla: 1ª Sección, de la Rambla de las Flores al cruce con la calle del Hospital; 3ª Sección, del cruce con la calle del Hospital a la Ronda de San Pablo.

Para la vía longitudinal de la izquierda: 1ª Sección, de la plaza de la Universidad a la plaza de los Ángeles; 2ª Sección, desde esta plaza al cruce con la calle del Hospital (abierta ya en parte); 3ª Sección, del cruce con la calle del Hospital al cruce con la calle Nueva de la Rambla; 4ª Sección, de la calle Nueva de la Rambla al puerto (frente al muelle de Barcelona).

3º. El orden de prelación, para abrir estas secciones, se habría de establecer comenzando por las de más vida y de éxito más seguro e inmediato. Así se afirmaría el resultado de las sucesivas, de éxito más dudoso, por la nueva vida y valor que les daría la parte ya ejecutada favorablemente.

4º. En la ejecución de las secciones, se ha de atender, ante todo, a no interrumpir la vida y movimiento de la parte de la ciudad afectada, evitando en lo posible toda solución de continuidad producida por calles sin salida, sin urbanizar ni iluminar, rasantes no resueltas, solares sin edificar y sin cercar, etc. Estas soluciones de continuidad serían causa de que se alejara la vida de la ciudad antigua, y sería difícil que volviese a recobrarla, con grave peligro de depreciación de los solares y fracaso de la reforma.

5º. A los efectos indicados en la conclusión anterior, alrededor de cada sección de vía se debería formar una isla de reforma circunscrita dentro de un perímetro que comprendiera los puntos extremos de la sección y que estuviese formado por calles actuales que no hubiesen de sufrir reforma considerable. Dentro de estas circunscripciones naturales y limitadas, hallarían fácil y rápida solución los problemas parciales de rasantes y de urbanización, y se podrían abrir los trozos correspondientes de calles secundarias, corregir las alineaciones de las que acometiesen a la vía principal y cegar las calles cuya desaparición ya aprobada se creyese conveniente, sin que se alterase la circulación general.

6º. A los propios efectos, una vez resuelta la ejecución de cada sección, se debería proceder rápidamente a la expropiación, derribos y apertura provisional, estableciendo inmediatamente el paso para el público, y las obras de urbaniza-

ción, iluminación, abastecimiento de aguas, galerías subterráneas especiales para alojar las conducciones, alcantarillado, etc., con arreglo al plan general, completándolos con los sistemas transitorios que fueran precisos, por no estar hechas las demás secciones de aquel plan.

7°. La reforma ha de atender a la formación de un verdadero organismo, con los edificios, instituciones y servicios propios del centro de una gran ciudad, cuya construcción o establecimiento deberían venir comprendidos en la ejecución de la reforma.

Darí a esto una gran ventaja a la ciudad reformada sobre el ensanche, en cuya ejecución no se han tenido en cuenta estos organismos.

De no hacerse así, si se dejan a la iniciativa particular, desconcertada y sin plan orgánico, todas las construcciones de la reforma, perderá la ciudad antigua el carácter de centro de organismos que ahora presenta y se convertirá en barrio extremo de casas particulares y solares sin edificar, sin la vida ni el calor necesarios para hacer posible la reforma.

8°. Al saneamiento de la ciudad, debería imprescindiblemente acompañarlo un abundante abastecimiento de aguas potables y de limpieza, condición precisa de Higiene. Las aguas potables deberían ser traídas de manantial, conducidas en lo posible, y aireadas en su marcha por galerías o minas y sin estancarlas en depósitos.

Para usos industriales, riego y limpieza, podrían usarse aguas pluviales; y para el baldeo de alcantarillas y aun también para el riego, podrían obligarse las aguas del mar convenientemente elevadas.

9°. Es también preciso, para el saneamiento de la ciudad, cometer la ejecución del plan general de alcantarillado al mismo tiempo que la reforma.

IV. Solución de las dificultades legales

Las principales disposiciones que al efecto se han de obtener son:

1°. Establecimiento del derecho de la ciudad a ejecutar la reforma en el orden, tiempo y forma que estimare conveniente, según las necesidades y oportunidad, modificando al efecto, si fuere preciso, la ley de aprobación del proyecto y el establecimiento de sus zonas.

2°. Levantamiento de las restricciones puestas a las obras en fincas afectadas por la reforma, limitando aquellas restricciones solamente a las fincas de las secciones en que esté ya en curso la expropiación.

3°. Fijación de la cuantía del depósito que haya que hacer, en caso de discordia, en la valoración de fincas expropiables para la reforma, por un jurado

técnico que presente las mayores garantías posibles para los propietarios y para la ciudad.

4°. Obligación de redención de censos, dominios y demás cargas análogas para las fincas afectadas de expropiación por la reforma, y jurado para valorarlos y capitalizarlos.

V. Plan económico

1°. Se considera económicamente impracticable que el Ayuntamiento, tal como está hoy constituido y por el sistema de administración, deliberaciones, expedientes y subastas a que viene obligado, se encargue directamente de la ejecución de la reforma. Las expropiaciones resultarían carísimas, las ventas de terrenos con depreciación y la ejecución interminable y de coste ruinoso.

2°. Se considera también impracticable entregar la ejecución de la reforma a los propietarios afectados por ella. El acuerdo resultaría imposible, los intereses inconciliables y las obstrucciones sin término.

3°. No parece tampoco factible que se encargue una empresa particular de obra de tal cuantía e inseguridad, por su cuenta y riesgo. Es difícil, si no imposible, calcular el resultado económico de tan larga operación y prever el movimiento y cambios de la propiedad que, durante la ejecución, han de producirse.

Solamente en condiciones manifestamente onerosas para la ciudad y para la propiedad podrá hallarse empresa que se atreviese a operación tan arriesgada e importante.

Tampoco, dadas las condiciones de nuestra administración y la ley de expropiación de fincas para la reforma, parece prudente dejar la propiedad a merced de ellas en manos de una empresa de este género.

4°. La solución se hallaría, acaso, delegando el Ayuntamiento la ejecución de la reforma y todas sus facultades que para ella le atribuyese la ley en una asociación de instituciones bancarias de las de más crédito en la ciudad, bajo la dirección o inspección de un Consejo superior de corto número de personas de reconocida autoridad en la población, presididas por el Alcalde.

La asociación de entidades económicas debería adelantar el capital y administrarlo, cuidar de las expropiaciones, derribos y obras de urbanización, levantamiento de edificios que considerase necesarios o convenientes para el éxito de la reforma, venta de solares, etc., y después de terminada la ejecución de cada sección y cuando hubiese transcurrido el tiempo preciso para apreciar sus resultados económicos, proceder a la liquidación de su coste, creándose una deuda especial para amortizar el déficit si lo hubiere o compartiendo los beneficios con

la ciudad si en alguna sección los alcanzare, todo ello mediante intereses, presupuestos y demás condiciones legales previamente estipuladas.

Barcelona 21 de diciembre de 1901.

El Presidente, J. PELLA Y FORGAS. — *El Secretario*, JOAQUÍN CASAS CARBÓ.

Annex V. MISSATGE AL REI ALFONS XIII EN DEFENSA DE LA LLENGUA CATALANA, 1902

Señor:

Ved aquí a algunos de vuestros pueblos que vienen a hablaros de cosas suyas muy entrañables. Antes que lanzadas a la disputa política quieren estas cosas ser habladas en alto coloquio de pueblo a Rey, para que así vestidas con la serenidad de vuestra altura, lleven algo de la majestad a la lucha en que han de ser contrastadas.

Habéis de saber, Señor, que no todos vuestros pueblos hablan por naturaleza una misma lengua. Además de la numerosa familia castellana, hay los vascos, cuyo lenguaje es quebrado como su suelo y armonioso como las borrascas del mar Cantábrico; hay los gallegos, cuyo acento dulcemente oscuro parece balbucear remotos recuerdos y vagas esperanzas; hay los catalanes que hablan una lengua clara como el mar en que Cataluña se mira hermanada con Provenza, Italia y la divina Grecia, y que ricamente matizada, es también la de los valencianos y un poco mar adentro la de los baleares; hay, en fin, todavía otros modos de lenguaje menos conocidos y por ello más hermosos y más queridos de sus naturales en tantas ondulaciones de las playas y tantos repliegues de las sierras del accidentado suelo español.

Ciertamente, Señor, que mucho de esto os es ya conocido: entre los vascos habéis vivido, hasta los astures habéis llegado, y a la lengua catalana mostrasteis vuestro Real aprecio, en la persona de su gran poeta moribundo. Pero ¡es tan dulce y hasta diremos tan necesario a los pueblos hablar directamente con sus Reyes de lo que más tienen en su alma, sobre todo en los albores de su reinado cuando el joven Rey está sediento de su pueblo, y el pueblo de prosperidad y justicia nuevas!

Cierto también que para tales efusiones suelen ser escogidas alegres solemnidades y fechas que quedan para siempre faustas. Mas a nosotros no nos ha sido dado el escogerlas, pues se ha querido mostráronos ya de pronto como desconocedor de todas aquellas cosas y en nombre vuestro se ha inferido a ellas un agravio y se ha despertado una alarma.

Una disposición puesta recientemente a la Real firma por uno de vuestros ministros responsables y que, al afectar la enseñanza religiosa afectaba lo más hondo y sagrado de la conciencia individual y social, nos hirió no solo como un agravio a la lengua que Dios nos dio para que con ella le conociésemos y alabásemos, sino como una reincidencia de antiguas prácticas igualmente lesivas y una amenaza de que ya nada hay seguro en el modo natural de ser de vuestros reinos.

En una lengua, que aunque se llama española, no es la de todos los españoles, se da a tantos que no les es propia una enseñanza que necesariamente ha de quedar superficial e inactiva ya desde sus comienzos, pues resbala como una música sobre los sentidos sin ser asimilada por los espíritus infantiles o no bastante cultos.

En esta misma lengua se administra justicia en nombre vuestro a tantos súbditos que mal o nada la conocen; el juez y la parte no se entienden muchas veces sino por medio de intérprete; y ¿qué modo de entenderse es este en cosas en que anda por medio la santidad de la justicia? El testigo ha de ratificarse en una declaración que le leen sin que pueda comprenderla; el acusado escucha en vano la acusación y la defensa; el magistrado ha de abandonar su criterio a una traducción, bien o mal intencionada, pero nunca absolutamente pura de los mayores elementos de prueba y los jurados están expuestos a cada momento a que su criterio vaya arrebatado por la corriente meramente musical de los párrafos forenses. Así se administra entre nosotros la justicia en nombre vuestro.

La suprema expresión de la voluntad del individuo, el testamento, se escribe en lengua castellana; y ¿cómo puede el testador, que la ignora o no la comprende bien, apreciar si su voluntad ha sido bien interpretada en un documento en que una simple construcción gramatical y hasta el matiz de una palabra puede alterar u oscurecer el sentido y torcer, por tanto, o convertir en causa de desunión de la familia aquel último intento en el que yace el reposo santo de la vida y de la muerte?

Las oficinas de vuestra administración están servidas por agentes que generalmente solo hablan y entienden la lengua castellana. Y así veríais, Señor, los fuertes payeses, que hacen fecundos nuestros campos, principal riqueza del Estado; los activos industriales, que realizan en nuestras ciudades el progreso y la prosperidad material; los pobres obreros, cuanto más humildes más necesitados de consideración, temblar como culpables ante el último oficial de la oficina que, exasperado por la mutua ininteligencia, no puede atender debidamente su demanda y acaba por atropellar tal vez su derecho. Y sin embargo, Señor, ¿es puesto el empleado para el ciudadano o el ciudadano para el empleado?, ¿quién ha de ser apto para quién, en un país libre y bien administrado?

Estas son antiguas y viciosas prácticas, y si en vez de corregirlas, vuestros gobiernos manifiestan voluntad de agravarlas con nuevos desaciertos como aquel a que nos hemos referido, ¿qué no hemos de temer para el porvenir? Cuando todo tiende

a una mayor participación del pueblo en la vida del Estado y del Estado en la del pueblo, cuando ministros y legisladores se afanan en implantar instituciones democráticas tomándolas de países avanzados en la civilización, cuando la vida obrera va reclamando una acción cada día más directa y frecuente del gobierno y sus agentes en los conflictos del trabajo, y la creación de nuevas escuelas y de tribunales mixtos, ¿qué podemos esperar de estas nuevas instituciones en las que ha de actuar muy principalmente la palabra viva, el término técnico que nace espontáneamente en cada comarca al calor de su especial actividad, la perfecta inteligencia de la expresión y de sus matices, si el elemento oficial que ha de intervenir en ellas es desconocedor de la expresión de los pueblos en que principalmente ha de desarrollarse?, ¿qué puede venir por ello, sino malas inteligencias y rigideces y choques funestos y la ruina al fin del porvenir y del presente?

Por eso, Señor, los que ahora os hablamos, atentos unos al estudio de las ciencias sociales y jurídicas; otros venidos de la tierra, cuyo trabajo, el más noble y puro, parece que está más cerca de Dios; otros que enriquecen y honran a la nación en la función más progresiva del comercio; otros, en fin, en constante contacto con las masas obreras y la maravillosa vida de sus máquinas, y todos juntos representantes, por tanto, del conjunto de la actividad nacional en aquellas regiones que, teniendo su verbo distinto del oficial, Dios quiso que no fueran las que menos alto pusieran el nombre de España y su poderío; todos juntos, Señor, hemos sentido con el agravio presente más duros los errores pasados que permanecen y más terrible la amenaza para el porvenir, si este hecho de la lengua, que a todo trasciende y de todas partes es sensible, no obtiene desde luego una garantía legal de respeto que enmiende lo presente y no deje lo futuro a merced del capricho, del desconocimiento o de la apasionada ligereza de cualquier agente del poder ejecutivo.

Y cuando nos hemos reunido para comunicarnos tales protestas y tales temores y tales esperanzas, nuestro impulso ha sido enseguida unánime e irresistible. Vamos al Rey —nos hemos dicho—, mostrémosle las entrañas de sus pueblos; que vea su conmoción y su anhelo, y Él, que reina por encima de las pasiones políticas y de los intereses momentáneos; Él, que a todos por igual nos ama; Él, que es castellano y catalán y gallego y vasco, porque es el Rey de España, y su Real amor vive en la variedad de sus pueblos; Él nos comprenderá enseguida y hará lo que mejor nos convenga, cuando y del modo que solo Él puede escoger y determinar sabiamente poniendo nuestras aspiraciones en armonía con la vida total de la nación.

Vamos al Rey —nos hemos dicho—, y aquí nos tenéis, Señor, mostrándoos ingenuamente las entrañas de vuestros pueblos sobre las que reináis lo mismo que sobre la superficie de sus campos y poblados. Solo vos tal vez, Señor, no nos tacharéis de inocentes o de temerarios porque en nuestras palabras no veréis otra inocencia ni otra temeridad que el amor y la confianza en el amor.

Y si estas palabras que os decimos en el lenguaje oficial del Estado, pudiéramos decíroslas y Vos entenderlas en nuestro idioma vivo; si os pudieran hablar los catalanes en catalán, los vascos en vasco y los gallegos en gallego, ¡ah, Señor, cuán otro sería el acento de nuestras palabras, cuánto más os penetrarían de nuestro amor y de vuestra grandeza!

Entonces sentiríais toda la realidad de vuestro Reino de España, y vuestro Real sentimiento se ceñiría de aureolas imperiales. Entonces gozaríais en la rica variedad de vuestros pueblos, y os parecería ser un padre que tiene muchos hijos, cada uno con su fisonomía, su carácter, sus defectos y sus virtudes y su manera de amar, engrandeciendo así el amor de la familia, que no es más una ni feliz por ser único el hijo y muy hermoso, sino por el amor de muchos. Locura sería querer hacer de todos uno muy grande, que si este muriera, apenas el padre sabría sobrevivirle; mientras que siendo muchos, todos van reviviendo en todos y el padre en ellos juntos.

Esto es, Señor, cuanto ahora nos sentimos impulsados a deciros. Vos haréis de ello el mérito que mejor os convenga, pues en la tierra, solo Vos sois juez de vuestros deberes. Nosotros creemos haber cumplido con el nuestro como lo cumpliremos siempre lealmente, séanos próspera o adversa la fortuna.

Barcelona 9 de diciembre de 1902.

Señor, A. L. R. P. de V. M.

Económica Barcelonesa de Amigos del País: el Presidente, Felipe Bertrán y de Amat.— *Instituto Agrícola Catalán de San Isidro:* el Presidente, Ignacio Girona.— *Cámara de Comercio:* el Presidente, José Monegal y Nogués.— *Fomento del Trabajo Nacional:* el Presidente, Luis Ferrer-Vidal y Soler.— *Ateneo Barcelonés:* el Presidente, Raimundo de Abadal. *Círculo de la Unión Mercantil:* el Presidente, Jaime Serra y Jané.— *Liga de Defensa Industrial y Comercial:* el Presidente, Juan Cantarell.

Annex VI. EN DEFENSA DE LA COOFICIALITAT DE L'IDIOMA CATALÀ, FEBRER DE 1916

Excmo. Sr.:

La Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País, habida cuenta de la contestación que ha merecido de V.E. su telegrama del 5 próximo pasado en defensa del libre uso de nuestra lengua catalana y estudiado el que dirigiera V.E. al señor Presidente de la Mancomunidad a cuyo texto se remite nuestra atención, ha creído deber suyo convocar a las Entidades Económicas de Barcelona, toda vez que en dicho telegrama se indica el propósito de mantener el criterio sustentado en el R.D. de 9 de diciembre de 1902 y en la R.O. aclaratoria posterior que motivó la protesta conjunta de la Económica Barcelonesa de Amigos del País, Instituto Agrícola Catalán de San Isidro, Cámara de Comercio, Fomento del Trabajo Nacional, Ateneo Barcelonés, Círculo de la Unión Mercantil y Liga de Defensa Industrial y Comercial, públicamente manifestada en el Mensaje elevado a S.M. el Rey don Alfonso XIII en aquella fecha.

Nuevamente reunidas las Entidades que entonces dejaron oír su voz y aquellas que representan intereses similares y constituyen el conjunto de las fuerzas directoras de nuestra ciudad, centro vital de Cataluña, a V.E. se dirigen para significar con el mayor respeto y la más noble convicción, que no puede considerarse aceptable el estado de derecho que se contiene en las referidas disposiciones ni es justa, como en su día expusimos, la limitación a que por ellas queda reducido el uso de nuestro idioma.

En consecuencia, manteniendo el criterio sustentado en 1902 y confirmándonos en él, hemos de hacer afirmación plena de la legítima aspiración de nuestro pueblo de que sean reconocidos al uso de la lengua catalana los mismos derechos de que disfruta la lengua castellana en la vida pública de Cataluña.

Dios guarde a V.E. muchos años.

Barcelona, 15 de febrero de 1916.

El Presidente de la Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País, *J. Ventosa y Calvell*.— El Presidente del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro, *Ignacio Girona*.— El Presidente del Fomento del Trabajo Nacional, *José de Caralt*.— El Presidente del Ateneo Barcelonés, *J.M. Roca*.— El Presidente Accidental de la Liga de Defensa Industrial y Comercial, *A. Compte*.— El Presidente de la Cámara de Comercio y Navegación, *Juan Perpiñá*.— El Presidente de la Cámara de Industria, *Luis Ferrer-Vidal*.— El Vicepresidente de la Academia de Jurisprudencia y Legislación, *Francisco Grau Granell*.— Por el Presidente de la Federación Agrícola Catalana Balear, *Juan Riba*.— El Presidente de la Unión de Viticultores de Cataluña, *Francisco Santacana*.— El Presidente Accidental de la Unión Gremial, *P. Blanxart*.

Excmo. Sr. Presidente del Consejo de Ministros.

**Annex VII. CARTA OBERTA A FERRAN FABRA,
MARQUÈS D'ALELLA, AMB MOTIU DEL
PREMI A HILATURAS FABRA Y COATS
PER LA SEVA TASCA SOCIAL
(ANUARIO DE 1916)**

Querido amigo: Fue para mí satisfacción suma presidir la sesión en la que la Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País repartió sus premios a la virtud y al mérito en su concurso de 1914-1915. En aquella ocasión tuve el honor de poner en tus manos la recompensa que por vez primera otorgaba tan benemérita Sociedad al fabricante de Cataluña que más se hubiera distinguido en la creación y sostenimiento de instituciones a favor de sus obreros, preocupándose del bien moral y material de los mismos.

Recuerdo todavía la emoción que experimenté viéndote allí, olvidado de tus títulos y preeminencias, subiendo al estrado, entre los humildes y los necesitados, muchos de ellos héroes de la virtud, a recoger el galardón noblemente ganado por el espíritu benéfico y social que te incita a dar la mano a tus obreros para sostenerles y alentarles en la lucha por la vida y el bienestar. El reparto se verificaba en aquel histórico Salón de Ciento, donde los obreros tuvieron un día alta representación, por medio de los gremios que encauzaban la vida social del trabajador, y proveían a sus necesidades y a sus atenciones, no dejándolos indefensos y solos, como aconteció el día en que quedaron frente a frente el patrono y el obrero, sin el engranaje protector de la institución gremial que no ha logrado ni mucho menos substituir el Estado, porque no le puede prestar el alma y el calor familiar que a sus amparos y sostenes aquel infundiera.

He aquí la superioridad que ofrecen sobre muchas otras las instituciones que habéis sabido organizar vosotros para salvar y prevenir los daños y contingencias a que están expuestos los trabajadores, y para impulsar sus anhelos de bienestar y de cultura; al lado del recurso material hay el gesto alentador, el contacto íntimo con el obrero, que nota la presencia y oye la voz amiga del patrono, como el artesano se sentía animado por la mano afectuosa del maestro en el antiguo gremio, al mismo tiempo que recibía su apoyo material. Nunca esas instituciones sociales, por

pródigas que sean en bienes materiales, logran su máxima eficacia moral sin la acción personal y afectiva del patrono, sin esa intervención familiar que penetra en la situación especial y propia de cada obrero, para que no se convierta la actuación social en algo automático, dentro de la cual el obrero es una unidad abstracta de trabajo en lugar de ser un hombre de carne y hueso.

Es por esto que cuando veo al gerente repartiendo los juguetes a los niños el día de Reyes, o creando junto a su despacho la Casa Cuna, rigiendo por sí la Caja de Ahorros o realizando préstamos de carácter personal, examinando las circunstancias de cada caso, al tiempo que en momentos difíciles de una epidemia o de una carestía provee con carácter paternal a las duras exigencias circunstanciales de cada caso, puestos los ojos en sus obreros, reconozco en sus actos el espíritu gremial que prestaba al maestro dentro del oficio sentimientos humanos y piadosos. No en vano aquí en Cataluña conservamos todos en nuestra sangre los glóbulos rojos del obrero que más o menos lejos encontramos todos en nuestra ascendencia, aquí donde la nueva aristocracia se funda toda en el trabajo, puesto que la que tuvo su origen en acciones guerreras o de conquista, por el largo período de alejamiento en que hemos estado de nuestro propio gobierno, ha desaparecido o poco menos, fundiéndose en la aristocracia de otros reinos peninsulares que la han absorbido completamente.

Aunque sea una paradoja, la aristocracia catalana es una aristocracia democrática por su origen, perfectamente sabedora de que el fundamento de la vida doméstica y social descansa en la labor constante, que es manantial fecundo de la riqueza y del poder, no olvidando nunca que los hijos de los patronos de hoy pueden ser los obreros de mañana, en tanto que los descendientes de nuestros proletarios, con seguridad serán los señores y gerentes de las generaciones futuras. Por atavismo y por sana orientación se comprende, pues, esa inclinación que nuestros patronos, que han llegado a las alturas, sienten por favorecer y consagrar instituciones sociales de las que pueden emanar la paz y la armonía entre los hombres que labran juntos el porvenir y la prosperidad de los pueblos.

En las instituciones que habéis fomentado y creado se observa también algo característico de nuestro pueblo y del pueblo inglés, en el cual tiene la «Compañía Anónima Hilaturas de Fabra y Coats» poderosas raíces. Lo mismo los ingleses que nosotros no somos partidarios de darlo todo; queremos que el favorecido ponga una parte de esfuerzo, en forma que nosotros seamos sus colaboradores, con lo cual infundimos carácter propio a las instituciones, dejando viva la iniciativa y la espontaneidad de los obreros para prevenirse contra las contingencias del porvenir; por lo mismo que vienen obligados a aportar siempre algo y a regir en parte su organización, que no se les da hecha hasta sus más mínimos detalles, las instituciones sociales no revisten, como en otras partes, un carácter parecido

al de las instituciones benéficas. Cuando el Estado o los patronos todo lo regulan y todo lo aportan en las Instituciones de Previsión Social, los obreros, por lo mismo que lo encuentran todo prevenido, son verdaderas máquinas, en que falta la iniciativa para cooperar a la resolución de los problemas sociales de manera que mantengan su fisonomía y cierto espíritu de libertad. Nada de uniformismo inflexible ni de centralización obligada que atrofie la inventiva y el esfuerzo personal; uno y otro pueblo tienden a la variedad, fruto de la espontaneidad y resguardo contra la imposición que convierte las instituciones sociales en organismos depredadores.

El pueblo inglés y el pueblo catalán han demostrado el mismo espíritu apegado a la tradición, al amor a sus propios usos, un culto decidido a la libertad civil y a la vida del trabajo. Vemos aquí y allí la misma persistencia de la sociedad colectiva, del cooperativismo voluntario, de la forma espontánea de asociación, evitando en lo posible la intervención del Estado, deseosos de mantener la vida individual, a la par que se organiza la colectiva y social dentro de la libertad que responde a la idiosincrasia de sus trabajadores.

En la «Compañía Anónima Hilaturas de Fabra y Coats» se han encontrado estos dos temperamentos, y han coincidido para crear una serie de instituciones sociales que lo mismo encuentran terreno abonado aquí que lo tendrían en Inglaterra por el ambiente parecido en que se mueven los obreros, que prefieren resolver por sí sus problemas a que les den recetas y normas contrarias a la libertad de movimiento.

No puedo menos que recordar en este momento que el primer marqués de Alella legó parte de su fortuna para levantar un Observatorio Astronómico, dando un ejemplo a la gente rica de nuestra tierra, predicándoles con el ejemplo el deber en que están de acordarse de la comunidad donde vivieron y que fatalmente cooperó a la formación de su fortuna, destinándole una parte de su patrimonio. Y para completar su ejemplo, quiso consagrar su legado a una cosa puramente ideal, al estudio del infinito, convencido tal vez de que haya que empezar por ahí para asegurar el fundamento incommovible de los pueblos.

El segundo marqués de Alella junto con su hermano Román Fabra, completando la obra de su padre, ha fijado los ojos en la tierra y en la realidad de la vida, dando a sus obreros los medios para salvar esas amarguras y preocupaciones que son a veces las que más agrian el corazón, causando los roces y apartamientos, preludio casi siempre de las luchas sociales.

En este acercamiento y armonía del idealismo y de la realidad veo nuevamente algo que asoma en esa casa Industrial donde se han hermanado los catalanes y los ingleses. Es la filosofía de Hamilton, esa escuela positiva escocesa, que partiendo de los hechos se elevaba a la idealidad, mezcla de positivismo y de ansia superior que

desde aquellas tierras vino a Cataluña, prosperando aquí tan lozanamente que todavía palpita en los escritos de nuestros filósofos y en la acción de nuestros políticos.

Recordando el abrazo que te di al poner en tus manos la recompensa ganada por la «Compañía Anónima Hilaturas de Fabra y Coats», te envío con el pensamiento un abrazo que quisiera fuese alentador de nuevas instituciones sociales en Cataluña.

Federico Rahola.

Annex VIII. MANIFEST A L'OPINIÓ CATALANA AMB MOTIU DE L'AGITACIÓ SOCIAL PRODUÏDA A CATALUNYA, GENER DE 1919

La Societat Econòmica d'Amics del País, sempre atenta al curs de l'esperit i de la prosperitat de Catalunya, desitja ara de fer sentir la seva veu, amb efectes tòncics, enfront de les errades, les temences i les inquietuds de diversa mena que ha suscitat la instauració d'un socialisme anarquitzant a Rússia, i la possibilitat de la seva repercussió en altres indrets d'Europa i en les nostres contrades. D'una banda, esperits típicament retardataris es valen del nom de maximalista o bolxevista per a desacreditar necessàries orientacions progressives que res tenen que veure amb l'última fase revolucionària russa; d'altra banda, alguns esperits desitjosos de franques revolucions socials es proposen de fer circular aquí el nom i la suggestió del maximalisme, creient que es tracta d'una pandèmia inevitable, com si totes les revolucions que han reeixit en la història no haguessin tingut una adaptació ben concreta a les particularitats del lloc, sempre en bella part específiques. Tal vegada sigui útil de meditar si la positura maximalista és gaire compatible amb el temperament del nostre poble i amb la seva possible i desitjada ascensió.

La revolució maximalista no ha significat un progrés, una nova categoria revolucionària, sinó la reproducció del tipus més antic de les revolucions: l'agrari. Camperols, gairebé exclusivament analfabets (a Rússia arriba al 85% el nombre dels que no saben llegir ni escriure), s'han deixat obsessionar per la idea simplicíssima i sense possible demà de la destrucció nua i crua. La destrucció de les fonts de riquesa, la destrucció de les institucions de cultura, com les Universitats i els Museus, la destrucció de la Premsa i la Tribuna lliures, han semblat a aquella massa esclava, imperfectament europea, procediments meravellosos per a aconseguir una igualtat ben tangible: la igualtat de la desolació.

Mentre el socialisme anglès, per exemple, mitjançant el concurs governamental de sos homes més eminents, demostrava que la seva creixent influència, pel viarany de l'ordre, contribuïa al govern més tècnicament perfecte del seu país, el maximalisme rus enfonsava el seu poble en la fam, la desesperació i l'esclavitud. El maximalisme no és sinó la corrupció d'un ideal per la mateixa barbàrie de l'esperit on ha anat a raure. Per la justícia immanent de les coses, el maximalisme fou des de

son començ instrument d'una autocràcia estrangera, i quan hagi desaparegut del tot, serà encara un argument en boca dels reaccionaris, que podran afirmar, tendint injustament a generalitzar-ho, que alguna vegada l'anhel de redempció econòmica ha portat a l'orgia vessànica, i l'última etapa de la democràcia ha consistit en una tirania, i el triomf del poble ha acabat amb el suïcidi de la col·lectivitat.

És possible una difusió del maximalisme per Catalunya? No cal dubtar que el maximalisme rus s'ha proposat d'escampar-se per tot arreu; no cal dubtar que tot principi revolucionari tendeix a exercir una suggestió més enllà de les fronteres que el ceneixen.

Però les condicions de vida, les característiques catalanes, no són camp favorable perquè hi prosperi un assaig maximalista.

No hi ha país on la vida rural sigui més altament civilitzada que Catalunya, pel caràcter popularíssim de la propietat i per la col·laboració extraordinàriament flexible i humana del treball i el capital, segons formes seculars de contracte. Catalunya no coneix els latifundis ni cap condició de vida camperola que de prop o de lluny s'assembli a una esclavitud disfressada. El camp de Catalunya és repartidíssim, libèrrim, la pagesia catalana és un estament de tradicional i exemplar dignitat, i tan ple de seny com d'independència, condicions contràries del fanatisme i de l'instint de remat del camperol rus, atuit pel fuet, l'alcoholisme i la misèria.

Però aquest sentit de personalitat, d'independència, de lliure impuls de cadascú, de temperament crític irrenunciable, no és exclusiu del pagès. També és possible de retrobar aquest tret fonamental en l'obrer de les indústries; ara que en ell aquest principi degenera de vegades en simple llevat anàrquic. Però fora una equivocació el creure que una certa quantitat d'individualisme anarquitzant pogués produir, per si sol, un maximalisme. El maximalisme no solament ha constatat d'un grup d'anarquistes, sinó d'una gran massa acostumada al fatalisme, que els ha seguit a ulls clucs, sense la menor esma ni posibilitat de judici.

Per més que les societats obreres catalanes ben sovint no donin fe de vida sinó al volt de les vagues, això és, no tinguin en compte l'enlairament intel·lectual i moral de l'obrer —ni fins i tot l'econòmic, entès amb la deguda amplitud—, l'obrer català, per la seva capacitat, pel seu relleu, per les seves mateixes necessitats de vida complexa, és un aristòcrata del treball. No és com el trist immigrant, condemnat a maldar de manobre o de peó, o a fer de comparsa de tercera classe en un ofici venturer, mantenint-hi, per la igualtat que li consent el nostre obrer habilíssim, nivells més baixos en les numeracions del treball: l'obrer català és un col·laborador traçut, d'àgil penetració, artesà si cal, improvisador si convé. I per això mateix l'obrer català ha de comprendre, i segurament no oblidarà mai, que en la indústria hi cal un premi i una categoria especial per a la intel·ligència i la tècnica i l'arriscament. Que de fet, si algun dia —sotmesos a una brutal pressió anivelladora— la intel·li-

gència i la tècnica i l'arriscament fessin vaga, cap indústria ni ofici seria possible, i els obrers no tindrien més remei que emigrar a països on encara el treball, en son natural debat amb el capital, no hagués arribat a eixugar les fonts de la iniciativa i la responsabilitat.

Generalitzant, el nostre poble té la igualtat com a ambient i la llibertat com a fi, a la inversa del rus, per qui la llibertat no fou més que l'ambient momentani que li permeté d'anar collant l'única igualtat grolleríssima que era capaç d'imaginar: la igualtat que s'arronsa d'espatlles en el davallant dels fracassos i abandona com a coses nocives l'estímul, el desig de triomfar i d'engrandir-se i ser millor. Precisament perquè entre nosaltres la igualtat fonamental, que tan vivament sentim, és un ambient típic i no pas una finalitat, hem de creure'ns tots nosaltres obligats solidàriament a aconseguir per als treballadors de Catalunya totes les possibilitats i els drets i la categoria econòmica que condueixin a l'efectiva germanor. Cal assegurar les habitacions higièniques, instrucció i capacitat tècnica, intervencions i representacions, assegurances contra la invalidesa, especial sol·licitud envers la mare i l'infant, benestar i esbarjo decorós. Catalunya, país nadiuament democràtic, és un dels més a propòsit del món per anar curullant, tot quant se pugui, la fossa que separa a l'una de l'altra classe social, tasca que ha d'ésser especialment característica de la nova humanitat.

Catalunya tot just comença a capacitar-se per al mercat econòmic internacional; la seva força tot just es desvetlla, la seva força que es pot dir que ha estat produïda en sa major part per obrers triomfadors. La guerra de les nacions acaba de demostrar que els socialismes dels països verament progressius s'han complagut en la solidaritat patriòtica. Sense perjudici de defensar les seves especials reivindicacions, l'obrer no ha de mantenir-se allunyat de l'atmosfera dins la qual es desenrotlla tota l'activitat intel·lectual i moral del nostre poble; i quan més hi penetri, més addicta se la farà, ella, com li ensenya l'exemple vivent dels grans països europeus. No cal dir com aquesta positura és infinitament superior a l'il·luminisme violent, a l'extermi de la intel·ligència, al propi esborrament i anul·lació. I d'altra banda, Catalunya, només essent intervinguda per tots sos estaments, serà espill de pobles i model d'aquella noble justícia que es consegueix no pas pel fanatisme que atueix totes les coses, sinó per l'emulació que les redreça totes.

Barcelona, gener 1919.

El President,
ALBERT RUSIÑOL

El Secretari,
EDUARD MARTÍNEZ SERIÑÀ

Annex IX. PER LA PAU SOCIAL A LA NOSTRA REGIÓ, OCTUBRE DE 1920

Las Corporaciones Económicas de la provincia de Barcelona han entregado al Exmo. Sr. Ministro de Trabajo la siguiente instancia:

Exmo. Sr.:

Las Corporaciones Económicas de Barcelona que suscriben, después de saludar a V.E. respetuosamente como representante del Gobierno y con toda entereza y sinceridad, elevan a V.E. las siguientes manifestaciones, rogando las transmita al Gobierno de S.M.:

Llega V.E. a nuestra ciudad en días de graves conflictos sociales, de gran perturbación, que podrá apreciar V.E. al inaugurar la Feria de Muestras, cuyas instalaciones no han podido inaugurarse a tiempo por las coacciones ejercidas por el Sindicato, y que solo son un débil y externo reflejo de la profunda agitación que conmueve los espíritus, y fruto de la labor revolucionaria disolvente que vienen ejerciendo los elementos anarquistas y comunistas, cuyos resultados tangibles son, por de momento, en el orden económico, el encarecimiento de la producción y de las subsistencias; en no lejano plazo, la carestía y el hambre y en último término la anarquía y la disolución social.

Las Corporaciones Económicas que tienen el honor de dirigirse a V.E., en reiteradas ocasiones y en cumplimiento de sagrados deberes, han advertido a los gobernantes la urgente necesidad de restablecer el imperio de la Ley ante el desbordamiento de las pasiones y de la violencia, como único medio de evitar el estrago moral de las conciencias y la ruina de todos los intereses, que solo pueden tener eficaz garantía y desarrollo cuando el Estado cumple sus primordiales deberes como representante de la Sociedad y mantenedor del Derecho.

Nuestras voces han sido desoídas; desgraciadamente los hechos nos han dado la razón y nuestras previsiones se cumplen inflexiblemente. En diciembre de 1918, los Presidentes de las Corporaciones Económicas y Entidades representativas de diversos sectores de la vida social se dirigieron al Exmo. Sr. Conde de Romanones, Presidente en aquel entonces del Consejo de Ministros, protestando del estado de indefensión de nuestra ciudad ante los frecuentes atentados de que habían sido

víctimas obreros y patronos y ofreciendo su colaboración activa para cooperar a una acción efectiva inmediata de gobierno, para derivar las luchas violentas a cauces de justicia. Próximamente, un año después, las representaciones de las Sociedades Económicas de Cataluña, junto con más de 100 Presidentes de las más calificadas representaciones de la ciencia, de la cultura, de la propiedad, del comercio y de cuantas manifestaciones de la actividad contribuyen al engrandecimiento y prosperidad de la Patria, tuvieron el honor de entregar al Excelentísimo Sr. D. Manuel Allendesalazar, a la sazón Presidente del Consejo de Ministros, un documento en el cual textualmente se decía:

«Entendemos inaplazable la más enérgica y contundente actuación del Poder público y al efecto cumplimos con un deber ineludible acudiendo a él para que sin dilación tome todas las medidas necesarias que garanticen la vida y seguridad personal, la prosperidad, los útiles de trabajo y de comercio y los derechos de todas las clases sociales, especialmente del proletariado.

»Creemos, además, de absoluta necesidad que con igual urgencia se dicten aquellas leyes que son precisas para evitar que se resuelvan por cauces de violencia y de destrucción los conflictos entre el capital y el trabajo y las discrepancias de cualquier género que los representantes de uno y otro puedan tener entre sí; entendiendo que esta acción legislativa no puede limitarse a promulgar las leyes del contrato de trabajo, de sindicación profesional y demás que las necesidades del país exijan, sino a la revisión de todas aquellas otras cuya absoluta ineficacia y perturbadora influencia ha demostrado la realidad, de manera por demás elocuente.

»Habiendo, pública y reiteradamente, notificado a la opinión, en un reciente Congreso, los dirigentes del movimiento libertario, que su finalidad es conseguir la destrucción de los fundamentos sociales, de las fuerzas productoras y del principio de autoridad, no pueden quienes encarnan este programa considerarles órgano apropiado para llegar a una armonía en la implantación de las nuevas normas jurídicas.

Y finalmente, habiendo dado ocasión al actual estado de cosas, el incumplimiento de las leyes, requerimos al Gobierno para que se sienta poder y lo ejerza, haciéndolas cumplir a todos, sin distinción de clases y categorías, para lo cual pueden contar con la asistencia y cooperación de todas las fuerzas que tienen el honor de dirigirse en este acto».

Y las mismas representaciones, en 15 de enero de 1920, en la solemne visita que hicieron a S.M. el Rey, decían:

«Es necesaria, Señor, una renovación que levante la equidad a norma suprema de gobierno, que destruya todo artificioso legalismo y eleve la ley y su inexorable cumplimiento a esencial garantía de justicia; que haga imposible la esperanza de cimentar la estabilidad política en la corrupción de las cos-

tumbres y del sufragio; que no niegue el derecho a la vida a ninguna de las energías nacionales en nombre de ficciones basadas en el horror a la verdad; que ponga el órgano del gobierno con persistencia inalterable allí donde la gravedad del mal lo requiere; que ahogue todo intento de perturbación, de medro y de favoritismo y toda actuación revolucionaria o criminal en un ambiente tal de trabajo y de entusiasmo, que aúne en un solo esfuerzo el de todos los que no tenemos por ideal fundar la grandeza de la Patria en el aniquilamiento de sus energías.

»Para esta obra, Señor, todas las nuestras están a vuestro servicio: ni podemos deciros más ni nuestra lealtad nos permitiría deciros menos».

»Finalmente, Exmo. Sr., en el documento publicado el 6 de febrero del mismo año corriente por el Comité ejecutivo de las Corporaciones económicas y sociales de Cataluña, dirigido a la opinión pública, se afirmaba: «que, existiendo aquí las raíces del mal, queremos aquí un órgano de gobierno para regir la vida social, que tenga persistencia desligada de los intereses y mutaciones de la política; y que, viviendo el ambiente en que se plantean los conflictos y en íntima compenetración con los que los vivimos, sea responsable del cumplimiento de las leyes y, por lo tanto, tenga facultad ejecutiva para imponerlas, para suplir las deficiencias, mientras la máquina del Parlamento va discutiendo las que crea oportunas».

Y nos abstenemos de resumir y recortar otros documentos y las constantes gestiones realizadas por los que suscriben cerca de todos los jefes de Gobierno, con idénticos fines.

Los treinta y cinco atentados perpetrados en el último trimestre con sus diecinueve muertes y ochenta y seis heridos, entre los que se encuentran patronos, obreros, agentes de la autoridad, mujeres y niños; las continuas huelgas parciales, las coacciones y amenazas de que son objeto cuantos procuran derivar a soluciones jurídicas los conflictos de trabajo; y el ambiente de perturbación que podrá V.E. apreciar en su corta estancia entre nosotros, son hechos que proclaman con toda elocuencia los rápidos progresos del mal y la ausencia de la acción de gobierno, que hasta hoy nada ha hecho para impedir la acción disolvente de los Poderes subversivos que minan su autoridad y proclaman su desprestigio.

Con el ánimo amargado por un escepticismo hijo de la experiencia, pero conscientes de los ineludibles deberes y responsabilidades a que nos obliga nuestra representación, nuevamente nos dirigimos al Gobierno para que, saliendo de su inexplicable pasividad, comience la obra legislativa tantas veces reclamada por nosotros: leyes de sindicación profesional, de contrato de trabajo, de conciliación y arbitraje obligatorio, modificación en lo menester en la de huelgas, de previsión social y cuantas indispensables fueren inspiradas

en el más amplio espíritu de liberalidad y generosidad a las clases trabajadoras, sin más límite que el de la propia resistencia de la vida económica de las producciones nacionales, que constituyen un acerbo común a patronos y obreros, a todos los españoles, pero, al propio tiempo, exigimos en los términos más respetuosos y enérgicos el inflexible cumplimiento de las leyes actuales y si menester fuera, el dictado de otras especiales, encaminadas en primer término a garantizar la más absoluta seguridad a las personas, a la propiedad y a los útiles de trabajo, la desaparición inmediata de todo poder subversivo y el igual y estricto cumplimiento de la ley para todos, altos y bajos, poderosos y humildes, instaurando en suma, en España un Poder público con autoridad moral, para que terminen las coacciones, las injusticias, la anarquía, la disolución, que garantizando las libertades de todos se inspire siempre en los eternos principios de Justicia y de Patria.

Dios guarde a V.E. muchos años.

Barcelona, 24 de octubre de 1920.

Fomento del Trabajo Nacional, el Presidente, Jaime Cussó.— Cámara Oficial de Industria, el presidente, Luis A. Sedó.— Cámara Oficial de Comercio y Navegación, el Presidente, Joaquín Cabot.— Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País, el Presidente, Alberto Rusiñol.— Instituto Agrícola Catalán de San Isidro, el Presidente, Ignacio Girona.— Cámara Oficial de la Propiedad Urbana, el Presidente accidental, Antonio Prim.— Liga de Defensa Industrial y Comercial, el Presidente, Fernando Marcet.— Cámara Mercantil, el Presidente, José Cabré.— Círculo de la Unión Mercantil Hispano-Americana, el Presidente Félix Francos.— Federación de Fabricantes de Hilados y Tejidos de Cataluña, por el Directorio, R. Estapé y Salas.— Instituto Industrial de Tarrasa, el Presidente, Francisco Soler.— Cámara Oficial de Comercio e Industria de Tarrasa, el Presidente accidental, Juan Junyent.— Gremio de Fabricantes de Sabadell, el Presidente, Juan Codina.— Cámara Oficial de Comercio e Industria de Sabadell, el presidente, Santiago Molins.— Asociación de Fabricantes de Tejidos de Lana de Sabadell, el Presidente, Ramón Moliné Voltá.— Unión Gremial de Barcelona, el Presidente, Noel Llopis.

Annex X. LA SITUACIÓ DE BARCELONA, JUNY DE 1923

Exmo. Señor:

Nuevamente tienen que acudir las corporaciones de Barcelona a los poderes públicos ya casi agotadas sus esperanzas en vista de la inutilidad de sus anteriores esfuerzos, para pedirles que cumplan el deber elemental y sagrado de gobernarla como son gobernadas las demás ciudades del mundo civilizado.

Desde hace treinta años, poco después de la Exposición Universal, Barcelona es víctima de atentados terroristas, que empezaron con la bomba lanzada por Pallás contra Martínez Campos y tuvieron sus manifestaciones más espantosamente trágicas con las arrojadas en el Liceo y en la procesión de Santa María del Mar. Los infames instrumentos del terror han cambiado; sus terribles efectos, no. Ayer se empleaban los explosivos; hoy las «Star»; las calles de Barcelona y sus edificios públicos, y aun a veces los hogares, han seguido ensangrentándose de una manera constante, regular, casi metódica.

Diríase que ha sido decretada la muerte de Barcelona por una monstruosa conspiración del odio y la envidia, con la complicidad de la negligencia, al ver cómo son implacablemente contrarrestados sus impulsos de prosperidad por los recrudecimientos de los crímenes sociales y cómo se acechan para ahogarlas en su cuna las muestras de su vitalidad, las exhibiciones de sus productos y sus actividades comerciales. Si la ejecución de la sentencia no alcanza los resultados apetecidos por sus crueles enemigos, no se debe ciertamente ni a la misericordia, ni las treguas o a los desmayos en la horrible labor, ni tampoco a una acción adecuada y celosa del gobierno, sino a las reservas de energía y a las virtudes que atesora la ciudad mártir.

El estado de violencia aquí imperante no lo conocen las demás grandes urbes industriales, en las proporciones, ni con la perseverancia, ni con la impunidad que tiene en Barcelona. Hay en ellas ciertamente luchas sociales y rudas competencias, mas no el imperio permanente del terror ni el salvaje y recíproco exterminio de bandos hostiles.

Y la extirpación de esa úlcera repugnante es tarea que incumbe al Poder público, porque solo el Poder público tiene los atributos y los instrumentos indispensables

para la defensa de los ciudadanos contra tan execrables delitos, sobre todo cuando estos son producto de una organización tenebrosa y compleja.

Barcelona pide ansiosamente desde hace muchos años el cumplimiento de ese deber elemental del Estado, e insiste ahora con vehemencia en la petición, porque se le ha agotado la paciencia y no puede sufrir por más tiempo las abominaciones de que es víctima.

Si los gobiernos no se sienten con capacidad para extirparlas, dese a nuestra ciudad una organización adecuada para que sea ella misma la encargada de realizar la obra de paz social a que tiene derecho, dotándola de las facultades y de las prerrogativas necesarias para hacerlo, pues es un crimen no hacer ni dejar hacer lo necesario para restablecer el imperio de la ley y el orden social tan gravemente perturbado durante tantos años.

Si no se quiere o no se puede acceder a tan legítima pretensión, las corporaciones que suscriben declaran ante España entera que declinan toda responsabilidad por las consecuencias que fatalmente habrán de seguirse para todos.

Ofrécnle el testimonio de su consideración.

Barcelona, 4 de junio de 1923.

Fomento del Trabajo Nacional.— Cámara de Comercio y Navegación.— Cámara Oficial de Industria.— Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País.— Instituto Agrícola Catalán de San Isidro.— Liga de Defensa Industrial y Comercial.— Ateneo Barcelonés.— Real Círculo Artístico.— Asociación de Arquitectos de Cataluña [i 61 entitats més, entre les quals l'Orfeó Català, el Cercle del Liceu, el Círculo Ecuestre i l'Associació d'Enginyers Industrials].

Annex XI. MISSATGE ELEVAT PER LES SOCIETATS DE CATALUNYA AL REI AMB MOTIU DE LA SEVA VISITA A BARCELONA EL NOVEMBRE DE 1923

Señor:

Libres hoy al parecer de todos aquellos obstáculos que dificultaban, si no impedían, el contacto del pueblo con la realeza, venimos a vos, en representación de innumerables sociedades de Cataluña, ninguna de carácter político, todas ellas encarnación de la cultura, del comercio o de la producción, a renovar en sustancia los deseos, las aspiraciones y las necesidades expuestas en el histórico documento que nuestros mayores depositaron en las reales manos de vuestro augusto padre S.M. el rey Don Alfonso XII.

Desde aquella memorable audiencia del 10 de marzo del año 1885, Cataluña, con una persistencia y una convicción inquebrantables, sin desmayos, apremios, impaciencias ni claudicaciones, ha venido proclamando que tenía un alma con un verbo propio, la lengua catalana, que no era forastera ni exótica, sino española y limpia de toda mancha y bastardía, que por lo tanto merecía y debían concedérsele toda clase de honores y respetos.

Vivo está todavía en nosotros el gratísimo recuerdo de aquellos Juegos Florales del año de nuestra Exposición Universal en que S.M. la Reina, vuestra augusta Madre, sin deponer el cetro real lo enlazó con la flor tributo de respeto, amor y admiración a la más perfecta y elevada expresión de nuestro idioma.

¿Mas a qué recordar esa alta y legítima alegación en favor del idioma catalán, si vos mismo, Señor, en el año 1904 pronunciasteis en el Instituto Agrícola Catalán de San Isidro palabras que para perenne recordación están allí grabadas en mármol? Así dijisteis: «¿Qué, la lengua catalana no es una lengua española, no es el catalán uno de los idiomas que en nuestra España tenemos? Tanto es así, que yo seré el primero en reconocerlo, estudiándolo a fin de que cuando vuelva otra vez pueda entenderme con vosotros hablando como vosotros». Y más tarde, el día 23 de octubre de 1908, correspondiendo al saludo que en catalán os dirigiera el alcalde de Barcelona, declarasteis: «Ya en otra ocasión dije que es el recíproco amor el vínculo que con mis pueblos anhelo estrechar cada

día más, y para comunicar con ellos son igualmente gratas a mis oídos todas las lenguas nacionales, pareciéndome cada vez preferible la expresión que mejor conserve la sinceridad ingenua de los corazones que deseo sentir cercanos al mío».

Estos anuncios de propósito y aquellos deseos de honrar a nuestra lengua con tanta sinceridad exteriorizados, porque indudablemente os salían del corazón, no se han realizado, sin que podamos adivinar qué ambiente maléfico de recelos ha esterilizado el germen en que cifrábamos nuestras esperanzas.

No queremos invocar nuestras desilusiones hasta llegar a la desilusión suprema, que después del cambio político del 13 de septiembre, que Cataluña contempló ansiosa y sedienta de normalidad y justicia, vino a herirla en lo más vivo de su entraña, en lo más sensible de su alma, con la promulgación de un real decreto que limitaba en los actos oficiales el uso consagrado del idioma catalán y prohibía la ostentación, tanto oficial como particular, de nuestra tradicional y gloriosa bandera.

Gracias a esta disposición, que contraría nuestros sentimientos, la enseña simbólica de Cataluña no ha podido usarse estos días, Señor, al lado de la bandera española, para saludos y rendiros, como siempre, respetuoso homenaje.

En cuanto a nuestro amado idioma, recordad, Señor, las palabras del gran castellano Menéndez Pelayo, cuando decía: «Las lenguas, si son prenda de raza, no se forjan caprichosamente, ni se prohíben, ni se mandan por ley, ni se dejan ni se toman sin querer, puesto que no hay nada tan inviolable y más santo en la conciencia humana que el nexus secreto en que viven la palabra y el pensamiento. Si la mayor gloria es honrar toda nacionalidad, es inútil sortilegio pretender dominar lo que Dios ha hecho espiritual y libre, el verbo humano, resplandor débil y borroso, pero resplandor al fin, del verbo divino».

No queremos disfrazar la verdad ni huir de las realidades de la vida, porque nunca es noble la ficción. Las múltiples características que distinguen a los pueblos de la gran familia hispánica requieren atención y trato adecuado. No demoréis, Señor, ni aplace vuestro gobierno por más tiempo el reconocerlo. Concededles ese trato y atenciones según sea su naturaleza, su carácter, su temperamento, sus facultades y energías; devolved sus fueros a las lenguas y banderas españolas que no son castellana, porque estas ya los tienen reconocidos; atended a la Historia, la tradición, la lengua, las aptitudes de cada uno, y veréis cómo se obra el milagro de que esos pueblos trabajen, prosperen, se respeten y vivan confraternamente en una España rediviva.

Receptores del tesoro espiritual que nos legaron nuestros pasados, hemos venido a rogar a V.M. que nos prestéis vuestro auxilio poderoso para su conservación y amparo, y dejad, Señor, que os descubramos el amargor de nuestra

alma contra aquella tranquilidad serena y confiada de quien está convencido de la justicia de su causa y del criterio del juzgador.

CONTESTACIÓN DEL EXMO. SR. PRESIDENTE DEL DIRECTORIO MILITAR AL ANTERIOR MENSAJE.

Señor Don Francisco Puig y Alfonso, Presidente de la Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País, y primer firmante del documento suscrito en unión de otras entidades catalanas el 30 de noviembre próximo pasado.

Cumpro el deber de contestar en nombre de S. M. (q. D. g.) la exposición que en representación de muchas y muy importantes sociedades de Cataluña le fue entregado para su conocimiento y resolución, a su paso por Barcelona el día 30 de noviembre.

Sin la debida consideración a la persona y a la representación que ostenta, pocas palabras bastarían para dar cumplida respuesta al escrito, y ellas habrían de ser las indispensables para dejar consignado que ni una sola de las quejas que en él se exponen tienen fundamento, ni una sola de las aspiraciones que se consignan está por realizar en la justa medida.

Para comprobar lo anterior, bastará la lectura del real decreto de 18 de septiembre último. Demostración palmaria de la tolerancia como se ha aplicado el mismo está bien patente en el hecho de que a la llegada de S. M. en Barcelona todavía perduraba el gran rótulo que a la entrada de la Exposición en catalán rezaba: «Exposició Internacional del Moble», pues bien claro se comprende que una obra que en Barcelona o en cualquier provincia española se ejecute con carácter nacional o internacional no debe y no puede, sin infracción y dolo del sentimiento patrio, rotularse ni programarse en otro idioma que el español.

Conste, pues, que no ha sido el Estado español el que ha perseguido o tratado de proscribir el uso de la lengua catalana, sino un partidismo catalán el que viene con saña, consentida hasta ahora por debilidad o exceso de prudencia, persiguiendo el idioma español y eliminando sus manifestaciones como cosa nefasta, con evidente daño de la patria toda y de la región catalana especialmente.

Desde que hace un cuarto de siglo, precisamente coincidiendo con una gran pena nacional, se recrudeció la extravagancia de predicar que los catalanes tienen distinta espiritualidad que el resto de los españoles, no ha cesado la infausta labor de divorciar los sentimientos de unas con otras regiones, por fortuna, y a virtud de su muy sólido arraigo, aún cordialísimos entre todas ellas.

Tienen los catalanes, como los andaluces, los vascos, los gallegos o los levantinos, distinta fisonomía, y aun si se quiere distinto carácter. Pero así como forman familia y rodean y aman a la madre, por ella son amadas las hijas rubias o morenas, las soñadoras y las prosaicas, las trabajadoras y las perezosas, las económicas y las pródigas; y así España, por todas sus regiones integradas, las ama y tiene derecho al amor igualmente intenso de todas, y el Estado español el deber de evitar que nadie con propagandas sofisticadas ni falsos, acaso interesados, por lo menos ofuscados, sentimientos, dañe la unidad patria y fraternidad y afecto, que ningún Estado consciente permitiría, y menos después de las tristes experiencias que de antiguo la Humanidad viene mostrando de que las cesiones y debilidades en este terreno solo pueden conducir a la agravación del mal.

Y como el pueblo catalán tiene su propia idiosincrasia, ningún gobierno ha tratado ni tratará de modificarla, pues en esta variedad está uno de los grandes atractivos de la nación española. Y por eso, en trajes, en usos, en costumbres, en cánticos y bailes se observa el verbo popular y familiar, y es grato a todos los españoles y lo es al Estado en su representación ver cómo Cataluña, a semejanza de cada una de las otras regiones, conserva su tipo y del que justamente se envanece.

Pero de esto a querer levantar una bandera enfrente a otra y discutir y propugnar a diario la prelación o supremacía entre ellas y a querer formar una enseñanza hostil a los sentimientos españoles, hay una distancia tan nociva que ni por un momento permitirá este Gobierno que se salve.

Realmente existe hoy y es cosa bien grave, no distinta espiritualidad, que es inadecuada expresión en este caso, pues el espíritu es cosa más amplia y sutil, sino distinto ideal entre una pequeña porción de catalanes y el resto de España. Pero esta diferencia está en el arraigo de un ideal falso y criminal conducente al desamor y luego a la lucha que, mediante continuas unas veces falaces y otras veces audaces predicaciones antiespañolas, ha conseguido al fin prender dañosamente en una parte de la juventud catalana con grave riesgo del porvenir y tranquilidad de España y de esa querida región.

A remediar esto va el Gobierno, y aunque no herirá sentimiento alguno regional legítimo, no flaqueará ante ninguna consideración, ya que las dos alegaciones fundamentales del escrito que contesto son dos inexactitudes palmarias, pues la bandera es expresión de la nacionalidad y España lo es una y bien definida y a ningún español puede producir amargura la exhibición de su bandera única, y respecto al idioma, aunque es grato escuchar sin trabas ni persecución el verbo espontáneo y popular de las lenguas regionales, no se ha de permitir el daño y el agravio de que el idioma común, el español, que hay

que procurar conozcan todos, sea perseguido y aun escarnecido a veces por grupos que de eso han hecho una política execrable explotando ocasiones e ignorancias.

Al dictar la presente contestación creo servir a la patria y con ella a su región catalana; creo cumplir con mi deber y proceder con la sinceridad que corresponde a estos momentos y a la dignidad del Gobierno, evitando equívocos y marcando una línea de conducta apoyada en el sentir general y verdadero de Cataluña, para quien todos los afectos y todas las atenciones parecen pocas a S. M. el Rey (q. D. g.) y al Gobierno que le ha merecido su confianza.—

6 de diciembre de 1923.

Annex XII. SESSIÓ SOLEMNE PER AL REPARTIMENT DE PREMIS, DESEMBRE DE 1933

En la ciutat de Barcelona, el vint-i-quatre de desembre de 1933, tingué lloc al Saló de Cent de la Casa de la Ciutat la sessió pública i solemne que anualment celebra aquesta Entitat, a l'objecte de donar compte dels treballs a què s'ha dedicat durant l'any i per a procedir al repartiment de premis concedits en mèrits del darrer Concurs per tal de recompensar actes de virtut, d'abnegació i d'amor i constància en el treball.

L'acte fou presidit pel president de l'Entitat, el qual tenia a la seva dreta el senyor Francesc Puig i Alfonso, en representació de l'Ajuntament de la ciutat, i a l'esquerra el canonge doctor Huguet, en representació del senyor Bisbe, Cambra de la Indústria, Cambra del Comerç, Cambra Oficial de la Propietat Urbana, Cambra Mercantil, Institut Agrícola Català de Sant isidre, Foment del Treball Nacional, Acadèmia de Bones Lletres, Col·legi d'Advocats, Col·legi de Procuradors, Col·legi de Notaris, Acadèmia de Medicina i Cirurgia, Lliga de Defensa Industrial, Associació d'Arquitectes de Catalunya, Ateneu Barcelonès, Col·legi de l'Art Major de la Seda, Institut de Cultura i Biblioteca Popular de la Dona, Institut d'Estudis Catalans i la M.I. Junta de Dames.

El president obrí la sessió i seguidament el senyor Manuel de Montoliu llegí la següent salutació:

Senyores i senyors,

Montesquieu va dir que els règims aristocràtics reposen o han de reposar en l'honor, i els règims democràtics en la virtut. L'honor és com una virtut col·lectiva que convenia a unes societats fundades en la jerarquia de les classes socials. Virtut, en canvi, és com l'honor individual i per això ha d'ésser el fonament moral d'una societat en la qual ço que representava abans la classe social és representat per l'individu, i en la qual tots els individus són absolutament iguals davant de la llei. Una societat democràtica ideal seria aquella en la qual cada individu respongués amb la seva virtut individual dels seus deures de civilitat; aquella en la qual la jerarquia, necessària en tota societat organitzada, tingués dos únics fonaments: la virtut i la intel·ligència individuals.

Associada a la virtut trobem, doncs, la intel·ligència com a fonament de tota societat regida democràticament. Fou a la portada de l'era democràtica de la hu-

manitat que Napoleó gravà aquelles paraules memorables que són tot un programa: «La carrera oberta al talent!». Quan la humanitat estava encara dividida en cledes, la intel·ligència tenia el dret a ésser conreada solament en determinats estaments. Avui la igualtat davant la llei, traducció en llenguatge jurídic i polític de la igualtat davant Déu instaurada per l'esperit de caritat i de germanor proclamat per l'Evangeli, té com a conseqüència que tots els obstacles han d'ésser remoguts davant de l'individu amb facultats intel·lectuals eminents que pugui treballar en el progrés de la humanitat. És quan el talent va agermanat amb la virtut que veiem produir-se els beneficis cabdals per a la humanitat.

Seguidament el senyor Secretari general donà lectura de la següent Memòria reglamentària:

S'escau aquesta Festa dins l'any commemoratiu del primer centenari de la renaixença catalana, la qual no seria sinó un incident literari si a totalitzar-la no convergissin tots els delers vitals de la nostra terra.

Lema de les Societats d'Amics del País ha estat sempre la comprensió humanística de la totalitat. La nostra barceloníssima Corporació n'ha desentrellat les virtuts universals i el sentit nacional, raó, desig i fe de Catalunya mateixa.

Festegem el camí ascensional d'una centúria de revalorització de la nostra llengua. Ens cal, però, afirmar que a ella no han estat alienes les activitats de cap ordre totes al servei d'un ideal la concretesa del qual és la veritable fesomia del nostre País.

Si paral·lelament repassàvem la història dels cent anys de literatura catalana renaixent i de la vida corporativa d'aquesta Econòmica veuríem la coincidència de guanys en l'ordre de l'esperit i en l'ordre dels interessos econòmics i socials. Els noms dels capdavanters de la literatura són molt sovint els dels qui han propulsat les millores materials i sempre els dels nodridors dels nostres rengles, consocis benemèrits nostres enllà del temps i contemporanis de les nostres realitzacions d'avui mateix.

Tot just reorganitzada la nostra Entitat l'any 1822, alterna ja la missió oficial d'informe de projectes econòmics amb l'estudi i l'estímul de l'ensenyament. Anys més tard (1834) eren escoles per a nens i (1837) per a sordmuts. Si el 35 inicia els treballs per a la fundació de la primera Caixa d'Estalvis, estructura també la primera agrupació d'Amics de les Belles Arts. L'establiment dels premis a la virtut, gentil esplai de l'assistència social sota la llum de la caritat (any 56), coincideix amb la preparació d'una Exposició marítima (any 62). I ja més a prop de nosaltres les batalles aranzelàries i les variacions polítiques no ofeguen pas les òptimes expansions d'alta cultura (Congrés Català de Jurisconsults, any 81; creació de l'Escola d'Institutius i delineants, any 92; instauració de Biblioteques Populars, any 1905), de beneficència (creació de les colònies escolars l'any 92) i d'intercanvi corporatiu culminador en el primer triomf de la política anostrada amb l'elecció dita dels cinc Presidents, representants de Catalunya a les Corts d'Espanya.

Aquesta és ja la història que hem viscut i que estem fent tots nosaltres. El seu ressò intens ens el restitueix aquesta sala dins la qual tantes anyades hem renovat festes com la present. Les hem renovades i hem mantingut en elles la tradició d'un triple homenatge a les essències morals, a la senyoria de la intel·ligència i a l'anonimat de l'heroisme quotidià que és la sobirana afirmació de ciutadania.

La fecunditat de l'amor vivifica actes i llenguatge. Així en aquestes solemnitats, testimoniem l'excelsitud de la caritat multiforme per veu dels més alts representants de la nostra literatura cridats a fer-ne pública lloança.

Sembla just recordar que homes representatius en tots els rams de la saviesa i de la gentilesa com Joan Maragall, Josep Carner, Joaquim Ruyra, Francesc Matheu, Frederic Rahola, Joan Llicesc, Frederic Clascar, Francesc Puig i Alfonso, Joan Garriga i Massó, Ramon Surinyac, Lluís Bertran i Pijoan, Ramon Rucabado, Lluís Millet, P. Miquel d'Esplugues, Artur Masriera, Joan Burgada i Julià, Ferran Valls i Taberner, Josep Mª Trias de Bes i Josep Roig i Raventós, han dit el seu elogi a l'esperit creador que mou la continuïtat dels actes que ací enaltim.

Enguany heu escoltat l'autoritzada paraula de l'escriptor eminent senyor Manuel de Montoliu.

No cal a aquesta Secretaria afegir ni un mot al que ell us ha dit.

Em limitaré només a donar-vos compte del tràmit ordinari de la nostra vida corporativa amb una sola dita: *No hem refusat mai al deure l'ésser presents.*

D'aquesta guisa el Poder Públic ha tingut la nostra assistència en el moment de vigoritzar el principi d'autoritat i en el moment d'encoratjar la millor equanimitat. Hem protestat d'excepcions depriments i injustes com la llei de Congregacions i Confessions Religioses i hem propulsat la implantació de l'autonomia universitària. Hem fet cor a la unanimitat civil consagrada de glòries com la del mestre Casals; hem intensificat l'estudi dels problemes de mutualisme i de l'assistència social; hem conviscut amb totes les representacions de l'activitat corporativa en les quals la nostra aportació ha estat cridada i ens hem permès la iniciativa en aquelles altres activitats més pertinents a la nostra significació com són les lluites per la dignificació col·lectiva i per la dignitat i la salut moral del poble.

Els nostres premis s'han vist millorats amb un donatiu del senyor Quirze Soley i Font, en memòria del seu germà Rafael, que fem efectiu en aquest acte. [...].

Annex XIII. DECLARACIÓ DEL PRESIDENT ANTONI MONTAÑOLA I TEY EL 21 DE DISEMBRE DE 1976 A LA FESTA ANUAL DE L'ENTITAT

La coyuntura de tránsito del régimen que ha gobernado cuarenta años, al democrático, es tan trascendente que su simple iniciación ha transformado en derecho transitorio las Leyes fundamentales de aquel. El proceso es difícil y delicado y requiere la prudencia de todos.

En tales circunstancias la Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País, entidad decana de la Ciudad, de la cual emanaron insignes senadores, estima que tiene el deber de exponer públicamente las consideraciones que le merecen la coyuntura presente y su proyección de futuro.

La meditación de los acontecimientos históricos contemporáneos nos dice que la acción de la República produjo una reacción que derivó en guerra civil y, después, en régimen autocrático. La relación de causa a efecto entre República y Autocracia exige a los dirigentes de uno y otro régimen que sientan sobre sus conciencias las responsabilidades contraídas, antes de asumir cualquier otro cargo en la nueva situación política.

La inexistencia de sistema político pluralista durante cuarenta años y la vuelta al mismo reclama una nueva formación política de la población, rápida y anormal, por falta de cauces preestablecidos. En este proceso han aparecido tantas siglas políticas que han desorientado a los ciudadanos.

Consideramos que los partidos político-democráticos deberían aglutinarse en alguno de los tres grandes cauces de opinión pública que constituyen la derecha, el centro y la izquierda, y además, presentar criterios políticos bien definidos, que los distingan de los partidos personalistas de origen autocrático, a fin de ofrecer claras opciones de gobierno y administración del país, de forma que cada uno pueda elegir con pleno conocimiento de causa.

En el aspecto económico, consideramos que la explosión industrial producida en la última postguerra mundial y la paz imperante en el interior dio origen a un capitalismo individualista que creó abundante trabajo y riqueza, pero también grandes desigualdades económico-sociales.

Algunos sectores políticos pretenden rectificar este fenómeno mediante la nacionalización o estatificación de determinadas actividades privadas. Este no es el camino adecuado, por los pobres resultados obtenidos en otros países y porque implica un aumento extraordinario de la opresión burocrática sobre la población. Entendemos que la vía más apropiada sería someter al derecho el sistema de financiación actual o brazo motor de la economía privada. Así como los Estados occidentales son estado de derecho porque está regulada su actividad de redistribución de bienes de uso y servicio público y servicios asistenciales, de igual modo podría someterse al derecho el sistema de distribución de la financiación de la economía privada declarándolo de interés parapúblico. Esta normativa establecería una más equilibrada distribución de posibilidades económicas, sin la pesada carga de las nacionalizaciones y sin limitar la capacidad creadora ni el natural afán de lucro del trabajo ahorrado.

En cuanto a la Administración Pública, es conveniente señalar la inflación orgánica de que adolece y el gran incremento del gasto público que produce, debido principalmente a la inexistencia de oposición fiscalizadora y a la falta de conexión administrativa.

Pensamos que procede: sanear las corruptelas que desprestigian a la Administración; someter a revisión las concesiones de servicios públicos que han sido desnaturalizados por sus titulares, al ejercerlas como una actividad mercantil privada y no como tal concesión de derecho público; mejorar los servicios de los usuarios y proceder a la reversión de las instalaciones que por el transcurso del tiempo ya pertenecen a la Comunidad. Las mismas reflexiones hacemos respecto de las Entidades gestoras, de los actuales monopolios del Estado.

En relación con el régimen jurídico administrativo de los ciudadanos estimamos que debe dotarse de eficacia, habida cuenta de su inoperancia actual.

Reflexionando sobre la justicia, advertimos que el derecho positivo ha sido elaborado y aplicado con mentalidad autocrática y sin oposición durante cuarenta años y que esta realidad ha trascendido a la jurisprudencia y a los hombres que la profirieron. Entendemos muy conveniente adaptar el derecho a la justicia objetiva, abrir el Cuerpo de hombres que la impartan a los mejores juristas y establecer una mayor compenetración de ellos con el pueblo.

De la denominada cuestión catalana, consideramos que el origen de su esencia se encuentra en la lejana historia. Estas tierras y sus pobladores estuvieron sometidos casi siete siglos a la dominación romana cuando Roma imperaba sobre Europa, y dos siglos más, bajo el Imperio Carolingio, cuando era este el que la dominaba.

De la influencia de ambos dominios sobre los núcleos indígenas surgió un idioma, una cultura, un derecho, unas costumbres y un estilo que configuraron y configuran la personalidad catalana.

Yerran, pues, quienes consideran la cuestión catalana como producto artificial de políticos contemporáneos; y por ello, yerran también quienes se empeñan en construir la unidad de España bajo la hegemonía. El fracaso de la hegemonía coactiva de los últimos cuarenta años es suficientemente expresivo.

La historia nos dice que la unión de España solo podrá conseguirse razonablemente cuando se construya una unidad compuesta; es decir, previo el respeto a la personalidad de Cataluña y a sus derechos políticos peculiares. Cataluña aportaría además a esta unidad su factor de ascendencia europea y su influencia transpirenaica en los momentos de integración de España en la configuración de la Comunidad Europea.

La Institución Monárquica nos conduce hacia un ámbito de libertad en el cual nuestra voluntad será la responsable. Para cuando lleguemos a él, esta veterana Económica Barcelonesa pide a los españoles: que la ética sea la norma de sus propósitos; el derecho, de sus acciones; y la religión, de sus conciencias.

Annex XIV. MANIFEST INFORME DE 2013

2013: Un any de transicions

No ha estat un any d'esdeveniments definitius. Ha estat un any en trànsit, de ressaca de problemes anteriors i d'incerteses sobre el futur. El món camina cap una certa multipolaritat, al mateix temps que la naturalesa del poder està en mutació. Europa ha viscut a l'espera de les eleccions alemanyes per veure com enfoca la sortida de la recessió, la nova fase de la crisi. Espanya viu submergida en una sensació de crisi institucional i economicosocial. I Catalunya està immersa en les incerteses del procés de consulta iniciat pel seu Parlament. Hi ha molts deures urgents.

1.– Món: De la potència única a un món multipolar

La mort de Nelson Mandela quedarà com la icona de l'any 2013. La seva mort alimenta la melangia pels grans homes, en un temps accelerat que afronta noves fractures de gran envergadura i complexitat, però que, al mateix temps, sembla tenir pressa per acabar amb els mites. De Mandela, tanmateix, hem de guardar dues lliçons: la inutilitat de l'odi que, com ell deia, entela l'enteniment i els líders no se'l poden permetre, i, per tant, la capacitat d'estar per sobre de les fractures i dels ressentiments a l'hora d'avançar i construir la reconciliació; i la inutilitat del victimisme: el que compta és el que nosaltres fem, no el que els altres ens facin a nosaltres.

En el pla internacional, tanmateix, l'any 2013 ens deixa tres missatges que són senyals del futur que ve: el pas d'un món unipolar a un món multipolar; la dificultat d'alguns països àrabs per avançar en el procés de reforma i democràtizació; i les contradiccions entre cultura democràtica i societat vigilada.

Obama va donar el pas d'anunciar una intervenció militar a Síria per l'ús d'armes químiques per part del règim d'al-Assad, tot i que una maniobra d'altres potències mundials el va obligar a fer marxa enrere. Un principi d'acord amb Iran apunta a un canvi en l'escenari i en les jerarquies del Pròxim Orient. Tot fa pensar que anem cap un món en què, malgrat la seva superioritat militar, els

Estats Units ja no pot i potser no vol regnar sol. La Xina torna a l'escenari amb totes les ambicions; Rússia vol recuperar els accents imperials, i les anomenades potències emergents malden per tenir veu i vot. I Europa ha de trobar la cohesió necessària per ser algú en aquest nou escenari: cada un dels països per separat —també Alemanya— no té capacitat per jugar un rol important en el nou concert dels grans Estats. Europa o troba el seu camí cap a formes renovades d'unitat política o es condemnarà a un paper secundari.

2013 ha estat l'any de la ressaca de les primaveres àrabs. Les aspiracions de llibertat expressades en les places públiques que varen tombar els règims a Egipte i Tunísia, i es varen estendre per la regió, han xocat amb la força dels moviments islamistes i amb el retorn dels militars. La lliçó és clara: els islamistes tenen gran implantació real, i difícilment serà possible una estabilitat democràtica si aquests moviments no accepten unes regles del joc compartides. Tanmateix, el missatge de la plaça Tahrir segueix present. I la incorporació de Turquia a la protesta, amb les mobilitzacions de la plaça Taksim, obre perspectives noves i apel·la a la responsabilitat europea, tenint en compte que Erdogan ja fa temps que truca a la porta.

L'escàndol de les escoltes dels Estats Units a Europa torna a posar sobre la taula l'etern debat sobre seguretat i llibertats. En la mesura en què les noves tecnologies traspassen totes les barreres, és el territori, fins ara sagrat, de la intimitat el que està en joc. Coincidint, tot cal dir-ho, amb una societat mediàtica que sovint converteix la intimitat en espectacle i en mercaderia. Tanmateix, les noves tecnologies també donen al ciutadà un poder nou. Més visibilitat i més vulnerabilitat del poder. Problemes complexos que no es resolen amb simples afirmacions de principis.

2.— *Europa: Tot esperant la senyora Merkel*

Europa viu en la malenconia de prendre consciència que està deixant de ser, irremeiablement, el centre del món. Aquest és el rerefons psicològic del mal europeu. 2013 ha estat un any al ralenti, en què les eleccions alemanyes han servit de coartada per seguir les inèrcies de les polítiques d'austeritat i evitar els debats conflictius. En tot cas, Alemanya s'apuntala a si mateixa amb un govern de gran coalició per a la lenta sortida de la crisi. I no dona senyals de variar: seguirà governant Europa amb una política que no és europea sinó alemanya.

La sortida tècnica de la recessió i el retorn al creixement dels principals països europeus agreuja la sensació de desconcert per la dificultat que suposa definir un camí compartit per als propers anys. L'habilitat del Banc Central Europeu ha evitat l'agreujament de la crisi financera i del rescat. Però les ombres segueixen pesant sobre part del sistema financer, per les dificultats perquè el

crèdit torni a fluir i l'economia productiva trobi suport. Paradoxes de la vida, mentre la irritació creix a Europa, i els populismes fan el seu agost, a Ucraïna la bandera europea és onejada com a símbol de llibertat i de progrés.

3.— *Espanya: Final de la recessió*

A Espanya, la resistència del Govern ha permès evitar la intervenció total, malgrat que l'economia segueix vigilada des de Brussel·les, que ja està exigint noves reformes per a l'any vinent. Aquest respir, més psicològic que real, incideix decisivament sobre els comportaments econòmics. Però és difícil que el missatge qualli amb les taxes d'atur existents i amb la caiguda salarial. És cert que els que han aconseguit conservar el lloc de treball, afavorits per la baixa inflació, podrien reobrir la roda del consum, però els temors són molt grans encara. I l'augment de la càrrega impositiva ha col·locat les classes mitjanes i els professionals en una situació angoixosa.

La ciutadania viu amb gran desconfiança cap a la política, com s'expressa a totes les enquestes. La crisi econòmica ha coincidit amb la percepció d'esgotament polític després de la Transició. Han passat 35 anys. Globalment es pot parlar d'èxit. Per primera vegada a la història s'ha estabilitzat la democràcia en aquest país. Però els temps han canviat i la Constitució, en lloc d'obrir-se, s'ha tancat, per les interpretacions que n'han fet, tant els governants com el Tribunal Constitucional, i així els mecanismes grinyolen. Per això, aquest any la reforma de la Constitució ha estat present en el debat polític de manera reiterada. Hi han contribuït tres factors: la crisi institucional, la crisi territorial i la crisi de confiança.

Podria semblar que el detonant d'aquest debat ha estat l'anomenat procés sobiranista català. Però no és només així. És cert que qualsevol intent de buscar una tercera via entre el manteniment de l'*status quo* i els plantejaments que afloren des de Catalunya passa per un debat sobre una possible reforma constitucional.

Però les raons que fan aconsellable una renovació a fons, una reforma real —en el sentit de redistribució efectiva del poder— venen de lluny. La sensació que hi ha avaries a tots els nivells institucionals s'ha agreujat amb la dificultat d'assumir responsabilitats per part dels dirigents polítics; en el paper secundari del Parlament, en l'ajornament permanent de les reformes del poder judicial; en els conflictes de competències entre Estat i comunitats autònomes; en els intents del Govern de reduir el poder polític autonòmic; i en l'estancament dels partits polítics.

El «No ens representen» dels moviments socials mereixeria un punt de consideració. És cert que moltes d'aquestes qüestions es podrien resoldre per la via d'una cultura política més democràtica.

Hi ha la sensació que manca coratge per prendre iniciatives i decisions impopulars i de capacitat per explicar-les i convertir-les, a la llarga, en actius. Tot plegat

podria ser el motiu per intentar recuperar l'esperit constituent i reobrir així, sobre bases noves, una etapa de futur. En aquest sentit, és preocupant, en sentit contrari, l'intent posat en marxa pel Govern, amb la llei Wert d'educació, que lamina la pluralitat lingüística.

Sovint ancorada en una cultura política de vencedors i de vençuts, Espanya necessitaria un replanteig de les bases polítiques de la convivència. Però quan a les demandes democràtiques de la ciutadania que venen de Catalunya o que s'expressen a través de moviments socials, no se'ls dona ni tan sols el reconeixement de la interlocució, les expectatives d'una reforma de les institucions i de les pràctiques democràtiques són molt limitades.

4.- *Catalunya: A l'ombra del procés*

Catalunya viu sota l'efervescència del moviment iniciat l'11 de Setembre del 2012. Un moviment que va més enllà dels partits polítics i que ha servit perquè els que menystenien la seva importància, els que pensaven que era una foguerada que s'apagaria, prenguin consciència que hi ha una qüestió real. I que fer veure que s'ignora i deixar que passi el temps no porta enlloc: el procés prendrà un camí o un altre a curt termini, però és aquí per quedar-se. I és una dada de la política catalana que no es pot ignorar.

Aquest procés transcorre, ple d'incerteses, en el marc d'una situació econòmica que ha deixat a la Generalitat sense capacitat de finançament extern, que ha comportat unes polítiques d'austeritat amb conseqüències directes per al benestar dels ciutadans, i que ha tingut en el comerç exterior l'únic senyal realment positiu aquests anys, al mateix temps que la restricció del crèdit ha afectat a moltes petites i mitjanes empreses catalanes.

Hi ha una sensació que la crisi es fa molt llarga, i la gent comença a pensar quan i com ens en sortirem. Hi ha molta gent que ha vist la seva economia tocada, i les repercussions socials també es veuen arreu. Hi ha una preocupació creixent per l'horitzó incert que tenen les generacions més joves i per la sostenibilitat dels models de benestar coneguts.

En aquest context, Catalunya té algunes qüestions bàsiques que ha d'afrontar i que, perquè no admeten ajornaments, no haurien de quedar en segon pla ocultes per la força del debat sobiranista, ja que són capitals per al futur del país.

Així: A.- La qüestió de l'ensenyament. Hi ha una legítima preocupació per la qüestió dels idiomes i, certament, cal posar tots els mitjans perquè els estudiants acabin l'ensenyament sent trilingües. Però, no només això: hi ha dèficits greus en coneixements, en instruments bàsics com les matemàtiques i en actitud, que l'ensenyament sigui una veritable formació. El nivell de l'ensenyament bàsic és determinant per a la qualitat d'un país. I, pel que fa a la Universitat, se li ha d'exigir inter-

nacionalització creixent, recerca sense detriment de l'ensenyament (la transmissió del saber segueix sent la seva principal funció) i millor presència i aportació a la societat. La Universitat ha de connectar millor amb els mitjans de comunicació, amb les infraestructures culturals, amb les empreses de valor afegit i amb les institucions de la societat civil.

B.- L'economia productiva. La potenciació de l'economia productiva ha de ser un objectiu estratègic: per la seva capacitat d'estructuració del país, per ser demandant de treball, i per ser una via cap a la internacionalització efectiva de l'economia. Aquesta potenciació passa, en bona mesura, per una decidida aposta per la innovació i, subsidiàriament, per una millora de la despesa dedicada a la recerca tant a nivell públic com privat.

C.- L'excel·lència sanitària. El manteniment dels alts nivells de qualitat en la sanitat pública i la potenciació de tot el que té a veure amb el que en podríem dir la funció biomèdica: recerca, medicina assistencial, qualitat de vida i tecnologies de la vida són capitals per al país.

D.- I, finalment, la qüestió del treball. El treball ha esdevingut un bé escàs. No podem limitar-nos al discurs convencional que afirma que, amb el creixement, arribarà la recuperació de l'ocupació. Les noves tecnologies redueixen la demanda de treball poc qualificat, els creixements previsibles a curt termini no permeten grans progressos en el mercat laboral, cal pensar on i com crear ocupació i com organitzar-nos en una societat d'escassetat de treball.

Tot això crea desànim i desafecció amb els governants, desafecció amb tots els polítics, desafecció amb Espanya, i desafecció amb la UE. I això passa en el moment en el qual més cal la política, entesa com la gestió dels interessos col·lectius i com la capacitat de recerca de pactes i compromisos. Sense política segur que no ens en sortirem.

No podem perdre de vista aquestes i altres qüestions sigui quin sigui el desenllaç del procés sobiranista, que entra en una fase que requereix lideratge polític, màxima tenacitat i constància en la negociació, i construcció d'amplis consensos per evitar qualsevol fractura en el país. La proverbial incapacitat per entendre què vol dir un estat plurinacional i que el problema que Catalunya planteja no és econòmic, ni ideològic, sinó principalment de reconeixement, dificulta les possibilitats d'acord. Però prudència, grandesa, respecte, tenacitat i sentit de l'oportunitat és el que ens hem d'exigir a nosaltres mateixos i als altres, perquè tot pugui transcórrer de manera civilitzada i democràtica.

Barcelona, 20 de desembre de 2013.

Índex

A

- Abadal i de Vinyals, Ramon d’ 123, 274
Abadal i Calderó, Raimon d’ 112, 123, 124, 125, 227, 333, 348
Abril, Pitu 325
Acedo Colunga, Felipe 281, 282, 284
Adroher i Viñals, Bernat 119
Agell i Agell, Josep 110, 120, 121, 131, 134, 136, 178
Agell i Torrents, Manuel 331?????? Joan
Agell i Torrents, Joan 69, 75, 258, 268, 331
Agulló, Ferran 112, 121, 176
Agustí i Framis, Teresa 232
Aiguader i Miró, Jaume 217, 242
Ainaud, Josep Maria 286, 287, 288, 289, 293, 310
Ainaud, Manuel 184, 230
Alfarràs, marquès d’ 199
Alandí i Canela, Joan 119, 120, 121, 231
Alba, Santiago 196
Albert i Despujol, baró de Terrades, Josep Maria 275, 280, 281
Albert i Muntadas, Carles d’ 293
Albert i Muntadas, Josep Antoni d’, 293
Albert i Muntadas, Maties d’, 293
Albó i Martí, Ramon 113, 119, 123, 133, 138, 154, 158, 223, 297
Alcalá-Zamora, Niceto 244
Alemany, Salvador 325
Alentorn, Eduard B. 34
Alfons XII 5, 23, 24, 30, 36, 59, 84, 97, 98, 101, 164
Alfons XIII 9, 24, 116, 159, 162, 163, 214, 345, 349
Alier, Pere 208
Almirall, Valentí 49, 95, 97, 98, 103, 183
Almunia, Joaquín 317
Alòs i Mateu Alòs, marquès d’Alòs, Lluís Enric d’ 121
Alsina Amils, Ramon 92, 93
Álvarez, José 92
Álvarez, Melquíades 126
Alvinyà, Jordi 315
Allendesalazar y Muñoz de Salazar, Manuel 171, 359
Amat Arnau, Frederic 277, 279, 284, 290, 292, 294, 296
Amatller i Costa, Antoni 234, 269
Amatller i Cros, Teresa 234
Amer i Peña, Jaume 119
Amigó Batllori, Leandre 269
Amigó de Bonet Ibañes, Lourdes 319
Andreu, Santiago 121
Anfruns i Manent, Francesc 119
Angelón i Coll, Lluís Maria 119, 120
Antúnez Monzón, Luis 183
Aragó, Ricard 229
Aramon, Ramon 262, 285, 286

Arana, Escolàstica de 269
 Arana de la Hidalga, Juan de 49
Arango, Josepa 269
Arañó de Tresserra, Josepa 67
 Arañó de Tresserra, Rosa 67
 Arañó i Arañó, Josep 118
 Arcusa Serret, José María 269
 Arderiu i Payerols, Pere 254
 Argandoña, Antoni 310
 Arias Salgado, Rafael 314
 Aribau, Bonaventura Carles 12, 247
 Arlegui, Miguel 208, 209, 210, 211, 213
 Arnau, Teresa 229
 Arrow, Charles 155
 Artiñano y Zuricalday, Arístides de 71
 Arumí i Saurí, Joaquim 119, 189
 Aunós Pérez, Eduard 223, 275
 Austen, Jane 80
 Azaña, Manuel 244

B

Badell i Roig, Frederic 121, 231
 Badia i Andreu, Salvador 49
 Baeza Alegría, Eduardo 280, 281
 Baeza, Emilio 256
 Baixas i Carreté, Joan 34
 Baixeras i Roig, Àngel Josep 46, 69, 151, 153, 183, 234, 339, 340
 Baixeras i Felip, Manuel 119
 Balaguer, Víctor 92
 Balanzó i Pons, Joan 120
 Balcells, Albert 65, 82, 141, 166, 185, 201, 203, 250, 262, 275, 287
 Ballarín, Josep M. 309
 Ballbé, Manuel 288
 Banqué i Feliu, Josep 254, 255
Barceló i Bosch, Antoni 235
Barceló Born, Antoni 137

Bardina Soronellas, Remei 228
 Barella i Arrant, Miquel 119, 120
 Barnadas, Jordi 324
 Baró, Teodor 49
 Bartomeu, Jaume 325
 Bartrina, Francesc 133
 Basart, Valentí 48
 Bas, Carles 207, 208
 Bassegoda i Amigó, Bonaventura 110, 120, 121
 Bassegoda Nonell, Joan 308
 Bassols, Agustí 286
 Bassols i Iglesias, Josep M. 121
 Bastinos, Antoni J. 49, 134
 Bataller, Joan Ramon 229, 268
 Batllés i Bertrán de Lis, Mariano 123
 Battemberg, Victòria Eugènia de 232
 Bayón Sebastià, Enric 229
 Ben Ami, Shlomo 328
 Benavent de Barberà i Abelló, Pere 279, 292, 294
 Benet d'Alandí, Pelegrina 232
 Benet, Francesc 199
 Benet, Josep 287, 288, 293
 Bengoechea, Soledad 157, 249
 Berenguer i Sala, Joan 231,
 Berenguer Fusté, Dámaso 239, 240
 Bertran i d'Amat, Felip 95, 118, 119, 122, 123, 156, 158, 159, 163, 332, 333, 348
 Bertran i Güell, Felip 8, 272, 273, 275, 277, 278, 279, 282, 285, 290, 291, 292, 332
 Bertran i Musitu, Josep 104, 112, 156, 157, 275
 Bertran i Pijoan, Lluís 227
 Bertran i Serra, Eusebi 112
 Bertran Nadal i Canudas, Lluís 186
 Bertrán, Isidro 30

Bertrand Salsas, vídua de Pons, Antònia 122, 232
 Bion, Walter 84
 Bismarck, Otto von 160
 Blajot i Romero, Rafael 231
 Blajot i Romero, Víctor 231
 Blanc i Benet, Josep 175, 178
 Blanc i Romeu, Josep M. 121, 231
 Blanxart, Pere 167, 350
 Bofill i Mates (Guerau de Liost), Jaume 109, 110, 120, 201
 Bofill i Pichot, Josep Maria 110, 120, 131
 Boix Raspall, Josep Maria 275
 Bolíbar, Jerónimo 121
 Bonaparte, Josep 33
 Bonet, Albert 229
 Bonet Daumal, Josep 269
 Bonnemaïson, Francesca 82, 144
 Borràs i Coma, Francesc 118
 Borrell, Gabriel 254
 Borrell i Folch, Antoni 234
 Borrell i Macià, Antoni 268, 269, 285, 287
 Borrell i Macià, Josep 254, 255, 273, 274
 Borrell i Soler, Antoni 46, 110, 118, 186, 289
 Bosch i Alsina, Ròmul 46, 112, 113, 118, 199
 Bosch i Labrús, Pere 36, 49
 Bosch i Puig, Bartomeu 154
 Bosch-Labrús i Blat, Lluís 112, 249
 Boter, Ferran 238
 Bouza, Jerónimo 36
 Brajot, Víctor 254
 Bremon i Masgrau, Salvador 231
 Brocà i de Montagut, Guillem Maria de 110, 114
 Brontë, Charlotte 80
 Bufalà i de Ferrater, Ignasi de 280
 Bullbena Estrany, Avel·lí 229

Bultó Marquès, Josep Maria 293
 Burgada i Julià, Joan 139, 183, 228, 254, 255, 274, 371
 Busquets i Cornet, Joan 140
 Busquets, Josep Maria 324
 Buxaderas, Eduard 81
 Buxó Dulce d'Abaigar, marquès de Castell-Florite, Joaquim 290

C

Cabana, Francesc 162, 163, 221
 Cabañera, Ramon 49
 Cabot, Dionís 199
 Cabot i Rovira, Joaquim 46, 112, 113, 120, 207, 208, 213, 361
 Cabré, José 361
 Calvet (Gaziel), Agustí 230
 Calvet, Eduard 112, 131, 135, 155, 176
 Calvet, Pere 120
 Calvo, Josep 321
 Calvo Sotelo, José 238
 Cambó, Francesc 103, 104, 106, 112, 113, 114, 131, 152, 153, 164, 196, 200, 201, 202, 207, 208, 209, 236, 239, 244, 250, 255, 272, 275, 277, 285, 293
 Cambril, Babiana 279
 Caminal Badia, Josep 319, 320
 Camín de Serrahima, Adela 53, 54, 122
 Camín i López, Alvaro María 120, 199
 Camín, vídua de Duran, Pilar 54
 Camins, Ramon 75
 Campanyà, Narcís 92
 Camp i Llopi, Frederic 274
 Campomanes, Pedro Rodríguez de 11
 Camprodon, Mercè 269
 Camps i Arboix, Joaquim de 98, 288

- Camps i d'Olzinelles, segon marquès de
Camps, Carles de 46, 100, 105, 106,
110, 114, 115, 120, 124, 131, 135,
136, 178, 216, 332, 333, 338
Canalejas, José 61, 65, 131, 176
Cañellas i Balcells, Anton 286, 288, 289,
309
Cañellas, Cèlia 184
Cánovas del Castillo, Antonio 23, 46, 57,
59, 63, 72, 97, 98
Cantarell, Joan 158, 163, 348
Capmany, Ricard de 231
Carabén i Vendrell, Josep 231
Caralt i Sala, comte de Caralt, Josep de
167, 199, 208, 293, 350
Carbó Pompido, Albert 146, 217, 220,
222, 224
Carbó i d'Aloi, Narcís 75, 331
Carbonell i de Ballester, Jordi 255, 312,
313
Cardelús i Bracons, Alfons 308
Carles III 11, 27, 44, 244, 308
Carner, Jaume 106, 110, 164, 177, 286
Carner, Josep 118, 371
Carreras Artau, Joaquim 229, 293
Carreras Artau, Tomàs 232, 271, 273, 275
Carreras Candi, Francesc 46, 110, 113,
119, 154, 186
Carreras Guiteras, Narcís de 293
Carreras i Bulbena, Josep Rafael 119, 131,
135, 136, 177, 175
Carreras i Nolla, Joaquim 119
Carreras-Moysi, Catalina 310
Carrero Blanco, Luis 284
Carulla, marquès de Carulla, Valentí 208
Casadesús Vila, Josep 146
Casadevall, Joaquim 86
Casajoana i Oliver, Joan 119
Casajoana i Oliver, Josep 232, 254
Casals, Pau 371
Casaña Leonardo, Julián 28, 29, 30, 49,
331
Casañas, Salvador 182
Casanova i de Mir, Ramon de 331
Casanova, Rafael 33
Casares, Francesc 286, 288
Casas i Carbó, Joaquim 109, 111, 118,
120, 344
Casas i Colomer, Jacint 68, 234, 269
Casas, Ramon 100, 111, 115, 117
Casas-Salat, Jordi 288
Casaus, Nicolau 303, 304
Casellas, Raimon 76, 145, 146
Casi i López, Mariano 62
Castellví, Miquel 120, 121
Castiñeira, Àngel 315
Castro, Fernando de 77
Castro y Calvo, José María 268
Cerdà de Puig, Dolors 55
Cerdà, Ildefons 151, 152, 181
Cierva, Juan de la 161
Cirera i Voltà, Josep 250
Cirera Salses, Lluís 232, 254
Cirici Pellicer, Alexandre 286, 288
Cladellas, Esteve 133, 269
Clapers Crusellas, Josep 279, 290, 292,
294
Clapés, Joan 144
Claramunt, Agustí 76
Clarasó, Noel 296
Clascar, Frederic 110, 371
Clausolles i Serrapiñana, Romà 75
Clavé de Girona, Emília 53
Cleries, Júlia 269
Closa, Cándido 133
Codina, Juan 361
Codorniu i Tarrés, Antoni 112
Colomer, Pere 141

- Colomer Marquès, Claudi 293
Collaso i Gil, Josep 46, 110
Collell, Jaume 98
Coll i Alentorn, Miquel 285, 286, 288,
289
Coll i Pujol, Joan 47, 49, 99, 331
Coll i Pujol, Ramon 49
Coma Cros, Joan 88
Comas i Masferrer, Josep 46
Comas, M.R. 141
Comella, Joan 324
Comerma i Pons, Josep 304
Companyns, Lluís 208, 250, 252
Compte, A. 167, 350
Conde, Dionisio 112, 199
Conde, Eduardo 158, 247
Condomines Valls, Francesc d'Assís
293
Corberó, Pere 293
Cornet i Mas, Gaietà 28, 44
Cornet i Mas, Josep Maria 49
Cornudella, Joan 288
Cortada i Solà, Joan 34, 331
Corts, Ramon 64
Cossío, Bartolomé 84
Costa, , vídua de Balaguer, Concepció 53,
54, 122
Costa Font, Joan 325
Costa i Fernández, Lluís 105, 113
Costa i Tintó, Rafael 269
Costas, Anton 318, 327
Cuatrecasas, Llibert 288
Cucurella i Tort, Josep 118
Cuixart, Pere 286
Culla, Joan B. 65
Cullell i Aznar, Mateu 76
Cusart, Jaume 282
Cussó i Maurell, Jaume 361
Chevalier, Marcel 257

D

- Dalmases, Lluís de 120, 121, 199
Dalmau, Antoni 72, 156
Dalmau i Palet, Pol 318
Dalmau, Rafael 64, 82, 98, 105, 113
Danvila, Manuel 36, 38
Dato, Eduardo 131, 192, 193
Daurella, Josep 126, 282
Delás, Ferran de 49, 331
Delgar i Ventosa, Ramon 254, 255, 260,
274, 290
Deu i Mata, Josep 234, 259, 269
Díaz de Romero, Manuel 92
Díaz-Plaja, Guillem 116
Domènech i Montaner, Lluís 100, 102,
104, 105, 151, 152, 164, 338, 339
Domènech, Salvador 184
Duarte, Carles 319, 320, 321
Duran i Bas, Manuel 46, 63, 64, 95, 101,
103, 104, 125, 173, 333
Duran i Cañameras, Fèlix 288
Duran i Sanpere, Agustí 276, 291
Duran i Trinxeria, Joaquim 119
Duran i Ventosa, Manuel 46
Duran i Ventosa, Lluís 104, 106, 112,
118, 125, 132, 252, 278, 286, 287,
288, 333
Duran i Ventosa, Raimon 119, 120
Duran, Lluís 83
Durán y Garrigolas, Toribio 68, 234, 269

E

- Echarri, Xavier de 273, 294
Elias i de Molins, Antoni 46
Elias i de Molins, Josep 110
Elzo, Francisco Javier 315
Encesa i de Climent, Josep 136, 235

Entrena, Rafael 303
 Escalas i Chamení, Fèlix 272, 273, 275, 277, 278, 282, 293
 Esculies, Joan 195
 Espar i Ticó, Josep 288
 Esplugues, Miquel d' 140, 227, 371
 Estapé i Rodríguez, Fabià 289
 Estapé, Pablo 30
 Estapé i Salas, Ramon 361
 Estasen i Cortada, Pere 46, 154
 Estelrich, Joan 272, 273, 275
 Estivill, Assumpció 82
 Estrada i Vidal, Mariano 119
 Estruch, Josep 199

F

Fabra i Fontanills, marquès d'Alella, Camil 46, 50, 234, 259, 269
 Fabra i Puig, marquès d'Alella, Ferran 112, 141, 142, 351
 Fabra i Puig, Romà 112, 142, 275, 353
 Fabra, Pompeu 110, 112, 140, 145, 165, 187, 262
 Fàbregas, Francesc de P. 118
 Fàbregas Mataró, Emili 231, 232
 Fàbregas Pedrals, Pere 268
 Fages de Climent, Carles 116, 136
 Fages de Climent, Xavier 136, 235
 Fainé i Casas, Isidre 320
 Fanés, Fèlix 281
 Faquineto, José María 38
 Fargas i Roca, Miquel Àngel 104, 105, 106, 110, 151, 339
 Farreres i Bochaca, Ignasi 309
 Faus i Esteve, Ramon 288, 294
 Feliu Egidio, Vicenç 146
 Feliu Marquès, Antoni 279, 292, 294
 Fèlix Bentz, Josep 324

Fernández-Cuesta, Raimundo 285
 Fernández de Kirchner, Cristina 325
 Fernández Villaverde, Raimundo 104, 149
 Ferrater Mora, Josep 288
 Ferrer i Bruguera, marquès de Cornellà, Melcior 49, 50, 71, 332
 Ferrer i Guàrdia, Francesc 161, 242
 Ferrer i Vidal, Josep 96
 Ferrer-Vidal i Soler, Lluís 104, 111, 112, 113, 114, 119, 147, 158, 159, 163, 167, 171, 176, 207, 213, 332, 348, 350
 Figueres, Josep Maria 307
 Figuerola i Garreta, Jordi 48, 64
 Florensa, Adolf 52
 Folguera i Agustí, Joaquim 116, 145, 146
 Folguera i Duran, Manuel 110, 275
 Fontanals, Mercedes 232
 Fontbona, Francesc 19, 34
 Font i Castells, Josep 234, 269
 Font i Gumà, Josep 119
 Font i Puig, Pere 272, 273
 Font, Ramon 324
 Font i Sagué, Ernest 186
 Font i Sagué, Norbert 145, 146
 Font, Jacinta 259
 Fontcuberta, marquès de Vilallonga, Francesc Xavier de 282
 Fontcuberta i de Casanova, Josep 280
 Fontova, Tomàs 120, 121
 Fontserè, Eduard 262
 Fontserè, Josep 46
 Fornt i Brunet, Pau 277, 279, 292, 294
 Foronda y Viedma, Martín de 331
 Forrellat, Antoni 304
 Fortuny de Carpi, baró d'Esponellà, Epifani de 293
 Fortuny de Miralles, baró d'Esponellà, Carles de 110, 114, 120, 167

Fortuny i Marsal, Marià 33
 Francos, Félix 361
 Freginals i Massana, Cristòfol 120
 Fukuyama, Fukuyama 316
 Fuster, Marià 208

G

Galí, Alexandre 91
 Galí i Fabra, Francesc d'Assís 282
 Galinsoga, Luis Martínez de 292
 Galofré, Joan F. 49
 Garau Riu, Miquel 268
 García de Polavieja y del Castillo Negrete, Camilo 103, 104
 García Espuche, Albert 324
 García-Planas Vilarrubia, Josep Maria 304
 García Prieto, Manuel 116, 126, 201
 García Vargas, Julián 325
 Garí i Boix, Francesc 68, 234, 259, 268
 Garriga i Massó, Joan 51, 60, 61, 113, 116, 117, 120, 121, 126, 250, 332, 333, 371
 Garrigues Walker, Antonio 314
 Gassol, Ventura 90
 Gatell, Josep Ildefons 48, 82
 Gay de Liébana Saludas, José María 324
 Gay de Montellà i Ferrer-Vidal, Joaquim 113
 Gay de Montellà, Rafael 113
 Gaza, Alfredo 121, 231
 Geli, Marina 325
 Gibert de Busanya, Avelina 54
 Gili i Esteve, Gustau 279, 292, 293, 294
 Gili i Roig, Gustau 112, 231, 240, 254, 332
 Giné i Partagàs, Joan 38
 Giner de los Ríos, Francisco 57, 84
 Giner de los Ríos, Hermenegildo 89, 166

Giol, Rossend 269
 Giralt d'Arquer, Eugeni 146, 216, 220, 222, 224
 Giró i Ribas, Jaume 319, 321, 322
 Giró Savall, Josep 121
 Girona i Vilanova, Ignasi 46, 118, 158, 163, 167, 348, 350, 361
 Girona, vídua d'Escubós, Maria 54, 122
 Goday i Casals, Josep 184
 Godó Valls, comte de Godó, Carlos 8, 279, 290, 292, 293, 294, 295, 297, 298, 303, 305, 311, 319, 311, 332
 Godó Muntañola, Javier 319, 322
 Godó Muntañola, Enrique 326
 Gómez Arias, Federico 49
 Gomis i Torrents, Frederic de 118
 Gomis, Ramon 324
 González Calleja, Eduardo 24
 Goytisoló Digat, Antonio de 120
 Graell, Guillem 186
 Graells y de la Agüera, Mariano de la Paz 41, 63, 92, 333
 Graham Bell, Alexander 28
 Granero, Xavier 197
 Grau Granell, Francesc 167, 350
 Grau Maristany, Pere 65, 112
 Gual Villalbí, Pere 275, 280, 282, 284
 Guardans, Francesc 324
 Guarro i Casas, Lluís 112
 Gudiol Cunill, Josep 145, 146
 Güell i Bacigalupi, comte de Güell, Eusebi 46, 49, 112, 158, 278
 Güell i Ferrer, Joan 75
 Güell i López, Claudi 112
 Güell i López, comte de Güell i marquès de Comillas, Joan Antoni 112, 199, 240, 275
 Güell i López, Santiago 112
 Guerra i Estapé, Jaume 120

Guillaume, James 32
 Guillén i García, Guillem J. de 119, 120
 Guimerà, Àngel 51, 98, 163
 Guirao, Luis 132
 Guizot, François 67
 Gutiérrez Medina, Maria Lluïsa 79

H

Hamilton, William 353
 Hereu, Jordi 325
 Hernández Roig, Joan 288
 Herrero, Alfredo 132
 Homs, Eladi 134, 184, 258
 Homs, Francesc 310
 Howe, Elias 28
 Hurtado, Amadeu 110

I

Iglesias, Antonio 69, 234
 Iglésias i Salvatella, Andreu 119
 Imbert, Francesc 146
 Isabel II 16, 23, 57, 234
 Izquierdo, Santiago 103, 262, 287

J

Jansana i Llopart, Antoni 110, 114, 249, 250, 251, 254, 255, 332
 Jardiel Dobato, Florencio 137
 Jardí i Casany, Enric 134, 286, 287, 293
 Bertranpetit i Busquets, Jaume 324
 Javierre Mur, Àurea Lucinda 229
 Joan Carles I d'Espanya 304
 Jorba i Romanyà, Emili 112, 231, 232, 240, 252, 254, 255, 261, 267, 274, 277, 332

Jorba Brunet, Emili 279, 290, 292, 293, 294
 Juera i Patxot, vídua de Vilar, Dominga 55
 Jujol i Bachs, Alfons 110
 Juliana, Enric 318
 Juncadella Burés, Josep Maria 279, 292, 294
 Juncadella Ferrer, Enric 268
 Junoy, Emili 109
 Junyent i Rovira, Miquel 113
 Junyent, Juan 361

K

Kaisser, Juan 269

L

Labra, Rafael María de 132
 Lafont, Joaquim 231, 232
 Lamaña y Arenas, Luis 118, 119, 120
 Lamote de Grignon, Joan 110
 Largo Caballero, Francisco 243
 Lasarte, Manuel de 97
 Layret, Francesc 208
 Lerroux, Alejandro 105, 157, 250, 252
 Letamendi, Laureano de 118
 Letta, Enrico 318
 Linares, M.C. 141
 Liost, Guerau de. Vegeu *Bofill i Mates (Guerau de Liost)*, *Jaume*
 Lope Orriols de Fedriani, Álvaro 91, 93
 López, Patxi 325
 López de Sagredo Andreo, Maria 232
 López-Picó, Josep Maria 109, 116, 117, 118, 135, 136, 138, 199, 230, 247, 257, 261, 262, 267
 López Raimundo, Gregorio 280
 López Sebastián, José Luis 308

Luño Peña, Enrique 290
 Lusa Monforte, Guillermo 30
 Lladó d'Imbert, Josep 93
 Lladó i Pino, Francesc de Borja 284, 291
 Llagostera i Surts, Elvira 55
 Llanza i Pignatelli,, duc de Solferino, Manuel de 46, 113
 Llates, Rossend 82
 Llicesc, Joan 371
 Llimona i Bruguera, Joan 110
 Llimona i Bruguera, Josep 106, 110, 120, 121, 230, 231
 Llió [o de Lió], Marquès de 331
 Llobet Bargués, Ramon 136
 Llongueras i Badia, Joan 257, 274
 Llopis Galofré, Antoni Maria 280
 Llopis, Noel 361
 Llorens i Clariana, Antoni 134
 Lloses i Fontich, Guifré 319 , 321
 Lluhí i Rissech, Joaquim 106
 Llull, Ramon 257
 Llusà i Ferran, Carles 119

M

Macià, Francesc 239, 241, 242
 Macià i Moncerdà, Maria dels Àngels 269
 Mackay, David 279
 Maduell, Àlvar 64
 Maestre Laborde, comte de Salvatierra, Francisco 206, 209
 Magaz, Juan 58
 Magriñà Banús, Joan 137
 Majó i Cruzate, Joan 319, 320, 324
 Maluquer i de Tirrell, Eduard 46, 47, 49, 65, 331
 Maluquer i de Tirrell, Josep 43
 Maluquer Viladot, Joan 239
 Mandela, Nelson 375

Mañé i Flaquer, Joan 24, 25, 67
 Manjares, Ramón de 38
 Mansana i Terrés, Josep 118
 Mans Puigarnau, Jaume Maria 269
 Maragall i Gorina, Joan 109, 110, 111, 118, 163, 276, 284, 371
 Maragall i Mira, Ernest 324
 Maragall i Mira, Pasqual 311, 314
 Maragall Noble, Joan Anton 293
 Marcet, Fernando 361
 Margarit vídua de Sagarra, Francesca 232
 Marginedes i Picó, Àngel 141
 Maria Cristina d'Habsburg-Lorena 24, 53, 71, 99, 100, 232, 234
Maria Perpiñà, Ferran 119
 Marín i Balmas, Joan 254, 255
 Marín, Dolors 82
 Marinell-lo i Samuntà, Manuel 109, 134
 Maristany i Maristany, comte de Lavern, Jacint 293
 Maristany, Guerau 105
 Maristany i Oliver, Amadeu 280
 Marquès i Matas, Ramon 234
 Marquès i Puig, Manuel 119
 Marquès i Riba, Pelegrí 119
 Marquès, vídua de Caparà, Joana 122
 Marsans i Rof, Josep 35
 Martí, vídua de Fiol, Josepa 232
 Martí, Josep Maria 325
Martí, Ramon de (pàg. 331)
 Martí i Alsina, Ramon 33
 Martí i Ballés, Josep Oriol 119
 Martí i Reverter, Ferran 287
 Martín Balmàs, Joan 232
 Martín, Enric 324
 Martínez Alier, Joan 309
 Martínez Anido, Severiano 208, 209, 210, 211, 213
 Martínez Campos, Arsenio 23, 362

- Martínez Carner, Pilar 124
 Martínez de Galinsoga, Luis 292
 Martínez i Domingo, Antoni 207
 Martínez, Ferran 325
 Martínez Fiol, David 195
 Martínez Igual, Felipe 332
 Martínez Serrià, Eduard 120, 121, 199, 201, 204, 357
 Martínez, vídua d'Arnús, Camila 122
 Martorell, Artur 257
 Martorell, Bernardí 120, 189
 Martorell i Trabal, Francesc 187
 Mas, Artur 323, 325
 Mas-Colell, Andreu 315
 Mas i Serra, Isidre 234, 269
 Mascaró i Capella, Josep 49
 Masclans, Francesc 268
 Masdexexart i Castellà, Joaquim 270
 Maspons i Anglasesell, Francesc de Paula 110, 232, 275, 286, 287, 288
 Maspons i Labrós, Francesc de Sales 46
 Maspons i Labrós, Marià 98
Masriera, Antoni 228
 Masriera, Artur 371
 Masriera, Josep 46
 Masriera i Rosés, Lluís 110
 Massanés de González, Josepa 92
 Massip, Josep A. 231
 Massó i Soler, Joan 254, 274
 Massó i Torrents, Jaume 109, 120
 Mata i Pons, Llorenç 46
 Mataró de Larumbe, Josepa 67, 234
 Mateu i Pla, Miquel 275, 282
 Matheu i Fornells, Francesc 109, 119, 228, 371
 Muntadas i Rovira, Maties 46, 112, 158
 Maura, Antonio 61, 131, 163, 166, 200, 208
 Maura, Miguel 256
 Mauriac, François 67
 Melendres, Ricard 272
Menado, A. 134
 Menéndez Pelayo, Marcelino 214, 365
 Menta i Figuerola, Rossend 120
 Mercader i Marín, Joan 119
 Merinel·lo, Manuel 257
 Merkel, Angela 376
 Mestre i Cabanyes, Josep de 331
 Mestres i Borrell, Josep 110
 Milà i Fontanals, Manuel 33
 Millet i Bel, Salvador 285, 286, 287, 288, 304
 Millet i Maristany, Fèlix 285, 293
 Millet i Pagès, Lluís 227, 371
 Minguell, Manuel 136
 Minguet, Joan M. 324
 Mir, Conxita 65
 Mir i Amorós, Jesús 282
 Mir i Trinxet, Joaquim 75
 Mira, Emili 146
 Miret i Sans, Joaquim 269
 Modrego, Gregorio 278, 290
 Molas, Isidre 231
 Molinas, Alfred 307
 Moliné Voltà, Ramon 361
 Molins, Francesc de P. 120, 121
 Molins, Santiago 361
 Monegal i Nogués, Trinitat 120
 Monegal i Nogués, Josep 46, 158, 163, 348
 Mon i Bascós, Joan 120
 Monleón, Gaspar 43, 44
 Monreal, Luciana Casilda 80
 Monserdà i Vidal, Dolors 33, 269
 Monserdà i Vidal, Enric 33, 46
Monserdà i Vidal, Lluïsa 234 (germana dels anteriors?)
 Montero, José 38

- Montessori, Maria 184
 Montoliu, Manuel de 145, 146, 247, 369, 371
 Moragas i Barret, Francesc 112, 158, 159
 Moragas i Droz, Ròmul 49, 331
Josep Moragas i Gili 234 (apareix en castellà)
 Moragas i Rodés, Josep 119
 Moragas i Rodés, Vicenç de 120, 230, 231, 332
Moragas y Vidal, Consuelo 234 (surt en castellà)
 Morales Ramírez, Gabriela 223
 Morera, Joan 141
 Moreu i Bori, Josepa 69, 269
 Morgades i Gili, Josep 48, 64, 65, 103, 162, 333
 Morvan, François 67
 Mumbrú, Antònia 234
 Mumbrú, Domingo 199
 Mumbrú, Joaquim 199
 Mundí, Santiago 46
 Munibe e Idiáquez, comte de Peñaflorida, Xavier María de 238
 Muñoz Espinalt, Carles 288
 Muns, Alexandre 325
 Muntadas i Font, Maties 46, 112, 158
 Muntañola i Castelló, Antoni 306, 319, 321
 Muntañola i Tey, Antoni 279, 284, 292, 294, 298, 303, 304, 305, 306, 308, 310, 332
N
 Nadal de Vicens, vídua de Galup, Maria 68, 234, 269
 Nadal i Ferrer, Joaquim Maria de 113, 131, 136, 231, 233, 270, 274, 277, 278, 280, 332
 Nadal i Oller, Jordi 96, 159
 Nadal i Vilardaga, Josep Maria de 277, 278
 Nel·lo, Oriol 324
 Nicolau d'Olwer, Lluís 245
 Nicolau i Condeminas, Frederic 333
 Nicolau i Vilaseca, Frederic 63, 64
 Nieto, Ignasi 324
 Nolla, Santi 325
 Novella, Alexandre 49
 Núñez Clemente, Josep Lluís 303, 304
O
 Olano y Loyzaga, comte de Fígols, José Enrique de 46, 112, 120, 199, 207
 Oliu, Josep M. 140
 Oller, Narcís 63, 109
 Ollé, Vicenç 321
 Oms, Trinitat M. 120
 Orriols i Comas, Joan Baptista 50, 76, 77, 78, 79, 80, 87, 332
 Orriols, Leopold 116
 Ors, Eugeni d' 109, 145
 Orsenna, Erik 67
 Ortega, Elisa 191
 Ortega y Gasset, José 296
 Ossorio y Gallardo, Ángel 182
P
 Padró, Francesc 91
 Padrol i Illa, Francesc 68
 Pagès i Pagès, Ciprià 120
 Palau, Gabriel 114
 Pardiñas, Manuel 131
 Pardo i Perarriera, Josep 120, 121
 Pareja i Novelles, Cayetano 119
 Parellada Feliu, Diego 294

- Parellada i Sabata, Martí 319, 320, 321
 Par i Pérez, Ildefons 50, 332
 Par i Tusquets, Alfons 255, 260
 Par i Tusquets, Antoni 231, 232, 332
 Par i Tusquets, Joan 119
 Par i Tusquets, Ramon 282
 Pascual de Fontcuberta, Josep M. 199
 Pascual i Inglada, Sebastià Anton 331
 Pastor, Ana 325
 Paz, Josep Maria de 38
 Paz i Casanovas, Joaquim Maria de 50, 59, 60, 62, 63, 64, 75, 97, 332, 333
 Pedragosa, Josep 133
 Pedrós, Alexandre 325, 326, 328
 Peiró, Joan 208
 Pelegrí Nicolau, Joan 146
 Pella i Forgas, Josep 46, 47, 97, 98, 104, 105, 113, 114, 118, 119, 147, 167, 168, 173, 175, 332, 344
 Pellicer, Josep 119
 Pérez-Bastardas, Alfred 159, 182
 Pérez i Capdevila, Enric 269
 Pérez i Capdevila, Juli 269
 Pérez Ledesma, Manuel 60
 Pérez Nespereira, Manuel 261
 Pérez Xifra, Josep Maria 136
 Pericàs i Brondó, Miquel Àngel 324
 Permanyer i Ayats, Joan Josep 98, 155
 Permanyer i Tuyets, Francesc 75
 Permanyer i Lladós, Lluís 314
 Perpiñà i Pujol, Joan 119, 167, 350
 Perpiñà i Pujol, Ferran Maria 119
 Pestaña, Àngel 210
 Petit Iglésias, Joan 231
 Pich Aguilera, Miquel 296
 Pich i Pon, Joan 252, 278
 Piferrer i Armengol, Alfons 121
 Piferrer, Pau 34
 Pi i Margall, Francesc 98, 105
 Pi i Sunyer, Carles 261
 Pi i Sunyer, Josep Maria 276, 293, 303
 Pinilla, Beatriz 197
 Pinós, Joan 76
 Piquer Jover, Joan 268
 Pirozzini, Carles 110
 Pisarello, Gerardo 327
 Pla i Daniel, Narcís 113, 114, 115, 118, 119, 147, 177, 332
 Pla i Deniel, Enric 114
 Planas, Anna 232
 Planas i Casals, Manuel 46
 Plantada Forés, Josep 49
 Pola, Emilià 324
 Polavieja. Vegeu *García de Polavieja y del Castillo Negrete, Camilo*
 Pomés, Rafael de 176
 Pons i Tusquets, Lluís 120, 231
 Pons Pich, Eduard 122
 Porcioles, Josep Maria de 253, 279, 284, 287, 288, 293, 294, 295
 Portell, Toni 141
 Prat de la Riba, Enric 104, 105, 106, 112, 114, 123, 125, 131, 165, 169, 171, 192
 Prat de Mas de Xaxàs, Francesca 54
 Prat i Solà, Josep Melcior 331
 Prats i Roquer, Joaquim 88, 221, 234, 269
 Preston, Paul 325
 Prim Desumvila, Antonio 361
 Prim i Prats, Joan 23
 Primo de Rivera, Miguel 24, 46, 59, 64, 116, 128, 184, 186, 187, 208, 212, 213, 214, 215, 223, 228, 230, 236, 237, 238, 239, 240, 244, 249, 275
Puig, Josep 69????
 Puig d'Asprer, Josep 256
 Puig de la Bellacasa, Josep 119
 Puig de la Bellacasa, Lluís 112, 231, 275

- Puig i Alfonso, Francesc 112, 116, 119, 121, 131, 133, 136, 144, 164, 175, 214, 215, 230, 332, 366, 369, 371
 Puig i Cadafalch, Josep 104, 105, 106, 110, 112, 119, 152, 184, 186, 201, 209, 212, 213, 214, 215, 253, 262, 271, 275
 Puig i Cuñer, Josep 234, 269
Pujol i Fernández em sembla que són dues persones 97
 Puig i Valls, Rafael 49
 Puig Oriol, vídua d'Hospital, Casimira 53
 Puig Saladrigas, Joan 118
 Pujol i Casademont, Enric 82, 166, 262, 287
 Pujol i Gurena, Albert 15, 64, 331, 332
 Pujol i Soley, Jordi 284, 288, 304, 312
Pujol, Josep 98 (pagès)
- Q**
 Querol, Agustí 34
- R**
 Ràfols Sardà, Francesc 296
 Ràfols, Josep Francesc 268
 Rahola i Llorens, Baldiri 121
 Rahola d'Espona, Frederic 293
 Rahola i Trèmols, Frederic 90, 112, 114, 115, 120, 134, 141, 142, 189, 192, 332, 354, 371
 Rajoy, Mariano 323
 Ramírez, Narciso 33
 Ramoneda, Josep 317
 Raventós Bordoy, Manuel 146
 Raventós Fatjó, Jesús 304
 Raventós i Farrarons, Ramon 267
 Recasens, Sebastià 65
 Recolons, Tomàs 199
 Reventós i Carner, Joan 177, 286, 288, 308, 309
 Riba Ferré, Joan 167, 350
 Riba i Bracons, Carles 118, 262
 Riba i d'Espanya, Jaume de 231, 232, 250, 253
 Riba Ortínez, Josep 304
 Ribas Farrés, Frederic 274
 Ribas i Serra, Francesc 121
 Ribé, Manuel 290
 Ribelles Comín, Josep 74
 Ribera de Soler, Josepa 232
 Ricart de Córdoba, marquès de Santa Isabel, Felip 68, 98, 119
 Ricart, Carme 258
 Riera, Miquel 141
 Rigol i Roig, Joan 311
 Ríos Urruti, Fernando de los 244
 Riquer, Alexandre de 34
 Rius i Badia, Josep Maria 65, 122, 333
 Rius i Taulet, Francesc de Paula 49, 99
 Rius i Torres, Gabriel 120
 Riva, Benigno de la 234, 269
 Rivière Chavany, Francesc 112
 Robert i Surís, marquès de Robert, Robert 46, 110
 Robert Auget, baró de Montyon, Jean Baptiste 66
 Robert i Yarzabal, Bartomeu 46, 50, 52, 99, 100, 103, 104, 105, 106, 114, 118, 122, 332, 338
 Roca i Caball, Joan Baptista 286, 287, 288 312
 Roca i Heras, Josep Maria 167, 350
 Roca i Junyent, Miquel 9, 19, 113, 255, 286, 310, 312, 313, 314, 319, 321, 327, 332
 Roca i Roca, Josep 109, 133

Roca Rosell, Antoni 30, 171, 197
 Roda Ventura, Frederic 275, 303
 Rodríguez Ocaña, Esteban 197
 Rogent de Maspons, Joaquina 232
 Rogent i Amat, Elies 46
 Rogent i Pedrosa, Josep 118, 120
 Roig i Bergadà, Josep 112
 Roig i Raventós, Josep 256, 371
 Romanones, conde de 60, 61, 162, 166, 177, 201, 202, 203, 358
 Romero y Baldrich, Vicente de 27, 30, 32, 49, 75, 91, 92, 93, 95, 331
 Romeu i Ribot, Ferran 152
 Romeu i Freixa, baró de Viver, Darius 46
 Ronquillo, Carles 38
 Rosanes, Jordi 141
 Rosés i Arús, Gaspar 231, 254
 Roura, Elvira 269
 Rouvière i Bula, Lluís 71
 Rovira Artigas, Josep Maria 279, 284, 290, 292 294
 Rovira, Josep 141
 Royo Villanova, Antonio 165, 166
 Rubio, Ramon 158
 Rubió i Balaguer, Jordi 303
 Rubió i Lluch, Antoni 110, 114, 186
 Rucabado, Ramon 109, 116, 371
 Rull i Artós, August de 171
 Rull, Joan 156
 Rusiñol i Prats, Albert 46, 105, 106, 112, 116, 117, 120, 121, 123, 199, 204, 205, 207, 332, 333, 357, 361
 Rusiñol, Santiago 116, 123
 Ruyra, Joaquim 110, 121, 168, 371

S

Sabater, Enric 82
 Sabater Esteve, Josep 137

Sabater, Jordi 166
 Sáenz Guerrero, Horacio 297
 Saforcada, Teresa 269
 Sagarra i de Castellarnau, Josep Maria de 275
 Sagarra i Monfort, Josep 119
 Sagarra i de Siscar, Ferran de 121, 275
 Sagasta y Escolar, Práxedes Mateo 23, 46, 63, 64, 65
 Sagnier i Villaveccia, Joaquim 126
 Sagnier i Vidal-Ribas, marquès de Sagnier, Josep Maria de 293
 Sala i Argemí, 1er comte d'Egara, Alfons 209
 Sala Amat Argemí i Brugada, 2n comte d'Egara, Antoni 293
 Sala i Ardiz, Coloma 269
 Sala i Junyent, Isidre 258
 Salas i Anton, Joan 46, 118
 Saltor Soler, Octavi 255, 256, 257, 274, 275, 292, 312, 313
 Salvador, Eduard 324
 Sallarès i Pla, Joan 100, 338
 Sallent, Ramon 92
 Samper e Ibáñez, Ricardo 250
 Sánchez Guerra y Martínez, José 209, 210
 Sancho, Rafael 86
 Sancho, Teresa 86
 Sanllehy i Girona, Carles 121, 293
 Sanllehy i Alrich, Domènec 182
 San Martín y Falcón, José de 92, 134
Sanmartí, P. 134
 Sansalvador i Castells, Antoni 121
 Santacana Torres, Carles 325
 Santacana i Romeu, Francesc 167, 350
 Santaló i Castellví, Pere 119
 Santaló i Salvatella, Andreu 119
 Sard i de Rosselló, Andreu de 46
 Sayé i Moya, Emili 42

Sedó i Peris-Mencheta, Alfred 275
 Sedó i Pàmies, Antoni 46
 Sedó i Guixard, Lluís Alfons 46, 199, 361
 Sedó i Guixard, Artur 46, 199
Sedó i Guixard, Martí 46, 199 (¿és Artur? No el trobo com a membre de la nissaga Sedó)
 Segañoles Reig, Francesc 136, 236
 Segimon Artells, Domingo 235
 Seguí i Rubinat (el noi del sucre), Salvador 208, 210
 Semir i Rovira, Agustí de 293
 Sensat i Vilà, Rosa 183
 Serra de Pascual, Maria Jesús 55
 Serrahima i Bofill, Maurici 286, 287, 293
 Serra i Jané, Jaume 158, 163, 348
 Serra i Pagès, Rossend 118, 119
 Serra i Serra, Narcís 312
 Serrano Domínguez, Francisco 23
 Serra Puiguriguer, Pere 120
 Serrat, David 324
Sert i Rius, Domènec 46, 208, 210, 275
 Sert i Badia, comte de Sert, Francesc de Paula 199, 293
 Sert i Rius, Josep 49
 Sert i López, Josep Lluís 223
Servià, Dámaso 231
 Silió y Cortés, César 126
 Silvela y de Le Villeuze, Francisco 64, 101, 103
 Simarro i Puig, Antoni Maria 281
 Sobrequés i Callicó, Jaume 310
 Solana Madariaga, Javier 316
 Solbes Mira, Pedro 325
 Soldevila i Zubiburu, Carles 275
Soldevila Casas, Josep 120, 121
 Soldevila i Zubiburu, Ferran 121, 187, 285
 Soldevila i Chandre, Miquel 34

Solé de Sojo, Vicenç 276
 Soler, Francisco 361
 Soler Franquesa, Josep 75
 Soler Garde 268, 269
 Soler i March, Leonci 124, 132, 333
 Soler i Palet, Josep 109, 119
 Soler i Hubert (Serafí Pitarra), Frederic 46, 98
 Soler Vilabella, M. 145
 Soley, Agustina 86
 Soley i Font, Quirze 371
 Solís Ruiz, José 285
 Soriano i Compte, Ferran 325
 Suárez González, Adolfo 304
 Subirats, Joan. 141
 Sudrià, Carles 159
 Suñol i Soler, Josep Ildefons 46, 118, 123
 Suqué i Puig, Artur 304
 Suriñach Senties, Ramon 231
 Sust, Pau 90

T

Tallada i Paulí, Josep Maria 110, 276
 Tapia Gómez, María del Carmen 30
 Tarín Iglesias, Joan 294
 Tarradellas i Joan, Josep 293, 304
Taxonera, Francesc 231, 254, 274
 Teixidor i Torres, Modest 75
Terrades, baró de. Vegeu **Albert i Despujol, baró de Terrades, Josep Maria**
 Terribas i Sala, Mònica 317
 Thos i Codina, Silví 46, 47, 50, 76, 78, 151, 332
 Tocqueville, vescompte de. Vegeu *Charles de Clérel, vescompte de Tocqueville, Alexis Henri* 67, 80
 Tomàs i Estruch, Francesc 80, 91

Topete, almirall. Vegeu *Cervera y Topete, Pascual* 23

Toran, Rosa 184

Torelló i Borràs, Ramon 46, 97

Tormo Monzó, Elías 132

Torras i Bages, Josep 64, 103

Torres i Clavé, Josep 223

Torras i Pujalt, Joaquim 119

Torras, Mercè 234, 269

Torras i Soler, Lluís 286, 287

Torrent i Garrigolas, Rafael 231

Torrents i Monner, Antoni 118, 234, 269

Torres i Planas, Sebastià 100, 105, 338

Traval, Àngel 282

Triadú i Font, Joan 286

Trias de Bes, Josep Maria 231, 254, 256, 275, 371

Trias Fargas, Ramon 288, 289, 293, 304

Trias i Giró, Joan de Déu 155

Trias i Vidal de Llobatera, Xavier 325

Trigo Portela, Joaquín 310

Tur i Oliver, Agustí 258

Tusell i Gost, Xavier 231

U

Udina Martorell, Frederic 290, 291, 298

Udina Martorell, Santiago 290

Urgellés de Tovar, Agustí 28, 29, 30, 49, 234, 331

V

Valentí i Camp, Santiago 109

Vallès i Pujals, Joan 112, 120, 207, 210, 278

Vallès i Ribot, Josep Maria 46, 95, 110

Vallet i Sabater, Josep 120

Vallet i Sabater, Rafael 120, 121, 231

Vallhonrat, Joan Baptista 92

Vallory i Subirà, Eduard 324

Valls i Taberner, Domingo 290, 292

Valls i Martí, Manuel 231

Valls i Maseda, Miquel 310

Valls i Ronquillo, Francesc d'Asís 49

Valls i Taberner, Ferran 186, 229, 231, 232, 233, 240, 242, 244, 245, 249, 253, 254, 255, 262, 371

Valls i Taberner, Josep 279, 290, 292, 294

Valls i Riera, Jordi 325

Vallvé i Cusidó, Joaquim 231, 254, 255, 274

Vayreda i Vila, Joaquim 33

Vendrell, Montserrat 324

Ventosa i Calvell, Joan 116, 117, 119, 120, 164, 167, 200, 207, 275, 332

Verdaguer i Callís, Narcís 82, 104, 106, 113, 114, 115, 119, 134, 147, 332

Verdaguer i Santaló, Jacint 48, 87, 98

Vergés i Permanyer, Felip 64, 331

Vergés, Pere 90, 183

Vicens Vives, Jaume 288, 289, 293

Vidal Burdils, Francesc 269

Vidal i Barraquer, Francesc 244

Vidal i Cusachs, Vero 119

Vidal i Guardiola, Miquel 110, 132

Vidal i Valenciano, Eduard 46

Vila i Codina, Pere 184

Vila i Lletjós, Francesc 30, 38, 49

Vila i Vicens, Josep Maria 84

Vilà i Solanes, Josep Maria 319, 320, 321

Vilà i Valentí, Joan 287

Vilà, Manuel 98 *Atenció veure captura*

Viladesán, Llorenç 92

Vilanova i Barrera, Ramon 68, 234, 259

Vilanova i March, Joan 119, 168, 173

Vilar i Puig, Josep 55

Vilar, vídua de Julià, Rosa 55

Vilarasa, Eduard Maria 48

Vilardaga Buxó, Josep 232, 254

Vilaregut, Ernest 46, 118, 151, 154, 339

Villar y Lozano, Francisco de Paula del 49

Vital Chistén, Eugeni 118, 119

Viure i Carreras, Joan 71, 72

Vives, Consol 269

Vives i de Ferrater, Josep Maria 120, 121

Vives, Tomàs 141

Voltes Bou, Pere 293, 294, 295, 296

W

Wirth, Rafael 311

X

Xicoy i Grau, Josep 121

Xirau Palau, Josep 261

Xiró, Josep Maria 76

Y

Yela Utrilla, Francisco 146

